

СЎНГГИ АЖДАРНИНГ ҲАЛОКАТИ

Фантастик ҳикоялар

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1985

Тўпловчилар:
Тоҳир Малик, Р. Обидов.

Сўнги аждарнинг ҳалокати: (Фантастик ҳикоялар)
/[Тўпловчилар: Т. Малик ва Р. Обидов].—Т.: Адабиёт
ва санъат нашриёти, 1985.— 288 б.

Маълумки, ўзбек совет фантастикаси ҳали ёш. Шундай бўлишига қарамасдан ёзувчиларимиз бу соҳада ибратли ишлар қилмоқда. Айниқса, Тоҳир Малик, Ҳожиақбар Шайхов, Маҳнам Маҳмудов каби истеъдодли фантаст ёзувчиларимизнинг асарлари республикамиздагина эмас, Иттифоқ миқёсида ҳам танилиб қолди.

Мазкур тўпламга таниқли адиблар билан бирга Ўзбекистонда яшаб ижод қилаётган рус ёзувчилари ҳамда бир талай умидли ёшларнинг ҳикоялари жамланди. Уйлаймизки, тўплам энди ўсиб келаётган ўзбек фантастикасининг «бўйини» кўрсатишда ўқувчига ёрдам беради.

Конец последнего дракона: (Фантастические рассказы).

Ўз 2

48030100000—25
С. 134—85
М 352 [04]—85

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985 й.

УМИД САЙЕРАСИ

Биринчи бўлиб юмшоқ ва япасқи ўриндиқда ухлаётган фазогир уйғонди. Унинг цилиндрсимон елкасидан тарвақайлаб чиққан олти «қўли» ўзига қувват тўпларқан, оҳиста силкинди. Бойқушни эслатувчи думалоқ юзидаги ажиңлар тарқалиб, қоматини ростлади. Юпқа пешонасидаги сокин ҳаворанг тус турли-туман ёрқин ранглар билан алмашинди. У худди тепалиқдан пастга жилган муздай оҳиста сирғалиб ўриндиқдан тушди-да, саккизта оёғига таяниб, электрон мия, яъни бир томонининг ўртасига қорамтир кўзгу маҳкамланган квадрат панель сари юрди. Кўзгу остидаги жажжи ячейка, худди уйқудан турган фазогирнинг пешонасидай, камалак янглиғ турли рангларда товланиб милтиллай бошлади.

Афтидан, бу милтиллаш Нувогапта фикр алмашиш, яъни ўзаро гаплашиш воситаси бўлиб хизмат қиларди.

— Яхши ухлаб турдингизми, жаноб Биринчи! — сигнал берди электрон мия.

— Ўзи нима гап? — сўради Биринчи.

— Кемамиз планеталар буржигга етиб келди.

— Качон?

— Бир неча цикл аввал.

— Нега бунча кеч уйғотдинг?

— Програма бўйича менга экипажни ҳаёт бор сайёра топилган тақдирдагина уйғотиш ҳуқуқи берилган.

Фазогирнинг пешонасини бирдан ёрқин доғлар тўлдирди:

— Наҳотки ҳаёт бор сайёра топилган бўлса?

— Мен ўрганаётган туркум ўнта сайёрадан иборат. Улардан ёриткичга нисбатан анча олисда жойлашган олтитасида бизнинг автомат йўлдошларимиз бўлишди. У ерларда жуда сийрак атмосфера ва қотиб қолган углерод ва водород газларининг бирикмаси борлиги аниқланди. Сўнгра йўлдошларимиз кўзгуда кўринаётган анави еттинчи планетага отландилар. Ҳозирча тўла маълумотлар йўқ, лекин айрим ҳисоб-китоблар сайёрада ҳаёт

мавжуд бўлиши мумкинлигини кўрсатяпти. Инструкция талаби бўйича кемамиз планетадан бир миллион ферг масофада турибди. Мана, кўришингиз мумкин, жаноб Биринчи!

Кўзгу ёришди. Лаҳза ўтмай унда айрим қитъалар осмони узра оппоқ булутлар сузиб юрган зангори сайёра кўрияди. Сайёрани ёрқин оқиш ранг ўраб олган — бу унинг қуюқ атмосферага эга эканлигидан далолат берарди.

Биринчи бойқушсимон бошини мамнунлик билан ирғар экан, пешонаси яна ҳар хил ранглarda жилваланди:

— Чиройли сайёра экан. Мен уни халқимиз умиднинг рамзи сифатида Умид деб атайман. Бу ҳақда хотира катакчаларингга қайд эт ва дарҳол Нувобага хабар етказ.

— Хўп бўлади.

Шу пайт панелнинг пастроғига жойлашган тортмача оҳиста очилиб, унча катта бўлмаган пластиналар пайдо бўлди.

— Жаноб Биринчи, мана ўша олтита ўрганилган сайёра ва Умид ҳақида дастлабки маълумотлар.

Биринчи тўртта қўлини узатиб пластиналарни олди-да, уларни тўлдирган рамзий шаклларга кўз тикди. Ўша заҳоти пешонаси ҳаворанг туман оғушига чўмгандай бўлди.

У оғир хўрсинди.

— Энг доно машина ҳам олий ақлга эга мавжудот билан ҳеч қачон тенглашолмайди, деб бежиз айтишмайди. Ахир, буниси — Нувобанинг энг мукамал электрон мияларидан бири-я. Эссиз беҳуда ўтган вақтимиз!..

— Афв этинг,— дея ячейкасини милтилатди электрон мия,— йўл қўйган хатоимни кўрсатишингизни илтимос қиламан.

Фазогир унга худди ёш боладай уқдиришга тушди:

— Қарагин-а, Умид атмосферасининг 20 фоизи биз учун ниҳоятда заҳарли газ — кислород билан қуршалган, сайёра сахнининг жуда катта қисмини эса, ана шу газ молекулалари билан чапишган суюқлик эгаллаган.

— Лекин менинг Программамда, кислород билан тўйинган атмосферада ҳаёт пайдо бўлмаслиги ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ.

— Сен асабимга тегяпсан! — жавоб берди Биринчи.— Йўқ эмиш. Албатта йўқ-да. Аксиома бўлган нар-

сани хотира катакчаларингга киритишдан не наф бор?! Дарвоқе, бу — сенинг эмас, балки сенга Программа тузганларнинг айби. Ҳаёт гази фтор эканини сенга ўргатишганми, йўқми?

— Мени кузатиш, таққослаш, тадқиқ этиш ва ахборот беришга ўргатишган.

Биринчи яна оғир хўрсинди. Фазогир қўлларидан тўрттасини оҳиста кўтариб, электрон миянинг устига қўяркан, кўзларидан бири ўйчан тусга кирди. Жаҳлдан бирмунча олайган иккинчи кўзи ҳамон кўзгуга тикиларди.

— Гап шундай. Бундан буён ёдингда бўлсин, биз фтор билан тўйинган сайёрани излаяпмиз. Фақат фтор билан. Тушундингми?

— Тушундим. Лекин барибир айрим ҳисоб-китобларнинг кўрсатишича, кислородли сайёрада ҳам ҳаёт...

— Бас қил! — буюрди Биринчи ва униң пешонасида энди бошқача ранглар жилва қилди. — Мен сендан бошқа ҳеч нарсани сўраганим йўқ.

Кўзгу остидаги доирасимон жажжи ячейка оҳиста ўчди.

Шу чоқ залга ҳозиргина уйғонган иккинчи фазогир кирди. Унинг юпқа пешонаси ҳали оқимтир тусда эди.

— Салом! — ҳамкасбига мурожаат қилди у.

— Сенга ҳам салом!

— Янгиликлар борми?

— Бор, лекин кўнгилдагидай эмас. Биз кислородли сайёра яқинига етиб келдик.

— Наҳотки?! — фазогир икки қўлини юқори кўтариб, худди бошини чангаллагандай ҳаракат қилди. Бойқушникидай катта-катта кўзларидан бири ҳайратдан катта очилди, иккинчиси — афсус-надоматдан пирпирай бошлади. — Демак, хаммаси беҳуда кетибди-да?

— Бардам бўл. Бардам бўл, Иккинчи! Фазода кислородли сайёралар ҳам учрадимиз, демак, яшаш мумкин бўлган фторга бой планеталар ҳам, шубҳасиз мавжуд. Биз уларни излаб топамиз. Албатта топамиз.

Электрон мия пультадаги доирасимон ячейка яна ёришди. Биринчи ғазаб билан унга ўгирилди.

— Автомат-разведкаларимиз кемага қайтиб келишди. Умид ҳақидаги батафсилроқ маълумотлар билан танишишингиз мумкин, — ахборот узатди электрон мия ва ўша заҳоти ячейкасини яна ўчирди.

Нувогап Дега юлдузи атрофида айланувчи етти сайёрадан бири бўлиб, ўз эволюцион тараққиёт жараёнида мисли кўрилмаган инқирозга дуч келган эди. Даставвал сайёрада истиқомат қилувчи аҳолининг кўпчилиги қисми айна бир пайтнинг ўзида ғалати — унча кучли бўлмаган бош оғриғи, қайт қилиш, ҳадеб уйқу босаверишга ўхшаган енгил касалликка чалинди. Вақт ўтиши билан бош оғриғи кучайиб асабларни қақшатадиган даражага етди, кўриш қобилияти сусайиб, суяклар зирқирайдиган бўлди. Ажабланарлиси шунда эдики, касалга чалинганларнинг ҳаммаси шу пайтгача мутлақо соғлом бўлган нувогапликлар эди.

Аввал маҳаллий олий онг эгалари бу — клит, яъни ўта юқумли, лекин унча хавfli бўлмаган касалликнинг алоҳида бир кўриниши деб ўйлардилар. Нувогапликлар клитга қарши курашиш йўлларини илгаридан билишарди.

Бироқ барча дори-дармонлар ишлатиб бўлинди ҳамки, пировардида дард енгиллашмади. Аксинча, касаллик янада чуқурроқ илдиз отиб, янгидан-янги аҳоли гуруҳларини ўз комига тортаверди.

Шифокорлар уни жиддий ўрганишга киришиб, ниҳоят натижа эълон қилинганч, кўҳна сайёра даҳшатли саросима ичида қолганди.

Аниқланишича, Нувогапнинг деярли жами аҳолиси, биров озроқ, биров кўпроқ даражада нур касаллигига чалинганди.

«Лекин нима учун? Қандай қилиб? Бу қачон содир бўлди, ахир?» — ҳайрон бўлишарди нувогапликлар.

Бу саволларга жавоб беришга шифокорлар ожизлик қилишди. Бироқ жавобни табиий ва ижтимоий фанлар соҳасида ишловчи мутахассислар топишди.

Уларнинг маълум қилишича, нувогапликлар нафас олувчи фтор газни ғайри-маъдан элементлар ичидаги энг фаоли ҳисобланади. Айрим ҳолатда табиатда у деярли учрамайди. Нувогапнинг атмосферасида эса, бошқа газлар билан бириккан ҳолда мавжуд. Бироқ Деганинг ультрабинафша нурлари таъсирида таркибида фтор мавжуд бўлган бирикманинг молекулалари ҳам айрим қисмларга ажралиши мумкин. Шундай қилиб Нувогап ўз сатҳидан ўттиз километр баландликда тоза фтор газини билан ўралган. Қалинлиги атиги бир неча миллиметр бўлган мазкур газ қатлами — Нувогаптаги жон-

ли ҳаёт посбони. Тоза фтор Деганинг ўлимга гирифтор қилувчи ультрабинафша нурларини қалқондай тўсиб ўзига ютиб қолади.

Айни пайтда фтор молекулалари ўта беқарор бўлиб, фотохимёвий реакциялар натижасида янгидан ҳосил бўлади, осон емирилади. Шунинг учун ҳам, гарчанд фтор қатламнинг қалинлиги ўзгармасдан қолаверишига қарамай, унинг молекулалари доим ҳаракатда — баъзилари водород, азот ва ҳоказо газлар билан бирикиб қатламдан чиқса, бошқалари Деганинг ультрабинафша нурлари таъсирида одатдаги боғланишларни бузиб, унга қайтиб келади. Табиат томонидан барпо этилган бу мувозанат миллион йиллар мобайнида давом этиб келаётганди.

Эҳтимол, планетада ҳаёт ҳам ана шу бир неча миллиметрли фтор қатлами туфайли пайдо бўлгандир? Бироқ афсуски, нувогапликлар табиатнинг ана шу нозик табиий занжирлари билан тўғри муносабатда бўлолмадилар. Лекин уларга бундай айб қўйиш ҳам ўринлимикин?

Нувогап ўзига яраша оғир ва машаққатли тарихий тараққиёт йўлларини босиб келаётган сайёра эди.

Унинг иқлими ўта аёз, қуруқликнинг асосий қисмини тоғлар ва саҳролар эгаллаганди. Энг яхши ғорда яшаш ва тушликка битта эмас, иккита батег — нонга эга бўлиш учун ярим ёввойи қабилалар ўз қўшнларига ҳужум қилишар, кейин кўп ўтмай, худди ўшандай ҳужумга ўзлари ҳам дучор бўлишарди.

Секин-аста жамият пайдо бўлиб, илм-фан қарор топди, жамоалар юзага келди, нувогапликлар тоғлар ва саҳроларни ўзлаштиришни ўрганишди. Бироқ ҳар қандай мунозарали масалани қадимги замондагидай уруш йўли билан ҳал қилиш одат тусига кирди. Деярли ҳар бир даврда сайёранинг гоҳ у, гоҳ бу нуқтасида қуролли уруш олови ёқилиб турарди. Узаро бир-бирларини кўролмаслик, ғайирлик, баднафслик авж олган, нувогапликлар бир кўзларини ўз кундалик ишлари учун ишлатишса, иккинчи кўзларини душман босиб келмаяптимикин, деган хавотирда узлуксиз чор-атрофни кузатишга ўргатишганди.

Нувогапликлар аллақачон ягона ва аҳил оила сифатида яшашлари мумкин эди, — уларда ирқий фарқ йўқ бўлиб, бутун планета аҳолиси ягона тил — нур воситасида «гаплашишарди». Бунинг устига Нувогапнинг оддий

халқи азалдан меҳнатқаш, у асрлар давомида тер тўкиб, тоғу тошлар ва саҳроларни гўзал тураржойларга айлантирган, табиат ҳам унинг асрий заҳматли меҳнатини тақдирлагандай ҳар бир нувогапликка тўрттадан олтигагача қўл ато қилганди. Бироқ Нувогапнинг мансабпараст ва шуҳратпараст жамоа раҳбарлари аҳоли орасидаги бирлашишга бўлган интилишни сунъий йўл билан бўғиб келишарди. Ҳавода учувчи энтокарлар, ҳаво ёстиқчаларига ўхшаган мосламалар ёрдамида судралиб юрувчи томчисимон, сумалаксимон ва бошқа турлитуман шаклдаги транспорт воситалари ҳавони заҳарлар, ҳарбий мақсадларда ишлатилувчи даҳшатли яроғлар ишлаб чиқарадиган минглаб корхоналар устидан кечакундуз осмонга аччиқ тутун ўрлар, юзлаб тажрибахоналарда янгидан-янги уруш воситаларини яратиш устида узлуксиз иш олиб бориларди.

Ниҳоят, айти бир вақтнинг ўзида учта жамоада аксилгамма мусбат-гиперон заррачаеи кашф этилди. Унга дарров Бош Энергия Манбаи деб ном бердилар. Бу заррачанинг ажойиб хусусияти шунда эдики, у ўзида мисли кўрилмаган ҳажмдаги майдон қувватини жамлаган, агар уни қатъий жиловлаб, ақл билан фойдаланилса, у Нувогапни беқиёс даражада гуллаб-яшнатишга хизмат қилиши аниқ эди. Бироқ жамоа раҳбарлари дарҳол бу ғаройиб кашфиётдан ўз босқинчилик мақсадларида фойдаланиш учун уни синаб кўра бошладилар. Аксилгамма мусбат-гипероннинг қуввати доимий чеклаб турилмаса, ҳамма ёқни вайрон қилиши мумкин эди, у табиатдаги жами моддаларнинг молекулалари билан тармоқли реакциявий боғламлар ҳосил қилиш хоссасига эга эди. Заррача устида ўтказилган беқиёс масштабдаги узоқ муддатли синовлар худди ана шунга олиб келди. Орадан кўп ўтмай, заррачани кашф этган жамоалар уни ўз ғанимларига қарши ишга солдилар. Шундай қилиб сайёранинг стратосферасида турли моддаларнинг зичлиги ортиб, тоза фтор билан улар реакцияга киришаверди. Фторнинг янги пайдо бўлувчи молекулалари ҳимоя қатламини тарк этаётган молекулалар ўрнини эгаллашга энди улгуролмаган, табиий мувозанат издан чиққанди.

Бироқ Нувогапни ҳалокатдан сақлаб қолиш учун ҳали кеч эмас эди. Дарҳол заррача синовларини тўхта-тиш, ҳамма корхоналарнинг тутун ва бошқа чиқит газлар чиқарувчи қурилмаларини махсус филтёрлар билан таъминлаш, стратосферага тоза фтор етказиб бериш-

ни ташкил этиш мумкин эди. Лекин буларга вақтида эътибор берилмади.

Мана энди натижа ҳаммага аён. Ҳимоя зирҳи ишдан чиққан, уни қайта тиклаш амри-махол, ўлимга гирифтор қилувчи ультрабинафша нурлар оқими сайёра сатҳида ёмғирдай қуйилганди. Аҳолининг қирқ фоизга яқини ҳозироқ ўлимга маҳкум этилгани аниқ эди.

Барча жамоалар шундагина дарҳол низолар ва гиперон заррача устидаги синовларни тўхтатиб, ўзаро келишувга қарор қилдилар. Улар олдида фавқуллодда ягона мақсад пайдо бўлган, у турли маслак ва дунёқарашга эга жамият вакиллари ўзаро жипслашишга мажбур этганди. Ҳокимият, ниҳоят, тўла равишда демократик кучлар қўлига ўтганди.

Нувогапнинг чароғон ёритгичи Дега энди ҳаётбахш Нур ва иссиқлик манбаи эмас, ўлим ва фақат ўлим келтирувчи даҳшатли кучга айланди. Юлдуз нурлари остида атиги жиндек фурсат турган нувогапликлар оғир дардга чалиниб, ўлим ёстиғига бош қўяётганини кўрганлар Дега нурларидан худди афсонавий аждарҳодан кўрққандай тум-тарақай қочишарди. Тонг отиб, сайёра ёритгичи чиқди дегунча ҳамма уй-уйига беркиниб, дарпардалар бирорта тирқиш ҳам қолмай туширилиб, эшиклар тамбалаб ташланарди. Ҳамма ишлар Дега уфққа бош қўйиб, кўздан ғойиб бўлгандан кейингина бошланарди. Яъни олимлар атмосферадаги фтор газидан иборат ҳимоя зирҳини тиклаш ҳақида бош қотиришга тушишар, лойиҳачи ва қурувчилар ёритгичнинг даҳшатли нурларидан сақланиш мақсадида ер ости турар жойлари ва саройлари барпо этиш бўйича режалар битишар, денгизчилар ва ғаввослар, ультрабинафша нурларнинг кислота денгизларининг юқори сатҳида тутилишини назарга олиб, бир пайтлардаги денгиз остида шаҳарлар барпо қилиш ғояларини ҳаётга тадбиқ этиш фурсати келди, деб исботлашга уринишарди. Фазогирлар ва учувчилар эса, ўзига хос ва жасурона йўл тутдилар. Улар дарҳол ҳар қандай зарарли нурлардан сақловчи махсус либосларини кийишиб, олисга учувчи космик кемаларни узоқ сафарга шайлаб, ўзга сайёраларга отланишди. Улар фазода соғлом атмосферали ва Нувогапнинг саломат қолган аҳолиси кўчиб ўтиши мумкин бўлган самовий жисм қидириб топишга жазм этгандилар.

Ҳозир ана шу кемалардан бири унча катта бўлмаган, ўнта сайёрага эга сариқ юлдуз яқинига етиб келганди.

Аmmo бу ерга у беҳуда интилган, бу оламда яшаш мумкин эмас эди.

* * *

— Қани, пленкаларни кўрайлик-чи.

— Марҳамат.

Электрон мия кўзгусида сайёра сатҳидан ун минг ферг масофа юқоридан олинган биринчи сурат пайдо бўлди.

— Қаранг-а, океан! Улкан суюқлик океани...

— Заҳар океани дейилса тўғрироқ бўлади. Қислороднинг бир атоми плус водороднинг икки атоми — мана бу заҳарнинг формуласи!

— Океан.. Фақат океан... Океандан бошқа ҳеч нарса кўринмайди.

— Афтидан, бутун сайёра мана шу суюқлик билан ўралганга ўхшайди. Умиднинг нега бунча атмосферага эғалигига энди тушуняпман. Лекин у узоққа чидамайди.

— Қарагин-а, орол пайдо бўлди шекилли?

— Афтидан... бу орол эмас...

— Қитъа!

— Ҳа,— истамайгина шеригининг гапини қувватлади Биринчи.— Қитъа, лекин у — ўлик қитъа.

— Тоғ тизмалари... Саҳролар... Буниси нима экан?

— Уйлашимча, дарёлар бўлса керак. Қислородли водородга бой сайёрада дарёлар ҳам бўлиши керак.

— Йўқ, бу — дарёлар эмас. Чизиқларнинг тартиб билан ёнма-ён жойлашганини кўряпсанми? Булар нақадар бизнинг экин майдонларимизга ўхшайди!

— Қара-қара! Шаҳар-ку! Ҳақиқий шаҳар!..

— Йўғ-е. Бу, менимча, қоялар, харсанглар, тошлар билан тўла пасттекислик. Улар баъзан жуда ғаройиб тартибда жойлашган бўлади.

Етти минг ферг масофадан олинган иккинчи пленка ҳар икки фазогирни ҳам ўйлантриб қўйди. Уларнинг пешоналари дафъатан хира тортиб қолгандай эди.

Кўзгуда яна океан сатҳи пайдо бўлди. Унинг устида эса, тўртта оқ чизиқ. Чизиқлар ўзаро параллел ҳолда фазогирларнинг шундоқ кўз олдида олға чўзилиб бораётганди. Буларнинг булутлар эмаслиги аниқ эди, албатта.

Шу кўринишнинг ўзи етарли бўлди. Биринчи кўзгунини ўчирди. Пешоналари хира тортиган фазогирлар афтларини буриштириб, бир неча фурсат сукутда қолишди.

Ниҳоят, пешоналар яна ўз ҳолига қайтиб, уларда тағин турли ранглар жилва қила бошлади. Фазогирлар ўзаро фикр алмашинишаётганди:

— Кўрдингми?

— Кўрдим.

— Тушундингми?

— Ҳаммасини тушундим. Сайёрада ҳаёт бор.

— Бугина эмас...

— Унда юксак даражада тараққий этган цивилизация истиқомат қилади. Улар катта тезликда учувчи аппаратларга ҳам эга.

— Тўртта-тўртта бўлиб учадиган аппаратларга. Анг-лаяпсанми? Биз ҳозир кўриб турган бу изларни реактив аппаратларгина қолдириш мумкин. Булар — ҳарбий мақсадларда ишлатилувчи жанговар машиналар!

— Ҳа, мен ҳам дарров шунини ўйладим.

— Демак, бу сайёрада ҳам ҳаёт нотинч экан-да?

— Кўрайлик-чи, Умиднинг ҳимоя зирҳи қандай аҳволда экан.

Яна кўзгу ёришиб, энди унда турли рамзий белгилар акс эта бошлади.

Таҳлилларнинг кўрсатишича, зангори сайёра ҳам ёритгичнинг ультрабинафша нурларидан сақловчи ўз қалқонига эга экан.

Аммо бу ерда ҳимоя зирҳи, фазогирлар кутганидай, икки атомли кислороддан эмас, балки унинг аллотропик кўриниши, — яъни уч атомли кислород — озондан ташкил топган экан.

Озон — ўта нотурғун модда. У тез емирилади. Ёритгичнинг ультрабинафша нурлари таъсиридагина у қайта ҳосил бўлиши мумкин. Афтидан, бу зангори сайёрада ҳам қадимдан озоннинг емирилаётган ва қайтадан ҳосил бўлаётган молекулалари орасида табиий мувозанат мавжуд эди.

Бироқ ҳозир фазогирлар сайёрани ўраб олган озон зирҳи, худди бир вақтлар Нувогапта бўлгани каби, юпқалашаётганини аниқ кўрдилар. Ҳимоя қобиғига ҳарбий урушлар, ядро ва бошқа қуроолларнинг синовлари, чиқинди газлар ва атмосферанинг саноат чиқитлари билан ифлосланаётгани туфайли жиддий путур етаётганидан дегаликлар беҳабар эдилар, албатта.

— Биз аборигенларнинг техникавий имкониятларини билмаймиз, — сигнал берди Биринчи. — Эҳтимол, юлдузкезар кемамизни аллақачон пайқашгандир. Дарҳол жў-

наб қолганимиз маъқул. Агар... агар кетишимизга халақит беришмаса...

— Аммо... наҳотки маҳаллий мавжудотларни уларни кутаётган ҳалокатдан воқиф этмай кетаверсак?

— Бу — мумкин эмас, биз буни жуда истаган тақдиримизда ҳам...

— Нега энди?

— Мени ҳаммадан ҳайратга солган нарса, биласанми, нима бўлди, — жавоб берди Биринчи, — йўқ, планетада ҳаёт мавжудлиги эмас, шубҳасиз, бу факт илгариги эътиқодларимни қисман ўзгартиришимни тақозо этади. Мени ҳайратга солган нарса — шу ўйга сайёра тафаккур эгаларининг ҳам била туриб хавфга юзма-юз бораётгани бўлди! Олий онгнинг ўз-ўзини инқирозга юз тубан этиши... Наҳот бу Коинотнинг умумий қонуни бўлса?

— Биз бунга халақит бера олишимиз мумкин.

— Йўқ, Иккинчи, биз бунга ожизмиз.

— Нега, ахир? Нима учун?

— Нима учун? Шунинг учунки, биз ҳатто бирор мамлакатнинг территориясига қўнишга ҳам улгурмаймиз. Бизни осмондаёқ отиб ташлашади. Ахир, уларда ҳаво чегаралари мавжуд. Бизни жосуслар деб қабул қилишади. Нувогап тарихини хотирлагин-а.

— Аммо бизнинг кучли ҳимоя майдонимиз бор-ку.

— Бу майдоннинг аборигенлар қуролига дош бера олишига ишончинг комилми? Менинг ишончим комил эмас!

— Биз аввал автомат йўлдошимизни туширишимиз, кейин унинг ёрдамида мулоқот ўрнатишимиз мумкин.

— Гап бунда ҳам эмас! Биз қўндик ҳам дейлик. Ҳамма тўсиқларни енгиб ўтиб, умидликлар билан алоқа ўрнатдик ҳам дейлик. Биз уларга таҳдид солаётган хавфнинг моҳиятини уқдириб бердик ҳам дейлик, лекин бизга қулоқ солишларига, бу хабаримиз айрим гуруҳлар томонидан бизга нисбатан нафрат уйғотмаслигига қандай кафолат бор? Охири бизни сайёра тинчини бузганликда айблаб, умуман йўқ қилмасликларига ким кафил бўла олади?

Иккала фазогир ҳам ўз ўриндиқларида яна сукутга ботишди.

— Биринчи! — мурожаат қилди бир неча дақиқадан сўнг кичик фазогир ўз командирига.

— Нима?

Лоқла
содир
маржон,
улгурмага
майсазор
алпқоматли
оддий қора чо.
қийиқча биле
ёки чарм этик
лар киядига
ган эди. Оқ
ҳализамон бо
олдиндан сези.
кишнашар, олд
қилиб кўкка уч.
Чавандозларнинг
тўғрилаш, баъзи
бошқалари: «Чух,
фага югуришга ма
ғира-шира бўлгани
нурида отларнинг ж.
юлт қилар, у ер-бу е
тида ногоҳ айланиб қо
виз-визлари қулоққа чал.
Чавандозлардан сал н.

орта-
лигоҳи
н ўтган
далганди.
ал орқада
илан устига
ар — бир неча
никлар ортган
чавандозлар
кутаётган то-
қолда жангга
араддудга ту-
тўлқинида чай-

б келгач, ғала-

абинлар уларни
ришлашди. Чаван-
аб салом беришди.
и совхозлардан таш-
бирлашмасининг бош
қаҳрамони, номи дунё-
си Аҳаджон ота Олимов
қишлоқ советининг раиси

Мелиқўзи Солнев эди. Учинчи одам эса... Ҳа, муҳтарам ўқувчимиз, шу бугун юз беражак антиқа ва ғаройиб воқеаларга маълум даражада сабабкор бўлган учинчи одам эса, Қашқадарё музофотининг машҳур дostonчиси ва хонандаси, ўша ўзингиз билган азиз Қодир бахши Нурбой ўғли эди. Кейинги воқеалар кўпроқ шу одам билан боғлиқлиги сабабли унинг ташқи кўринишини батафсилроқ таърифлашга уринамиз. Қодир бахши ўзи куйлайдиган дostonлардаги қаҳрамонлардай новча, ягриндор, пишиқ, келишган, гавдали киши эди. Унинг қуюқ қора мўйловининг икки чеккаси савол аломатидай буралган, чеҳрасида — халқ орасида ўта машҳур одамларга хос сертакаллуфлик ва самимият, донишмандларга хос нуронийлик бор эди. У қўлида қора жилдга солинган ихчам дўмбира кўтариб олганди.

Отларда келган беш-олти кимса — баковуллар ва музикачилар экан. Мелиқўзининг имоси билан улар дарров отлардан тушишди. Лаҳза ўтмай, адирни карнай-сурнай ва ноғоралар овози тутиб кетди.

Аҳаджон ота, Мелиқўзи ва баковуллар музика садолари остида ўртага тушишди. Дархон қишлоқ совети раисининг яна бир имоси билан музика ва ноғора садолари бир зумга тўхтади. Бирлашма бош директори сал олдинга чиқиб, халойиққа қарата:

— Муҳтарам жамоа, азиз чавандозлар! — дея мурожат қилди. Адирга сув сепгандек жимлик чўккан, шунинг учун унинг вазмин оҳангда айтган сўзларини ҳамма эшитди. — Бугун биз бу ерга, қадимий удумларимизга кўра, наврўз байрамини нишонлаш учун йиғилдик. Аввало сизларни ана шу байрам билан муборакбод қиламан!

Адирни тағин ғала-ғовур тутди. Даврадан: «Қуллуқ, қуллуқ! Узингизга ҳам муборак бўлсин!» — деган овозлар эшитилди.

Аҳаджон ака кеча-кундуз меҳнат қилиб, бошқалардан ҳам фақат иш талаб этадиган камгап одам бўлгани учун дарров асосий масалага кўчди:

— Қани, энди азамат йиғитларимиз чавандозлик маҳоратини кўрсатсинлар! Голибларни совринлар кутади! Барча кўпкари иштирокчиларига омад тилаймиз!

Мелиқўзининг имоси билан яна адирда карнай-сурнай ва ноғора овозлари янгради. Кейин қишлоқ советининг раиси ёнидаги ялтироқ беқасам тўн кийган икки баковулга алланима деган эди, улар зудлик билан отларига минишди-да, юк машинаси сари отланишди. Маши-

на кузовидаги гавдали ва бақалоқ кимса ошиғич энгашиб, улоқни — калласи танасидан жудо қилинган эчкини олиб, баковулларга узатди.

Бош баковул улоқни тақимининг остига босди-да, «чуҳ, жонивор!» — дея отига қамчи уриб, ҳаяжон ва шовқин-сурон тўлқинида чайқалиб турган чавандозлар давраси сари от чоптириб кетди. Кетма-кет ёрдамчи баковул ҳам отига қамчи босди.

Ниҳоят, ҳамма орзиқиб кутган кўпқари бошланди.

* * *

Бу пайтга келиб осмон ёришиб улгурган, у мусаффо ва кўм-кўк эди. Табиийки, унда ҳозир бирорта ҳам юлдуз кўринмас, лекин саҳарда пайдо бўлган ва энди биллиард шаридай бўлиб қолган ғалати юлдуз ҳамон антиқа ҳаракатлар қилишда давом этар эди. Кутилмаганда у пастга қараб шўнғиди. Ажабо, у шу даражада тез катталаша бошладики, бир неча дақиқа ичидеёқ футбол тўпидек бўлиб қолди. У ҳамон ҳаракат қилар, чамаси, томошабинлар ўтирган майсазор тепалик орқасидаги худди Чуст дўпписига ўхшаган тўрт қиррали янаски тоғ чўққиси сари учаётганди. Бир оздан кейин юлдуз (агар у юлдуз бўлса) сандалдай, сўнгра жажжи ўтовдай, охири диаметри ўн метрча бўлган улкан ликопдай катталашди-да, ўша Чуст дўпписисимон тоғнинг қоқ чўққисига бориб қолди. Ва шу заҳоти чўққи устини оппоқ туман қоплаб, ҳеч нарса кўринмай қолди.

* * *

Кекса чавандоз Ислом қорининг олти яшар ўйинқароқ невараси Санжар одатда уйқуга тунги ўн икки-бирсиз ётмасди. Лекин кеча севинчи ичига сиғмай, анча барвақт ётди. Чунки буваси эртасига каллаи саҳарда уни кўпқари мусобақасига бирга олиб боришга ваъда берганди. Санжар тонгда елкасига бувасининг қўли тегиши билан отилиб турди-да, апил-тапил кийиниб, бирпасда сафарга тайёр бўлди. Бошига оппоқ салла ўраб, муллаёқа кўйлак устидан енгил адрас тўн, оёқларига маҳси кийган Ислом қори тўшакда икки йилдан бери оёқ-қўли шол бўлиб ётган хотинига мунгли назар ташлади. Ҳар гал ана шундай тикилганида, калласида бир савол айланарди: «Бу касофат дардни қаердан ортириб олди экан-а?»

Ислом қори неварасини олдига мингаштирганича,

кўпқари ўтадиган адирга етиб келганда, мусобақа бошланиб кетган эди.

Санжар бир жойда сабр-тоқат қилиб ўтира оладиган бола эмас эди. Шунинг учун етиб келишлари билан буvasидан олдин отдан сакраб тушди-да, севинч ва ҳайрат нури-ла ёришган қув нигоҳи билан чор-атрофни кўздан кечирди. У аввал, шубҳасиз, қизиқиш билан чавандозларга қаради, сўнгра ғуж-ғуж бўлиб майсазорда ўтирган томошабинларни нигоҳи остидан ўтказаркан, кўзининг қири билан Чуст дўпписига ўхшаган тоғ чўққисидаги аллақандай оқ нарсани илғади, илғади-ю, ажабланиб ўша ёққа тикилиб қолди. Бу нима бўлди экан?

Бу пайтда чўққида булут тарқаган, «дўппи»нинг қоқ устида чигиртканикидай ингичка оёқлари тўрт томонга ёзилган кумуш ранг улкан «ликоп» аниқ кўзга ташланарди.

Санжар буvasи томонга қаради. Ҳамманинг фикри-зикри қий-чув қилиб улоқ талашаётган чавандозлар билан банд, Ислom қори бўлса, отини сал наридаги пастак дўлана танасига бойлаб келиб, энди томошабинлар сафига қўшилган эди.

Санжар буvasининг олдига ўқдай учиб келди.

— Бува-бува!— деди ҳовлиқиб, Ислom қорининг соқолини ушлаб ўзига қаратаркан.— Ҳув анави тоққа қаранг, бир нима қўнди. Ракетага ўхшайди!

Ислom қори чавандозлар ўйинини энди мириқиб томоша қила бошлаганди, шўх неварасининг қилиғидан норози бўлиб:

— Анавини кўрсанг-чи, тирмизак! Тогда бало борми!?— дея койиб берди.

Санжар бунақа пайтларда дарров бўш келадиган болалардан эмасди.

— Бало эмас, у ерга ракета қўнди, бува! Қарасангиз-чи, ахир!..

— Бирор вертолет қўнса қўнғандир-да, бор, халақит берма!— яна жеркиди буvasи.

— Вертолет?— бола яна тоққа қаради. У вертолетни яқиндан кўрмаган бўлса-да, унинг нималигини яхши биларди. Аммо тоққа қўнган нарса вертолетга сира ўхшамасди. Санжар буvasидан бирор иш чиқаролмаслигига кўзи етгач, унинг соқолини қўйиб юборди-да, «дўппи» устидаги ғалати аппаратга тикилганча, бир зум тараддудда туриб қолди. Санжарнинг болалик ақли ҳар ҳолда бир нарсага аниқ етарди: ҳозир-бу ердаги бирор-та томошабиннинг ҳам эътиборини кўпқаридан чалғи-

тиш деярли мумкин эмас. Чунки кўпкари айни авжигачиқмоқда, адирни қизишиб кетган чавандозларнинг ҳайқириқлари, осмонга сапчиётган отларнинг пишқирган, кишнаган овозлари тутиб кетганди. Шунинг учун бола чўққига қўнган нарса вертолетми, ракетами — ўзи аниқлашга қарор қилди-да, бор кучи билан «Чуст дўппи» томонга югуриб кетди.

* * *

«Ликоп»нинг пастки люки автомат тарзда очилди-да, ундан ергача эллипс шаклидаги эскалатор чўзилиб чиқди. Сўнгра люкдан бирин-кетин учта космонавт тушиб келишди. Учаласи ҳам жуда ғалати: иккитасининг бўйи тўрт метр атрофида, пешонасининг икки чеккасига жойлашган катта-катта кўзлари ташқарига бўртиб чиққан (улар, чамаси, ҳалиги кимсаларга бутун чор-атрофни кўриш имконини берарди!), эгниларида — беқасамни эслатувчи йўл-йўл скафандр, белларига аллақандай тугмалар ва чироқчалар ўрнатилган энлик белбоғ боғланган. Учинчи космонавтнинг бўйи — афтидан, у ёш бола бўлса керак — атиги икки метрча келар, унинг катталарга нисбатан ҳаракатчанроқлиги шундоқ кўриниб турарди. Учаласининг ҳам бўйнига фотоаппаратга ўхшаган аллақандай аппаратлар осилган, ўнг билакларига компассимон ёки хийла катта соатсимон думалоқ бир асбоб маҳкамланганди.

Космонавтлар «ликоп»нинг олдига ўтишди. Дўпписимон чўққининг чеккасидан туриб ғала-говур ва шовқин-сурон тўлқинида чайқалаётган яшил адирга тикилишди. Ҳа, улар ҳозир ажиб манзаранинг гувоҳи бўлиб туришар, адир бўйлаб бир неча юз чавандоз улоқ ташлаб, чанг-тўзон кўтариб, майдоннинг гоҳ у ва гоҳ бу томонига от суришар, чор-атрофни чавандозларнинг қий-чуви босиб кетганди.

Космонавтларнинг бири шеригига ўгирилди-да, алланима деди шекилли, катта ва дўрдоқ лаблари худди пирпиракдек пириллаб бир неча бор очилиб ёпилди. Гўё унинг «фикри»ни тасдиқлашаётгандек, шерикларининг ёйсимон қошлари бир неча бор кўтарилиб тушди. Сўнгра учаласи ҳам белларидаги аллақайси тугмани босишган эди, ўша заҳоти баравар ўринларидан кўтарилиб, тик турган ҳолларича пастга қараб учиб кетишди. Тоғ этагига етиб келишганда, тепаликка қараб бор кучи билан чолиб келаётган болани кўрган космонавтларнинг

сал олдида учаётган каттаси ёш шеригига мурожаат қилиб, лабларини пирпиратиши билан бўйи икки метр-ли космонавт белидаги тугмалардан бирини босиб, пастга йўналди. У энди Санжарнинг истиқболига қараб учиб кетди.

• • •

Пастда эса, кўпқари қизигандан қизиб борар, чавандозлар давраси худди қозонга солинган палов масалдиғидай биқирлаб қайнар эди.

Бу пайтда Аҳаджон ота, Мелиқўзи, Қодир бахши ва ўн чоғли мўйсафид (Ислом қорини ҳам шу ерга таклиф қилиб ўтқазиганди) майсага тўшалган катта араб гилами устида чордона қурганча ярим давра ҳосил қилиб ўтиришарди. Булар кўпқари ҳайъати аъзолари эди.

Шу пайт Музаффар полвон лақабли пахта териш машинаси механизатори отига бир неча бор аёвсиз қамчи босиб, ўн чоғли отлиқ даврасига ёриб кирди-да, тўртта чавандоз ҳар томондан юлқилаб-тортқилаётган улоқнинг сонидан маҳкам ушлаб бор кучи билан ўзига тортди. Бундай қўққис ҳужумни кутмаган чавандозлар ўзларига келгунча Музаффар улоқни яшин тезлиғида тақимига босиб олға интилди. У яна даврани ёриб чиқишга интиларкан, тўс-тўполонда аллакимнинг кескин кўтарилган қамчиси шундоқ бурнининг остидан визиллаб ўтди. Ҳа, қамчи бари бир теккан экан шекилли, чавандоз энгаҳи ачиша бошлаганини ҳис қилди. Отига яна устма-уст қамчи босди. Қутураёзган қорабайир жон аччиғида кетма-кет кишнаб, осмони-фалакка сайчиди-ю, ўша заҳоти ўқдай олға отилди. У бамисоли чавандозлар қуршовини пичоқ билан кесгандай қоқ иккига бўлиб, кўпқари ҳайъати ўтирган жой яқинидан ёриб чиқди. Полвон энди ўзига ҳеч кимни етказмай, яна эллик метр чопа олса, марра уники эди.

Музаффар полвон, ниҳоят, улоқни ерга ташлаганида, томошабинлар қийқириб қарсақлар билан уни олқишлашди. Биринчи голиб аниқланган эди. Баковул илк ғалабага эришган чавандозни қўли билан имлаб чақирди-да, унга бир парча қоғоз берди. Музаффар қоғозни олиб қорабайирни йўрғалатганича, тўғри кўпқари ҳайъати ўтирган жойга яқинлашди. Мелиқўзи ўрнидан туриб, қоғозга нима ёзилганини ҳаммага ўқиб эшиттирди:

— Голибга Бирлашма фондидан бир қўй ва икки юз сўм пул берилсин! Қани, йигитлар, олиб келинглар!

Уч-тўрт йигит ҳалиги юк машинасидан жадаллик билан бир қўйни тушириб, қишлоқ совети раисининг ҳузурига олиб келди: Мелиқўзи қўй билан конвертга солинган пулни Музаффарга топшираркан, самимий қўлини қисиб:

— Меҳнатдаям, чавандозликдаям омадингизни бера-версин, ука!— деди жилмайиб.

Майдонни яна олқиш овозлари тутди.

Шу пайт даврада ўтирган кексалардан бири бахшига мурожаат қилиб:

— Полвонни олқишлаб бир терма айтиб бермайсизми, Қодирвой!— деб қолди. Яқин-атрофда ўтирганларнинг ҳаммаси бу таклифни маъқуллагандай Қодир бахшига қизиқиш билан тикилди. Бу музофотда кексаларнинг ҳар бир гапи бамисоли қонун, сира икки қилинмас эди. Шунинг учун бахши беихтиёр дўмбирасини қўлига олиб созлай бошлади.

— Яхшиси, сизга «Алпомиш» дostonидан бир парча куйлаб бера қолай,— Қодир бахши шундай деди-да, даврадошларининг, «қани-қани, битта бўлсин энди», дея мамнуният билан маъқуллаганларини эшитиб, дўмбирасини шиддат билан черта кетди.

* * *

Худди шу онда томошабинларнинг орқа томонидаги майдонга ҳалиги икки дароз космонавт оҳиста келиб қўнди. Энди ҳамманинг диққат-эътибори бахшига қаратилгани учун улар келганини ҳеч ким пайқамади. Космонавтлар аввал қўлларидаги аппаратларини бахшига йўналтириб, бир неча дақиқа оғизларини пирпиратиб ўзаро алланималар ҳақида «шивирлашган» бўлишди. Сўнгра давранинг бир чеккасига бориб ўтиришди-да, дам бахшини ва дам чавандозлар мусобақасини диққат билан кузата бошлашди.

Қодир бахшининг йўғон ва бўғиқ овозда бошлаган серзавқ қўшиғи адир бўйлаб янграганида чавандозлар даврасида ҳайратланарли воқеа юз берди. Улоқни рақибларидан юлқиб олишга муваффақ бўлган Шерзод исмли чўпон отининг бўйнига гоҳ ўнгдан ва гоҳ чапдан қамчи босиб, даврани ёриб чиқди-да, тўппа-тўғри кўп-қари ҳайъати ўтирган жой сари от солиб кела бошлади, ammo бахши куйлаётган жойга эллик метрча қолганда,

аста тўхтади-да, улоқни ерга отиб юборди, сўнгра отини оҳиста йўрттириб бахши куйлаётган давра тепасига келиб тўхтади. Шундан сўнг кўп ўтмай кўпкари тўхтаб қолди, чунки бир неча юз чавандоз бирин-кетин Шерзоднинг орқасидан келиб, даврани қуршаб олиб интиқлик билан бахшига қулоқ тутта бошлади. Оғзиларидан оппоқ кўпик оқиб, толиққан, аммо ҳануз кўкка сапчишга шай турган зотдор отлар гилам устида ўтирган мўйсафидлар ва бошқа ҳайъат аъзоларининг қулоқлари остида пишқириб нафас олишар, чорпаҳил, кўкракларни яланғоч, чайир ва забардаст чавандозларнинг қизиқиш ва ҳайратга тўла нигоҳлари Қодир бахшининг булбулдай сайраётган дўмбирасида қотганди.

Бахши эса, аллақачон «Алпомиш» достонини бошлаб юборган, у ўзбек ва қалмоқ баҳодирлари ўртасидаги шиддатли кураш таърифини қилар эди:

Ҳарчандки чирпинди Бойсуннинг хони,
Йиқмоққа келмади бекнинг дармони.
Кўкалдош ҳам Алпомишдан кам эмас,
Мени ўзбек йиқади деб ҳам эмас.
Олишар майдонда икки шағал — маст,
Иккови ҳам бир-бирига сир бермас...
Икки полвон бўлиб турар баравар,
Кўп сўзларни Барчин сулув айтади,
Сўзи Алпомишга ботиб кетади.
Ғайрати ғайратга бекнинг етади,
Ер сўзиман шердил бўлиб кетади,
Чирпиб Кўкалдошни кўкка отади...

Дўпписимон тоғ чўққисидан учиб тушган космонавтлар ҳам чавандозлар қуршовида қолиб кетишган, лекин ҳаммасининг фикри-зикри бахшида бўлгани учун уларга яна ҳеч ким эътибор бермади. Бунинг устига скафандрлари йўл-йўл беқасам рангида эмасми, келгиндилар даврадаги одамлар билан бамисоли қоришиб кетишгандай эди. Улар аппаратларини (булар синхрон таржима қурилмалари эди, чоғи) бахшига тўғрилаб қандайдир мавҳум хатти-ҳаракатлар қилишаркан, бари бир бўртиб чиққан кўзларидаги чексиз ҳайрат ва ҳаяжон ифодаларини пайқамаслик мумкин эмас эди.

Қодир бахши бўлса, энди Алпомишга қарши жанг майдонига чиқиши лозим бўлган яна бир қалмоқ баҳодирини тавсифлашга киришганди:

Кўшқулоқ ҳам шундай бир зўр балоди,
Курашнинг тартиби шундай бўлади.
Шумурти ёқалаб ҳар ёққа кетган,
Ичида сичқонлар болалаб ётган,
Издан тушган пишак олтойда ётган,
Шундай қалмоқ кўлин булғаб келади...
Оҳ урса оламни бузар товуши,
Тўксон молнинг терисидан ковуши...

Шу жойга келганда чор-атрофдаги чавандозлар ва томошабинлар хо-холаб кула бошлашди. Тер ва чанг босган ҳорғин, аммо мардонавор чехраларга мулойим табассум балқиди. Космонавтларнинг эса, яноқлари галати бир тарзда тез-тез тортишиб, ниҳоятда сермаъно кўзларида завқ-шавқ акс этди.

Бахши эса, илҳом париси оғушида ҳамон қўшиқ куйлашда давом этарди.

* * *

Бу вақт ичида бўйи икки метр келадиган ёш космонавт тоғ этагидаги дўнглик устига келиб «қўнган», кўзлари ўйинқароқлик, завқ-шавқ, аини пайтда хавотир ва қўрқув билан чақнаб турган Санжар эса, сал пастда — энди гуллай бошлаган дўлана дарахти қошида келгиндига тикилганича қотиб қолганди. Улар юзма-юз туришарди. Шу тариқа бир неча дақиқа бир-бирларини босдан-оёқ кўздан кечиряшди. Ниҳоят, биринчи бўлиб Санжарнинг сабри тугади.

— Салом, амаки! — деди у қичқириб, ҳаяжондан дўлананинг пастга эгилган шохини бор кучи билан қисар экан.

Новча космонавтнинг катта-катта кўзларидаги ҳайрат ва паришонлик ўрнини аллақандай илиқ, дўстона, аини чоғда айёрона бир ифода эгаллади. У дарров бўйнига осилган аппаратни болага тўғрилаб, лабларини пирпиратиб:

— Салом! — деб жавоб берди. Лекин були шундай тез айтдики, Санжар нима деганига мутлақо тушунмаган бўлса ҳам, ҳар ҳолда саломига алиқ олганини пайқади. Бундан севинчи ичига сиғмай, ўша заҳоти асосий «гап»га кўчди:

— Бувим менга самокат сотиб олиб бердилар. Жа зўр! Жинғироғиям бор. Хоҳласангиз, сизниям катайса қилдиришим мумкин...

Космонавт яна оғзини пирпиратди: «Майли». Санжар унинг «мли» деганини эшитди-ю, баттар суюниб:

— Бўлмаса кетдик бизникига!— дея бақирди. Кейин ўзи ошиғич олдинга тушиб йўл бошлади. Улар тоғ этаги бўйлаб йўналган ёлғизоёқ йўлдан пастга тушишаркан, бирпасда апоқ-чапоқ бўлиб кетишди, космонавт мамнун ҳолда Санжарнинг елкасига гоҳ-гоҳ кафти билан уриб қўяр, бола эса, жилмайиб, келгиндининг юмшоқ соңларига шапатиларди. Санжар бирпасда унинг Марсдан келган космонавт эканлигини билиб олди. Чунки яқинда телевизорда худди шунга ўхшаган бир фильм томоша қилганди-да. Гарчанд космонавт Марсдан келганини болага айтмаган бўлса-да, жажжи шериги бир қарашдаёқ унинг осмондан тушганлигини болалик тасавури ила англаб етган ва бу ишончини ҳеч нарса йўқ қилолмасди. Шунинг учун космонавт ҳам осмондан тушганлигини бўйнига олиб қўя қолди.

Кўп ўтмай тоғ тугаб, бутазорлар бошланди. Қишлоқ болалари кўпинча шу ерга беркинмачоқ ўйнагани келишар, Санжар ҳам уч-тўрт марта уларга эргашиб келганди. Лекин бу ўйинга Санжарни қўшишмасди, чунки унинг бари бир ўйинбузиқилик қилишини яхши билишарди. Ҳозир эса бу ерда Найнов билан (у космонавтга дарров исм ҳам қўйиб олди) маза қилиб ўйнаб юрганини кўришса, улар аламдан бурунларини тишлашармиди. У бир зумда шуни хаёлидан ўтказди-да, Найновга қараб:

— Мени қувланг, амаки!— деб бақирди-да, ўзини бутазорлар орасига урди. Космонавт кўзларини пирпиратганича диққат билан у югураётган йўлни кузатди. Баланд бутазорлар Санжарни «кўмиб» юборган, лекин уларнинг ҳали у ер ва бу ерда шитирлаб кескин қимирлаши натижасида ҳосил бўлаётган йўл туфайли боланинг қаёққа югураётганини аниқлаш қийин эмасди. «Найнов»нинг кўзларида ҳам ўйинқароқ бир ифода пайдо бўлиб, пича энгашиганича бесўнақай одимлар билан боланинг орқасидан чошиб кетди.

Шу тариқа улар бир-бирларини қувлаб қишлоққа кириб келганларини ҳам билмай қолишди.

Икки томонига сербарг тут, олча, ўрик ва олма дарахтлари экилган текис асфальт кўчада ҳамон қуюндай елиб югураркан йўл четидаги қатор мўъжаз коттежлардан бирининг олдида бирдан тўхтади-да, орқасидан лўкиллаб чошиб келаётган «Найнов»га ўнг томондаги коттежларнинг бирини кўрсатиб:

— Келдик, оғайни. Эсингда бўлсин, мана шу 26-уй бизники бўлади!— деди-да, ҳансираганича орқасидан етиб келган «меҳмон»ни ичкарига бошлади.

Кира солиб ётоқхонада оёқ-қўллари шол бўлиб ётган бувисига шошиб-пишиб мурожаат қилди:

— Буви, буви! Меҳмон олиб келдим! Қаранг! Марсдан — осмондан тушган!..— дея хитоб қилди.

Буви неварасининг ҳамма гапини тушунди-ю, лекин «Марсдан» деган сўзни «Москопдан» деб уқди.

— Вой меҳмон бошлаб келган сендан ўрғилай,— деди хира нигоҳини остонадаги кимсага қадар экан, заъфарон чехраси пича ёришиб.— Қани, меҳмонни ичкарига бошла. Москопдан келган бўлса, ҳурматли одам экан. Қўшни ҳовлидан Мастура кеннойингни чақирсанг, дастурхон тузаб қовун-тарвуз сўярди. Айтмоқчи, буванг билан аданг келишмадими?

— Улар кўпкари томоша қилишаяпти. Меҳмонни мен ўзим бошлаб келдим!— деди Санжар яна бақиргудай овозда ғурур билан.

Шу чоқ ҳайратланарли воқеа юз берди. Қосмонавт битта-битта босиб кампирнинг тепасига келди-да, оғзини пирпиратиб сўради:

— Нима, сиз бетобмисиз? Қаерингиз оғрийди?

Кампир ҳеч нимага тушунмай, ҳайрон бўлиб неварасига тикилди. Лекин гап нимадалигига сал-пал ақли етган Санжар қосмонавтнинг қўлидан тортиб ичкарига судрар экан:

— Кетдик, ичкарида меҳмон-меҳмон ўйнаймиз. Бувимнинг оёқ-қўллари ишламай қолган. Кетдик!..

Қосмонавт қўлини Санжарнинг панжасидан кескин тортиб оларкан, яна оғзини пирпиратди:

— Нега энди? Ахир... бу... жуда осон-ку...— шундай дея у ўнг ёни устидаги чўнтагини кавлаб, ундан ер ёнғоғига ўхшаган қизғиш алланима чиқарди-да, кампирга узатди:— Мана... буни ютинг!

Бувисининг яна ағрайиб қараётганини кўрган Санжар ўзини отиб, «меҳмоннинг» қўлидан «ер ёнғоғи»ни тортиб олди-да, беморнинг ярим очиқ оғзига зўрлаб тикар экан:

— Буви, бу — дори, ютаркансиз! Тезда ютиворинг!— дея хитоб қилди.

Буви «дори»ни ўлганининг кунидан бир амаллаб ютди. Лаҳза ўтмай... мўъжиза юз берди: кампирнинг аввал қўллари ҳаракатга келди. У қўққисдан «жон»

кирган бармоқларини беихтиёр кўзларига яқинлашти-
рар экан:

— Ё парвардигор!— деди товуши титраб. Кейин
фавқулодда оёқларига қон югурганини ҳис қилиб, беих-
тиёр тиззаларини кўтарди. Ажабо, уни неча йилдан бери
азоб-уқубатга гирифтор қилган бедаво дард бир лаҳза
ичидаёқ фориг бўлган эди! Кампирнинг борлиқ вужу-
дини таъриф қилиб бўлмайдиган бир қувонч ва бахт
ёғдулари чулғаб, бутун оламини тўлдирган бу нураф-
шонлик туфайли ҳуши бошидан учаёзди. Неча йилдан
бери маъюслик, бахти қаролик ва хокисорликдан бош-
қа ифода акс этмаган кўзларини ўз-ўзидан қайнаб чиқ-
қан севинч ёшлари тўлдирди.

Кўз кўриб қулоқ эшитмаган бу воқеа туфайли ҳатто,
бувасининг таъбирича, «орқаси сира ер искамайдиган»
Санжар ҳам турган жойида ҳайкалдек қотиб қолганди.
Бироқ у атиги бир неча дақиқа тек турди, холос. Бир-
дан ўзига келиб, бор овози билан:

— Ур-р-ре-е!.. Бувим тузалди! Бувим тузалди! Кет-
дик, бувамдан суюнчи оламиз!..— дея қичқирди-да, ўқ-
дай отилиб ўзини эшикка урди. Кўзлари энди мамну-
нийят билан порлаётган «меҳмон» эса, кампирга «хайр»
дегандай оҳиста қўл силкиб, лўкиллаганича яна бола-
нинг изидан эргашди...

* * *

Бахши илҳом париси оғушида ҳамон қўшиқ куйлаш-
да давом этарди. Энди у Алломишнинг қалмоқларга
асир тушгани ва ер ости зиндонидида чеккан мислсиз
азоб-уқубатлари ҳақида сўз айтиб, барча йиғилганлар-
нинг кўнглига қайғу ва ғулув солмоқда эди:

Савдо тушиб бошга, бўлдим саргардон,
Кўзимга кўринмас ер билан осмон,
Манзилим бўлибди қоронғу зиндон...
Неча вақт эдим мен юртимда султон,
Энди мандан ўтиб кетди бу даврон...
Учиб чиқай десам қанот бўлмаса,
Ғариб ўлдим ҳеч ким мени билмаса,
Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
Элу халқ-ичида бўлдим царманда...

Анча совуб улгурган отлар катта гилам устида ярим
давра қуриб ўтирганларнинг қулоқлари ёнида ҳамон

пишқириб нафас олишар, уларнинг баъзилари яна давом этажак жанг шавқини туйиб, тоқатсизлик билан ер тепиниб қўйишарди.

Ажабо, барзанги ва паҳлавон чавандозларнинг чанг ва тер босган чеҳралари энди тунд ва изтиробли кўринар, ҳатто айримлари қўйинларидан дастрўмол олиб, беихтиёр сизиб чиққан кўз ёшларини бировга сездирмасликка интилиб артиб қўйишарди. Достоннинг Алпомиш қалмоқлар томонидан мислсиз жафоларга гирифтор қилинган жойига келганда, гилам устида чордона қуриб ўтирган мўсафидлар ҳўнг тушиб йиғлай бошлашди. Сал наридаги дароз космонавтлар эса, бошларини қўйи осганча ниҳоятда кичрайиб кетган кўзларини мунгли бир тарзда юмиб очишаркан, уларнинг ҳам гамгусса сиртмоғига илинишганини ҳар ҳолда англаса бўларди.

Шу пайт дўпписимон тоғ чўққиси этаги бўйлаб учиб келаётган алланиманинг қораси кўринди. Синчиклаб тикилган одам унинг Санжарни опичиб олган ҳалиги икки метрли космонавт эканини пайқаш қийин эмас эди. Лекин бу сафар ҳам уларга ҳеч ким эътибор қилмади. Чунки ҳамманинг диққат-эътиборини Қодир бахши тушмагур худди оҳанрабодай ўзига тортиб олган эди!

Элимдан айрилган лочин бўламан,
Парвоз қилиб манзилимга қўнаман.
Оҳ тортганда кўздан оққан ёш энди,
Узоқ йўлда бордир қариндош энди,
Биз кетармиз Бойсун музофотига,
Эр Қайқубод, қадрдоним, хўш энди.

Елкасига бола опичган космонавт чавандозлар турган жойдан сал нарироққа келиб қўнди ҳамки, унинг мушугини «пишт» дейдиган одам топилмади. «Найнов» Ислом қорининг неварасини оҳиста ерга туширди-да, ўзи шошилмай шерикларининг даврасига бориб ўтирди. Санжар бўлса, ҳозиргина осмонда учиб келганининг завқини ичига сиғдиrolмай:

— Бува! Бува!.. Мен осмонда учдим!.. Бувимнинг оёқ-қўллари тузалиб кетди! Бутунлай!..— дея бор овози билан бақирганича Ислом қорини қидириб чошиб кетди. Шунда ҳам болага эътибор берувчилар қам топилди. Улар Санжарга, болапақирнинг эси жойидамикин, ишқилиб, дегандай ҳайрон бўлиб қараб қўйишди, холос.

Бирдан томошабинлар даврасида турган чавандозларнинг бири — бу Санжарнинг отаси эди — болани даст кўтариб тиззасига ўтқазди-да:

— Жим бўл, тентак, ҳозир бувангни топамиз! — деди ва зудлик билан чўнтагидан конфет олиб, унинг оғзига солиб қўйди. Санжар ширинлик деса ўзини томдан ташларди, шунинг учун ҳозиргина осмонда учганини ҳам, бувисининг фавқулодда дарди фориг бўлганини ҳам бирпасда унутди.

Бу пайтда Қодир бахши дoston айтишни тугатиб, чавандозларни яна жангга ундовчи терма ҳам тўқиб улгурганди:

Хордиқ олди чавандозларнинг бари,
Совимасин, аё дўстлар, кўпқари!
Дархон аҳли сизга ғалаба тилар,
Алломишдай от суринг майдон сари!

Бахши қўшиғини шу сўзлар билан яқунлар экан, дўмбирасини сўнгги бор уч-тўрт карра зарб билан чертди-да, гилам устига қўйди. Агрофни: «Барокалло!», «Отангга раҳмат, Қодирвой!» — деган олқиш ва қарсак овозлари тутди. Бахши қўлини кўксига қўйганча бошини хиёл эгиб таъзим бажо келтираркан, чавандозларга қарата:

— Узр, йигитлар, кўдқарининг белига тепдим, — деди айбдор қиёфада — навбат яна сизларга, томоша навбати бизларга!

Чавандозлар бамисоли эртақлардаги тулпорлардай учишга шай турган отларининг жиловини кескин буриб, кураш майдонига отланишди.

Келгинди космонавтлар ҳам аллақандай кўтаринки кайфиятда ўринларидан кўтарилиб, тик турган ҳолда, ракеталари қўнган дўпписимон тоғ чўққиси сари учиб кетишди.

Уларни бу сафар ҳам тиниб-тинчимас Санжардан бошқа ҳеч ким пайқамади. У қорабайир минган чавандозларнинг тиззасидан вазоҳат билан сакраб ерга тушди-да, космонавтларнинг орқасидан қуюндай югуриб кетди.

МАШИНАЛАР ИСЕНИ

(Ҳожи отанинг ҳикояси)

Қандолат фабрикаси автоматлашган, аксарият ишларни ақлли машиналар бажаради. Меваларни саралаш, ювиш, қиём пишириш дейсизми, тайёр ширинликни чиройли-чиройли зар қоғозларга ўраб, қутиларга жойлаш дейсизми, хуллас, ҳамма-ҳаммаси машиналар зиммасида. Ўзиям қилт этмай ишлайди. Шағам! Аммо, кунлардан бир кун ана шу ақлли машиналар аввал ўқтин-ўқтин тарақлаб, кейин бутунлай тўхтаб қолди. Усталар келиб текширишди, лекин бирон касалини топшолмади, ҳамма мурвати жой-жойида экан. Роса уринишди. Лекин ишлатишолмади. Вақт бекор кетмасин, одамларнинг тўю томошаси, болалар борчаси ширинликсиз қолмасин, деб иложи борича ҳамма ишларни қўлда бажаришга тўғри келди. Бу билан узоққа бориб бўлармиди? Машиналарни тузатиш, тузатиш эмас, ишлатиш лозим. Аммо қандай қилиб? Қани энди, бу жонсиз жониворлар юрақолса!

Эртаси кунни худди шундай воқеа қўшни нон заводда ҳам рўй берди: хамир қорадиган машина ишламай қолди. Нонвойлар ноилж қўлда хамир қориб тандирга ёпаверишди. Қўшнинг кўр бўлса, кўзингни қис, деганларидек чап биқин қўшнимиз — пиво заводда шишаларга «обизамзам» қуйиб турган автомат ҳам бирданига «аразлаб» қолганини айтмайсизми?!

Шу алфоз, бир неча кун ичида шаҳарнинг қанчадан-қанча завод-фабрикаларидаги машиналар олдинмакейин тўхтаб қолди. Худди юқумли касал тарқаганга ўхшарди.

Рўй берган бу ғаройиб тасодифдан одамларнинг боши қотиб турганда фабрика бошлиқларини юқоридагилар қандайдир мажлисга чақириб қолишди. Баъзан бошлиқларнинг вақти бўлмай қолса, бундай мажлисларга мани юбориб туришарди. Бу гал ҳам шундай бўлди. Бориб нима гаплигини билиб келинг, бизга айтиб берасиз, дейишди. Борсам, нима экан, деяг?

Инженеру олимлар йиғилишиб машиналар орасида тарқаган ўша юқумли касални топишга бағишлаб катта йиғин ўтказишаётган экан. Аввалига мутахассислар минбарга чиқиб қандай, қайси аҳволда машиналар бузилганини ва унга кўрилган барча чораларни батафсил сўзлаб беришди. Бир пайт, раис «Қандолатдан вакил борми?» деб қолса бўладими! Ҳеч ким овоз бермади. Биламанки, мендан бўлак ҳеч ким йўқ. Раис яна бирикки қайта сўраганида ноилож «Ман борман, болам» деб ўрнимдан турдим. Раис, тушмагур, дабдурустан «Сўз сизга берилади», деб юборса бўладими! Мен ҳам «Нима бўлса, бўлди», дедим-да, ўзимни ўнглаб сокин қадамлар билан минбарга чиқавердим.

— Мен нимаям дердим, болаларим. Уша куни эрта-лаб ҳамма ишга тушиб, қатнов тиниб қолгандан сўнг кўчага чиқсам, бир мўйсафид эшак миниб келяпти,— деб энди гап бошлагандим, залда кулги кўтарилди. Парво қилмай сўзимни давом эттиравердим.— Оппоқ соқоли кўксига тушади, бошида оппоқ салла, нақ Хизр бувамнинг ўзлари! Супургимни четга ташлаб, қўлимни кўксимга қўйиб, салом бердим. Мўйсафид эшагини тўхтатди-да, секин ундан тушиб, икки қўллаб мен билан илиқ сўрашди. Кейин ҳавони тўйиб-тўйиб ҳидлади-да, «Оҳ-оҳ, бу қандай хушбўй ис бўлди экан?» деб тўйиб нафас олди. «Бизнинг фабрикамиздаги шириңликларнинг иси», дедим ман ғурурланиб.

Эзмалигим ёқмадим, «Вақтни олманг!»— деб сўз қотишди ўтирганлардан бир-иккитаси. Унга қарши: «Гапираверинг, ота, гапираверинг» деган овозлар ҳам эшитилди. Шунда раисга қарагандим, у ҳам «Гапираверинг!» деди. Ичимда «От-тангга раҳмат, ўғил бола экансан!» дедим-да, сўзимда давом этдим:— Бояги мўйсафид фабрика ичини кўришни орзу қилди. Бошлаб кирдим. Турли-туман машиналарни, оппоқ халат кийган ишчиларни кўриб қойил қолди, тасаннолар ўқиди. Баъзан «Эҳ, аттанг!» деб қўйдию, кейин «Ҳай, майли, ҳечқиси йўқ» деб ўзига ўзи тасалли берди. Мўйсафид ундамунда қувноқ гап ташлаб, шўх кулиб қўярди. Хизр бувам эмас балки бу мўйсафид Хўжа Насриддиндур, билмадим...

— Муддаога ўтинг, ота!— деди залдан кимдир қичқириб.

— Болам, муддаога ўтсам, гап шуки, ман айтаётган мўйсафид Хизр буваммилар ё Хўжа Насриддинмилар, билолмадиму, аммо-лекин нимадандир ранжидилар

ёнки кўзлари тегди. Ҳар ҳолда фабрикадан чиқиб кетишлари биланоқ машиналаримиз тарақлаб қолди, биринки соат ўтар-ўтмас бутунлай тўхтади-қўйди. Бўлган гап шу! Буёғини ўзларнинг биласизлар!

Чопонимнинг барини бир силтаб ўраниб олдим-да, кулги, шовқин-сурон остида жойимга бориб ўтирдим. Олимлар ҳам сўз олиб ўз билганларича тахминларини айтишди, узундан-узоқ докладлар ўқишди. Охирида қандайдир қарорлар ҳам қабул қилишди. Тушуниб қолганим шу бўлдики, тез кунлар ичида яна бир катта майлис бўларкан.

Фабрикага қайтиб, бўлган гапларни айтиб берсам, бошлиқлар роса кулишди.

Кунлар кетидан кунлар ўтаверди, биронта фабрика ёки заводда тўхтаб қолган машина яхши ишлаб кетмади, баъзи бирлари инженерларнинг зўри билан сал-пал гивирлайдию яна тўхтаб қолади. Бир куни кечки пайт, қоровулхонада чой ичиб ўтирсам, бош инженер Иван сўрашиб ўтиб қолди. Чойга таклиф қилдим.

— Хўш, болам, мошин тузалдимми? — дедим чой узатуриб.

Иван ўзбекчани унча гапиролмасаям, яхши тушунади. «Иўқ, тузалмаган», деди.

— Аттанг, аттанг! Ҳай майли, ўғлим. Ман санга бир нарса айтсам, ўшани қиласанми? — дедим.

— Нимани?

— Мошинни-да: Ишлаб кетса ажаб эмас.

— Қандай, айтинг-чи? — Қизиқиб қолди бош инженер.

— Ман шу ерда йнгирма йлдан бери ишлайман, хабаринг бор, — деб гапни узоқдан бошладим. — Ўзинг биласан, ким нима иш қилиши, қандай ишлаши, ҳаммаси манга беш қўлдай аён. Санга айтсам, ҳаммаям машинани яхши тутмайди. Ҳа! Машиналаринг шунинг учун тўхтаган. Ахир, шу машиналарни яхши покиза ишлар учун қуриб қўйибсизлар! Тўғрими? Аслида нималар бўляпти? Машиналарнинг бир меъёрда ишламай созини бузиб қўйишгандан мевалар пала-партиш ювилади, сараланмайди, ириган-чириганиям қиёмга кетаверади, ерга тушиб кетганларини эса баъзи бир ишёқмаслар ювмай-нетмай мошинга тикаверишади, ҳаммаёқни чирк босиб кетган. Булар ҳам камлик қилгандек, қиём пишираётганда шакардан, ҳар хил шарбатлардан чегириб қолишади. Оғирроқ бўлсин, деб жимжилоқдай ишклатни уч-тўрт қават қоғозга ўрашади. Ман санга айтсам, па-

лид одамлар ҳам бор, қўлини ювмайди, халати исқирт! Эҳ-ҳе, бунақа бемаза ишларни айтаверсам, дод деб юборасан. Ўзинг ҳам биласан-а. Ҳа, тушмагўр! Индамайсан!

Қариялигимни ҳурмат қилиб, шунчаки гаплашиб юрадиган бош инженер бирдан жиддий тортиб шамдек қотиб қолди. Қоровулдан бунчалик ақлли гап чиқишини ҳеч кутмаган шекилли.

— Тўғри,— деди у.— Машина тозаликни севади.

— Мени айтди, дерсан, ҳаммаёқни покиза қилгин, машиналаринг ишлаб кетади,— дедим.

Иван «хўп, хўп», деб чиқиб кетаётганда яна тўхта-тиб, ишга тушишдан олдин одамлар ўзини қай ҳолда тутиши кераклигиниям эринмай тушунтирдим. Бош инженерга бу гапим ортиқча туюлди шекилли, бош ир-габ жўнаб қолди.

Эртасига навбатни топшириб, уч кун дам олдим. Тўртинчи куни фабрикага келсам, қоровулхонада Иван турибди. Хурсанд!

— Ота, сен... пайғамбар,— дейди ҳовлиқиб.

— Ҳай, ҳай, ундай дема, болам, гуноҳ бўлади.

— Сеники сеҳргар,— бошқатдан тушунтирди Иван кулиб.— Машиналар ишлаган, ана, қарагин.

— Мен айтган ишларни қилдингми?

— Ҳа, сен айтган,— тасдиқлади инженер.

— Ундай бўлса, жим!— дедим.— Буёғини бўшаш-тирмасанг бўлди. Худо хоҳласа, ишларинг юришиб кетади.

Хизр бувам «Эҳ аттанг... ҳай майли» деганларидаёқ кўнглим бир нимани сезганди-я!

Уша куни фабрикани айланиб қарасам, одамлар ҳам, машиналар ҳам жуда бошқача! Ҳаммаёқ озода, ярақлайди. Шағам! Халатлар оппоқ, мевалар зўр сараланган, ювилган. Баъзи бировлар иш тугаганида дарво-захонага қийшайиб келарди (ўзларинг тушунасиз-лар-а?), бугун тўғри-и юриб чиқишяпти. Хуллас, «Эҳ, аттанг!» дейдиган ўрни қолмабди. Қани энди, Хизр бувам яна келсалару, бошқатдан томоша қилсалар, дейман, ичимда севиниб.

Кутилмаганда Қандолат фабрикасининг машиналари илгаригидан ҳам аъло ишлаб кетди. Навбатдаги катта йиғинга тайёргарлик пайтида бу ўзгаришга бошқалар ҳам қизиқиб қолиб, бирма-бир кириб келаверишди. Иван бўлса меҳмонларни манга рўпара қиларди.

— Ман бир оми одам бўлсам, машиналарингни ту-

шунмасам, нимага тўхтадию нимага яна ишлаб кетди, қайдан биламан, болаларим,— дердим ман фақат,— ота-боболаримизнинг насиҳати ёдимда, шуни сизларга айтишим мумкин: ўзларингиз ҳам, қиладиган ишларингиз ҳам доим покиза бўлсин, болаларим. Шунда ишларингиз бароридан келаверади. Бошқа ҳикмат йўқ.

Машиналарнинг ишламагани сабабини Иваннинг ўзи келганларга батафсил сўзлаб берди: «Тўғри-да,— депти у,— ахир ўзларинг ўйлаб кўринглар, шундай ақлли машиналарни яхши ниятлар билан қурганмиз. Ишлатишга келганида Ҳожи ота айтганларидек турли-туман нопокликка йўл қўямиз. Нопоклик деганда нимани кўзда тутаётганимни айтмай қўя қолай, ҳар ким ўз идорасидаги кирдикорларни яхши билади. Боринглар-да, китобда қандай ёзилган бўлса, шундай ишланглар, бошқалардан ҳам шуни талаб қилинлар. Ундан кейин ҳам машиналарингиз ишлаб кетмаса, ана Ҳожи ота билан мен иккаламиз кафилмиз», деб ҳаммани шамдек қотириб қўйибди.

Меҳмонлар кетгандан кейин бу гапни Иваннинг ўзи манга айтиб берди.

«Хўш, машиналар нега ишламабди?» дерсиз? Исён қилганмуш! Ҳа! Бирон ноҳўя ишни одамлардан яшириш мумкину машиналардан яшириб бўлмас экан. Уларнинг тили бўлганда баъзи ноҳўя ишларнинг дастидан додлаб юборган бўлармиди?! Тили йўқ, нима қилсин, мана санга, дегану тақа-тақ ишламай қўйган, тўғри қилган — ўзича исён қилган.

Қандолат фабрикасидан кейин нон заводи, ундан сўнг пиво заводи ва яна қолган корхоналарнинг машиналари ишлаб кетди, ишлагандаям илгаригидан аъло ишлай бошлади...

Ҳожи лофчи ҳикоянинг ниҳоясида покизаликдан бир латифа айтиб, тингловчиларни кулгидан «шамдек қотириб» қўйди-да, ўзича: «Хизр бувам гоҳ нуроний чол, гоҳ исқирт гадо бўлиб кўринганларидан одамлар гафлатда қолишади. Эҳ, унга ишонадиганларнинг ўзи йўқ-да. Ишқилиб, борган жойларидан норизо бўлиб кетмасинлар» деб пичирлаб қўйди, лекин буни ўзидан бошқа ҳеч ким эшитмади.

МИФ САПЕРАСИ

I

Биз Алланнинг айлана шаклидаги кичик залдан иборат кутубхонасида ўтирдик.

Космик кеманинг пешойнасини эслатовчи, узунасига ўрнатилган чўзиқ қабариқ дераза ортида изгиринли қиш кечаси кечар, портнинг сигнал чироқлари хирагина кўриниб турарди. Тўла қувватида ёқилган бу чироқлар қуюқ туман пардасини ёриб, сувнинг кўрғошин каби товланувчи сиртини, осмоннинг қалин булутларини ўзларининг ўткир нурлари билан ёритарди. Бу нурлар гўё туман ичида сузаётган кемага далда бераётгандек, уни манзил сари олиб бораётгандек эди. Аслида эса кемани туманлик орасидан бутунлай бошқа нурлар — кўзга кўринмас электрон нурлари бошқариб борарди.

Буларнинг барчаси назаримда иллюминациядан ўзга нарса эмас эди. Зеро агар тўсатдан шў қудратли прожекторлар сўнган тақдирда ҳам денгиз ва ҳаво кемалари барибир белгиланган йўлдан юриб, белгиланган жойга муайян аниқ вақтда келиб тўхтаган бўлар эдилар. Бироқ, кўриниб турганидек, одамларни бу нарса қаноатлантирмайди. Уларга жонли ёруғлик керак ва бу ёруғликнинг рангин тафтларини ўз кўзлари билан ҳис қилмоқлари лозим...

— Биласизми, Виктор, баъзан йигирманчи аср одамларига ҳавасим келади.

Мен ҳайрон бўлиб Алланга ўгирилдим. У бошини орқага ташлаганича креслода ўтириб, бинокуляр кўзойнагининг фокусини тўғриларди. У ҳозиргина мен ёзиб олган ва миллион нусхада чоп этилган «Аллан ҳикоялари»нинг навбатдаги сонини кўриб чиққан эди. Мен унга кассетанинг сигнал нусхасини келтирган эдим ва ҳар галгидек ҳаяжон билан унинг фикрини кутардим.

У кўзойнагини олди-да, беш тийинлик тангадек келадиган кассетани чиқарди, кафтига қўйиб, оғирлигини салмоқлади, сўнг бармоқларида айлантириб кўрди. Ва бу гал ҳам ҳар сафаргидек кутилмаган бир гап айтди:

— Утган аср олимлари шуҳрат келтирувчи салмоқли китоблар битганлар...— Унинг овозида самимий таассуф сезилиб турарди. Мен албатта ҳақиқий китоблар тўғрисида гапиряпман...— У менга қараб олиб, хижолат бўлганимни сизди шекилли, шу заҳотиёқ сўзини тузатди.— Мен сизнинг ишингизни назарда тутаётганим йўқ, Виктор. Сиз ҳаммасини ёрқин, қизиқарли қилиб ёзгансиз, мен ҳеч қачон бундай ёза олмаган бўлардим... Бунинг устига ҳаммаси усталик билан жойлаштирилган — музика, ранглар айниқса яхши танланган, аслида мен табиий ўқишни, музика ва рангларсиз ўз аслини ўқишни ёқтираман. Улар менга халақит берадилар. Ҳар ҳолда яхши иш, расмлари ҳам аъло даражада, дид билан, нуқсонсиз ишланган... Ҳаммаси тузук. Бироқ, маъна ўқиб чиқдим... У яна устига кичкина рангли қоғозча ёпиштирилган қора кассетани кафтига ташлади,— тамом! Қоғозча демаса на кўриб, на ҳиссий идрок қилиш мумкин.

У ўзининг сурати туширилган ва китобфильм номи ёзилган рангли қоғозчани кўра бошлади.

Мен эса портдаги прожектор нурлари тўғрисида ҳаёл сурадим: «Уларнинг хизмати шу нурларда эмасмикин?»

— Ҳа, балки сиз ҳақдирсиз,— дедим кутубхонанинг тамоман майда тоқчалар билан қопланган деворларини кўздан кечираётиб.— Аммо, ишонинг, ҳажм жиҳатдан ютилганига тан бермоқ лозим. Сизда қанча китобфильм бор?

— Юз мингтага яқин бўлиши керак.

— Кўрдингизми. Энди сиз юз минг жилд китобни жойлаштиришни тасаввур қилиб кўринг. Унга мана шу ўйингиз ҳам етмаган бўларди.

У тасдиқлагандек бош ирғади-да, деворга яқинлашди ва қандайдир ёзувни ахтариб топгач, қутичани тортиб, кассетани солиб қўйди.

— Мана,— деди у,— яна бир кассета кўпайди.

У деворга қараганча турар, нигоҳини бир ёзувдан иккинчисига ўтказарди, фаҳмлашимча ҳар бир ном ёзуви унга кўпдан-кўп саргузаштларни эслатарди. Ахир бу унинг иштирокида ўтган саёҳатлар тавсифи, экспедиция ва тадқиқотлар тўғрисида ҳикоялар сақланаётган кутубхонанинг бир бўлими эди-да. Дўстларининг ҳам чеҳралари бир-бир кўз ўнгидан ўтаётган бўлса керак — баъзилари аллақачон ҳаётдан кўз юмган эдилар...

— Бу ишингиз билан мени қарздор қилдингиз, Виктор. Агар сиз бўлмаганингизда кўпгина саёҳатларим

тавсиф-ифодасиз қолиб кетган бўларди. Кўрганларимни бутун тафсилотлари билан тасвирлаш учун менда сабру тоқат қаёқда дейсиз, фурсат ҳам ғанимат, кўпроқ иш қилмоқни истайман.

— Бекор қиласиз,— дедим мен,— имоним комилки, сиз яна ҳам тузукроқ ёзган бўлар эдингиз. Ахир шеърларингиз ҳам туппа-тузук-ку!

— Шеър — бошқа гап. У ўз-ўзидан маълум бир вақтда қўйилиб келади-қўяди... Бундай олганда...

У остки қутичани охиригача тортди-да, титкилай бошлади.

— Сизга бирор нарса туҳфа қилмоқчи эдим, Аммонима совға қилишга ҳайронман. Бу думалоқ тангаларга эсдалик ёзуви ҳам ёзиб бўлмайди...

— Менга яна бир саргузаштингизни совға қила қолинг, ўзингиз биласиз-ку бу мен учун энг яхши совға бўлади.

— Уриниб кўраман... Лекин, Виктор, чамамда сизни қизиқтирган нарсаларнинг ҳаммасини гапириб берганман, шекилли.

Мен кулиб юбордим.

— Сизни кўпдан бери билмаганимда, Аллан, кўрқиб кетишим мумкин эди. Хайрият, адашаётганингизни жуда яхши биламан. Бундан ташқари сизга бир ваъдангизни эслатиб қўйишни истардим.

— Марҳамат, эслатинг, Виктор...— у кассеталарни титишда давом этар экан, ҳушёр тортганини кўриб турардим, у доим дилимдаги гапимни дарров топиб оларди.

— Сиз бир кун келиб менга МИФ сайёрасининг сирини айтиб беришни ваъда қилган эдингиз.

У қутичага эгилиб бироз туриб қолди. Сўнгра қаддини ростлади-да, кулиб юборди.

— Тутдингиз, ҳар қалай, унутгандирсиз деб ўйлабман. Неча йил ўтди?

— Ун йил. Кўриб турибсиз, одоб сақлаб шу йиллар давомида миқ этмадим. Сиз ўшанда: «Балки қачонлардир... Ун йиллардан кейин», деган эдингиз. Маъзур тутасизу, ўша «қачонлардир?»нинг фурсати етмадимикин?

— Ҳа... МИФ сайёраси...

У жиддий тортиб деразага яқин борди ва прожекторлар нурлари тилкалаган рутубатли тун қоронғулигига боқиб, узоқ туриб қолди.

— Майли, Аллан,— дедим мен.— Қўйинг ўша сайёрани. Иложи бўлмаса ҳожати йўқ.

— Менимча, энди мумкин.— У яна кутубхонасига яқинлашди, қандайдир яширин тугмачани босди, елкаси баландлигида жойлашган қутичани очди-да нималарнидир тахлай бошлади:— Фақат бир шарт билан, Виктор, мен уни ўз вақтида шуҳрат топган ном билан эмас, бошқача, менинг каталогимда қандай ёзилган бўлса, шу ном билан атайман; яъни Могучая Ипсилон¹ Феникса (Қақнуснинг Азимкор Ипсилони)— қисқартмаси МИФ. Розимисан?

— Бўлмаса-чи, Аллан. Фақат ҳикоянгизни мен кейинчалик чоп этсам баъзи бировлар ишонмасдан буни уйдирма дейишмаса бўлгани.

— Ишонишади! Гап қандай аталишида эмас. Яхши-си бир бошдан гапира қолай.

У қутичадан кассеталарни, қандайдир тешикли руқбаларни танлай бошлади. Кейин афтидан, эслагандай бўлиб, яна нималарнидир қидира кетди, охири муайян бир қарорга келгандек, тортмани кўзидан суғуриб олди, ичидагилари билан стол устига эҳтиётлаб қўйди ва кафти билан беркитди.

— Бу ерда ўша воқеа билан боғлиқ нарсалар бор... Тўғриси, ҳамма нарса. Бу материалларга қўл урмаганимга ун йил бўлди. Сабабини кейин тушуниб олмасиз.— У кафтларини қутичадан оларкан:— Нимадан бошласам экан?— деб ўйлаб қолди.

2

Уни аср бошларида кашф этишди. Шимолий обсерваториянинг қайсидир мунажжими Қақнус юлдуз туркумидаги янги топилган юлдузларнинг ғалати жойлашувига эътибор берди. Улар айлана — доира бўйлаб жойлашган бўлиб, марказида ноаниқ бўшлиқ бор эди. Ушанда шоён бўлган телескопларнинг бирортаси билан ҳам унинг ичида қаттиқ жисм ёки нурланиш манбаи борлигини аниқлаб бўлмади. Юлдузлар ўша марказ атрофида айланарди. Бутун дунё олимларининг диққат-эътибори ва барча астрономик асбоблар ва қурилмалар Коинотнинг шу нуқтасига қаратилган эди. Юлдузлар қандайдир бир нуқта атрофида айланар экан; демак у ерда улкан бир оғир жисмнинг бўлмоғи муқаррар. Бироқ, ҳеч ким бирор янги гап айта олмасди.— Юлдузлар туркуми марказида ҳамон тубсиз бўшлиқ ҳукмрон эди.

¹ И п с и л о н — у [игрек] ҳарфининг грек [юнон]ча номи. Аниқланиши лозим бўлган нарса.

Ниҳоятда қизиқиб қолган олимлар мавжуд асбобларнинг бўшлиқдан тарқаган тўлқин тебранишларини илғаёлмаётганликларини тахмин қилдилар. Ва шундан кейин, узоқ изланишлар самараси ўлароқ, қудратли лазер телескопи яратилди. Унинг яратилишига бутун дунё олимлари қатнашди. Улар Саҳройи Кабир саҳнида ўрнатилган баҳайбат лазер телескопи ёрдамида Қақнус юлдузи туркумини текширадиган кунни сабрсизлик билан кутдилар. Шундай кун ҳам келди. Аммо яна ҳеч нарса чиқмади. Милт этган нур кўринмади.

Шундай бўлса ҳам яна ҳисоблашга тутиндилар. Бу ҳисоб-китоблар симметрик жойлашган юлдузлар доираси ичида катта зичликка эга бўлган жисм бўлиши лозимлигини кўрсатиб берди. Ниҳоятда улкан массага эга бўлган шундай жисмгина бутун бир юлдузлар туркумини «боғлаб тура оларди». Бу беҳиёс юлдуз, аниқроғи, тенгсиз сайёра жуда ҳам қаттиқ бўлмоғи лозим эди, шунинг учун ҳам унга Азимкор дея ном қўйишди. У «қалам кучи билан», қачонлардир Леверье Нептунни назарий кашф қилганини эслатарди.

Энди бу мавжуд Азимкорнинг бирон-бир моддий белгиларини топиш лозим эди.

Азимкор баҳонасида бутун бир янги астрономик давр бошланди. Асрнинг биринчи ярмида яшаб улкан ишлар қилаётган мутафаккирлар, бутун бир ижодий уюшмалар, лабораториялар, бирлашмалар бу иш тадқиқотида ўзаро мусобақалашиб, ажойиб приборлар, бири-биридан қизиқарли лойиҳалар кашф қила бошладилар. Ҳамманинг асосий мақсади уни топиш, «тутиш» эди. Азимкор ортидан қувавериб, янги-янги гравитацион тўлқинлар, зарралар, тамоман янги локацион усуллар яратила бошлади...

Йўл-йўлакай физика ва техника соҳасида жуда муҳим кашфиётлар қилинди. Ҳатто физикада гравитацион статистика, галактик магнит назарияси сингари янги тармоқлар ҳам пайдо бўлди. Магнит резонансининг кашф этилиши ҳам шу Азимкор туфайли бўлди...

Мен Азимкор ортидан қувмасак бундай ютуқларга эришолмасдик, демоқчи эмасман. Албатта, вақти-соати билан ҳаммаси кашф этиларди, бироқ унинг ортидан тинмай қувиш олимларнинг ақлларини яна ҳам тетиклантирди, бутун имкониятларни ишга солишга рағбатлантирди, ҳеч кимга ором бермади.

Яна шундай тахминлар ҳам айтилдики, Азимкор атрофидаги улкан кучланиш майдони Ердан юборила-

диган радиосигналларни тутиб қолади, бу сигналлар эса унинг атрофида айланиб юради, шунинг учун ҳам Ердан туриб локация қилишнинг фойдаси йўқ, аксинча Азимкорга юлдузлараро зондлар ёрдамида ҳужум қилмоқ лозим эмиш.

Бу ғоя космонавтиканинг янада ривожланиши учун янги туртки бўлди. Аср ўрталарига келиб биринчи фотон двигатели ва ракетаси яратилди. У ёруғлик тезлигида учирилиб Қуёш системасидан чиқиб кетди ва Қақнус томон йўл олди. Унинг бортида автоматик локация қила оладиган улкан квазер генератори бор эди. Бу генератор локация зонд Азимкор яқинига борганини сигнал орқали билдириб турди, сўнгра эса охириги сигналлардан шу нарса маълум бўлдики зонд юқори кучланишли магнит майдони таъсирига дуч келган. Унинг ҳаракат йўналишини ўзгартиришга уринишлари эса натижа бермаган...

Азимкорни ўрганишга бўлган уринишлар яна жуда кўп бўлди, магнит майдони кучидан ракетани тўхтатиш ва айланма орбитага ўтказишда фойдаланиш имконини берадиган ақл бовар қилмас қурилмалар яратилди. Бироқ, ҳаммаси беҳуда кетди. Юборилган барча зондлар тақдири бир хил бўлаверди. Улар Азимкор районига яқинлашарди-ю, унинг қўйнига қўл солиб кўрмоқчи бўлганларида шу заҳоти сигналлар тамоман тўхтаб қоларди.

Одийсидан тортиб мураккабигача бўлган бир қатор назариялар, тахминлар айтиб ўтилди, ҳатто Азимкорда ривожланган маданият, кучли станциялар мавжуд, шунинг учун ҳам Азимкорнинг аҳолиси бошқа сайёралар билан борди-келди қилишни исташмаяпти, дейишгача миш-мишлар тарқалди...

Эллик йил ичида Азимкор тўғрисида кўпдан-кўп китоблар ёзилди, уни штурм қилиш тарихи ўнлаб жиллик китобларни ташкил этди, кўплаб олимлар, институтлар бутунлай ўзларини шу проблемага бағишладилар. Бу жумбоқни ечиш мақсадида бир неча Академиялар фахрий мукофотлар ҳам таъсис этдилар.

Экспедициялар юбориш тўғрисида бир неча бор юқори идораларга таклифлар тушди. Лекин Бутун жаҳон Космик Маркази ҳар сафар ҳам бу масалани орқага суриб келди, чунки улар ҳали хавфсизлик гарантиялари йўқ, деб ҳисобларди.

Ниҳоят, бундан ўттиз йилча муқаддам гравитацион

муҳофаза усуллари кашф этилгач, БҚМ экспедицияга рухсат берди.

Унга жиддий тайёргарлик кўрилди, экспедицияга ўша даврнинг энг йирик олимлари ва астрономларидан бири бошчилик қилди, экипаж таркибида турли соҳа мутахассислари бор эди. Ҳозирлик кўриш ишларига дунёнинг етакчи илмий марказлари қатнашди, тайёргарлик ишларини БҚМ бошқариб борди.

2170 йил бошларида улар старт олдилар ва ер ҳисоби билан йигирма тўққиз ой ўтгач ёруғлик тезлигига яқин учиб, қора нуқта районига яқинлашдилар. Ўтган тажрибаларни назарда тутиб, Азимкорнинг узоқроқ орбитада жойлашишини маъқул топдилар ва у ердан, умумий масофанинг тўртдан уч қисми нормал ишлаётганини хабар қилдилар. Сигнал, албатта, жуда кеч етиб келди, бу вақтда улар мўлжалланган орбитада бўлишлари лозим эди. Аммо бошқа сигнал етиб келмади. Бу ҳолни табиий ҳисоблашди, чунки «Олис»нинг Азимкор орбитасида бўлган пайтида алоқа бўлмаслиги, у қайтиб йўлга чиққач яна алоқа тикланишини улар яхши билардилар. Аммо, беш ой ўтди, ўн ой ўтди — алоқа бўлмади! Энди улар хавотир ола бошладилар, лекин ноумид бўлмадилар. Яна ўн ой ўтгач, «Олис»дан ҳеч қандай хабар бўлмагач, умидларини уза бошладилар. Тўғри яна бироз вақт ўтгач қандайдир ғалати ва жуда ҳам кучсиз сигнал етиб келди. Аммо бу бутунлай бошқа тарафдан, Андромеда буржи томонидан эди. У ҳақда анча шов-шув қилиб, кейин тинчландилар.

Қақнус томон қидирув экспедициясини юбормоқчи бўлдилар, аммо БҚМ бунга йўл бермади. Азимкор табиати тамоман ўрганиб аниқланмагунча у томонга энди одам юборилмайди, қурбонлар етар, деган маънода эълон тарқатилди.

Азимкор зонаси таъқиқланган зона дея эълон қилинди. Барча космик кемаларга қора нуқтагача беш нур оғи масофасидан нари бориш ман этилди. Бу «Олис»нинг сўнги бор юборган сигнал нуқтаси эди.

Юлдуз карталарида бу жойни қизил нуқта билан белгилаб қўйилди.

3

Аллан кутубхонаси деворининг ярмини қоплаган юлдузлар картасига яқинлашди ва менга мудҳиш нишлари ҳар томонга йўналган оч қизил рангдаги нуқтани кўр-

сатди. Бундай нуқталар картада уч ёки тўртта бўлиб, буниси энг каттаси эди.

— Нима, шундан кейин у жумбоқлигича қолавердими?— пушаймонлигимни яширмай, уни янада қизиқтириш учун сўрадим мен.

— Сиз шошманг, булар ҳали шунчаки гапнинг деб очаси. Бу гапларни мен сизга космонавтика соҳасига илк бора қадам қўйган пайтимдаги аҳволни тасаввур этишингиз учун гапириб бердим, холос.

Картадаги қизил белги қатъий таъқиқни билдиради. Бунга риоя қилмоқ — Космосга чиққан ҳар бир киши учун мажбурий. Бу ҳақда Космонавтлар кодексида ҳам қайд этилган. Таъқиқни бузганлар Диплом ва унвондан маҳрум этиладилар. Бу Космонавтика Академиясининг ҳар бир битирувчисига маълум. Кейинги йигирма йил давомида менимча уни бузишга уриниш ҳоллари содир бўлмади. Тўғри, шу муддат давомида БКМга бир неча бор шу таъқиқни бекор қилиш таклифи киритилди. Аммо, бу таклифлар ҳар дафъа кескин рад этилаверди. Баҳона ўша эди: Азимкорнинг табиати ўрганилмай туриб таваккал қилиб бўлмайди.

— Янглишмасам, Аллан, Сиз ҳам БКМ Олий Кенгашининг аъзосисиз.

— Мен беш йил бурун сайланган эдим, лекин номзод сифатида, ҳал қилувчи овоз ҳуқуқи берилмай сайланганман. Энди қолганини эшитинг...

Ун йил илгари мен Қақнус Гаммаси районига уюштирилган экспедицияни бошқардим. Қақнус Гаммасининг табиий йўлдоши бўлмиш Ер шароитига ўхшаган кичикроқ бир сайёрада станциямиз ишларди. Биз бу станцияга янги ускуналар етказишимиз, одамларини алмаштиришимиз, улардан илмий материалларни олиб қайтишимиз лозим эди.

Белгиланган районга хавф-хатарсиз етиб бордик, Эранинг (Гамманинг йўлдоши, сайёра шундай деб аталарди) орбитасига тушиб кичик транспорт ракетаси (КТР)ни қабул қилиб олиш учун тайёрлана бошладик. У Эрдан одамларни ва материалларни бизга етказиши ҳамда экспедициянинг янги составини олиб қайтиши лозим эди. Уларни тантанали кутиб олиш учун кают-компанияни ҳозирладик.

Ердан олисда, бир неча йил узоқ экспедицияда бўлган одамларни бортга қабул қилиб олиш қанчалик ҳаяжонли бўлишини ўзингиз биласиз. Экспедиция янги состави билан эскисининг тантанали учрашуви аъъана-

га айланган, ҳамиша бундай учрашувда зоҳирий хурсандчилик билан бирга ботиний ғусса зарраларини ҳам кўриш мумкин. Узоқ жудодикдан сўнг Ерга қайтиб келган одамлар олдин ўзларини бироз йўқотиб қўядилар, ҳатто хомуш, руҳий тушқунликка ўхшаш бир аҳволда юрадилар. Психологлар - буни тескари ноетальгия (ватанни қўмсаш) деб атайдилар яъни киши узоқ муддат бирор нарсани орзу қилиб, тўсатдан шу орзуси ушалганда бироз муддатга қалби бўшаб қолади-яъни инсонда орзу қилиш етмай қолади. Ва кўп ўтмай ўша бўшлиқни тўлатишга муштоқлик бўлади...

Узоқ станцияда ишлаши лозим бўлган кишилар руҳан тайёр бўладилар, уларнинг ишлашга иштиёқи зўр бўлади. Одат бўйича улар ўзларини бардам тутадилар, шовқин солиб, ҳазил-мutoйиба қилишади, кулишади, бироқ мана ҳозир, бир неча соатдан кейин улар кемани, Ернинг охири заррасини — ҳатто ундан ажраб чиққан бўлса ҳам — уларни миллиардлаб километр узоққа олиб келган кемани тарк этишларини билганлари учун бу қилиқлар заминда маҳзунлик яширинган бўлади. Улар кемадан чиқадилар, станцияга тушадилар, у ердаги барча нарса уларга заминни эслатади, барча жиҳозлар ердагидек ҳозирланган, бироқ энди ҳаммаси бошқача.

Мен бир неча бор шундай учрашув ва кузатувлар гувоҳи бўлганман. Улар ҳамиша бир хил тартибда ўтган. Бу дафъа ҳам шундай бўлди.

Кают-компанияда ғала-ғовур, хушчақчақлик ҳукмрон эди. Ҳар икки томондан сермазмун қадаҳлар айтиларди. Эрадан келганлар сиртдан қараганда бизникилардан унчалик фарқ қилмас эдилар: бир хилда Космик Станциялар Бош Бешқармаси — КСББ нишони бўлган байрам курткалари кийишган, соқол-мўйлабларини бирдек тозалаб тарашлаганлар, сочларини бирдек олдириганлар, тетик, бироқ яхшилаб кузатиб, дарров фарқ қилиш мумкин эди. Бизникилар доимо бирга, тўдаланиб юришади. Булар биргаликда иш қилишлари лозим бўлган коллективни ташкил этишади. Улар эса бу юмушни бажариб бўлганлар, энди уларни кўрган-кечирганлари банд эгган, булар суҳбат узидиши билан осонгина ўйга берилиб қоладилар.

Улардан биттаси айниқса ажралиб турарди. Қийинча биринчи класс учувчи-космонавти деган уивон кашта қилиб ёзилган, ўттиз беш ёшлардаги миқти, тартибсиз ўсган соқол-мўйлаби юзини қоплаган бир йигит. У чурқ этиб оғиз очмас, столга қийшайиб, ўтирганча, бизнинг

пуштиранг шаробдан қадаҳига кетма-кет қуярди. Унинг ёнида бўшаган бир неча шиша турарди. Бизнинг ичимликни ўзингиз биласиз — у кўп ичилмаса унчалик таъсир қилмайди. Қайфиятингизни кўтаради, шунинг учун кема бортида алоҳида воқеалар муносабати билан рухсат берилади. Тўғри, кўп ичган одамни у каловлатади. Аммо, бу тепса-тебранмас йигитга қараб туриб, унча хавотир олмадим: майли бир ҳордиқдан чиқсин, дедим мен, ахир у ўз ишини бажариб бўлди, озроқ ўтиради да ухлайди-қолади. Нимаси биландир, ҳар ҳолда у диққатимни тортди, кўзи биланми ёки... Ўқтин-ўқтин осиди қовоқлари остидаги кўзларидан лазер нуридек тўсатдан бир ўт чақнаб сени тешиб юборгудек бўлади-да, яна ўз ҳолига қайтиб, қимир этмай лоқайдгина ўтираверади.

Унинг тўғрисида суриштирдим. У умуман шунақа, айниқса охириги пайтларда чамаси Ерни соғинган. Лекин ажойиб мутахассис, ўз касбини яхши билади; оғир пайтларда ўта совуққонлиги билан тенгги йўқ одам. Унинг исми-шарфи Юлий Бандровский экан. Фамилияси таниш туюлди, лекин қаерда эшитганимни эслай олмадим.

Янги келганларни каюталарга жойладик, отрядни транспорт ракетасига ўтказдик. Улар то Эрадаги станцияга етиб олгуларига қадар кутиб турдик. Телеэкранда уларни яна кўриб, хайрлашдик ва Эрани айланиб ўтиб, изимизга қайтдик.

Шуни айтиш керакки, Ерга қайтишимиз тўғри йўлдан бўлмади, Ер билан Эра оралиғида — йўлимизда ўша машъум Азимкор билан қора нуқта ётарди. Шунинг учун инструкцияга биноан биз уни айланиб ўтдик. Бу ҳол йўлимизни узайтирди, бошқа иложимиз йўқ эди. Кема тезлигини нур тезлигига етказдик, лекин барибир бир неча ой учишимиз лозим эди.

Қондага биноан узоқ масофага учиш жараёнида алмаштирилган экспедициянинг бутун аъзолари кема командири ихтиёрига ўтади. Учиш мобайнида у ўз хоҳишига кўра улардан — илмий тадқиқотлар ўтказишдами, кеманинг барча системасининг узлуксиз ишларини таъминлашдами, ҳар ишда фойдаланиши мумкин.

Шунинг учун, Ер ҳисоби билан учинчи куни бошқарув рубкасида Бандровский пайдо бўлиб, ўзидан вахта инженер-учувчиси сифатида фойдаланишни сўраб илтимос қилганида сира ажабланмадим. Фақат-унинг турқи мени таажжубга солди. Соқоли патак бўлиб кетган, кўзлари беором, қовжираб турибди, эгнида ғижими чиққан куртка, унинг остидан кўйлагининг кир ёқаси кўри-

ниб турибди... Шу алфозда у ечинмасдан уч кечаю уч кундуз жойидан турмай, ювинмай миужа қоқмай ағанаб ётгандек кўринарди.

«Бу йигитга нимадир бўлган,— дея хаёлимдан ўтказдим ўшанда,— балким иш билан овўниб кетар...» Юлийни ишимизнинг пасти-баланди билан таништиринг, деб навбатчи инженерга кўрсатма бердим.

Бир неча кун давомида уни кузатдим. У ўзи учун янгилик бўлган приборларни нақадар қизиқиш билан ўрганаётганини, бошқарув системаси билан жон деб танишаётганини ўз кўзим билан кўриб турардим. У Эрага жўнаб кетганидан буён кемалар жиҳозида баъзи ўзгаришлар бўлганди. Унинг барча янгиликни зудлик билан ўрганиб олишидан, прибор ва ҳисоблаш механизмларини билафонлик билан бошқаришидан юқори малакали мутахассис эканлиги яққол кўриниб турарди. Берилган характеристика ҳақиқатга тўғри келишига ишонч ҳосил қилдим. Приборлар билан муомала қилаётганда ҳатто унинг чеҳраси бироз очиларди. Бундай дақиқаларда мен унинг боқишида, бармоқларининг ҳаракатида қандайдир меҳрни илғаб қолардим. Лекин у одамлар билан муомалада барибир кўрс эди, биз уни хафа қилиб қўйгандек, захрини сочарди.

Барибир, ишга кўника бориш билан унда нималардир яхши томонга ўзгара бошлади. Вахтада мустақил турадиган куни у янги кўйлақда, сочлари таралган, ҳатто соқоли тартибга келтирилган ҳолда келди.

Мен уни табрикладим, навбатчилиги яхши ўтишини тиладим. У нимадир деб гудранди-да, пуьлт қаршисига ўтирди. Ўз каютамда бир неча бор контроль экранни уладим. Бандровский шит олдида у ёқдан-бу ёққа юриб, приборларни диққат билан кузатиб борарди, дасталарга меҳр билан қўл чўзарди.

Эрталаб мен журнални текширдим. Барча ёзувлар аниқ, тушунарли, лўнда қилиб, қатъий тартиб билан ёзилган эди.

Шундан сўнг кўнглим тинчиди.

Шу алпозда тахминан бир ой ўтди.

Кемада ҳаёт одатдагидек давом этарди. Ҳар ким ўз юмуши билан банд, иш белгиланган программа бўйича давом этарди. Эсимда, мен ўшанда галактикалараро магнит назариясига қизиқардим ва шу ишга бошим билан шўнғиб кетгандим.

Ҳамма нарса ўз меъёрида борарди, дейиш мумкин, фақат бир ҳодисани ҳисобга олмаганда: алоқа муттасил

ёмонлашиб борди ва кўп ўтмай бутунлай йўқолди. Эра билан алоқани йўқотган эдик. Ер билан эса алоқани ҳеч йўлга қўйиб бўлмади. Аслида бундай ҳодисалар фазода бўлиб турарди — баъзан юқори магнит майдони таъсиридаги зонадан ўтишга тўғри келади. Шунда алоқа муваққат тўхтаб қолади. Аммо, Ердан Эрагача бўлган бутун масофада алоқа узилмаган эди. Ҳозир ҳам биз ўша йўлдан кетяпмиз, лекин негадир алоқа узилиб қолди. Приборлар яқин орада ўта кучлианишли магнит майдони борлигини кўрсатиб турарди. Илгари бунақа ҳам бўлмаган.

Нима ҳам бўлди-ю, Бандровский навбатчилиги пайти рубка (бошқарув пульти)га кириб қолдим. У пулт олдида ўтирарди. Олдида китобфильм турарди, аммо унга қарамасди, бош шитдан, приборлардан кўзини узмасди. Вужуди, боқишларида шунақа тантанаворлик нурланар эдики, беихтиёр таажжубда қолдим.

«Иш шундай тепса-тебранмас одамни ҳам жонлантириб юборибди»,— дея ўйладим ўзимча.

— Ҳа, Юлий, кема сизга ёқяптими?

У менга қаради. Шунда мен унинг кўзларида бир зум истеҳзо сезгандек бўлдим.

— Ажойиб кема!— жаҳлини яширолмайд тўнғиллади у.— Эҳтимол, БКМ томонидан бериладиганларнинг энг яхшиси бўлса керак?

— Ҳозирча — энг яхшиси... Фақат алоқа панд беряпти. Ҳайронман, бу улкан магнит майдони қаёқдан пайдо бўлибди.

— Ҳайронман дейсизми?— У мен томон хиёл бурилган эди, унинг юзларида истеҳзоли кулгини кўргандек бўлдим.— Фазода ҳали жумбоқлар кўп. Уларнинг тагига етиш учун эса карталарга қизил нуқталар қўйиш ўрнига таваккал қила билиш керак!— У ижирғангандек олдида турган фильмскопни итқитиб юборди. Мен китобфильм номига қарадим — Бертъенинг «Ноаниқ нуқталар» асари эди.

— Сиз етарли таваккал қилмаяпмиз, деб ҳисоблайсизми?

— Менимча, бу ерда ноаниқ деб номланган баъзи нуқталар аслида БКМнинг виждонидаги доғлардир.

Назаримда у ҳатто тишларини ғижирлатиб қўйгандек туюлди.

— Нима учун сиз Қосмик Марказни бунчалик хуш кўрмайсиз?

— Разил кўрқоқлар!— У ўрнидан туриб, ўзини бо-

солмай рубка ичида у ёқдан бу ёққа юра бошлади.— Улар хоналарида ўтириб олиб, ваҳимадан иштонларини булғашади!

«Ажабо,— ўйладим мен шунда,— одатда қизиққонлик, ўзини ўққа ҳам, чўққа ҳам уриш эҳтироси ўспиринлик давридаёқ ўтиб кетади. Бунинг ёши ўн саккиз, ҳатто йигирма саккизда ҳам эмас-ку... Бундай одамдан ҳар балони кутиш мумкин. Яхшиси, уни ёлғиз қолдирмаслик керак».

Кема йўналишини олдиндан белгиланган программа бўйича приборлар таъминлаб туради, сал ўзгариш бўлган тақдирда у автоматик тарзда тuzатилади. Шунинг учун навбатчининг қўлидан ҳеч иш келмаслиги мумкин. Ҳар эҳтимолга қарши Бандровский билан бирга экипаждан яна бирор киши навбатчиликка турсин, деб буюрдим.

Аммо, энди кеч эди.

Ғалати ҳодисалар кетма-кет рўй бера бошлади.

Эртаси кунг менга кема тезлигининг ошаётганини айтишди. Тушунолмай қолдим. Зеро двигателлар аллақачон тўхтатиб қўйилганди — кема инерция кучи билан бир хил тезликда кетаётган эди. Бунинг фақат битта сабаби бўлиши мумкин: биз йўналиши кема йўналишига тўғри келиб қолган кучли магнит майдони таъсирига тушиб қолганмиз.

Яна бир кун ўтгач, ёнимга астрономимиз, кекса олим Горт келди ва ҳовлиққанча ҳеч нарсага тушунмаётганини айтди. Йўналишга ва босиб ўтилган йўлимизга қараганда қаршимизда Вега юлдузи, ўнгроқда эса Қуёш ва Ер туриши лозим эди. Астрономик минорадан қараганда эса йўлимизда қандайдир қоя-қора нуқта бор. Қуёш нима учундир олдинда, тахминан ўттиз даража сўлроқда эди.

Қора нуқта дейиши биланоқ дилимда мудҳиш бир шубҳа туғилди. Кейин биз Астроминорага ўтиб, у менга ҳаммасини очиқ-ойдин кўрсатиб бергач, ҳеч қандай шак-шубҳага ўрин қолмади: биз тўғри Азимкор томон бормоқда эдик ва тамомила унинг таъсирига тушиб қолгандик!

Энди менга ҳаммаси равшан эди: алоқанинг тўхтаб қолиши ҳам, тезликнинг ошуви ҳам — ҳаммаси аниқ бўлди.

Ҳақ гапни айтганда, ҳеч қачон — ўшангача ҳам, кейин ҳам — мен бундай даҳшатга тушган эмасман: кема, одамлар, ҳаммаси учун экспедиция раҳбари сифатида

мен жавобгар эдим, ҳаммаси ҳозир ҳалокат ёқасига тушиб қолганди ва менга аҳволнинг қай даражада жиддий эканлиги, ҳалокатнинг олдини олиш мумкинми ёки йўқлиги ҳали қоронғу эди.

Шунга қарамай мен чолни тезлик белгиланганидан ошганини ҳисоблашда адашганликда ишонтирмоққа ва бу бир арзимаган нарсасдек ўзимни совуққон тутишга ҳаракат қилдим. Бизнинг мунажжим жуда тажрибали олим эди, юлдузлар жадвалини у ўз уйдан ҳам яхшироқ биларди, шунинг учун ҳам менга уни адашганлигимизга ишонтириш ноқулай туйилди. Аммо, ўзга чора йўқ эди — экипаж ҳозирча ҳеч нарса билмаслиги лозим.

Мен Гортни тушиб дам олишга кўндирдим — у эшикни беркитиши билан ўзимни рубкага урдим.

Жадвал бўйича Бандровскийнинг навбатчилиги бўлса-да, аммо у ўрнида йўқ эди. Рубкада турган бортинженер менга Юлийнинг икки кундан буён каютасидан чиқмаётгани, тоби йўқлигини айтди.

Мен ўзим баъзи ҳисобларни баҳона қилиб, бортинженерни чиқариб юбордим-да, рубкада ёлғиз қолдим.

Энг аввало кема йўналишини ўзгартиришга уриниб кўриш керак. Гортнинг ҳисобига кўра қуёш йўналишимизга нисбатан йигирма градусга ўнг томонда бўлиши керак эди. Ҳозир эса у ўттиз градус сўлроқда. Демак, йўналишни сўлга эллик градусга буриш лозим. Тасаввур қила оласизми, Виктор, деярли ёруғлик тезлигида кетаётган космик кема учун бу нимани билдиради. Кема ўз йўналишини тўғри бурчакдан ҳам каттароқ миқдорда ўзгартирмоғи учун қанчалик улкан ёй ясаши даркор.

Барибир уриниб кўрмоқ лозим. Мен сўл томондаги реактив двигателни ишга солдим. Приборлар кеманинг бурила бошлаганини кўрсатди, стрелкани кузата бошладим. Йигирма градус, ўттиз, қирқ, қирқ беш... Унг двигателни ишга солдим, кема бурилиши тўхтади. Эллик градус! Кеманинг тумшуғи ҳаракат ўқига нисбатан сўлга эллик даражага бурилди. Энди орқа тарафдаги асосий, реактив двигатель қолди.

Уни ҳам ишлатдим. Кеманинг енгилгина силкиниши унинг ишлай бошлаганидан дарак берди. Қувватини оширдим. Яна. Яна! Ана энди у тўла қувват билан ишлай бошлади. Икки ёндагисини ҳам қўшдим... Орқа томонда эса қандайдир аланга гуруялаётганини тасаввур қилиб турибман. Приборларга қарадим.— Олдинги йўналишдан озгина бўлса ҳам ўзгариш бўлиши керак, майли, чорак даража, ўндан бир улушича бўлсин...

Ҳеч ўзгармабди!.. Заррача ҳам! Кема тумшугини қий-шайтирганича ўнг борти билан ёнламасига Азимкор қаърига қараб кетаётган эди. Ҳа, Азимкор бизни ўз домига тортаётган эди, бирорта куч йўқ эдики, бизни ундан қутқазолса!

Аъзойи баданимдан совуқ тер чиқиб кетди, тишимни тишимга қўйиб, эҳтиёт двигателни туширдим. Тўла қувватга! Кучланишнинг зўридан кема титрай бошлади. Назаримда у ҳозир парчаланиб кетади, икки томонга тортилса куч уни бўлаклаб ташлайди.— Азимкор уни ўз комига тортар, тўрт двигатель эса унга қаршилаб ён томонга олиб қочарди...

Шу пайт кимнингдир хириллоқ овози эшитилди, кимдир менинг номимни атаб чақирарди. Мен ўгирилиб қардим ва ён экранда жун босган, кўзлари бежо башарани кўрдим. Бу ўша Бандровский эди.

— Бекорга овора бўляпсиз, Аллан! Фойдаси йўқ. Бунақада ёнилғини бекорга сарфлаганингиз қолади.

Бир неча дақиқа вужудимни даҳшат чулғаб, соқол-мўйлови патак бўлиб кетган башарага бақрайиб қараб қолдим.

— Биз Азимкорга қараб кетаяпмиз, энди бизни ҳеч қандай куч тўхтата олмайди. Ҳатто, бутун атом ёнилғисини сарфлаган тақдирда ҳам, Аллан...

Афтдан у ҳақ эди. Мен газни бўғиб, қолсиз туриб қолдим, оёқларим ҳам ўзимга бўйсунмай каловланарди, шитнинг бурчагига чўкдим.

— Бу сизнинг ишингизми, Бандровский?

— Менинг ишим. Йўлга чиққанимизнинг учинчи кунидек приборларни ўзгартирганман. Айланиб учини ўрнига Ерга қараб тўғри йўлдан кета бошладик. Тўғри Азимкорга қараб...

Заҳархандаликдан унинг мўйлаблари титради.

— Сиз жиноят қилдингиз, Бандровский! Қўша жиноят!

— Ким олдида?

— Устав олдида. Сиз ўзбошимчалик билан кема йўналишини ўзгартирдингиз. Сиз таъқиқни буздингиз!

— БКМдаги ўша ўлакка каламушлар ўйлаб чиқарган таъқиқними? Тупураман ўша таъқиқларига-ю, қонунларига. Ўз таъқиқлари билан улар кўпроқ жиноят қилмоқдалар.

Мен унга қараб қаршимда жинними ёки жиноятчи-ми — ким турганини фарқлаёлмасдим.

— Таъқиқ зарур эди,— дедим мен зўрға, унга гап

уқтириб бўлмаслигини фаҳмлаб,— у юзлаб одамларни ҳалокатдан қутқарди...

— Қутқарди?!— жаҳлдан Бандровскийнинг кўзлари ёниб кетди.— Балки нобуд қилгандир?! Бу ҳақда сиз ҳеч бир ўйлаб кўрдингизми, Аллан? Энг ажойиб, муносиб кишиларимизни ночор қолдирди, тақдир гирдобига улоқтирди!

— Кимни назарда тутяпсиз? Бедарак йўқолган биринчи экспедиция ҳақида гапираяпсизми?

— Ҳа, мен отамнинг экспедициясини назарда тутяман.

Бандровский! Бу фамилияни ўшанда эшитган эканман-да. Нега дарҳол хаёлимга келмадийкин!

Бир неча дақиқа мен эшитган гапдан ўзимга келолмай донг қотиб қолдим, Стацислав Бандровский ва дўстларининг жасорати олдида мен ҳамиша бош эгиб келардим.

— Демак, у киши сизнинг отангиз эдиларми? Билмаган эканман... Нега дарров айтақолмадингиз?

— Нима фарқи бор? Таъқиқни барибир буза олмасдингиз! Шундайми?

— Ҳа, шундай. Аммо... Нима, шунча йиллар ўтган бўлса ҳам отангиз ва унинг дўстлари тўғрисида бирор нарса билмоқ ниятидамисиз?

— Йўқ, Аллан, ҳаммасини тушунаман... Биз уларни тополмаймиз!

— Унда нима жин уриб...— Мен экран томон отилиб, ўзимни туга олмай муштим билан ундаги жун босган башарага туширдим.

— Нима жин уриб бундай қилдингиз?!

У фақат тиржайиб қўя қолди.

— Жазавангиз тутмасин, Аллан. Сизга ярашмас экан... Ҳаммасини ҳозир тушунтириб бераман. Болалигимданоқ мен отам йўлидан боришга, унинг тақдири асрорини билишга қасам ичганман. Кўриб турибсиз, космонавт, юқори даражали мутахассис бўлдим. БКМга таъқиқни бекор қилишларини сўраб бир неча бор мурожаат қилдим. Лекин ҳар сафар рад жавобини олдим.

— Шунда Сиз аҳд қилдингизки...

— Ҳа. Мен атайлаб Эрага бориш учун ёзилдим. Ун йил ана шундай қулай фурсат келишини кутдим.

— Муродингизга етдингизми?!

— Етдим.

— Бу ахир жиноят — тушунаяпсизми?! Разил ва аҳ-

моқона жиноят! Сиз бутун бошлиқ бир экспедицияни ҳалокатга маҳкум этдингиз, нима учун?

— Ҳақиқат учун, Аллан. Отам ва унинг дўстлари жонларини фидо қилган ҳақиқат учун!

— Майли, қандайдир ҳақиқатни англадик ҳам дейлик. Биз уни ҳеч ким билан баҳам кўрөлмасак, бу ҳақиқатимиздан не фойда. Ер билан алоқа қилишнинг иложи йўқ. Ерга етиб бориш ҳақидаю гапирмаса ҳам бўлади.

— Демак, тирик қолиш керак, Аллан!

— Тирик қолиш?! Балким сиз буни йўлини биларсиз?! Эҳтимол, Азимкорнинг орбитасига тушиб олиш керакдир?!

— Ҳеч бўлмаганда!..— у лабларини қимтиди. У менинг нотавонлигимдан очиқдан-очиқ кулмоқда эди. Мен ўзимни тутиб тура олмадим.

— Менга қаранг, ҳей, янги чиққан Мефистофель, энди қўлимдан ҳеч нш келмаслигини яхши биласизку — барча двигателларнинг кучи ҳам кемамизни биз келаётган йўналишдан заррача бўлсин бура олмайди. Сизнинг касофатингиз билан қопқонга тушиб қолдик. Энди сизнинг қўлингиздан келадигани гинг демай туриш, ўзларини нималар кутаётганини одамлар билмагани маъқул. Агар биз унга бориб урилсак, ёки унинг атмосферасида ёниб кетсак — қўққисдан бўлгани яхши — улар ҳеч нарсани сезмай қоладилар.

— Бунга мен ваъда бераман, Аллан, ҳеч ким ҳеч нарсани билмайди. Сизга маслаҳатим эса, бориб ухланг.

— Бекор айтибсиз. Шу ерда қоламан. Охиригача. Сизни эса, Юлий Бандровский, қасам ичиб айтаманки — мабодо бирор мўъжиза юз бериб тирик қолсаг-у, қачонлардир Ерга етиб борсак, биринчи қиладиган ишим сизни судга бериш бўлади. Энг қаттиқ жазо беришларини талаб қиламан.

— Билганингизни қилинг... Бундан менинг заррача ташвишим йўқ.— Сўнг у бироз лабини қимтиб турди.— Майли, ухламасангиз экранни ва олислик локациясини уланг, балки шу нарса сизни овунтирар. Менинг эса уйқум келяпти.

Экрандан унинг акси йўқолди.

Мен пулёт олдидаги ўриндиққа ўтирдим. Бошимни қўлим устига қўйиб, ожизлигим ва нотавонлигимдан таассуфда қотиб қолдим. Биласизми, Виктор, ҳаётимда шундай дақиқалар бўлганки, дўстларимни йўқотавериб, ҳалокат ёқасига келиб қолганман. Бир неча бор Ер

билан, Юна билан, неки менга азиз бўлса — барчаси билан видолашганман. Бироқ, қанчалик оғир бўлмасин, бир имконият бор эди — курашмоқ, охиригача курашмоқ ва мен умиддан заррача қолган бўлса ҳам курашдим. Одамларни, кемани қутқазмоқ учун, жонимни сақлаб қолмоқ учун курашдим. Жиндак имкон қолгунча курашдим. Курашмоқ лозимлигини англаш менга қувват бахш этарди, бардошимга бардош қўшарди. Аммо ҳеч қачон ўзимни ўшандагидек ожиз сезмагандим, ҳеч қачон тасодифий кучлар қаршисида тақдиримни қутиб, қўл қовуштириб турмаган эдим. Бу ҳолат табиатимга зид эди. Энди эса... Яна шундай аҳмоқона, бекордан-бекорга ўлиб кетаверсанг алам қиларкан. Улимимиз бирор наф келтирса ҳам майли эди, кимгадир ҳаммасини гапириб бериш имкони бўлганида ҳам майли эди. Шунда мен агар ҳаммасини журналга ёзмасам, бурчимни адо этмаган бўламан, деб ўйлардим. Қим билади, ёниб кетмасак ва тўқнашиш натижасида атомларга айланмасак қачонлардир бизни топишар...

Мен ёза бошладим ва бу машғулот мени бироз овунтирди. Ҳар ҳолда бу ҳам фойда. Ҳар эҳтимолга қарши қандайдир умид. Балки қачонлардир ўқишар.

Координатларни ёзиш лозим эди. Лекин аниқ ҳисоблаб чиқишнинг иложи йўқ эди. Ҳозир қандай тезликда кетаётганимизни билмасдим. Прибор миллари шкала охиригача бориб тиралиб қолганди, ундан нарисси мавҳум эди.

Қандай бўлмасин кема ҳолатини аниқламоқчи бўлиб астроминорани уладим ва экранда ўнг ва сўл томонимиздаги юлдузларни кузата бошладим. Эcran тўри бўйича юлдузлар жойлашуви кўриниб турарди. Мен хомаки чўт қилиб, ҳисоблаш қурилмасига жойладим ва тезликнинг мисли кўрилмаган кўрсаткичини олдим. Энди атрофимиздаги юлдузлар жойланишини текшира бошладим ва ундан ҳам-баттар ҳайратга тушдим — маълум бўлдики, биз аллақачон доира марказига етиб келибмиз ва Азимкорга яқинлашиб қолибмиз. Бу мисли йўқ тезликнинг исботи эди, демак саноқли дақиқалар қолди... Мен локаторларни уладим, улар кўз олдимизда каттариб бораётган гигант гардишни кўрсатиши лозим эди... Эcranларда эса, барча эcranларда қоп-қора қуйқум. Қандайдир чанг-тўзон. Қаттиқ жисмнинг бирорта ҳам аломати йўқ эди. Мен масофани ўзгартирдим — энг узоқ масофани қўйдим, сўнг яқинга олдим. — Ҳеч нарса йўқ, нуқул юлдуз тўзони.

Астроминорадан қараб яна ҳайратга тушаман.—
демак биз Азимкорнинг қоқ ўртасидамиз!

Шу пайт ён томондаги экран шилқ этиб ёнди, унда
яна ўша лаънати Мефистофелнинг тиржайган башараси
намоён бўлди ва унинг бўғиқ кулгисидан аъзойи бада-
ним жунжикиб кетди.

— Нима, Аллан, бориб урилдикми? Қоқ марказида-
мизми?!

Яна ўша хириллаган бўғиқ кулги.

Мен яна тошдек қотиб турибман, бирор сўз айтишга
мажол йўқ, фақат шу мараз, жунли масхарабоз баша-
рага боқаман ва бирор нарса англаёлмайман.

У афтидан менинг ношуд ва довдираган ҳолатимдан
ҳузур қилмоқда.

— Бу нима қилиқ?— ниҳоят, оғзимдан отилиб чиқди.

У яна хохолади, сўнг йўтали тутди.

— Бу, Аллан, ҳеч қандай Азимкор йўқ дегани. Ҳеч
қачон бўлмаган ва йўқ.

Агар у Ер курраси ҳеч қачон бўлмаган, деганида
бунчалик ажабланмасдим.

— Бекор гап!— Узимни ўзим ишонтирмоқчи бўлиб
дедим.— Унда бу мислсиз кучланиш майдони қаёқдан?

— Галактиканинг магнит маркази, Аллан. Бизни шу
тортган, энди бошқа томондан чиқариб ирғитади. Маг-
нит соққони, тушунапсизми?

Эндигина, ниманидир тушуна бошладим.

— Буни илгари билармидингиз, Юлий?

— Таҳмин қилардим, шунинг учун ҳам шу томон йў-
налтирдим. Энди ўзингизни тутинг, Аллан, тасаввур
қила оласизми, бу тўпдан кема қаёқ томонга улоқтири-
лади. Тезлиги қандай?

— Қандайдир мислсиз тезлик...— дедим.

— Аниқроғи — ёруғлик тезлигидан, ҳам юқори тез-
лик? Шундайми?

— Шундай бўлса керак...

— Қўрдингизми. Мана сизга Азимкорнинг сири.

Ростини айтсам, бошим айлана бошлади. Шунча
йиллик Азимкор билан, шу ёвуз сайёра билан боғлиқ
тасаввурлар — қарабсизки...

Мен бошимни кўтардим, кўзларимиз тўқнашди ва
яна бир бор ажабландим — жаҳл ҳам, истеҳзо ҳам йўқ,
мен ўта ҳорғинлик ва оғир юкини узоқлардан кўтариб
келиб манзилга етганда ерга қўйган ва енгил тортган
одамдек бир ҳолатда кўрдим уни.

— Бу ёққа чиқинг, Юлий,— дедим,— катагингиздан

чиқинг ва бу ёққа келинг. Биргаликда қараб кўрайлик-чи, нималар чиқаркин.

У бош чайқади...

— Узр, Аллан, ҳозир иложим йўқ. Мен ҳақиқатан ҳам касалман. Эртагача хайр!

— Тўхтанг, Юлий, яна бир савол... Сизнингча отангиз экспедицияси нима бўлган? Улар ҳам шу йўлдан ўтганлар-ку.

У сукут сақлаб, қуруқшаган лабларини ялаб қўйди. Сўнг ҳорғин бир ҳолатда, худди илгаридан ўйлаб қўйган гапни айтаётгандек, деди:

— Магнит кучи уларни Галактикамиздан улоқтириб юборган бўлса керак. Эҳтимол, улар ҳозир ҳам Андромеда томон учиб кетаётган бўлишлари мумкин...

— Сизнингча, демак...— Мен дудуқланиб қолдим.— Бу дегани...

— Ҳа, Аллан, бу магнит тўпидан галактикалараро учишларда фойдаланиш мумкин дегани.— Биз сукут сақлаганимизча бир-биримизга бирмунча вақт тикилиб турдик, кейин у, афтидан, кўзларимда савол сезди шекилли, қўшимча қилди:— Аммо, биз учиб чиқиб кетмаймиз, кўрқманг, биз тескари томондан ва бошқа қияликдан кирдик.

Шундагина мен унинг ҳаммасини олдиндан ҳисоблаб чиққани, ҳаммасини олдиндан кўрганини фаҳмладим.

4

Тасаввур қила оласизми, Виктор, ўша кеча экран ўчиб, бошқарув рубкасида яна ёлғиз қолганимдан кейин дилимдан нималар кечганини?! Экипажнинг ҳеч нарсадан хабари йўқ эди. Одамлар тинч ухлашар, биз эса мисли кўрилмаган тезликда Галактиканинг магнит комидан ўтиб боряпмиз, бортда нималар бўлиб ўтганидан фақат икки кишигина хабардор эди. Юлий ва мен. Аммо у каютадан чиқмади, рубкада ёлғиз ўзим қолдим ва кеманинг кейинги тақдири учун бутун масъулият энди менинг зиммамга тушганди. Кема тақдиригина эмас, одамлар ҳаёти учун ҳам энди мен жавобгар эдим. Нима қилиб бўлса ҳам билганларимизни Ерга етказишимиз лозим эди: ахир, Бандровский кашфиётининг аҳамиятини ҳеч наrsa билан қиёслаб бўлмасди. У бошқа Галактикаларга чиқиш имконияти борлигини англатарди. Фақат шунинг ўзигина эмас. Магнит тўпидан кемаларни ҳайдашда фойдаланиш мумкин ва шу йўл

билан Галактикалараро учишлар вақтини қисқартириш мумкин эди.

Бу ҳақда Ерга хабар бериш эвазига чиндан ҳам барча нарсани қўрбон қилса арзирди. Узининг ҳақлигини амалда кўрсатишдан ўзга унинг иложи қолмаган. Шунга тушунган ҳолда мен юракдан бу йигитни кечирдим. У ўз ишини бажарган, қолгани эса менинг зиммамда эди.

Зудлик билан бизни қаёққа улоқтиришни ҳисоблаб чиқиш лозим эди, шундан кейин қилинадиган ишлар равшан бўларди.

Мен ҳисоблаш қурилмасига қараб югурдим. Унга бутун маълумотларни жойладим. Натижа шундай бўлдики, бизни Қуёш системасидан анча олисга қараб отар экан, аммо бу инерция билан кетишимизда, двигателлар ишламаган тақдирда. Демак, вазифа уларни ишлатишнинг энг қулай пайтини аниқлаш ва атом ёнилғимиз қанча қолганини ҳисоблашдан иборат эди — у жуда ҳам оз қолган эди, Азимкор комидан қутулмоқчи бўлиб мен ўшанда кўп куч сарфлаб юборгандим — хаёлан мен уни ҳали ҳам шундай атардим.

Журналга қараб, Азимкор таъсирига қачондан бошлаб кирганимизни кўрдим. Бу тахминан ер ҳисоби билан 15 кун илгари бўлган эди. Демак, яна 15 кундан кейин унинг таъсиридан қутуламиз, ўшандагина двигателларни ишга солиш ва йўналишни Қуёш системасига яқинлаштириб ўзгартириш имкони бўлади. Ушанда биз қаерда бўламиз? Картадан қараб ҳисобласам — жуда ҳам улкан ёй ясаб, Ерга бошқа томондан боришимиз керак экан... Энди бу қўрқинчли эмасди. Ҳеч бўлмаганда бирорта оралиқ станцияга яқинлашувимиз лозим. Ундан радио алоқа ўрнатишимиз ва ёнилғи олишимиз мумкин бўлади.

Тун бўли ҳисоблаш қурилмаси ёнидан жилмадим. Экранга қарашга деярли вақт йўқ эди, мен ҳаммаси плёнкаларда қолсин деб видеоёзувни уладим. Улар мана бу кассеталарда. Тонг отиши (бу шартли тонг, албатта) билан экипаж туриб, ўз ишларини бошлаганидан сўнг мен уларга кучли магнит майдони таъсирида приборлар ишламай қолгани, биз йўлни йўқотганимиз ва энди бошқа йўлдан кетишга тўғри келганини эълон қилдим.

Уша тунда журналга ёзганларимни йиртиб, плёнкаларни ажратиб олдим. Аслида нима содир бўлганини ҳеч ким билмади. Жуда ҳам четга чиқиб кетганимиздан

ҳамма ҳайрон эди. Мен вахтани навбатчига топширган-
нимда биз магнит қутбидан қутулган, ундан узоқлаша-
ётган эдик.

Мен хонамга хушнуд ҳолда қайтдим. БҚМда бизнинг
ахборотимиз қандай тўнтариш ясабини, Бандровский
ғалабасини кўз олдимга келтириб, ундан анча кўнглим
тўқ эди.

Унинг каютаси ёнида ўтар эканман, эшигини черт-
дим, аммо жавоб бўлмади — уйқуда, чоғи.

Мен ўз қаютамга кириб ички алоқа экранини ула-
дим. Юлий Бандровский калласини орқага ташлаганча
креслода қимир этмай ўтирарди, юзи кўкимтир, бироз
сўлғин эди... Кейинчалик врачнинг таъкидлашича унинг
ўлими уч соат олдин миясига қон қуйилиши натижасида
содир бўлган.

5

Алдан трубкасини топиб, чекди, сўнг турди-да каби-
нети бўйлаб у ёқдан бу ёққа юра бошлади. Афтидан бу
уни жудаям ҳаяжонлантирган эди. Кабинетда жой кам
эди. У равонга чиқди-да, юриб кетди, шиша девор ор-
қали денгизга, қоронғида аҳён-аҳёнда чарақлаб ёнаёт-
ган маёққа, турли рангдаги ёнадиган причал минора-
сига қараб бироз турди.

— Ҳеч қачон ўзимни кечиролмайман,— деди у
қатъий оҳангда.— Уша кечаси врачни чақирганимда
балки, ҳеч қандай бахтсиз ҳодиса бўлмасмиди.

— Ахир, ўшанда кема тақдири ҳал бўлаётганди,—
дедим уни бироз тинчлантириш мақсадида.— Уша вақт-
да хаёлингизга ҳам келмасди...

— Дарҳақиқат! Уша пайтда миямга ҳар нарса ке-
лиши мумкин эди, фақат бу эмас. Бу тўғрида ҳам ўйла-
шим лозим эди. У ахир менга тобим йўқ, деди-ку, ўзим
ҳам кўрдим — вазоҳати шундай эдики... У Бандро-
вскийнинг юзи қай ҳолатда эканлигини айтмоқчи бўл-
ди-ю, фақат қўл силтаб кўя қолди.— Кўриниши шундай
кўз ўнгимда турипти. Кечалари тушимда ҳам кўраман.
Улгунимча шундай бўлади...

— Айтинг-чи, Аллан, у ахир катта кашфиёт қил-
ди-ку?

— Энг буюк кашфиёт. Сирасини айтганда, бизнинг
асримиздаги энг буюк кашфиёт.

— Нега унда номи маълум эмас. Магнит тўпи ҳақида ҳам биринчи эшитиб турибман.

— Яқин кунларда эшитасиз. Яқин вақт ичида Юлий Бандровский номи барча қомуслар, барча дарсликларга олтин ҳарфлар билан ёзилажак. Пантеонда яқинда унга ҳайкал ўрнатилади... Унга ва отасига!

— Кечирасиз, орадан ахир ўн йил ўтиб кетди.

— Ҳа, ўн йил. Шу ўн йил ичида нима учун ҳеч ким ҳеч нарса билмагани сабабини билишни истайсизми? Ҳозир тушунасиз. Мен ҳаммасини гапириб бераман. Лекин, бироз жим юришингизга тўғри келади, расмий ахборот берилгунча.

У равонда яна бир оз юрди, қайтиб, пулт олдидаги ўз ўрнига ўтирди.

— Биз Ерга беш ойлардан кейин қайтиб келдик. Биринчи қилган ишим — доклад билан БКМга бориш бўлди. Мен Кенгаш Раиси қабул қилишини сўрадим ва унга бутун ҳужжатларни, плёнкаларни, ҳисобларимни — ҳаммасини кўрсатдим. Ўзингиз, тушунасиз, унинг ҳайратланиши ва шу заҳотиёқ таъқиқни бекор қилишига имоним комил эди.

Аммо, ажаб воқеа юз берди, бу буюк чол мени бамайлихотир тинглади, докладни тугатганимдан кейин у мендан Кенгаш мажлиси бўлмагунча ҳеч кимга ҳеч нарса демаслигимни илтимос қилди.

Кенгаш мажлисини у эртасига тайинлади.

Мен кенгаш йиғилишига келдим ва яна батафсил доклад қилдим. Сўнгра Раис сўзга чиқди ва дедикки, экспедициянгиз Кенгаш аллақачон билган нарсани амалда исбот қилди. Аммо, инсон галактикалараро учишларга тайёр эмаслиги сабабли шу йиллар давомида сир тутиб келди ва таъқиқ билан баъзи бир қизиқ қон кишиларнинг мақсадсиз магнит марказидан ўтиш ва галактикалараро бўшлиққа чиқишга уринишларнинг олдини олди. У ҳозирги пайтда галактикалараро учишлар назарияси ишланаётгани ва бу иш поёнига етиши ва дастлабки галактикалараро кемалар ясалиши билан таъқиқ бекор қилиниши ва шундагина бугунги қилинган доклад эълон қилинажagini айтди. Ҳозир магнит тўпи ҳақидаги маълумотларнинг тарқалиши беҳуда қурбонларга олиб келиши мумкин. Шунинг учун у таъқиқни муайян вақтгача сақлаб туриш лозимлигини таъкиф қилди.

Кенгаш ҳам таъқиқни сақлаб қолиш учун овоз берди.

— Сиз шунга рози бўлдингизми?— бақириб юбордим мен.— Сиз — Аллан!!!

У жилмайди.

— Мен ҳам ўшанда худди сиздек бақирган эдим. Боз устига уларни Бандровский ишлатган сўзлар билан сўқдим.

— Улар-чи?

— Улар бош чайқашди, жилмайиб, хомуш тортиб, ёшликларида Фазога учганларида улар ҳам Кенгашга нисбатан яхши лақаблар қўйганликларини гапирдилар. Сўнгра Раис мени ўз хонасига бошлади. Мана у менга нималар деди:

— Азизим, Аллан, мен сизнинг изтиробларингизни яхши тушуниб турибман. Лекин, масала бирор кишининг магнит йўлидан фойдаланишни истаб, ўзини ҳам, бошқаларни ҳам маҳкум этадиган хавф-хатарда эмас. Масала шундаки, Азимкор ҳақидаги мифни яна бир муддат сақлаб қолмоқ лозим. Бу афсонани йўққа чиқарсак, бошқа илмий афсона ёки гипотеза, қандай ата-сангиз атанг, туғилиши муқаррар. Гап шундай, азизим, сажкиз, балки ўн йилча кутишга тўғри келади.

Унга дастлабки галактикалараро кема ясалгунга қадар ринг демасдан юришга сўз бердим.

Бутун бўлган воқеа, МИФ сайёрасининг бор тарихи шу, Виктор.

— Ҳа.. Ғалати тарих. Демак, мен ҳам оғзимдан гулламаслигим керак экан-да, шундайми?

— Жуда оз қолди, Виктор. Бир-икки ой ичида расмий ахборот эълон қилинади. Ҳозирча сизга ёзувчи сифатида ҳамма нарса устида мулоҳаза қилиб кўриш имконияти берилади.

ЧАРХИФАЛАК

— Кўз ўнгимиздаги ҳаракатнинг ўзигина ҳақиқатдур. Уни йўқу бор қилувчи, кучу қудрат бахш этувчи сабаб биз учун қоронғу, айнан шу қоронғуликда оллоҳнинг иродаси яширинур. Бандасининг илкидан келадуруғон юмуш эрса, кузатиш олатлари кўмагинда сайёралар ҳаракатини таъсирламоқ ва аввалдин кўра билмоқдин иборатдур. Сахро ошаётган карвонлар, бепоён яйлов кезаётган чўпонлар, қўш ҳайдаётган деҳқонлар, қўяверса оллоҳнинг жамики фарзу қарзини адо этувчи жумлаи мўмин бунга муҳтожлик сезадурулар...

Султон талабалари кузатувида япалоқ ғишт терилган кенг саҳн бўйлаб оҳиста қадам ташларди. Ҳорғин овозда аввалги ўқтамлик ва амирона оҳангдан асар ҳам қолмаган. Уша куни султон жўнаб кетганидан кейин ҳам, унинг бир маромда янграган тиловат оҳангидаги овози расадхона гумбазлари естида узоқ вақт жаранглаб тургандек туюлди.

Саид катта квадратнинг қўйи минбарчаси яқинида унга ёндашиб, қайсидир масала мавзуида мурожаат этишга чоғланган эди, лекин султоннинг чеҳрасидаги паришон маҳкумлик уни беихтиёр тўхтатиб қўйди. У, тайин расадхона билан видолашмоқда эди.

Уша куни, султон жўнаб кетганидан кейин Саид панжарадор дарича олдида шаҳар йўлидан кўз узолмай узоқ турди. Шом ғира-ширасида бир гуруҳ суворий Самарқанд томон аста от йўрттирарди. Саид султоннинг баланд қоматини йўл Афросиёб тепаликларидан бирининг ортига бурилгунига қадар кузатиб борди. Бу тепаликлар ортида эса шаҳар қуюқ боғ-роғларга қўшилиб ётар, дарахтларнинг яшил уммони узра ўнлаб минораю мезаналар кўкка бўй чўзганди.

Ҳозир ҳам Саид ўша дарича олдида хаёлга чўмган қўйи чуқур сукутга кетди. Худди ўша кундагидек азим шаҳар узра шом қоронғулиги ўз чойшабини ёймоқда, фақат йўл бу сафар кимсасиз. Афросиёб тепаликлари

ортида, қалин боғлар қўйнида, сўнги зилзилада боши учган миноралар, Бибиҳоним масжидининг шикаст еган арки кўзга ташланади.

Саид чуқур сўлиш олди.

Султоннинг фожиали ўлимиден кейин Самарқанд ҳукмдорлари тез-тез алмашинаётир. Аммо расадхона ҳаёти шаксиз сўниб бормоқда. Шу табаррук даргоҳда, қуйи ошёнадаги хонақоҳлардан бирида, тунги кузатувларга киришилмасдан аввал султон ва бўлак устод алломалар иштирокида хуфтон намози ўқилган масъуд онлар энди асло қайтмагай. Ҳозир расадхона пиллапояларида шаҳар масжидига ошиқаётган мунажжимлар, талабалар ва хизматкорларнинг шошқин қадам товушлари эшитилади, холос.

Самода бирин-бирин милтираётган юлдузлар Саиднинг наздида етимлардек мунғайиб турарди.

«Келгусида бизни нелар кутади? Бошимиз узра турган юлдузсиз осмон мисоли бир машъум мавжудот қора қанотларини ёзгандек. Ё раббим, ўзинг мадад бергайсан!

Оллоҳ мавлоно Қозизода Румийни ўз ҳузурига чорлаб, бу ношод кунларнинг изтиробини чекмакдан халос айлади. Илло, жаннатмакон султоннинг ўлимидан сўнг ул зоти олийнинг ғамхона нур ёғилиб турган кўзларига боқмоқликка ботина олмас эрдим. Мавлоно Қозизода яқиндалар — ул киши ётган мақбаранинг нилий гумбази расадхона томида ҳануз ўлчов ишлари ила машғул бўлгувчи мунажжим ва талабаларни кўз ўнгидадир.

Мавлоно Али Қушчи ҳазратлари таъқиблардан бош олиб Самарқандни тарк айлаганларига кўп бўлмиш. Ҳозир ул устод йироқ Истамбулда, она тупроқ фироқида ўртаниб, кексаликнинг унсиз ёшларини тўкиб ўтирибдилар чоғи...»

...Пастдан эшитилган баланд овозлар Саидни нохуш хаёллар гирдобидан олиб чиқди. У, расадхона қоровулининг дағал ва шанғиллаган товушини дарҳол таниди. Қоровул дағдаға билан қандайдир кимсани расадхона дарвозаси ёнидан ҳайдарди. Номаълум кимсанинг нутқи Саиднинг диққатини тортди. У киши туркий, форсий ва арабий сўзларни айқаш-уйқаш қилиб гапирар, расадхонадан кимнидир чақириб бермоқни сўраб, илтижо қилар эди.

— Кет мундин, қаландар!— деб қичқирарди унга жавобан қоровул.— Худо қарғаган бу куфр даргоҳдаги даҳрийлик, шаккоклик сенингсиз ҳам етиб ортадур!

— Менга Саид керак. Саидни чақир менга,— деб такрорларди қаландар.

— Тангри ҳақи, мени тинч қўй, олло гадойи! Сени деб хуфтонга кечикадурмен. Агар, худо сақласин, намозим қазо бўлса, терингни шилиб оладурмен сен ватангадонинг!

— Саидни чақир, мен Саидни истайман!— қаландар ҳам бўғилиб, қизишиб борар эди.

— Уни ахтармаймен! Худо шоҳид, мен пирим қаргаган бу куфр даргоҳнинг остонасини ҳатлаб ўтмаймен! Саид қўйи ошёнага ошиқди.

Расадхона дарвозаси ёнида у дарғазаб қоровулни ва кўринишидан мусофир бир кимсани учратди. Саидга кўзи тушган қоровул унга мусофирни кўрсатиб, жаҳл билан тўнғиллади:

— Мавлоно, мана бу қаландарга айт, мундин жўнаб қолсун. Ғазабимни ошурмасун, билъакс, худо шоҳид, бошини ёрғаймен. Мен фақирга шу куфр жойни қўриқлаб турганимнинг ўзи ҳам етиб ортадур. Ҳазор лаънат бу даргоҳга!

Саид қариянинг дағдағасини эътиборсиз қолдириб ёпирилиб келаётган шом қоронғусида мусофирни қизиқсиниш билан кўздан кечирди. У ўрта бўйли ва шу қадар озгин эдики, ҳаддан зиёд узун ва кенг кўйлаги баайни таёққа илиб қўйилгандек таассурот қолдирар эди. Чўзиқ юз, қоп-қора кўзлари йирик-йирик, патила-патила сочлари елкасига қадар тушган.

— Саид мен бўладурмен. Не юмушинг бор менда? Мусофирнинг кўзлари чақнаб кетди.

— Мавлоно Саид, сен бирла ғоят муҳим бир хусусда сўзлашмоғим зарур,— деди у соф араб тилида.

Саид уни расадхонага таклиф этишни хаёлидан ўтказди-ю лекин ҳали ҳовридан тушмаган қоровулга қараб, бу фикридан қайтди. Қариянинг мусофир, ичкари киришига қарши тўсқинлик қилишдан қайтмаслиги аён эди. Саид мусофирга ортимдан юр маънода ишора қилди-да, расадхонанинг айлана девори бўйлаб, қаровсиз қолган гулзор ёқалаб кетган йўлкага қадам ташлади. Мусофир унга эргашди.

— Ҳузурингга етиб келгунга қадар кўп йўл босдим, Мавлоно.

— Қайдин келаётирсан, қаландар?

— Истамбулдин.

Саид кескин бурилиб, унинг тирсагидан маҳкам тутди.

— Устод Алининг ҳузурини? Ул киши сиҳатму?

— Устод дорулбақога рихлат айладилар. Тўрт ой бўлмишдир, — мусофир бошини қуйи солди.

Саид унинг қўлини қўйиб юборди. Ургага зил сукут чўкди. Қаердандир олисдан, Кўҳак тепалиғи пойида ястанган боғдан найнинг мунгли фиғони эшитиларди. Саиднинг назарида бу мунг; бу фиғон шу дамда унинг аламларга тўлуғ қалбидан сирқираб чиқаётгандек туюлди.

Во дариг! Ё ғаддор фалак!.. Бутун олам, бутун борлиқ бўшаб қолгандек. Йироқ-йироқларда яшаса-да, устоднинг ҳаётлиғи, бу дунёда мавжудлиғи унинг учун нақадар муҳим бўлганлиғини Саид эндигина англаб етди. «Илоё, жойи жаннатда бўлғай... Ё раббим, устод сингари одамларни яна яратурмисен? Сўнгги чоғларда ундай бандаларни фақат ўз ҳузурингга чорламоқдасен...»

Унинг аҳволи-руҳиясини кўриб турган мусофир ерга тиз чўкиб ўтирди-да, ним овозда тиловат бошлади. Саид ҳам беихтиёр унинг ёнида фотиҳага қўл очди...

— Сен ким бўлурсен, қаландар? Мени қандай ахтариб топдинг? — деб сўради Саид калимадан сўнг.

— Мен ҳам сен каби устод Алининг бир умрлик қарздори бўлурмен. Унинг васиятини бажо айлаб, сени излаб топдим. Ҳаётининг сўнгги даврида, устод, ҳақиқатга кўзим эндигина очилди деб бот-бот такрорлайдурган бўлди. Кўп нарсаларни қайтадан қйлиш истагида эрди. Сени ҳар куни эслар ва кутарди. Улими олдидан сенга бир китоб етказмоғимни сўраб эди... Мен устоднинг бу ўтинчи ғоят муҳимлиғини англадим ва карвонларга эргашиб, шукурким, ҳузурингга етиб келдим.

Мусофир, кийимининг қатлари орасидан матога ўроғлик китоб олди. Мисоли азиз буюмидан ажралаётган каби унга бир муддат қараб турди-да, сўнг Саидга узатди.

— Сенга не ёрдам қилай, биродар? — чуқур миннатдорчилик туйғусидан Саиднинг овози титраб кетди.

— Менга оллоҳнинг ўзи мадад бергай, мавлоно Саид. Устоднинг сўнгги истагини бажо айлаганимдин ва тангри ярлақаб, берган таълими учун озгина бўлса-да, нафим текканидин бахтиёрмен — шунинг ўзи мен фақирга кифоядур.

— Ҳар қалай, сени қайдин ахтарсам бўлур?

— Ахтармоқнинг зарурати йўқ. Сенга айтганларимдин зиёд ҳеч нарса билмасмен, Эрта тонг бирла карвон-

га қўшилиб, ортимга қайтадурмен. Хуш қолгайсен, мавлоно.

Мусофир шу сўзларни айтди-ю, қисқа таъзим қилиб шом қоронғулиги ичра сингиб кетди.

— Оллоҳ қўллагай сени, биродари азиз...

Саид расадхона девори тагида яна бир нафас туриб қолди. Йироқлардан таралаётган най садоси энди изтиробсиз маъюслик бахш этарди. Оғриқ тарқалиб, мусибат ёйилиб борарди... «Жаннатмақон устод бу фоний дунёни аллақачонлар тарк айламишлар. Бироқ бизларни боғлаган ришта ҳануз узилмабдур...»

Саид кир матога ўроғлик китобни кўксига босди.

* * *

— Устод, бу кунги сабоғимиз не бўлур?— Жарангдор овоз, хаёли юлдузли самога интилган Саидга пастда турган талабани ёдига солди.

— Уғлим, бу тун сени фалакнинг шундай сирларидан огоҳ этурменки, сенинг ёшингда оллоҳ мендек фақирни бу бахтга мушарраф этмаган эрди.

Саид юлдузлар ва сайёраларни кузатиш учун махсус қурилган тош минбар устида бепоён само билан юзмаюз турарди. Расадхонанинг юксак биноси ва боз устига бу баланд минбар уни осмон гумбазининг нақ марказига олиб чиқиб қўйгандек.

— Устод, менинг ёшимда кўп нарсани билар эдингизму?— очикдан-очик, болаларча қизиқиш билан сўради талаба.

— Ун тўрт ёшимда мен чўлда қўй боқар эрдим. Қарийб барча юлдузларни ўша чоғларда эслаб қолганмен. Аммо улар ҳақинда таҳсил олишни оллоҳ кейинроқ насиб этмиш...

— Мен ҳали шунга-да билмасмен.

— Бироқ шу тунда биладиганларинг...— Саид жим қолди ва пастда — расадхонанинг кенг ва ясси томида турган болага тикилди. Узун тўн кийган талабанинг ёш новдадек адл қомати қоронғида ғира-шира кўзга илинарди.

— Бу ёққа кўтарил...

Бола пиллапоялардан илдам юқорилади.

— Устод, юлдузларни кузатишни қачондан бошлагансиз?

— Уғлим, у пайтларда ҳали етти ёшга ҳам тўлмаган эрдим. Оиламиз фақирона ҳаёт кечирарди. Отамни

ойлаб кўрмас эрдим. У илк баҳордаёқ минглаб қўй-қўзиларни чўлга ҳайдаб кетур эрди. Бир куни мен кекса дарвишдин юлдузларга қуръа солиб, келгусини башорат қилишларини эшитдим. Ушандан буён юлдузларнинг жойлашувини бирон маъно ахтара бошладим. Отам қачон қайтадур? Хонадонимизда қачон гўшт-бўладур? Мен ёритқичлардан ана шу саволларга жавоб ахтарар эрдим. Отам мени ўзи бирла ола бошлаганидан кейин эрса, чўл тунидаги улкая осмон гумбази остида юлдузлар жойлашувини астойдил ўрганишга киришмишмен.

— Чўпонга ўхшамайдурсиз, устод.

Бола ўзининг кутилмаган журъатидан изза чекиб, бошини қуйи солди. У саройга яқин бадавлат хонадон фарзанди бўлиб, устоди паст табақадан чиққанини энди эшитиб турарди.

— Чўпон бўлганим ростдур, ўғлим. Бир куни шом чоғида қўналғамизга илқида бургут тутган суворийлар келишди. Алар султон Мирзо Улуғбекнинг қушчилари экан, ўтовимизда тунаб қолдилар. Бириси отам билан узоқ суҳбатлашди. Шундай сўнг отам мени ёнига чорлади, меҳмон мендин осмондаги қўзғалмас юлдузни кўрсатувимни сўради. Теграсида барча юлдузлар айланадурган, аммо ўзи қимирламай турадурган Темирқозикни мен ўша кезлардаёқ яхши билур эрдим, уни меҳмонга кўрсатдим. Эрта тонг бирла меҳмон отам ила неларнидир келишиб олди-да, мени ўзи билан Самарқандга олиб келди. Ул киши жаннатмакон устод мавлоно Али Қушчи ҳазратлари эрди. Ушандан буён мен ул алломан давроннинг талабасидурмен.

— Устод, мавлоно Али Қушчи Истамбулда вафот этгани ҳақиқатму?

— Ҳақиқат, ўғлим. Бул ҳақда бир йил муқаддам хабар келган эрди. Аммо устод вафотидин аввал менга баайни Афлотун мисоли унутилмас сабоқ бериб кетмиш.

— Ул қандай сабоқ эркан? Мен билсам бўлурму, устод?

— Бу тунда сенга айнан шул ҳақда сўзлаш ниятидадурмен. Ҳозир эрса жаннатмакон устоднинг ёрқин хотирасига бағишлаб қуръон ўқигаймиз...

* * *

Кексалик дарди тун ярмисида қоровулнинг уйқусини қочирди. Дағал тўшакда у ёнбошидан бу ёнбошига бир-

икки ағдарилиб кўрди-ю, бари бир мижжаларига қайта уйқу илинмади. Шунда у ўрнидан туриб, очиқ ҳавода бир айланиб келишга қарор қилди. Шояд сал толиқса-ю, бомдодга қадар жиндек мизғиб олса. Қария эски тўнини елкасига ташлади-да, инқиллаб-синқиллаб кулбасидан ташқарига чиқди. Унинг рўбарўсида расадхонанинг маҳобатли биноси қорайиб қад кўтарди. Уфқ узра ўн беш кунлик ой ярқирарди.

Қария йўлка бўйлаб бир-икки одимлаган ҳам эдики, тун сукунатини бузаётган гўнғир-гўнғир овозлар диққатини тортди. У бошини кўтариб, расадхона томида иккита қора шарпани пайқади. «Тунда ҳам тинчимайди бу динсизлар»,— деб хаёлидан ўтказди у. Бир муддат туриб қолгач, яна йўлка бўйлаб аста қадам ташлай бошлади, ўқтин-ўқтин эса томга ўқрайиб қараб қўяр эди. Бу одамларнинг ярим тунда ҳам бедорлиги, худо берган тун сукунатини бузиб сўзлашуви қариянинг ғашини келтирарди.

Расадхона атрофини айланиб чиқиб андак толиқиш сезган қария кулбаси ёнидаги яси тошга чўкди. Томдан эса боланинг сабоқни такрорлаётгандек ўктам овози яққол эшитиларди:

— ...ушбу сайёра ортинда кўзгалмас юлдузлар гумбази ўрин олмиш. Оллоҳ ерни барча гумбазлар марказига жойлаштирган ва уларни ҳар турли тезлик билан ер атрофида айланмоққа маҳкум этгандур.

Қария ўрнидан туриб кулбасига киришга чоғланди— уни мудроқ босиб кела бошлаган эди. Шу аснода ўша ўктам овоз уни тўхтатиб қолди:

— Буларнинг барини такрорламоқдин не мурод, устод?

Қария овозлардан томдаги иккинчи киши мавлоно Саид эканлигини пайқаганди, аммо унинг сўзларини англай олмади. Мавлоно бўғиқ овоз билан оҳиста сўзларди... Унинг жавобини эшитган бола беихтиёр бир қадам орқага чекиниб, том лабига келиб қолаёзди:

— Оллоҳ сизни ўз паноҳида сақласун, устод! Ҳазил қилмаётурсизми!

Қария кафтини қулоғига тутиб, Саиднинг жавобини англашга уринди, аммо бари бир ҳеч нимани англай олмади. Яна боланинг саросимали овози янгради:

— Ахир, бу пайғамбаримиз таълимига шак келтириш-ку, устод?!

Бундан ортиқ тинглашга қариянинг тоқати қолмади— уни ғазаб бўғиб келарди. Кулбасига отилиб кир-

ди. «Эрта бирлан Хўжа Музаффар пиримнинг ҳузурларига йўл олгаймен, дилимдаги барча гапни айтиб берурмен... Бу ерда ҳатто норасида гўдакларни ҳам йўлдан оздириб, даҳрийликдан сабоқ бермакдалар... Пирим бу ердин ёхуд мени чорлаб олгайлар, ёхуд динсизларнинг қадамини узгайлар...»

* * *

Баланд кўтарилган ой расадхона томнинг текис сатҳига кумуш ёғду тўкарди. Саид талабаси саросимага тушганини кўриб, унинг елкасига қўлини қўйди ва оҳиста такрорлади:

— Ҳа, ўғлим, бу ишлар ниҳоятда ғаройибдур. Менгада аввалбошда қўрқинчли кўринмиш. Илло бу шак эрмас, Қуръони шарифда бундай мушоҳада юритмакка катагон йўқдур, ўғлим.

— Шундай эркан, не сабабдин оллоҳи карим бизга буларни аввалбошдин аён этмаган?— деб сўради каловланиб қолган бола.

— Оллоҳ бизга беқиёс тафаккур ато этмиш, ўғлим. Уни қурол қилиб коинотни ўзимиз англаб етмоғимиз даркор.

Улар жим қолишди. Саид томнинг нариги лабига бориб, ойга кўз тикди. Бола уни саросима ичра кузатиб турарди. «Ё оллоҳ, наҳот шул эшитганларимнинг бари чин бўлса?.. Бўлак кимсадан эшитганимда, шаксиз, уни даҳрийликда айблаб, ёқасидин олган бўлурдим. Бироқ бул сўзларни менга устодим айтаётир... Ё алҳазар, қандай даҳшат, қандай даҳшат...»

— Устод, кетмоғимга изн бергайсиз. Бу тун не учундир совқотмоқдамен.

— Маъқул, сени Обираҳматга қадар кузатиб қўюрмен. Эрта пешин намоздин сўнг Чилустунга келурсен, сабоқни ўша ерда давом эттирурмиз.

Пиллапоялардан кўрқа-писа тушиб бораркан, бола самога қаради. Фалак энди унга бегона, ваҳимали тилсимот сифатида кўринар, оёғи остида бутун замин омонат бўлиб қолгандек чайқалиб борар эди.

* * *

Расадхонанинг бир неча фозил мунажжимлари қаторида мавлоно Саид ҳам шаҳар ташқарисидаги Чилустун саройида бўлмоққа изн олган эди. Сарой Кўҳак те-

палигининг ғарбида бир замонлари султон Мирзо Улуғбек амри билан барпо қилинган дилкушо Боғимайдон ичида қад кўтарган. Баланд тош пойдевор устида тикланган икки ошёналик бу бинонинг томи гир айлана ажойиб панжаралар билан ўралган каттагина шийпондан иборат эди. Мавлоно ҳисоб ишлари билан аксари вақт шу ерда шуғулланишни хуш кўрарди. Ҳозир ҳам у азим теракларнинг қуюқ соясида иш билан машғул. Сал нарида, тепаликда расадхонанинг феруза нақшлар билан безатилган салобатли биноси қад кўтарган. Ҳаттоки унинг томида ўлчов ишлари билан шуғулланаётган одамларни таниш ҳам мумкин.

— Ассалому алайкум, устод.

Бола Чилустун айвонининг бурчакларидан кўтарилган миноралардан бирининг айланма пиллапоясидан чиқиб-келди. Чеҳраси оқаринқираган, сўлғин. «Тун бўйи мижжа қоқмаган кўринадур. Унинг бурунги тасаввурларини гоят қўполлик ила бузмаётирменми? Эҳтиётроқ бўлмоғим даркор»,— деб кўнглидан ўтказди Саид.

У талабасини ёнига чорлади ва олдидаги, олти қиррали пастак курси устида ёйилиб ётган қоғозларни йиғиштираётиб сўради:

— Хомуш кўринадурсен, ўғлим?

— Тунда айтганларингизни ўйлаб юрурмен, устод. Борлиғимни даҳшат чулғаб олаётир,— иқроп бўлди бола.

— Не сабабдин?— Саид беихтиёр жилмайди.

— Устод, ўтган тундин бери фалак менга омонат кўринадур. У ўрнидан қўзғалиб, айланмоққа тунтинди.

— Аҳволи-руҳиянгни англаётирмен, ўғлим. Аммо менинг ёшимда бунга инонмоқ тагин-да душвор кечди.

— Устод, бу сир сизга қайдин аён бўлмиш?

— Жаннатмакон устод, мавлоно Али Қушчи ҳазратларининг сўнгги сабоғи ана шул эрди, ўғлим.

— Али Қушчи ҳазратларининг? Ахир, у зот аллақачонлар...

Боланинг ҳайрати даҳшатга алмашина бошлади.

— Ҳақ гапни айтурсен. Бироқ ул зот вафоти олдин сўнгги китобини битмишдур. Оллоҳи каримнинг инояти бирла ул китоб мен фақирнинг илкига етиб келмиш.

— Ва унда... ана шулар битилганму?— бола ўтган тунда эшитганларини қандай сўз билан атамоқни билмай, андак тугилиб қолди.

— Ҳа, фалак ҳақида мутлақо янгича тасаввур битилмиш,— деб талаба гапини давом эттирди устод.

— Бул тасаввур эрса таолонинг қудрати ва доволиги тагин-да чексиз эканлигининг гувоҳидир.

Қаровсиз қолган боғнинг кузги либоси киши дилини маъюслантирарди. Хазонрезги манзара, бунинг устига қушларнинг тинимсиз чирқиллаши ҳам унга ҳазин тус бераётгандек эди.

— Менинг бурчим ўтган бир йил давомида устоднинг сабоғи орқали ўзим англаб етган жамики нарсаларни сенга етказмоқдин иборатдур...

«Ҳаддин зиёд ошиқмаётирменми?— айвон лабида туриб, боғ қаърига тикилган мавлоно бу саволни ўзига нечанчи борадир такрорлади.— Бироқ мен, хатар муқаррар равишда яқинлашиб келаётганини кун сайин яққолроқ ҳис этаётирмен, демакки, ошиқмоғим зарур».

Туйқусдан унинг бутун борлигини қатъият ҳисси эгаллади: «фурсатни бой бермаслик, собит бўлмоқлик даркор. Илло, эртанги кунимга оллоҳ нелар ёзганини ким ҳам билур?..

Саид болага ўгирилди. Энди унинг чеҳрасида ҳеч қандай тараддуд аломати зоҳир эмасди.

— Мавлоно Али Қушчи менга ушбун битибдур. Пайғамбар таваллудидин тўққиз йил муқаддам, Искандар Зулқарнайн замонасида Юнонистонда Ористорх деган бир мунажжим ўтмиш. У бутун умри мобайнида само ёритқичларини кузатган, фалакнинг тузилишини англаб етишга урингандур.

Фалак марказида Қуёш турадур, барча гумбазлар эрса — Ер гумбази, Ой гумбази, сайёралар гумбазлари унинг атрофида айланадур, деган фикрни одамзод ичра илк дафъа шул мунажжим айтмишдур. Барчасининг теграсида эса, қўзғалмас юлдузлари бўлган қўзғалмас гумбаз мавжуд эрмиш.

Бул кишининг ғайриоддий таълимотидин устод олис ўтмишда ўтган машҳур аллома Орхимоднинг китоблари орқали хабар топмишдур. Сўнг Истамбул кутубхоналаридин Ористорхнинг ўзи битган ва замонлар долғасида унутилиб кетган китобларни-да ахтариб топмиш. Бул китобларнинг жамини ўрганиб, устод кекса ёшида юнон мунажжимининг оддий ва лекин доно мушоҳадаларига қул бўлибдур.

— Устод, Батлимуснинг «Ал-мажистий» асарида тилга олинган, Қуёш ва Ойнинг катталикларини ўлчаган мунажжим шул эрмасму? Абурайҳон Беруний ҳам «Қо-

нуни Масъудий»нинг илк жилдида унинг номини ёд этадур.

— Ҳа, бул ўша мунажжим. Фақат мазкур аллома-лар Ористорхнинг энг гаройиб мулоҳазалари ҳақида ҳеч нима билмагандурлар. Замонлар бул фикрни ўз қаърида яширмиш. Ҳатто аялломайи забардаст, жаннагмакон устод Мирзо Улуғбек ҳам бундан беҳабар ўтмишдур. Ёлғизгина мавлоно Али Қушчининг омади келибдур, бироқ ул киши юноннинг таълимотини кузатишлар ёрдамида тафтиш қилиб кўрмоққа кечикмиш. Устоднинг ғурбатдаги ношод ҳаёти устига бағоят кечикиб кўзи очилгани туйғуси ҳам қўшилмишдур. Шул сабабдин ул киши ўз васиятида расадхонада зарурий ўлчовларни ўтказишдек юмушни менинг зиммамга юкламиш. Бир йилдин зиёдим, устоднинг кўрсатмаларини адо этмоқдадурмен. Қуёшнинг барча ўн икки бурж орқали ўтадургон йўлини кузатдим. Ва юлдузлар гумбазининг кўзгалмас эрканига инондим, Ернинг эса Қуёш теграсинда айланувини идрок этдим. Ҳақиқатга яқин келганимни сезмоқдадурмен.

Боланинг кўзлари каттариб кетди. Уларда уйқусиз туннинг толиқиши ҳануз йўқолмаган эрса-да, шу лаҳза қандайдир муҳим бир сир очилмоғини бетоқатлик ила кутиш туйғуси зоҳир эди...

— Ҳақиқатни англаб бўлурму, устод? У ёлғиз оллоҳагина аёнду.

— Биз ҳақиқатга мудом яқинлашиб борурмиз. Ҳар бир, ҳатто энг оддий нарсани идрок эта билиш ҳам ҳақиқатни англаш йўлидаги бир қадамдур.

— Баъзида, одамлар менга ўз ҳолига ташлаб қўйилган болалардек кўринадур, устод. Илло, отам айтганларидек, оллоҳ олисдадур...

— Оллоҳнинг бандаларига ғамхўрлиги теграминини ўраб турган табиатда зуҳур этмиш. Унинг иродаси табиий кучларда зоҳир ўлмишдур. Табиат ҳодисаларини англаш орқали биз ҳаёт ва турмуш икир-чикирлари ичра назаримиздин яширинган, аммо ўзининг оддийлиги туфайли ягона бўлган ҳақиқатга яқинлашиб борурмиз...

Яқин орадаги масжид мезанасидан муаззиннинг аҳли муслимни шом намозига чорлаб азон айтаётган овози эшитилди. Унга шаҳарнинг турли чеккаларидаги ва яқин атрофдаги масжидлардан олдинма-кейин эшитилаётган «Оллоҳу акбар...»лар қўшилиб кетди.

«Бу даъват асрлар мобайнида аждодларимизни тангрини ёд этишга чорлаб келган. Келгуси авлодларимиз-

ни ҳам чорлагай. Ернинг Қуёш атрофинда чарх уриши ҳақиндаги фикрлар эрса неча бора тугилиб, неча бора забун бўлмиш. Балки устод Али ва унинг таъсирида сен ҳам янглишаётгандурсен? Сенга инониб топширилган бул норасиданинг тиниқ онгини лойқалатмоққа ҳуқуқинг борму ўзи?

Аmmo уни ҳақиқатни излашга мен даъват қилмадимми? Авлодлар оллоҳ яратган мавжудотлар моҳиятини англаб етишга уринмай, ўтаверса охири не бўлгай?.. Оилам йўқ, фарзанд қолдирмаяпман. Агар шогирд ҳам қолдирмасам, оллоҳ мени кечирмагай. Шогирд устодидин илгарилаб кетмоғи учун устоди унга ўзидаги энг қимматбаҳо нарсани берадур. Менинг энг катта бойлигим эса Алининг сўнгги сабоғи-ю ўзимнинг кузатувларим ва ҳисобларимдур. Мен аларга инонурмен...» Саиднинг кўнглидин бу хил фикрлар илк бор ўтарди.

Устод ва шогирд Чилустун айвонида, ғамгин шам ёғдусида шуғулланишарди. Аланганинг титроқ шуъласи уларнинг олдида тартибсиз сочилиб ётган қоғозларни ҳам ёритар, бу қоғозларга эса сувга тушган тошдан тарқалган тўлқинларни эслатувчи доиралар чизилган эди...

* * *

— Устод, «Қонуни Масъудий»да Ер ўз атрофида ғарбдан шарққа қараб айланади деб эълон қилинган бир ҳинд мунажжими ёд этилмиш. Ул Ористорх таълимотини билганму?

Саид эндиғина Улуғбек мадрасасининг катта хонақоҳида илми нужумдан дарс бериб бўлиб, талабаларининг кўлаб саволларига жавоб қайтарган ва энди расадхонага ошиқмоқда эди. Бола икковлари мадраса ёнида тизгинлаб қўйилган отларига яқинлашиб қолишганди.

Мавлоно жавоб бермади. У отни ечди-да, ёшига хос бўлмаган бир енгиллик билан ўзини эгарга олди ва от бошини гавжум кўчалардан бирига бурди. Бола зотли йўрғасида унга эргашди. Мавлонони таниган йўловчилар тўхтаб, қўлларини кўксиларига қўйиб салом беришарди. Устод эса паришонлик билан алик олар, нигоҳи қайгадир, олисларга тикилган эди. Бола ўзини қийнаган саволни берганлигини англади. Кўп ўтмай, гавжум кўчалар ортда қолиб, улар шаҳар ташқарисига чиқишди. От туёқлари ва арава излари аралашиб кетган тупроқ.

ли илонизи йўл тепаликлар орасида айланиб-айланиб, расадхонага олиб борарди. Унинг биноси эса ботаётган қуёш нурларида узоқдан кўзни олиб ялтирар эди.

— У зотнинг исми Ариёбахатто. Абурайҳон Беруний «Ҳиндистон» асарида у ҳақда муфассал маълумот бериши,— деб туйқусдан сўз бошлаб қолди. Саид, бола жавобдан умид узган пайтда.— Бул бебахт ҳинд мунажжими Ер баайни ипи тортилаётган урчуқ мисоли ўз ўқи атрофида айланади деб билган эрди.

— Нечун уни бебахт деяётирсиз, устод?

— Сабаби шулким, унинг таълимотини ҳатто ўз шогирдлари ҳам қабул этмаганлар. Халойиқнинг олдида устодларини даҳрийликда айблаб, ундан воз кечганлар.

— Ул мунажжим қай даврда ўтмиш? Ер ўз ўқи атрофида айланади, деб билишига боис недур?— Фалак тузилишига доир бу янги маълумот боланинг қизиқишларини янада аланга олдириб юборди.

— Абурайҳон Берунийнинг ёзишича, бул ҳинд мунажжими пайғамбар таваллудидин икки юз йил муқаддам яшаб ўтмиш. Юлдузлар гумбазининг айланиш тезлиги беқарор экани — бу ҳақда сен яхши билурсен — унинг тинчини олмиш. Узоқ давом этган ҳисоблашлардан сўнг доно ҳинд, ниҳоят, шундай хулосага келадур: бул беқарорлик юлдузлар гумбазининг атрофимизда айланишидан ташқари Ернинг ўзи ҳам ўз ўқи атрофида чарх уришининг натижасидир...

— Ористорх ва унинг таълимоти тўғрисида балки у ҳеч нима билмагандур,— деб сўзида давом этди Саид.— Бироқ шуниси яққол аёнким, инсон, ёхуд мусулмон, ёхуд ҳинд, ёхуд юнон бўлишидин қатъи назар унинг тафаккури ҳақиқатни зўр бериб ахтарадур.

Шундан сўнг улар бир муддат жим кетишди. Бола хаёлан Ариёбахатто тасавуридаги фалак тузилишини идрок этишга уринар эди.

Расадхонада шу туни ҳам фалакнинг чарх уриб айланувчи гумбазлари ҳақидаги суҳбат тонгга қадар давом этди.

* * *

Саид шогирдини пешиндан бери кутарди. Расадхонанинг улкан биноси тун қўйнида қолди ҳамки, ундан ҳануз дарак йўқ. Устодни хавотир босиб келарди. У шубҳа-гумонлар гирдобиди қийналар, бироқ умидини узолмас эди. «Оллоҳ меҳрибондур. Яна бир-икки сабоқ

Ўтсак бас, унга барча керакли билимни етказиб улгурурмен».

У шамни ёқди. Шу аснодаёқ аллақердан парвона етиб келиб, аланганинг сариқ тили атрофида чарх ура бошлади.

«Еримиз ҳам Қуёш теграсинда шундай айланадур. Одамлар буни қачон била олурлар? Уни ҳамма англаб етгунига қадар не-не замонлар ўтгай. Бул шодиёнани сен кўролмайдурсен, Мавлоно. Эҳтимол у дамларда сенингдек бир фақир алломани ёд ҳам этмаслар. Ул саодатли замонга бориб, янги таълимотни қувғин қилувчилар-да бўлмагай. Ундайлар ўз умрини фароғатда ўтказгай. Янгича таълимотни янги давр одамлари англаб етгусидур. Буни эътироф этмоқ инчунин оғирдир, аммо бўлак не илож? Кишининг умри бағоят қисқадур».

Уйқу забтига олиб, Саид болишга ёнбошлади. Шамнинг заиф шуъласида курсидаги қоғозлар туман ичра кўринарди. Гоҳо улар ҳам ғойиб бўлади-ю, хаёллари айқаш-уйқаш бўлиб кетади. Унгидами, тушидами рўбарўсида ўлтирган шогирдини бир неча бор кўрди.

Тун ярмидан оққанида мавлоно энгил шарпадан уйғониб кетди. Эшик олдида шогирди турар, унинг тўни ғижимланган, шойи сўлласига гард қўнган эди.

— Худо ҳаққи, Мавлоно, мени афв этинг. Сизни шунчалик куттирганимдан беҳад хижолатдамен.

— Шукур, сени саломат-кўрдим. Не бўлди, ўғлим, тинчликми?

— Барча сиҳат, устод. Бироқ... Бугундин эътиборан отам ҳузурингизга келмоғимни тақиқ этди,— бола бошини эгди,— мен... уйдан яшириқча чиқиб келаётирмен.

— Тақиқ этди? Не боисдин? Падари бузрукворинг маърифатпарвар зот эрди-ку?..

— Бу кун тонгла ул кишини пиримиз Хўжа Музаффар ҳузурига чорлаб эрди. Отам у ердан бағоят паршон алфозда қайтди, сўнг...

Саид кўнгли тубида етилиб келаётган шубҳа-гумонлар сабабини шу онда англади. Кейинги кунларда у хавфсираб юрган хатар шу экан-да! Бироқ буларнинг бари муқаддима, холос...

— Тонгга қадар ёнингизда бўлурмен, устод. Уйга бомдодга етиб бормоғим лозим, акс ҳолда отам мени кечирмайдур.— Бола унга дадил боқиб турар, чақнаётган кўзларида қўрқувдан асар ҳам йўқ эди.

Саид бўлак ҳеч нима демай, уни ёнига ўтқазди, бу дақиқаларнинг қиймати энди икковларига аён эди.

— Ўғлим, биз сен бирла Ернинг баайни урчуқ мисол ўз ўқи атрофида ва Қуёш теграсида чарх уришига доир масалани муҳокама қилиб эдик. Ушбу масала ўта мураккабдур, уни мукамал ҳал этмоқ, ғоят бисёр ҳисобларни, мунажжимларнинг қатор-қатор авлоди ҳаётини талаб қиладур. Бу кун эса биз бу масалаларни четга қуйиб, сайёраларнинг Қуёш теграсида Ер сингари чарх уриши масаласи хусусида сўзлашурмиз.

— Устод, узр,— унинг сўзини бўлди бола.— Эндиликда «Қонуни Масъудий»да икки ёқлама талқин этилиши мумкин бўлгон талай жумлаларни топаётирмен. Фикри ожизимча, Ернинг ҳаракатланишига Беруний-да шубҳа қилмаган кўринадур.

Саид мамнун қониқиш ила жилмайди. Бир лаҳзада руҳи енгил тортиб кетди. Хўжа Музаффар унга зимдан қазийётган чоҳларни ҳам унутди. Хаёли Самарқанд, Бухоро, Урганч каби шаҳарлар, Ибн Сино, Абурайҳон Беруний сингари алломаи давронларнинг маърифат нуридан мунаввар бўлган масъуд даврлар сари учди.

— Сенга бу хусусда ўзим билган айрим нарсаларни сўзлаб берурмен, ўғлим. Фалак тузилиши бобида Беруний айтган барча мулоҳазаларни икки хил талқин этиш мумкинлиги мени-да кўпдин буён ажаблантирар эди. Масалан, у қандайдир бир мунажжимнинг маъдандан ясаган устурлоб олати билан танишганида ҳайрат ва қувончини базўр яширганини ёдлайсенму?

— Бул ҳақда аллома «Устурлоб» китобида ёзган эди. Аммо, устод...

— Ана ўшал жойда Абурайҳон Беруний чарх ураётган Ер куррасини ўлчашга мўлжалланган олатни тасвирлайдур. Эндиликда мен бунга аминдурмен!

— Беруний Ернинг ҳаракати хусусидаги бу мулоҳазасини не учун очиқ баён этмаган, устод? Илло, у зотнинг сўзига инонган бўлурдилар!

— Бу хусусда сенинг ақлинг ҳали ожиздир, ўғлим. Ул замондаги хўжа музаффарлар ҳозиргидан-да кучлироқ бўлмиш. Аммо, ўйлашимча, Абурайҳон бу ҳақда, ҳар қалай, ёзиб кетган.

— Қаерда, қай китобида? Сиз уни ўқигансизму, устод?

— Ул китоб йўқолмиш, эҳтимол, алломанинг вафотидин сўнг ёқиб юборилган чиқар.

— Бул ҳақда сиз қайдин билурсиз, устод?— боланинг хитобида шубҳа оҳанги сезилди.

— Ул китоб «Илми ҳайъат калиди» деб номланур.

Абурайхоннинг ўзи асарлари рўйхатида уни тилга олиб ўтмишдур.

Бола ноўрин гумонидан изза бўлиб, қизаринқиради. Саид эса шам ёғдусига тикилган кўйи сўзида давом этди:

— Мен аллома замондошларнинг кўплаб асарларини мутолаа қилганмен. Шукурким, тангри таоло кўзимни очиб, ҳақиқатдин огоҳ этди. Абурайхон ул китобни Ғазнада, Султон Маҳмуд саройида эканида энг яқин шогирдлари ва дўстлари учун битганидин хабар топдим. Бул асарни саноқли кишиларгина ўқиган, холос.

Мен ул кишилардан бири ёзиб қолдирган рисола ни топдимки, унга кўра, Беруний ўшал китобида Ер ҳаракатланиши мумкинлиги ҳақида ёзган эркан.

Ниҳоят, яна бир мулоҳазани ёдга олгайсен. Абурайхон бир ўринда фикрини очиқ баён қилиб, шундай ёзди: «Агар юлдузлар эмас аслида Ер ҳаракатда, деб фараз қилганимизда ҳам, бу ҳол, ҳисоб ва зижларимизнинг моҳиятини ўзгартирмаган бўлур эрди». Уйлашимча, бу, маълум ҳодисани бошқача таърифлашнинг одатдаги кўриниши эмас, балки алломанинг янгилик ҳақидаги яширин фикридур.

Энди эслаётирман, ҳаётининг сўнгги йилларида султон Мирзо Улуғбек Абурайхон Берунийнинг бу фикрини қайта-қайта такрор этарди...

Бола энди ҳеч нимани сўрамасди. У ҳайрат уммонида ғарқ эди. «Буюк алломалар буюк ҳодисалар тўғрисида бош қотиришган. Уларга муносиб бўла олурманми?»

— Уғлим, энди Зухро сайёрасининг ҳаракатини ҳисоблашга киришгаймиз,— Саид кулимсираб боланинг хаёлини бўлди.

* * *

Шом намозидан сўнг Саид уйига қайтди. Уни кексалик йилларининг ёлғиз ҳамроҳи, қария хизматкор Ҳамроқул кутиб олиб, иссиққина танчага ўтқазди. Олдига қайноқ чой келтириб қўйди. Саид иссиқ чойни аста-аста ҳўплаган кўйи хаёл оғушига чўмди.

Сўнгги ойларда аҳвол янада танглашди. Масжиду мадраса, тўю азада уни совуқ муомала қуршаяпти. Хўжа Музаффар уни бир неча марта халойиқ орасида очиқдан-очиқ қоралаганини ҳам эшитди. Бу эса қора кунлар яқинлашганининг далили. Унинг шу ношод

кунлардаги ягона овунчоғи — бола билан ўтказаетган машғулотлари бўлиб қолди, холос. Бола илмни баайни сахро ёмғирни шимгандек, ўзига сингдириб олаётганини кўриб қувонарди.

«Ё оллоҳ, мени шу ягона қувончимдан ҳам маҳрум этдингму? Расадхонадаги ўша тунги машғулотдан кейин икки ҳафта ўтмиш. Шогирддин эса ҳануз дарак йўқ.

Не учун Хўжа Музаффар ҳар ишда устун бўлиб келадур? Сиёсатни яхши билгани учунму? Авом халқда хурофот кайфиятини кўзгатиб, ундан ўз маслағи йўлида фойдаланишда тулкидек айёрлиги учунму? Ахир, унинг фатвоси бирла султоннинг боши кесилди. Кейин унинг падаркуш ўғли ҳам маҳв этилди. Шундан сўнггина шайх озгина муддатга бу шаҳри азимни ташлаб кетишга мажбур бўлди. Аммо кейинги султон уни иззат-эҳтиром билан Самарқандга қайтарди. Султоннинг ўзини ўлдирилишида ҳам шайхнинг қўли йўқ эмас, аммо у ҳануз Самарқандда ҳукмини ўтказиш ила машғул.

Мана, йигирма беш йилдан зиёддирки, бу шайх султон Улуғбекнинг шогирдларини таъқиб этадир. У туфайли устод Али мусофирликда ўлиб кетди. Оллоҳнинг ўзи ҳам бу шахсдан ҳадиксирайдиганга ўхшайдур!..»

— Мавлоно, ўрнингизни тайёрладим, андак ором олинг, — Ҳамроқул ўтиниб сўради.

— Раҳмат, азизим, аммо кўзимга уйқу келмаётир. Мен пича ўтиргаймен. Сен, майли, боравер, дамингни ол.

— Мен сиз бирла ўлтирурмен, устод.

Хуфтонга яқин дарвоза устма-уст тақиллаб қолди. Ҳамроқул эшик очгани чиқиб, анча ҳаяллаб кетди. Аллақандай нохушликни сезиб юраги ҳаприқаётган Саид андак кутгач, қўлига шам олиб, ташқарига чиқди. Кеч кузакнинг ойдин туни этни жунжиқтиради. Ҳамроқул дарвозада кимлар биландир муомала қилиб, нимагадир унатмоқчи бўларди. Саид шам алангасини кафти билан тўсиб, уларга яқинлашди.

— Устод, султоннинг навкарлари сизни ошиғич суръатда кўрмоқни истайдурлар, — деди Ҳамроқул ўқинч билан. Дарвоза ёнида тўрт нафар қуролланган навкар турарди. Кўчадан эса от туёқларининг сабрсиз дукирлаши эшитиларди. Навкарлардан бири тўпдан чиқиб, у томонга ташланди.

— Мавлоно Саид, ҳукмдоримиз султон Аҳмаднинг фармони олийига биноан сиз бомдодга қадар Самарқандни тарк этмоғингиз ва унга минбаъд қайтмаслиги и-

нгиз лозим!— деди у баланд овозда дона-дона қилиб. Кейин бошини қуйи солиб, оҳиста қўшиб қўйди:

— Ошиқингиз, муҳтарам Мавлоно, билъакс Хўжа Музаффар зиндонда чиригайсиз. Биз сизга улов келтирдик:

* * *

Машриқ томонда тоғ тизмаларининг нотекис чизиғи яққол кўринарди. Ундан юқорида эса осмон олтин рангда ёришиб келяпти. Йўловчилар ортида, тоғ пойида қолган шаҳар зулмат қўйнида уйқуга чўмган. Унинг миноралари, гумбазлари тонг ғира-ширасида аранг кўзга чалинади.

Саид дам-бадам ортига қайрилади, нигоҳи тоғлар узра ёйилиб келаётган шафақни илғайди, холос.

«Ёруғлик ҳамиша зулматдин баланддур. Бу зулматни ёритмоқ, ундан ўз машъалларини ёқмоқ учун не-не зотлар умрларини бахш этмишлар. Лекин кўпинча зулмат уларни изсиз ютиб юбормишдир».

У шогирдини, унинг нозик жисми-ю, чақноқ кўзларини эслади. Бола зулмат қўйнида қолди.

«Бу менинг машъалим. У энди ўчмаслиги керак».

Орқароқда келаётган Ҳамроқул унга яқинлашди:

— Мавлоно, энди қўналғамиз қайда бўлғай?

— Бардам бўл, дўстим. Сафаримиз олис. Мен устод қабрини зиёрат қилиш ниятидамен.

СЎНГГИ АЖДАРНИНГ ҲАЛОКАТИ

Доим ўзга бўлур сурат ила руҳ..

Алишер Навоий

...У кучли ҳайқириқдан ўзига келди.

Соҳил яқинидаги тепаликда бир тўда одамлар турарди. Қўлларига чўқмор, ўқ-ёй, сўйиллар кўтариб олишганди, устиларига ҳайвон терилари ташлаб олган бу одамлар қўлларини у томонга чўзиб, нималардир деб қичқиришарди.

Одамлар унга зарар етказишолмас, яқинлашишга ҳам журъат қилишолмас, фақат олисдан қичқиришарди, холос. У эса, истаса, буларнинг ҳаммасини оёқлари остида янчиб ташлаши, оловли нафаси билан куйдириб юбориши мумкин. Лекин у ҳеч қачон бундай қилмаслигини яхши билади. Ҳеч қачон! Фақат, шовқин солиб, тинчини бузишгани ёқмайди, холос.

У оғир қўзғолди, баҳайбат қанотларини вазмин қоқиб, баланд чўққи сари кўтарилди. Пастдагилар эса, уни қўрқитдик, деб ўйлашди шекилли, яна қўлларидаги чўқморларини ўқтала бошлашди. У эса қоя устидаги яссиликка тушиб қанотларини йиғиштирди, дурустроқ жойлашиб олгач, тўлқинланаётган денгизга тикилди:

«Наҳотки, менинг аждодларим ҳам бир замонлари шундай бўлишган?.. Ҳали темир нималигини билишмайди. Қачон илм-фанни ўрганишади-ю, қачон кема қуриб фазога чиқишади? Балки уларнинг авлодлари юлдузларни кезиб, менинг сайёрамга ҳам етиб боришар. Шунда авлодларим уларга менинг қиссамни гапириб беришади. Балки сайёҳлар менинг бу ерда — уларнинг сайёраларида узоқ-узоқ замонлар яшаганимни ҳеч қачон билиша олмас. Чунки ҳаёт қолганимдан авлодларим ҳам беҳабар...»

У беихтиёр яна ўша кунни эслади, зотан, бу воқеани унутиш мумкин эмасди.

* * *

...Белгиланган ишлар тугади. Бу сайёрада ҳали онгли мавжудот бўлмай, одам эндигина маймундан фарқ

қилиб дарахтдан тушган, икки оёқлаб юрар ва қўлида тош ва калтакнигина ушлай оларди.

Капитан кузатишларга яқун ясади:

— Бу сафар ҳам онгли биродарларимизни учрата олмадик. Бироқ ўзга дунёлар ҳақида қимматли маълумотлар тўпладик, қулай шароитлар бор жойда ҳаётнинг камида энг ибтидоий шакллари мавжудлигига гувоҳ бўлдик. Масалан, шу сайёранинг ўзини олайлик. Унинг массаси, зичлиги, иқлими, атмосфераси, ўз ўқи атрофида айланиш тезлиги ва бошқа-бошқа кўрсаткичлари худди бизнинг сайёрамизникига ўхшаш экан. Лекин фарқи ҳам йўқ эмас. Чунончи, вақт ҳисоби бизда спираль шаклида бўлса, бу ерда тўғри чизиқ йўналишида ўтар экан. Яъни, бу сайёрада тараққиёт шунақанги катта тезлик билан боряптики, эндигина қаддини ростлаган онгли мавжудотнинг фазога чиқадиган кунини кўришга ҳам бизнинг умримиз бемалол етади.

Бу гапга ҳамма кулиб юборди. Бир оз ошириб юборганини капитаннинг ўзи ҳам сизди чоғи, жилмайиб қўйди ва яна сўзида давом этди:

— Хуллас, кўплаб ажойиб маълумотлар тўпладик. Шунинг ўзиёқ катта гап, программани бажардик, деб ҳисоблашимиз мумкин. Энди уйга қайтамиз.

Бу янгиликдан аллақачон ҳамма хабардор бўлса ҳам, кают-компанияда аввал жонланиш, кейин кучли гала-ровур бошланди.

— Кузатув асбобларининг маълумотига кўра,— деди капитан шов-шувга одатдагидек мутлақо парво қилмаган оҳангда. Даврага дарҳол жимлик чўкди.— Эрта тонгда парвоз учун жуда қулай имконият бўларкан. Қўшни сайёра — системанинг тўртинчи сайёраси яқинлашгани бизга ортиқча ёнилғи сарфламай кўтарилиб кетишга имкон беради. Унинг тортиш кучи сусайиб боряпти, агар эртага бу сўнгги имкониятимизни бой берсак, яна шундай вақт келишини узоқ, жуда узоқ кутишимизга тўғри келади. Бунинг эса иложи йўқ. Албатта, ўзимиз кўтарилишимиз мумкин, бироқ унда ёнилғи кўп сарфланади, натижада уйга эмас, ҳатто ўз системамизга етиб боришимиз ҳам гумон бўлиб қолади. Ёнилғи эса, ўзингизга маълумки, қора қуёш асирлигидан қутулиб чиқишимизда ниҳоятда кўп сарфланди. Қисқаси, эрта тонгдан қолмай жўнаб кетишимиз шарт. Сиз,— командир унга юзланди,— бориб БЭМга программа тузинг.

У кибернетик эди, БЭМ — Бош Электрон Мияни

яратган ва кемадаги жамики техника шу машина измига бўйсундирилган эди. Бундан ташқари БЭМ зарур пайтда бошқарувни автоматик равишда ўз қўлига олиши ҳам мумкин. У бутун умрини шу машинага, уни такомиллаштиришга бағишлади, уни ўз фарзандидай севиб қолди.

Унинг қалби қуёш хотини бор эди. У ҳам фазогир бўлган, биринчи класс астронавт эди. Бир сафар кема-си кучли радиация зонасига дуч келиб, фалокат оёқ остида деганларидек, кичик метеор парчаси бошқарув хонасининг ҳимоя қобилини шилиб ўтган. Уни тузатишга анча вақт кетар, бу орада радиация кеманинг ҳимоя қобилидан ўтиб, экипажни зарарлар эди. Шунда хотини ҳеч иккиланмай кемани хавфли зонадан олиб ўтган ва ўзи...

Ундан ёлғиз бир ўғил қолганди, у ҳали ёш эди. Кибернетик, бу фазога сўнги сафарим, энди то ўғлим ақлини таниб олгунча, ёнида бўлишим керак, деб неча марталаб аҳд қилган, бироқ турли илмий экспедицияларга зарур бўлиб тургани учун бу гал ҳам энг охиргиси деб чиққан эди. БЭМ буларнинг ҳаммасини тушунар, ўз ижодкорига алоҳида қарарди, инсонлар тилида эҳтимол бу меҳр деб аталар. Лекин унинг ўша кунги маълумоти...

Кибернетик кают-компанияга ўзини дадил тутишга уриниб кириб келди. Аммо унинг авзойиданоқ гап нималигини ҳамма тушунди.

— Юз килограммга яқин юк ортиқча. Уни ҳисобга олмаган тақдирда ҳам барибир кемамизнинг ёнилгиси кам, системамизга зўрға етиб боради. Ушанда ҳам йўлда ҳеч қандай хавф учрамаса!

Бу аччиқ ҳукм эди. Аввалига барча жим қолди, кейин нимадан воз кечиш ҳақида қизгин баҳс бошланиб кетди. Қимдир кеманинг ҳимоя қобилини олиб ташлашни таклиф қилди, бошқаси оранжереяни қолдириш керак, деди. Учинчи киши планердан, яна бирови скафандрлардан воз кечишни ўртага ташлади. Аммо буларнинг ҳеч бири мумкин эмасди. Йўлни қисқартириш мақсадида маршрут номаълум трасса бўйлаб белгиланган — ҳимоя қобили олиб ташланса, дуч келадиган биринчи метеоритнинг ўзиёқ кемани шикастлайди. Оранжереясиз ҳам бўлмайди — озиқ-овқат запаси ҳозирдаёқ тугаб боряпти. Планерни қолдириш эса зарур пайтда бирон сайёрага тушишдан маҳрум бўлиш демакдир. Скафандрлардан-ку асло воз кечиб бўлмайди —

кутилмаган фалокат рўй бериб, фазога чиқишга тўғри келиб қолиши мумкин. Кемада умуман ортиқча нарса йўқ — йўлга чиқилаётгандаёқ узоқ масофа назарда тутилиб, ҳар бир грамм оғирлик ҳисобга олинган, бундан ташқари қора қуёш «гирдоб»идан қутулиб чиқишда жуда кўп нарсалар ташлаб юборилган эди.

— Ниҳоят командир баҳсга чек қўйди:

— Тўпланган барча маълумотларимизни ташлаб кетамиз!

Ҳа, ягона тўғри йўл шу эди. Бироқ шунча меҳнатдан воз кечиш осонми?

— Уйга аввало ўзимиз етиб боришимиз лозим! БЭМ хотирасидаги маълумот ҳам етарли, — деди командир эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда. — Геолог, зоолог, ботаниклар учун қанчалик оғир бўлмасин, шунга мажбурмиз!

Буни, албатта, ҳамма тушуниб турарди, бўлак чора йўқлигини олдиндан билишган, аммо бу ҳақда оғиз очишга ҳеч ким ботина олмаганди...

Шў кеча у ухлолмади. Билардики, кемада ҳеч ким ухламаяпти. Қанча хавф-хатардан ўтиб, уч нафар ўртоқларини қурбон бериб тўплаган маълумотларидан воз кечишадими?.. Йўқ, йўқ, ҳеч қанақасига! У бунга йўл қўя олмайди. Ақалли ҳалок бўлган дўстлари хотираси ҳақи! У БЭМ берган маълумот билан танишгандаёқ қатъий қарорга келган, ўғли тўғрисида ҳам бежиз ўйламаган эди.

Ярим тундан ошиб, кемада сукунат чўккач, аста машина турадиган хонага ўтди. Аввалдан тайёрлаб қўйган скафандрини кийди, сўнг кемахонасига вақтинча кучли уйқуга солувчи модда юборди. Ярим соатча вақт ўтказиб хоналарни айланди. Ажабо... ҳамма скафандр тайёрлаб қўйган экан! Нимадан воз кечиш ҳақида экипажнинг ҳар бир аъзоси айнан бир хил қарорга келибди-да. Хайрият, барвақтроқ ҳаракат қилгани — капитан билан бошқарув пультидаги навбатчи эндигина скафандрни кияётган жойларида ухлаб қолишибди.

У она сайёрадан бирга чиққан, коинот йўлларида барча машаққатни бирга тортишган ва ҳатто энг сўнггида ҳам бошқалар учун ҳар бири ўз жонини фидо қилишга тайёр турган азиз дўстларининг чеҳрасига тўйиб-тўйиб термулди. Кейин ўз аҳдини, уни изламасликларини машинага ёзиб қолдирди. БЭМга экипажни тонг сахарда — икки соатдан кейин уйғотишни буюрди ва уни шу муддатдан сўнг автоматик равишда ишга туша-

диган қилиб ўчирди — «фарзанди» унинг кетишига халал бериши мумкин эди. Шлюзда скафандрини ечиб қолдирди...

Роппа-роса икки соат ўтгач, чор-атрофни машинанинг ўткир чинқириғи тутиб кетди. Ҳа, бу сигнални чинқириқ, фарёд дейиш мумкин. Ижодкори қаерга кетганини БЭМ жуда яхши тушунган эди. Қим билади бу балки йиғлаганидир? Шунда у хайрлашаётиб БЭМни ўпганидан ниҳоятда афсусланди. Ахир... иккинчи фарзандидан бир умрга ажралган эди-да!

Уни роса излашди. Бу ноўрин қурбон ўрнига бошқа исталган нарсадан воз кечишлари ҳақида, маълумотларнинг ҳам барини олиб кетишлари, БЭМ янглишганини ўзи тан олгани ва ёнилғи бемалол етиши, етмай қолган тақдирда ҳам бўлак иложни топишгани тўғрисида бир қанча километрли масофага эшитиларли қилиб гапиришнинг ўзига қанча ёнилғи кетди. Унинг қайтишини бутун экипаж бўлиб ўтиниб сўрашди, «Ўғлингга нима дейлик?» деб қайта-қайта такрорлашди. Кейин «Келмасанг, биз ҳам қоламиз!» деб пўписага ҳам ўтишди.

У эса ниҳоятда хотиржам эди. «БЭМ янглишмаганига, янглишуви мумкин ҳам эмаслигига мени — унинг ижодкорини ишонтиришга уринишди-я! — ҳорғингина кулиб қўйди у... — БЭМни яратганимдан бери биринчи марта унинг маълумотини қайта-қайта текшириб чиққанимни ҳам қайдан билишсин!» Бошқа илож йўқлигини, улар қолбмаслигини у яхши биларди. Учиш учун белгиланган вақт келганда ҳам экипаж уни излаш билан овора эди.

Ниҳоят кема қўзғалди. У қоя тепасидан она сайёрасининг бир парчасини кузатиб қолар экан, кўзларида ёш қалқиди...

* * *

Шундан бери кўп замонлар ўтди. Қачонлардир — аниқ эслай олмайди — сайёрага бошқа олам сайёҳлари тушишди. Улар тараққиётда ақл бовар қилмас даражада илгарилаб кетишган экан. У сайёҳлар билан учрашди, улардан буюк кашфиёт — вужудни ўзгартира олишни ўрганди. Шунда у бу сайёрада қолганидан бери биринчи марта кулди — онг билан вужуд ажралмас деб юришганидан, шу ожиз билимлари билан фазога отланишганидан кулди. Улар бирга кетишни таклиф қилишди. Унамади.

Ширин хотираларни эслатувчи бу соҳилни тарк этишни истамас, ёввойи бўлса ҳам шу сайёрадаги икки оёқли махлуқларга ўрганиб қолганди. Яна ҳам тўғрироғи, у дўстларини кутарди, эсон-омон етиб олишган бўлса, албатта келишади деб ишонарди. Агар кетишга рози бўлганида ҳам уйига қайтиш nasib қилмас экан — сайёҳларнинг кемаси сайёрадан кўтарилишда портлаб кетди. Қоинотнинг энг улуғ сирларини билган буюк мавжудотлар қандай ҳалокатга учраганлари ҳам жумбоқ бўлиб қолди. Шунда у иккинчи марта кўзига ёш олди...

Она сайёраси, ўғли ҳақида кўп ўйларди. Сўнгги сафаридан қайта олмади. Ўтиқоди шуни буюрди.

Яна кўп замонлар ўтди. Вужудини ўзгартиришни бир-икки бор синаб кўрмаганини ҳисобга олмаганда бошқа, бу тўғрида жиддий ўйлаб кўрмаганди. Ниҳоят, шундай кун келдики, у тамоман ҳолдан тойиб егулик топишга мадори қолмади. Ҳар хил йиртқич ҳайвонлардан сақланиш, доимо хавф-хатарда яшаш жонига тегди. Бироқ энг алам қиладигани шу эдики, унинг ақлдошлари — сайёра эгалари ўзларига ўхшаш ва айни замонда ўхшамайдиган «бу икки оёқли махлуқ»қа негадир душманлик кўзи билан қарашарди.

Вужудини ўзгартиришга қарор қилди. Узоқ ўйлагач, ҳозирча барча жониворлар ва одам орасида энг кучли бўлган махлуқ — ҳам судралиб юрувчи, ҳам уча олувчи энг мукамал ҳайвон қиёфасига кирди. Энди у ярим ҳайвон эди. Худди қиёфадошлари каби бошқа ҳайвонларни ўлдириб ер, чанқаганда денгизга тушиб сув сими-рарди.

Аммо айни маҳалда қиёфадошларига ўхшамас — онги ўзиники эди. У ҳамон ўша соҳилга бориб, бир пайтлар кема турган ерга тикилар, она сайёрасини эсларди. Замонлар ўтаверди, сайёра одамлари аста-секин ўзгарди. У албатта уларнинг гапларини тушунмас, бироқ фикрларини ўқий олар эди. Шу тариқа, у одамлар унинг қиёфадошларини, жумладан, уни ҳам аждар деб аташларини билиб олди.

Энди вужудини ўзгартира олмасди. Онги, хотираси • буткул заифлашди, ўзи тамом қариб борарди. Бир пайтлар бошқа қиёфага кириши мумкин эди. Лекин унда яшаш, одам ва ҳайвонлардан сақланиш оғир бўларди. Шу сабабли у энг кучли махлуқ қиёфасида қолди. Бунинг биринчи афзаллиги — қаноти бор, қолаверса, барча мавжудотдан, одамдан ҳам узоқ умр кўради.

Қизиқ, бу сайёрада ҳамма жонзот, одам ҳам ҳаддан ташқари қисқа яшар экан!.. Айниқса одам учун бу жуда оғир — ҳаёт нималигини тушунишга улгурмай ўлиб кетади.

Унинг сайёрасида фақат энг содда микробларгина шу қадар қисқа ҳаёт кечиришади. Бу ерда энг узоқ яшайдиган жонзот — унинг қиёфадорлари бўлмиш аждарлар ҳам вақти етгач ўлишяпти. У эса ҳамон ҳаёт. Тўғри бу сайёрада вақт ниҳоятда, ақл бовар қилмас даражада тез ўтар экан. Капитанинг гапини эслади: «Вақт ҳисоби бизда спираль шаклида бўлса, бу ерда тўғри чизиқ йўналишида ўтар экан...» Демак, агар спираль ҳисобининг ҳар бир айланасини камида миллион йил деб олсак, уларнинг бир йилига тенг қелади. Бундан чиқди, бу сайёрада миллион йил ўтганда у атиги бир ёшга улғаяяпти! Шошма, ўша... ўшандан бери қанча вақт ўтди экан?.. Аммо у бунчалик узоқ умр кўришимнинг сабаби ўзимнинг узоқ яшашим туфайли деб ўйлаб янглишарди. Онги, унинг ҳаётга ташна онги бу ҳилвираб қолган вужудни тутиб турар, ўлишга йўл қўймасди! Вужудини соҳил бўйига шу онг бошлар, Коинотнинг сирли қўйнида, олис-олисларда қолган сайёраси ҳақида ўйлашга шу онг мажбур қиларди!

Замонлар ўтаверди. Унга йил ўтиши сезилмас, ой, кун ўтиши эса мутлақо билинмасди. Бу сайёранинг бир кеча-кундузи унинг учун марказий ёритқичнинг бир марта липиллаши эди, холос. Яъни, назарида, Қуёш гоҳ кўринар, гоҳ ғойиб бўлар эди. Денгиз қуриб саҳрога айланди, тоғлар чўкди, соҳил йўқолди.

Одамлар ҳам ўзгарди, энди улар деҳқончилик қилишар, темир ишлатишар, кийимлар тўқиб кийишар, катта-катта бинолар қуриб яшашарди. У гўё ўз сайёрасининг тарихини, тараққиёт йўлини кўриб турарди. У ҳануз ўша ерда юрар, узоқлаб кетолмас, қандайдир бир куч уни бир замонлар соҳил бўлган ерга бошлаб келаверарди. Бора-бора у нимани кутиб яшаётганини ҳам унутди, лекин қаердан бўлмасин сеҳрли бир куч таъсирида шу ерга интилиб келарди.

Замонлар ўтаверди. Тоғлар кўтарилди, саҳро чўкиб, ер остидан сув отилиб чиқди — чексиз-чегарасиз улкай денгиз пайдо бўлди. Соҳилга қараб у учинчи марта кўзига ёш олди... Аммо бу сафар нега шундай қилаётганини ўзи ҳам билмас, толиққан, заифлашган онги ниманидир эслашга уринарди-ю, сира эслай олмасди. У ҳа-

мон тунлари юлдузларга тикилар, лекин энди ҳеч нимани ўйламасди...

Сайёрада унга энг яқин мавжудот — одамлар эди. Тўғри, ўз вужудида юрганида шу одамлар уни таъқиб қилишди, кейин эса бошқа аждарлар қатори уни ҳам ўлдирмоқчи бўлишди. Бироқ у қиёфадослари сингари одамларга ўт пуркамади, ҳужум қилмади, ўзини четга олди. Судралиб юрувчи ҳайвонлар, жумладан, аждарлар ҳам аллақачон ўз ҳукмронлигини йўқотган, одам табиатдаги ўз ўрнини эгаллаб, сайёрада энг кучли мавжудот бўлиб қолган эди.

У, аксинча, ақлдошлари ожиз вақтида доимо ёрдам бериб келди, уларни ҳайвонлар таъқибидан асради. Мени тушунишса, улар билан бирга бўлсам, деб орзу қилди. Одамлар битта аждарни ўргатиб олдик деб ўйлашса ҳам майли эди. Лекин ақлдошлари уни душман деб билишар, ниманидир эслашга уришиб уларга интилса, таҳдид қилишар, ҳайдашарди. Бир сафар кучли зилзила вақтида тоғда кўчки бошланиб, анчагина одам дарада қамалиб қолди. У биродарлари ёрдамга муҳтожлигини сезиб, баҳайбат қанотларини вазмин қоққанича пастга тушди, йўлини тўсиб ётган улкан тошларни қудратли чангалларида кўтариб четга олиб ташлади. Озодликка чиққан одамлар эса унинг толиқиб ётганини кўриб ўлдирмоқчи бўлишди. Аммо у базўр қочиб қутулди...

Унинг қиёфадослари одамхўр эди. Айниқса, шу соҳилда яшовчи бир аждар одамларга кўп офат келтирар, очқаб шаҳарга интилганида одамлар бир кишини унга емишга берардилар. Бу ҳодиса шартли рефлексга айланиб аждар ҳам кўникиб қолганди, одамлар ҳам. Фақат угина бунга асло-асло чидолмас, одамхўр қиёфадоси билан кўп олишар, лекин рақибни ёш ва бақувват бўлганидан сира енга олмасди. Ҳар сафар бир одам қурбон бўлганида у худди энг азиз дўсти ўлганидек оғир азоб чекарди.

Энди у одамларни нима учун ўзига яқин тутишини ҳам унутганди. Фақат тушуниб бўлмайдиган қандайдир бир туйғугина шу икки оёқли мавжудотларга ёрдам беришга, ҳомий бўлишга ундарди. У ҳатто ўзи нима учун яшаётганини ҳам унутганди. Гўё дунёга шу қиёфада келгану, азалдан шу сайёрада ҳаёт кечираётгандек. Онги эса аста-секин сўниб бормоқдайди...

Мана, кўп замонлар ўтди. Сайёрадаги улкан ҳайвонлар, шулар қатори унинг қиёфадослари ҳам қирилиб

кетишди. Ҳозирча бу яқин-атрофда фақат соҳил ёқасидаги форда яшовчи ўша одамхўр аждаргина бор. У ҳам қариб, куни битиб қолаёзди, лекин одамлар одат бўйича ҳамон қурбонлик бериб туришарди. У бундан азоблар, ақлдошларига «Уни ўлдиришлар! У энди қаршилик қилолмайди!» деб ҳайқиргиси келарди. Бироқ, афсуски, одамларнинг фикрини уқий олгани билан ўзи уларга на гапира оларди, на фикрини узата оларди. Одамлар эса уни тушунишмасди...

* * *

Ниҳоят, бир куни у умри битганини англади. Бутун борлиги, заиф онги билан ўлими яқинлашганини сизди. Бугун уни соҳилга фақат ўша сирли кучгина олиб келгани йўқ, аксинча: у ўлими олдидан ақлдошларига сўнгги бор яхшилик қилмоқчи — одамхўр рақибини ўлдириб, биродарларини охири офатдан қутқармоқчи бўлди. Ана шундан кейингина у хотиржамлик билан кўз юмиши мумкин эди.

Бугун қояга навбатдаги қурбон — гўзал қиз занжирбанд қилинганди. У қўлларини осмонга чўзганича зор-зор йиғларди. «Ердам беришимни билгандек мендан мадад сўраяпти!..» деб ўйлади у тоғ устида ётган жойида.

Фордан пишқириб одамхўр аждар чиқиб келди. Тўғри қизга қараб ўрмалади, оғзидан ўт сочиб, қурбонини дамига торта бошлади. Шу пайт кутилмаганда ўлжаси ёнида ёш йигит пайдо бўлди ва қиличини бир сермаб занжирларни узиб ташлади. Қиз беҳуш йиқилди, тепалик ортида турган одамлар қичқириб юборишди. Йигит аждарга юзланди, қиличини шайлаб уни кута бошлади.

«Кучинг етмайди, баҳодир,— деб ўйлади у.— Бироқ маҳв бўлмайсан. Бугун менинг сўнгги куним, сизларни бу балодан халос этишга қатъий аҳд қилганман!» У оғир қўзғолди, улкан қанотларини вазмин қоққанича, осойишта улуғворлик билан йигит ҳамда одамхўр рақибининг ўртасига тушди. Одамлар энди янада кучлироқ қичқира бошлашди:

— Яна битта аждар! Улжа талашияпти!

«...Эҳ, сизлар! Азиз биродарларим! Бола каби содасизлар...»

Рақибни уни кўриб қаттиқ ўқирди, пишқириб, оғзидан ўт сочиб, баҳайбат думи билан ерни титратиб ура

бошлади. У эса бор қувватини йиғиб сўнгги жангга кирди. Ҳар икковининг ҳам умри тугаёзган, аввалги қудрати йўқ, аммо унда рақибда бўлмаган қудрат, онг бор эди. Бу қонли ва оғир жангда унга ана шу онги қувват берди. Бу қудрат унга: «рақибинг албатта ўлиши зарур, ақлдошларингни ундан қутқаришинг керак»,— деб таъкидлаб турди. У мана шу ишонч қудрати билан даҳшатли йиртқични енгди, борлигидаги бутун кучини йиғиб, рақибини парчалаб ташлади. Душмани қонига беланиб, қимирламай қолганида у тамоман ҳолдан тойган эди. Қудратли қанотлари синган, улкан вужуди тилка-пора бўлганди. Бутун борлигию онги билан охириги дақиқаси етиб келганини сизди — жангда олган жахроҳатлари ўлимини тезлаштирган эди.

У ортига қайрилди, вужудидаги сўнгги томчи кучларини жамлаб одамларга интилди. Ҳаётининг охириги онларида унга яқин бўлган ягона мавжудот — инсонлар билан бирга бўлишни, улар олдида жон беришни истарди. «Беҳуда яшамадим,— у ҳаётига якун ясаркан сўнгги бор такрорлади.— Умрим бўйи одамларга ёрдам бердим, уларни севдим...» Базўр судралиб бориб йигитнинг оёғига бош қўяр экан, оловли нафасим унга озор бермасин деб бошини четга бурди.

Аммо Қенжа ботир эса ғолибона ҳайқирди-да, аждарнинг бўйнига кучли зарб билан қилич солди. Мадордан кетган ва кутилмаган зарбдан гангиб қолган улкан вужуд ҳаракатдан тўхтади. Ботир нишона учун унинг терисидан бир камарча қирқиб олиб, белига боғлади. Одамлар шодон қичқиришиб, паҳлавонни ва у ҳалок қилган аждарни ўраб олишди. Йигитни қўлларида кўтаришиб осмонга ирғатишди, аждар танасига чиқиб севинчдан ўйинга тушишди.

Бироқ унинг вужуди ўлган бўлса ҳам ҳали онги ўлмаганди. Қилич зарби онгининг сўнишига йўл қўймаётган сўнгги заиф учқунларни тирилтириб юборган эди!.. Унинг онги тиниқлашди, ўзининг кимлигини, кемадан қандай қолиб кетганини, узоқ, узоқ, жуда узоқ замонлар ақлдошлари орасида танҳо яшаганини эслади, олис-олислардаги она сайёраси, азиз дўстлари, ота-онасиз қолган ёлғиз фарзанди яққол кўз олдига келди...

Кўзлари сўнгги бор намланди. Бу ҳам қайғу, ҳам қувонч ёшлари эди. «Мен сени кечирдим, баҳодир!— деди у хаёлан хушчақчақ Қенжа ботирга меҳр билан боқар экан.— Бари бир ўзим ҳам ўлардим. Фақат... она сайёрамни, жондан ширин ўғлимни бир кўрсам эди!»

У одамларнинг севинчидан бахтли эди ва шу гўзал туйғу билан жон берди.

Кенжа ботир ҳам бахтиёр эди, у маликани етаклаб шоҳ саройига йўл олди...

ЮЛДУЗЛАР ҚИССАСИ

I

Қадим-қадим замонларда, Коинотнинг кўз илғамас олис томонларида бир оила яшарди. Оила бошлиғи юлдузлар наслидан бўлиб, исми Қуёш эди. Унинг шунчалик меҳри қайноқ эдики, қалб қўри ҳеч қачон тугамасди. Шу сабабли ҳам ҳаёт унга ажойиб умр бахшида этибди. Қуёш ўзининг бутун куч-қувватини, меҳрини оиласига, фарзандларига аямай сарфлар, вақти келиб кексайиб, ҳолдан тойганида Ҳаёт амри билан яна қайтадан яшариб қолар ва яна бор меҳри ҳароратини оиласига бағишларди. Ҳа, ота меҳрининг қудрати олдида муаззам Ҳаёт ҳам тиз чўкаркан.

Онанинг исми Фазо экан. У шунчалик бағри кенг эканки, бағрининг ҳад-ҳудудига ҳеч қачон ҳеч нима етолмаган ва етолмас ҳам экан. Она қалби азалдан ана шундай бепоён экан. Ҳаёт она қалбининг буюклигига ҳам тан берибди: унга абадий умр бахш этибди. Фазонинг қай вақтда туғилгани номаълум экан, у ҳеч қачон ўлмас экан. Шу боисдан ҳаёт каби боқий экан.

Бу оиланинг оз эмас, кўп эмас, тўққиз фарзанди бор экан: етти ўғил ва икки қиз. Бироқ, афсуски, болалар ота-оналарига ўхшамабди, бундай ҳодисалар ўша замонларда ҳам бор экан. Бу маккор Табиат Қуёш билан Фазонинг тотувлигини кўролмас экан, уларга кучи етмагач, фарзандларини йўлдан адаштиришга қасд қилибди.

Орадан кўп замонлар ўтибди, болалар бирин-кетин улғая борибдилар. Аммо қораюрак Табиатнинг таъсири беҳуда кетмабди. Тўнғич фарзанд Плутон негадир ёлғизликни ёқтирадиган бўлиб чиқибди. У ука-сингилларига аралашмай, доимо бир ўзи узоқ-узоқларда дайдиб юраркан. У қайғу ғамларини бир ўзи ютар, лекин юрагидаги дардини ҳеч кимга, ҳатто ота-онасига ҳам айтмас экан. Плутон ана шундай тунд, мужмал бўлиб ўсибди. Шу сабабли уни ҳеч ким ёқтирмас, қизлар ҳам ундан ўзини олиб қочиб юраркан. Зеро, бу тўнғ ва қўрс йигитнинг ўзи ҳам севги нималигини билмас, юраги ҳам турқидай совуқ экан.

Плутондан кейинги тўрт ўғил: Нептун, Уран, Зуҳал, Муштарий ҳудди эгизаклардай бирга ўсишибди. Уларнинг феъл-атвори, юриш-туришлари ҳам бир хил экан. Нептун билан Ураннинг бўй-баста ўртача, Зуҳал билан Муштарий эса ниҳоятда семиз бўлиб, бақалоқлик бобида оилада ҳеч ким бу оға-иниларга тенг келолмас экан.

Тўртовлари ҳам маншатга, енгилтак қизларга ўч экан. Юракларида ишқ-муҳаббатдан қилча асар йўқлиги сабабли оила қуришни хаёлларига ҳам келтиришмас, уларга қизларни эргаштириб, ялло-таралло қилиб юриш бўлса бас экан. Нептун иккита, Уран бешта қизни «севаркан». Зуҳал билан Муштарий акаларига нисбатан ёшроқ ва чиройлироқ бўлганлариданми, хушлаган қизлари ҳам кўпроқ экан. Зуҳалнинг тўққизта жазмани бўлиб, улар мени ол, мени ол, деб атрофида гир-гир айланишаркан. Муштарийнинг эса роппа-роса ўн иккита куштори бор экан.

Улардан кейинги ўғил Миррих акаларидан ақллироқ бўлиб, қизил юзли, ўрта бўй, барваста йигит экан. Аммо ҳар тўқисда бир айб деганларидек, унинг ҳам нуқсонлари бор экан. Миррих севгини озми-кўп тушунгани билан кўнгли жуда беқарор экан. У бир эмас икки қизни севар, улардан қайси бирини танлашни билолмай доимо боши қотиб юраркан.

Кенжа ўғил Ер эса барча акаларидан ҳам ақлли, юраги соф ва виждонли экан. У юракда севги битта бўлади, деб Ой исмли бир қизга кўнгли қўйибди. Ой ҳам Ернинг чин муҳаббатини эъзозлар, уни сидқидилдан севаркан.

Оиланинг кичкинтойлари Зуҳра ва Уторуд ҳали ёш қизалоқлар бўлиб, юраклари фақат ота-она меҳри билан банд экан, холос.

Бу оила Қоинотнинг марказида, Юлдузлар оламининг энг гавжум жойида яшаркан. У жойда бундай оилаларнинг сон-саногини йўқ, улар ўртасида ўзаро борди-келдилар мавжуд экан. Ҳар бир оилада фарзандлар вояга етгач, оила қуради, улардан бунёдга келувчи фарзандлар эса инсонлар деб аталаркан. Неваралар, одада, жуда баркамол ақл эгалари бўлиб, фазовий кемалар ясаб Қоинотга парвоз қилишар, олис-олис оламларга саёҳат қилиб, у ердаги қариндошлардан саломлар олиб қайтишаркан. Оилалар ўртасидаги алоқаларни ҳам ана шу набиралар олиб бораркан. Инсонлар беқиёс қудратлари билан Табиатни таслим этибдилар, шу бо-

исдан Ҳаёт уларга Қоинотдаги энг олий ва муқаддас нарсани — БҮЮК АҚЛ ва БҮЮК ҚАЛБ ато этибди.

Аммо биз ҳикоя қилаётган оилада ҳали инсонлар йўқ эди. Барча ота-оналар каби Қуёш билан Фазо ҳам фарзандлари турмуш қуришини исташар, бироқ ўғиллари уларга итоат қилмас, айш-ишрат, ўйин-кулги уларнинг бошини айлантириб қўйган экан. Тўнғич ўғил Плутон оила қуришни ҳаёлига келтирмаганидан ота-онасининг илтижоларига қулоқ солишни истамабди ҳам. Нептун, Уран, Зухал, Муштарий эса енгил турмушдан воз кечишни, бир қиз билан бўлиб оила қуришни сира-сира ёқтиришмас экан. Аммо оила қуриш ва инсонларни яратиш Ҳаётнинг энг олий қонунияти экан. Ота-она маслаҳатлашиб, Миррих ёки Ерни уйлантиришмоқчи ҳам бўлишибди. Бироқ Юлдузлар оламининг қонунига мувофиқ катта фарзандлар турганида кичикларини уйлантириш одобдан эмас экан. Хуллас, Қуёш билан Фазо фарзандларининг бебошлиги тўфайли бошқалар олдда ниҳоятда изза бўлишибди, нима қиларларини билолмай, бошлари қотиб қолибди...

II

Зийрак ва ақлли Ер ҳамма гапдан хабардор экан. У оила шаънига доғ туширмаслик учун курашга бел боғлабди.

Аввал, бошқа акаларидан ақллироқ деб фаҳмлаган Миррихнинг олдига келибди. Лекин Миррих унинг гапларини эшитишни ҳам истамабди.

— Қоч, қоч-е! Кўрмаяпсанми, мен ҳам оила қуриш учун жон куйдирияпман. Аммо нима қилайки, икковидан ҳеч бирини танлолмаяпман!..— дебди у жаҳли чиқиб. Кейин:

— Фобосми, Деймосми?.. Деймосми, Фобосми?..— деб яна фол очишга тушиб кетибди.

Миррихдан бир иш чиқишига кўзи етмаган Ер ҳар қалай каттамиз-ку, тушунса керак, деб Плутоннинг олдига борибди. Лекин бахтга қарши Плутон ҳам унга қулоқ солмабди.

— Бунча ҳамманг менга ёпишиб қолдиларинг?.. Тинч юргани кўясанларми, йўқми?..— деб бақриб берибди у. Қасаллигиданми, озғинлигиданми бўғилганда томирлари қабариб, юзлари кўкариб кетибди.

«Йўқ, катта акам ҳам ҳеч нимани тушунмайди,— деб ўйлабди Ер ўзича.— Ота-онамизга жуда қийин бўлди-

да, иснодга қолишди. Кел, майли, тўрт оғамнинг олдига ҳам бориб кўрай-чи, зора инсофга келиб қолишса!..»

Оғаларининг базми авжида экан. Даврада бир қанча енгилтак қизлар ҳам бўлиб, айш-ишрат, ўйин-кулги қизиган экан. Улгудай маст акалари Ерни кўриб мазах қилишибди.

— Ҳе-е, кўрмадим деманглар: Ер келди!— деб қий-қирибди Уран хохолаб.

— Марҳабо, Ержон, марҳабо! Қамтарона зиёфатимизга марҳамат қилсинлар!..— деб таъзим қилибди оёғида базўр турган Зуҳал.

— Қани, кел, ўтир. Қанақасидан қуяй? Ичаверасаними?— дебди Муштарий ва қорнига шапатилабди:— Қара, биз қанча ичвордик! Ё кўнглинг қизларни тусайдими-а?

Ҳаммалари қийқириб кулишибди.

— Йўғ-е, Ер қизни нима қилади, ўзи ёш бола-ку!— деб масхара қилибди Уран.— Бундай, бизга ўхшаб, кайф-сафони билмаганидан кейин шу ҳам одам бўлдими?

— Битта қилтириқ Ойни билвоган. Тупурдим-е, ўша севги-муҳаббатингга!— дебди Зуҳал четга туфлаб.

Яна хохолашибди. Ернинг газаби тошиб келса ҳам, ўзини босибди.

— Мен сизлар билан жиддий гаплашгани келдим, ака,— дебди у Нептуннинг олдига бориб, тишини тишига қўйганича.— Қизларни чиқариб юборинг!..

Нептун бир ойдан бери устара тегмаган соқолини қашиганча, кўксов қўйдек роса йўталибди, кейин:

— Қаранглар, қани, нима дейсизлар? Ернинг гапини эшитдинглар-а? Унинг айтганини қилиб, қизларни чиқариб юборамизми?— дебди.

— Ўзини-қувиш керак!— дебди Муштарий ўдағайлаб.

— Ҳайданг лаънатини! Кайфни бузди!— деб тўнғиллабди бир четда учиб қолган Зуҳал.

— Бас етар!— деб қичқирибди Ер.— Сизларда виждон борми ўзи? Оиламизни шарманда қилипсизлар-ку! Ахир, кайф-сафонинг ҳам меъёри бор, ақлу ҳушингизни йиғиштириб олинглар, дейман.

— Нима-нима?— Нептун газабидан бўкирибди.— Ҳали сен тирнанча бизга ақл ўргатгани келдингми? Қани, уни дарҳол йўқотинглар-чи!

Девқомат Муштарий Ерни бир туртибди. Ер йиқилиб тушган экан, ҳамма хохолаб кулибди. Юлдузлар оламининг қонунига кўра ака-укаларнинг бир-бирига

қўл кўтариши оғир шармандалик ҳисобланаркан. Лекин ғазаби тошган Ер ҳамма нарсани унутибди, негаки, ҳақоратланиш ҳам ўта шармисорлик саналаркан. Ёш ва қизиққон Ер ўзини тутолмай Муштарийга ташланибди. Хушёр ҳамда чайир ва чаққон бўлганидан маст ва ичи пўк Муштарийни бир зумда думалатиб қўйибди.

Укасига ёрдамга отилган Уран ҳам Ер чап бериши билан юз тубан тушибди-ю, қайтиб ўрнидан туролмабди. Ер уни даст кўтариб, ҳали ўрнидан туришга улгурмаган Зуҳалнинг устига бостириб қўйибди. Нептуннинг бир ўзи қолибди, лекин у кенжа укасининг важоҳатини кўриб, олишишга журъат этолмабди, чунки ғазаби кучига куч қўшган Ер ниҳоятда шижоатли бўлиб кетган экан...

III

Кимнинг оиласида бирон воқеа юз берса, бошқалар шу заҳотиёқ хабар топишаркан. Бир онда уларнинг атрофини ўраб олишибди. Ер ана шундагина нима қилиб қўйганини англаб етибди, бироқ энди вақт ўтган экан.

Қуёш билан Фазо номусдан бош кўтаролмай қолишибди. Зуҳра билан Уторуд нима бўлганини ҳали тушуна олишмас, тунд Плутон эса ҳануз бепарво эмиш.

— Шундай бўлишидан хавфсираётгандик!— дебди бир юлдуз. У Персей авлодининг оқсоқоли бўлиб, исмини Альгол бобо дейишаркан.— Начора, Қуёш? Бебошбоқ ўғилларингнинг қўлидан бундан бўлак нима ҳам келарди? Энди уларнинг барчасини Юлдузлар оламининг қонунига мувофиқ узоққа сургун қилишга тўғри келади. Бошқа ҳеч қандай иложи йўқ, йўқса юлдузлар авлодига доғ тушади. Қоидамиз шундай. Қани, сизлар нима дейсизлар?— деб сўрабди у атрофдагилардан.

— Аждодлар ҳукмини ижро этиш лозим!— дейишибди Жавзо оиласидан ака-ука Кастор ва Поллукслар.

— Қоида бўйича ота-оналари ҳам кетиши керак!— дебди Орион авлодидан Бетельгейзе исмли қизил юзли паҳлавон.— Фарзанд қаерда бўлса, ота-она ҳам ўша ерда бўлишга мажбур.

— Сизлар туфайли жафокаш ота-оналарингиз ва бегуноҳ сингилларингиз ҳам ўз оромини йўқотди, буни унутманг!— дейишибди Бетельгейзенинг укалари Ригель ва Беллятрикслар.

Юлдузлар кенгаши маслаҳатлашиб, бу оилани Қои-

нотнинг ниҳоятда олис ва ҳеч нима йўқ бўшлиғига юборишга қарор қилибди.

— Сургунда абадий қоласизлар!— дебди Ақраб авлодининг қизил юзли оқсоқоли Антарес амаки.— Бироқ, қачонки ақлу ҳушларингизни йиғиштириб оила қурсангиз ва фарзанд кўрсангизгина Буюк Юлдузлар Олами билан алоқа боғлай оласиз!

— Сизларга шундай ҳуқуқ берилади,— дебди Асад оиласидан Регуль ботир.— Энди орангизда катта-кичик деган гап йўқ: қай бирингиз аввалроқ ҳушингизни йиғиштирсангиз, олдинроқ оила қураверасиз.

— Ёдингизда бўлсин,— дебди Оққуш оиласининг маликаси гўзал Денеб.— У ерда ҳозиргидек бирга яшмайсизлар. Ҳар бирингиз алоҳида турасиз, эҳтимол бир-бировингизни олисдан бўлса ҳам ҳеч қачон кўра олмасиз! Қачонки биронтангиз фарзанд кўра олсангизгина у ҳаммангизни бирлаштиради, ўша туфайлигина узаро алоқа қила оласиз.

— Фақат ўша инсонгина барбод бўлган оилангизни қайта тиклайди ва сургундан Буюк Юлдузлар Оламига қайтаради! Буни ҳеч маҳал унутманг!— дебди Бургут оиласининг бошлиғи бўлган Ал-Тоҳир юлдузи.

— Биз сизларни доимо кузатиб турамыз,— дебди Савр оиласидан Альдебаран деган йигит,— лекин алоқа боғламаймиз. Авлодлар расмига биноан сургундагилар фақатгина Буюк Олам билан алоқа боғлаши лозим.

— Айтиладиган гаплар мана шу,— дебди Сунбула авлодининг онахони Слика.— Энди ёр-биродарларингиз билан хайрлашинг ва сафарга отланинг!

— Ой, алвидо!..— дебди Ер хўрсиниб.

— Йўқ, йўқ! Уксима, Ер, мен сен билан бирга кетаман!— дебди Ой шашқатор кўз ёшлари билан ойда йузини юваркан.— Ахир, бир умр сен билан бирга бўлман, деган аҳдим бор! Қаерда бўлсанг ҳам доимо ёнингдаман!

Ер чидолмай оғир инграбди. Ой фарёд билан Альгол бобонинг оёқларига йиқилиб:

— Севгилимдан айирманг! Унинг бир умрлик вафодори бошига ғам-кулфат солманг, менга раҳм қилинг,— дебди.

— Тўғри, сени юбориш-юбормаслик бизнинг ихтиёримизда,— деб жавоб берибди Альгол бобо.— Қани бошқалар бунга нима дейди?

— Юбориш керак!— дебди Лира авлодининг оппоқ юзли фариштаси, соҳибжамол Вега.— Қуёш оиласини

ҳалокатдан қутқарувчи инсонни фақат Ер билан Ойгина ярата олиши мумкин.

Ҳамма бу фикрни маъқуллабди. Оила қуриш зарурлиги учун катта ўғиллар билан қизлардан ҳам юбориш керак экан.

— Ер, яна бошқа қизлардан ҳам қўшиб берайликми?— дебди Аравқаш оиласининг онахони Қапелла.

— Йўқ! Ҳақиқий севги битта бўлади!— деб жавоб берибди Ер мағрурлик билан.

Кўнглига ёққан қизни ҳанузгача танлай олмаган беқарор Миррих эса Фобосни ҳам, Деймосни ҳам олиб кетадиган бўлибди. Бу кулфатнинг айбдорлари бўлмиш тўрт оғанини нима қилиб қўйганларини эндигина англаб етишибди. Улар ҳам ўз қизларидан биронтасини олиб кетишлари лозим экан. Аммо бу бедаво «ошиқ»ларни қарангки, шундай пайтда ҳам кўнгилларига ёққан қизни танлай олмабдилар, чунки уларда кўнгилнинг ўзи йўқ экан-да! Енгилтак қизларнинг ҳаммаси булар билан бирга кетмоқчи бўлибди.

Бу ҳолдан барча ҳайратда қолибди.

— Ҳали юлдузлар тарихида бундай ҳодиса юз бермаган!— деб таажжубга тушибди Альгол бобо.— Нима қилсак экан?

— Ҳозирги ёшларга ҳайронсан,— дебди Жанубий Балик авлодининг оқсоқоли Фомальгаут бобо оппоқ соқолини силаркан,— ота-боболарнинг расми русумини назар-писанд қилишмайди-я?!

— Ҳа, ҳа,— деб унинг фикрига қўшилибди Катта Айиқ авлодининг бобокалони Мицар.— Ёшларнинг тарбияси бузилиб кетаётганига қараганда охирзамон яқинлашиб қолганга ўхшайди!

— Қондамизда бу қизларни юбормаслик ҳақида ҳеч нима дейилмаган,— дебди Ҳўкизбоқар оиласидан Арктур юлдузи.— Шу сабабдан ҳам уларга қаршилиқ қилолмаймиз. Аммо, сизларни огоҳлантириб қўяйликки, Қуёш ўғиллари, ҳаммага кўнгил очавермасдан қайси бирингиз бир қиз билан муқим турмуш қурмас экансиз, ҳеч қачон бошингиз мусибатдан чиқмайди!

Тепса тебранмас Плутон эса шундай воқеалар бўлаётган чоғда ҳам пинагини бузмас эмиш.

Ниҳоят, сургун қилинганлар ёр-биродарлари, қариндош-уруғ, қўни-қўшнилари билан видолашиб, олис сафарга отланибдилар. Юлдузлар кенгаши Қуёш оиласини жойлаштириб келиш учун Табиатни ҳам қўшиб юборибди.

Табиат бахтсиз оилани бошлаб узоқ йўл юрибди, йўл юрса ҳам миллион-миллион йил юрибди. Бу даврда Қуёш оиласининг ҳамма аъзолари бирга бўлишибди. Ер Ой билан, беқарор Миррих эса таваккал деб ҳар иккала қиз билан турмуш қурибди. Ниҳоят Табиат сургун қилинганларни шундай жойга олиб келибдики, бу жойдан Юлдузлар Оламининг улар яшаган гавжум маркази мутлақо кўринмас, фақат Сомон Йўлининг энг чеккасида яшовчи бир қанча юлдузларгина узоқ-узоқлардан «қилмиш-қидирмиш» деганларидек кўз қисиб туришармиш.

Табиат Юлдузлар Кенгашининг қарорига мувофиқ оила аъзоларини олис-олисларга сочиб юборибди. Норасида гўдаклар бегуноҳ бўлгани учун ҳар иккала қизалоқни — Уторуд билан Зухрани олдинма-кейин Қуёш атрофига қўйибди. Фарзандлар орасида энг ақллиси бўлса ҳам анчагина гуноҳкор Ерни бирмунча узоқроққа жойлаштирибди. Унинг севиклиси Ойни эса бир умрга Ердан ажратиб, атрофида абадий айлашиб юришга мажбур қилибди. Беқарор Миррихни янада узоқроққа жойлаштирибди. Унинг севикли қизлари Фобос билан Деймос ҳанузга қадар ўзларини кўз-кўз қилиб, Миррих атрофида гирди-капалак бўлишар, у шўрлик эса шу пайтгача ҳеч бирини танлолмас эмиш.

Табиат асосий айбдорлар бўлган тўрт оғанини жуда олисга қўйиб, бир-биридан айириб ташлабди. Муштарий атрофида ҳамон ўн икки қиз чарх уриб айланар, бироқ қўрқоқ бақалоқ Арктур юлдузининг сўзларини унутолмас экан. Тўққизта қиз Зухалнинг бошини шунақанги айлантириб юборишибдики, у бояқиш қуршовга тушиб қолгани узоқ-узоқлардан ҳам кўриниб турар эмиш. Уран эса ўша, Ер билан олишган вақтида ёмон йиқилиб бирон жойи майиб бўлган шекилли, ёнбошлаб қолибди ва бир умр шундай ҳолида қолиб кетибди, шўрлик атрофидаги қизларга ҳам қарай олмас экан. Баджаҳл Нептун ҳам Муштарий ва Зухал каби оила қуришдан чўчир, негаки ўзи билан иккита қизни бошлаб келгани сабабли улардан ҳеч бирини танлолмас экан.

Боқибегам Плутонни эса Табиат «Сенга барибир — ота-она ҳам, ака-укалар ҳам керак эмас!» деб, энг узоқ жойга олиб бориб ташлабди. Бепарво Плутон шунга ҳам индамабди, ҳатто абадий ажралишаётган дақиқала-

рида ҳам на ота-онасига, на ака-ука сингилларига юрагини ёриб гапирмабди, чунки унда юракнинг ўзи йўқ экан-да!

Оилани ажратиб ташлаш Табиатга жуда қийин бўлибди. Лоқайд Плутондан бўлак ҳеч ким ўзича айрилишни истамабди. Бироқ, Табиат оилани сочиб юборишга қанчалик уринмасин, Қуёшнинг оталик меҳри ҳамма фарзандларини қудратли куч билан ушлаб қолибди. Ота ҳатто энг бағритош ва бепарво ўғли Плутонни ҳам, у нақадар узоқда бўлмасин, бағридан бўшатмабди. Ҳар нима бўлса ҳам у фарзанд экан-да!

Фазо-чи?.. Она эмасми, Табиатнинг қаршиликларига қарамай барча фарзандларини, қолаверса Қуёшни ҳам ўз бағрига олмагунча кўнгли тинчимабди, уларни умрбод оғушида сақлашга аҳд қилибди.

Оилани жойлаштириш тугаганидан кейингина фарзандлар бир-бирларидан буткул жудо бўлганларини англаб етибдилар. Шунда ҳаммалари оталари бўлмиш Қуёшга, бир-бирларига қараб интилибдилар. Аммо Табиат уларни шундай жойлаштирган эканки, фарзандлар Қуёш ва ука-сингиллари атрофида айланишаркану, асло яқин келиша олмас экан. Қисқаси, бу оиланинг барча аъзолари абадулабад Қуёш ва бир-бирларига интилишга етиша олмай бир-бирларининг атрофида саргардон бўлиб айланиб юришга маҳкум этилибдилар. Яна шуниси ҳам борки, кимнинг айби кўпроқ бўлса, қолган ҳамманинг атрофидан айланиб чиқишга мажбур экан.

Шундай қилиб, Қуёш оиласининг сургундаги ҳаёти бошланибди. Улар ниҳоятда тушкунликка тушишибди, аввалги гавжум ҳаётни ширин туш деб билишибди. Улар гавжум ҳаёт билан алоқа боғлашдан мутлақо умид узиб қўйишибди, негаки Юлдузлар Оламининг энг чеккасида яшовчи Центавр оиласига етишнинг ўзи учунгина Ердан Қуёшгача бўлган масофадан 270 минг тасини босиб ўтиш керак экан.

Орадан яна кўп замонлар ўтибди. Юлдузлар Оламидаги гавжум ҳаёт яна қизғинроқ қайнар, кекса юлдузлар ёшарар, инсонларнинг буюк даҳоси янгидан-янги улуғвор кашфиётлар яратар, сургун қилинган Қуёш оиласида эса миллиард-миллиард йиллар давомида фақат сукунат ҳукмрон экан...

V

Қуёш фарзандларини аввалгидан ҳам ортиқроқ меҳр билан иситар, лекин ўз қилмишларига яраша ота меҳ-

ридан маҳрум бўлган тўнғич ўғилларининг тош қалблари сира ҳам илимас экан. Бу даврга келиб анча ақлини таниб қолган гўзал Зуҳра олисдаги юлдузларга термулганча узоқ-узоқ хаёлга толадиган бўлиб қолибди. Кенжатоё Уторуд эса ҳали ҳам ёш қизча бўлиб, отасининг бағридан чиқмас экан.

Ер бу азобларга чидолмай ҳайқирибди, тўлғанибди, вужуди ларзага келибди, кўз ёшлари денгиз бўлиб тошиб, ҳамма ёқни босиб кетибди. У ҳар сафар оҳ урганда кўкси ёрилиб, қалбидан улкан ёлқинлар тилиб чиқаркан. Бу ҳол жуда узоқ давом этибди. Севиклиси Ой эса унга мадад беришдан ожиз, ўзи мададга зор экан. Ниҳоят Ер ўзини у ёқ-бу ёққа отишдан наф йўқлигини англагач, тинчибди ва сабр-тоқат билан инсоннинг дунёга келишини кута бошлабди.

Орадан кўп замонлар ўтгач, Миррихда биринчи одамлар пайдо бўлибди. Аммо Миррих иккита қиз билан яшагани сабабли бу одамлар икки хил экан. Унинг фарзандлари Ҳаёт ато этган буюк ақллари юксалгани сайин бир-бирлари билан кўпроқ урушадиган бўлибдилар. Улар доимо янги-янги қуроллар ўйлаб топиб, бир-бирларини қириш билан машғул экан. Миррих ингранар, фарзандлари нима учун ўзаро даҳшатли қирғин қилаётганларини билолмай, азобда тўлғонаркан. Унинг жафокаш кўкси болалари солган жароҳатлардан тилкапора бўлиб кетибди. Даҳшатли жанглар эса жуда узоқ давом этибди.

Бу пайтга келиб ақлу ҳушларини йиғиштириб олган, лекин оила қуришга ҳуқуқлари бўлмаган Нептун, Уран, Зуҳал ва Муштарий, ҳали бағрида инсон дунёга келмаган Ер ва ҳатто тош бағри эриб жигарларига қайишмаса-да, ёлғизликдан қон бўлиб кетган Плутон ҳам Миррихга умид тўла кўзларини тиккан эканлар. Ота-она ҳам, сингиллар ҳам севинишибди, энди оиламиз қайта тикланади деб яна ишонишибди. Бироқ бу одамларнинг ўзаро қирғинини ва қандай фарзандлар яратганига ўзи таажжубланаётган аламзада, вайрона Миррихни кўриб, дастлаб ҳайрон бўлишибди, кейин эса Арктур юлдузининг «... бир қиз билан муқим турмуш қурмас экансиз, ҳеч қачон бошингиз мусибатдан чиқмайди!» деган сўзларини эслашибди.

Миррих энди афсус қилибди, аммо вақт ўтган экан. Унинг фарзандлари бир-бирларини деярли қириб бўлишибди, омон қолганлари эса кемалар ясаб, номаълум томонларга учиб кетишибди. Миррих оталик меҳри

билан уларни тортиб қололмабди. Бир қанча вақтгача кўкси узра кемалар парвози тинмабди ва ниҳоят жабрдийда Миррихнинг ёлғиз ўзи қолибди.

Арктурнинг башорати тўғри чиқибди: Миррихни фарзандлари ташлаб кетибди. Ахир, бундан ҳам ортиқ мусибат борми оламда? Миррихга кўз тикиб, умид билан қараб турган барча оғалари, ука-сингиллари, ота-онаси лаб тишлаб қола беришибди. Миррих эса алам ва номусдан чўғдай қизариб кетибди ва бир умр шу ҳолича қолибди...

VI

Энди ҳамма умидини Ерга боғлабди, чунки унда инсон пайдо бўлиб уларни мусибатдан қутқаришини доно ва соҳибжамол Вега башорат қилган экан-да! Қуёшдан тортиб Плутонгача, Уторуд ва Зухрадан Фазогача, Нептуну Уран, Зухалу Муштарий, айниқса Ер билан Ой инсон пайдо бўлишини сабрсизлик билан кута бошлашибди. Бу кутишлар зое кетмабди, умидлар пучга чиқмабди.

Ниҳоят Ерга инсон пайдо бўлибди!

Аммо энди Табиат бош кўтарибди. У ғоятда маккор ва қудратли бўлиб бу оиллага азалдан қасд қилиб келаркан. Уларнинг бошига тушган бахтсизликдан жуда-жуда қувонибди, шу сабабли ҳам Юлдузлар Кенгашининг бу оилани сочиб юбориш тўғрисидаги топширигини ҳам аъло даражада бажарибди. Плутонни тошбағирлик дардига, Миррихни беқарорлик касалига мубтало қилган ҳам шу бераҳм Табиат экан! Миррихнинг фарзандларини ўзаро қирғин қилишга ва уни ташлаб кетишга, қолаверса, шу кулфатларнинг айбдорлари — тўрт оғанини ёмон йўлларга юришга мажбур қилган ҳам шу қаттол Табиат экан!

Ерга инсон пайдо бўлгач, Табиат унинг ўсишига минг бир хилда тўғаноқ бўлибди. Бироқ... Ҳаёт қонуниятини тўхтатишга қурби етмабди. Дарҳақиқат, у кучли экан: инсон жуда секинлик билан ўсибди. Аммо секин бўлса ҳам бу ўсиш муқаррар бўлиб, ҳамма бунга ишонаркан!

Одатда ота-она фарзандига ўзида бор нарсанинг ҳаммасини беради. Ота-она яхши бўлса фарзанд янада аъло бўлади, зеро, унда икки томоннинг олий хислатлари жамланади. Инсон мардлик ва шижоатни Ердан олди. Ой эса унга гўзаллик ва меҳр ато этди. Инсон Ойни

ишқ-муҳаббат ҳомийси деб билди, севган-севилганлар
Ойга боқиб роз айта бошлади.

Орадан яна кўп замонлар ўтди. Инсон Табиат билан
узоқ вақт бетиним кураш олиб боргач ниҳоят уни енг-
ди ва секин-аста у баркамол ақлга эришди. Ернинг
ота-онаси, оғалари, сингиллари бундан қувонишди.

Инсон дунёга келгани тўғрисидаги хабар энг бирин-
чи бўлиб Ойга етиб борди, чунки у она эди! Ана шу
инсон илк бора Фазо қўйнига чиққанида ҳам дастлаб
Ой ҳузурига борди, чунки у она эди! Инсон Зухрага,
Уторудга, Миррихга, Зухалга, Муштарийга, Уран, Неп-
тун ва энг олисдаги Плутонга ҳам хабарлар юбора
бошлади. Ва ниҳоят кекса Қуёшнинг оиласида Ер фар-
зандлари туфайли яна алоқа тикланди!

Энди инсон чексиз коинотни бор зеҳнини ишга солиб
ўргана бошлади. Ўз билими, тафаккурининг қудрати
билан Буюк Юлдузлар Олаmidан хабар топди, юлдуз-
лар билан алоқа боғлашга уринди!

Инсон Ойга боргандан сўнг навбат ўзига келганини
кўрган Миррих ҳаяжонланиб кетди, қизил юзлари яна-
да бўғриқиб Ер фарзандларини интизорлик билан кута
бошлади. Инсон эса Миррихга албатта боради, бирин-
кетин Қуёш оиласининг ҳамма аъзолари билан яқиндан
алоқа боғлайди. У Қуёшнинг пароканда оиласини яна
қайтадан тиклайди, коинотда ҳаёт барпо қилади!

Инсон ўзининг буюк тафаккури ила Буюк Юлдуз-
лар Оламига учини режалаштиряпти. У албатта пар-
воз қилади. Коинотнинг кўз илғамас буржларини кезиб
чиқади. Ишончи комилки, Коинотда уни ҳам сабрсизлик
билан кутаётганлар кўп, жуда кўп.

Яна шунга инсоннинг ишончи комилки, у Буюк Юл-
дузлар Оламига олис-олисдаги Қуёш оиласидан
алангали салом олиб боради!

Бу кунга оз қолди!

ЕРДА ҲАЕТ БУЛСИН ДЕБ...

Миррих ва Муштарий сайёралари орасидаги
ФА-22-20-А секторидан навбатчилик қилаётган II класс
астронавигатор Шаҳзод Саид ўз кузатишларига яқун
ясамоқда эди. Ер ҳисобида яна 20 соатдан сўнг навбат-
даги патруль келади ва Шаҳзод Фазо Назорати Бека-
ти (ФНБ)га қайтади.

Шу навбатчиликни ўзи ким ўйлаб топган экан?
Яқин-яқинларда ҳам бунақа нарсалар йўқ эди. Ерда,

қўшни сайёраларда, беҳисоб кемалар ва астероидларда миллионлаб одамлар қизгин иш билан банд бўлса-ю, у бўлса фазовий йўллардан четда, кимсасиз бўшлиқда роса бир ой навбатчилик қилиши керак. Ҳамма астероидлар аллақачонлар синчиклаб ўрганилиб бўлган, энди қиладиган иши гоҳ-гоҳда учраб турадиган астероидларни қайд этиб бориш — хуллас, фазовий тошларга фахрий қоровуллик қилиш! Гўё буларнинг биронтаси қочиб кетадигандек!.. Ақалли кўнгил учун бирон қизиқарли нарса учраб қолса кошкийди. Кундалик қиладиган ишинг — Фазони кузатасан, кемадаги бошқарув асбобларини назорат қиласан, ҳар 24 соатда (бу ерда кун-туннинг фарқи йўқ) ФНБга ахборот берасан, вахта журналини тўлдирасан. Яна овқатланиш, ухлаш... 24 соатдан сўнг яна шу ҳол айнан такрорланади, то бир ой ўтиб, сени алмаштиргунларича! Айниқса сайёрама-сайёра кезиб юришга ўрганиб қолган сайёҳ фазогир учун навбатчилик қилиш оғир азоб. Лекин начора, қонун-қоида ҳамма учун бир...

Радиолокацион қурилманинг сигнали унинг хаёлини бўлди. Шаҳзод дарҳол сергак тортди, арвоҳ ҳам учрамайдиган бу жаҳаннамда нима пайдо бўлиб қолди экан? У экранга қараб ялтироқ бир нуқтани кўрди. Энди навбатчилиги тугаётганда бу яна нима бўлди?

Шаҳзод ўйлаб ўтирмай кемани шу нуқтага буриб, тезликни оширди. Радиолокацион қурилманинг қувватини қизил чизиқча олиб борди. Нуқта бироз катталашди-ю, барибир аниқ шаклга келмади. Шаҳзод ўйланиб тургач, кемани тўла тезликка ўтказди. Нуқта катталаша бошлади.

Шаҳзод лазер алоқа қурилмасини ишга солди:

— Дикқат! Дикқат! Мен — «Тошкент», мен — «Тошкент». ФА-22-20-А секторидан гапиряпман, «Альфа-1»ни қақираман! «Альфа-1»ни қақираман!

«Альфа-1» — ФНБнинг шу ойдаги бошлиғи Муҳаммад Шариф. Навбатчилик тугаётгани сабабли у ФНБда бўлмай, Миррих ва Муштарий сайёралари орасидаги секторларни назорат қилиб юрган бўлиши керак. Шаҳзоднинг қақирғи шу райондаги барча патруль кемаларида эшитиларди.

— «Тошкент!» «Тошкент!» Мен «Альфа-1». Қўшни, ФА-22-20-Б секторидаман. Яқин алоқага ўтинг.

Шаҳзод яқин алоқа каналини буради.

— «Альфа-1». Секторда номаълум объект пайдо бўлди, унга қараб кетяпман. Қандай кўрсатма бўлади?

— Кема кузатув асбоблари қандай маълумот берди?

— Ҳозирча деярли ҳеч қандай. Тўла тезликда яқинлашяпман, бироқ объект узоқда.

— Яхши. Мен сиз томонга йўл олдим. Объектни кўздан қочирманг. Автоматик алоқага ўтинг.

— Хўп, бўлади, ўртоқ ФНБ бошлиғи. Автоматик алоқага ўтаман.

Кузатув асбоблари қуйидаги маълумотни берди: «Объект — номаълум конструкциядаги фазо кемаси. Траекторияси — Муштарий орбитасига уринма».

«Демак... ҳалокатга учраган. Ҳатто автоматик бошқарувда ҳам эмас,— деб хаёлидан ўтказди Шаҳзод ва бу маълумотни «Альфа-1»га хабар қилди.— Орбитасига қараганда Қуёшга йўлдош бўлиб қолган. Системадан чиқиб кетмаслиги аниқ, лекин сектордан чиқиб кетиши мумкин».

Бу орада экрандаги нуқта яқинлашиб, сигара шаклини олди. Кузатув асбоблари янги маълумотни хабар қилди. Шаҳзод лазервидеофонни ишга туширган эди, ортдаги кичик экранда Муҳаммад Шариф пайдо бўлди.

— Хўш?

— Янги маълумотга қараганда объект сектордан четлашяпти. Сектордан чиқишга рухсат этинг.

Муҳаммад Шариф бир зум ўйланиб қолди. Инструкцияни фақат фавқулодда ҳолдагина бузиш мумкин эди. Балки бу сирли объект уни қувишга арзимас — бошқарув аппарати бузилган автоматик юк кемалари кўп учрайди, ўшаларнинг биридир.

Шаҳзод унинг фикрини ўқигандек:

— Объект номаълум конструкциядаги кема эканлиги ҳақида аниқ маълумот бор,— деди.

— Сўнгги хабар аниқми?

Шаҳзод четланди. Муҳаммад Шарифга радиолокация экранидаги номаълум кема тасвири яққол кўринди. «Тошкент» яқинлашаётганига қарамай ўртадаги масофа қисқармаётгани сўнгги хабарни изоҳлашга ҳожат қолдирмасди.

— Рухсат. Бироқ дарҳол орқага қайтасиз. Мен ҳозир секторингизга кирдим.

Шаҳзод номаълум кемани сектор чегарасидан бир соатлик масофада қувиб етди. Сигнал берган эди, ҳеч қандай жавоб бўлмади. Шунда у тормоз бериб, кемага оҳиста яқинлашди.

— «Альфа-1». Кема абордажга олинди. Қайтаяпман.

— Яхши. Мен сизни сектор чегарасида кутаман.

Шаҳзод қайтар экан, «Ўлжа»сини диққат билан кузатди. Унда Ернинг биринчи кемаларидаги соддалик ҳам, ҳозиргиларида учрамайдиган аллақандай салобат ҳам бор эди. Кема сирти яхлит материал билан қопланган, уч қисмдан олдинга томон кема узунлигининг чорачига келадиган найза чиққан. Кеманинг қуйруқ қисми кенгайиб бориб, доира шаклида тугаган.

«Олдиндаги найзасини-ку, тушуниш мумкин,— деб ўйлади Шаҳзод.— Метеорит хавфига қарши бўлса керак. Бизда ҳозирча унинг лойиҳалари чизилаяпти, холос. Метеорит хавфи туғилганда бу найза махсус моддалар ёрдамида қиздирилади. Антимодда бўлмаган ҳар қандай жисм парчаланиб кетади ва ўша иссиқликдан эриб, буғ ҳолатига ўтади. Натижада найза метеор оқими ичида хавфсиз йўлак очади— кема бемалол ўтиб кетади. Бироқ кема сиртининг қопламаси ва қуйруғининг шаклини қандай тушунса бўлади?.. Кема зирҳи чиндан ҳам ўта ялтироқ эди, Шаҳзод у қандай моддадан ясалганини била олмади.

Экранда «Альфа-1» кўринди, у тўхтаб турарди. Шаҳзод тормоз берди ва аста яқинлашиб келиб, кемаларни туташтирди.

— Фаройиб кема...— деди Муҳаммад Шариф Шаҳзод унинг олдига ўтганида. Бошлиқ иллюминатордан патрулнинг «Ўлжа»сини кузатарди.— Бирон-бир хавф йўқми?— деб сўради у Шаҳзоднинг қўлини бақувват панжаси орасига олиб сиқаркан.

— Ҳеч қандай, ҳар қалай, кузатув асбоблари шундай маълумот берди. Кеманинг бизга кўринмаётган нариги томонида бир неча тешиклар бор, чамаси, метеоритларга дуч келган. Тўғрироғи, улар кеманинг бир қисмини юлиб ўтганга ўхшайди.

— Яхши...— деди Муҳаммад Шариф.— Лекин хулоса чиқаришга шошилмайлик, азизим. Сабр фазогир учун энг муҳим ва зарур хислат эканини унутмайлик. Найза ҳақидаги фикрингизга қўшиламан. Қолган жумбоқлар эса, менимча, бу ерда ечилмайди.

— У ҳолда отланишга рухсат беринг.

— Скафандрлар тайёрми?

— Ҳамма нарса тайёр, ўртоқ бошлиқ!

* * *

— Найза чиндан ҳам метеорит хавфига қарши қурилма,— деди Муҳаммад Шариф кеманинг тумшук қисмини айланиб чиқаётганда.

— Унда ҳалокат сабабини қандай изоҳлаш мумкин?

— Шошманг, азизим. Буни дарҳол билолмаймиз. Чамамда, найза қурилмасининг қандай моддада ишлашини аниқлай олмаймиз, деб қўрқаяпман.

Шаҳзод унга ажабланиб қараб қўйди.

— Сирт қопламаси эса, менимча, шунчаки зирҳ эмас, балки кема двигатели бўлса керак.

— Қуёш батареяси демоқчимисиз?..

— Шунга ўхшашроқ. Аниқроғи, фотон двигатели асосида ишлайдиган қурилма. Бизда Қуёш нурларидан фойдаланадиган двигатель мавжуд, бироқ у олис масофаларга ярамайди. Бу кеманинг эгалари тараққиётда биздан анча ўзиб кетишган кўринади. Янглишмасам, кема қопламаси юлдузлар нурини энергияга айлантириб берувчи батарея бўлиши керак. Кеманинг бутун сирти шундай материал билан қопланганини назарда тутсак, унинг конструкторлари табиатнинг текин энергиясидан юз фойиз фойдаланишга эришганлар. Бу энг олий ёқилғи.

Шаҳзод ҳаяжонга тушди. Ахир, бу улкан кашфиётку!.. Навбатчилик беҳуда ўтмади. У Ерга катта ғалаба билан қайтади! Бироқ бу кема... Улар қуйруқ томонга ўтишди.

— Фикримиз тўғри чиқди, азизим,— Шаҳзоднинг шлёмофонида тантанавор овоз янгради.— Кема қандай двигателда ишлашини тўғри топибмиз. Лекин унинг ишлаш принципини англаш насиб қилмаса керак деб ўйлайман.

Муҳаммад Шариф кейинги гапини улар кеманинг ҳалокат юз берган томонига чиқишганда метеоритлар ўпирган тешиқларга қараб туриб айтди.

— Люк,— деди Шаҳзод бир тешикка яқинлашгач, кема сиртидаги катта овал чизиқни кўрсатиб.

— Ҳа, ҳа...— деди бошлиқ,— энди унинг ҳожати йўқ. Табиат биз учун бошқа люк очиб қўйибди. Х-ў-ш, ичкарида ҳам температура — 273 даражалигини назарда тутиб, бемалол кираверсак бўлади.

У жавоб кутмай ичкарига қадам қўйди. Шаҳзод ҳам унга тақлидан шлёмиддаги фонарни тўла кучда ёқиб бошлиқ орқасидан эргашди.

Кучли ёруғлик хонани чароғон қилиб юборди. Бир қарашдаёқ бу ернинг бошқарув пульти эканини англаш қийин эмасди. Ёруғликда ҳар хил рангда товланаётган асбобларнинг бари Шаҳзодга нотаниш эди.

— Янглишмаганга ўхшаймиз,— деди Муҳаммад Ша-

риф Шаҳзодга пачақланиб ётган асбоблар панелини кўрсатар экан.— Мана бу, икки хона ўртасидаги девор бўлиши керак.— Шаҳзоднинг ўзи ҳам ўртаси ўпирилган деворни аниқ кўриб турар эди.— У ҳолда ичкаридаги улкан конструкция ўша юлдузлар нурида ишловчи двигателнинг ўзи бўлади.

Двигатель тамоман мажақланган, қарийб ярми дайди метеоритлар билан бирга кетган эди.

— Демак...— деб сўз бошлаган эди Шаҳзод Муҳаммад Шариф унинг гапини оғзидан олди:

— ...кема метеор оқимиға эмас, кичик астероидларга дуч келган.

— Ахир, найза...

— Найза ҳалокат юз беришидан аввалроқ ишдан чиққан,— деб давом этди бошлиқ.— Бошқача бўлиши мумкин эмас, акс ҳолда у астероид ёки метеоритларни кемага яқинлаштирмасди.

Улар қўшни хонага киришди. Бу ер озиқ-овқат ва скафандрлар сақланадиган жой бўлса керак, ҳалокат бу хонага таъсир қилмаган эди.

Кейинги хонада ҳам ҳеч ким кўринмади. Улар кема тумшугидаги хонага ўтишди. Тўрдаги катта экран олдида асбоблар панели ярқирайди. Хонанинг икки томонида улкан иллюминаторлар бор. Орқа деворда, эшикнинг икки томонида иккита кичик экран, уларнинг остида қандайдир аппаратлар кўринади. Полга силлиқ материал тўшалган. Бошқарув пульти ёнидаги креслода ихчам ва ялтироқ кийими баданияга ёпишиб турган бир одам ўтирибди. Боши кресло суянчиғига ташланган, кўзлари экранга тикилган, мардонавор чеҳрасида қатъийлик, хотиржамлик ҳукмрон.

— Аллақачон бир парча музга айланибди,— деди Шаҳзод.

— Шу алфозда уни тирик кўраман деб ўйлабмидингиз?..— жавоб қайтарди Муҳаммад Шариф чуқур ўйга толган ҳолда.

Бу кун айланибсан бир парча музга,
Абадий уйқуга кетган фазогир.
Она сайёрангдан олис-олисида,
Гурбатда жон бермоқ, эҳ қандай оғир!?

Шаҳзод бу шеърни биларди, уни Муҳаммад Шарифнинг ўзи ёзган. Бироқ мана эндигина Шаҳзод учун бу сўзлар тўла маънода янгради.

Бошлиқ бу пайтда қандайдир бир аппарат олдида турар, уни синчиклаб текширмоқда эди.

— Бу ёққа қаранг-чи, танишми?— деди у йигитни ёнига чақириб. Шаҳзод унга яқинлашиб, аппаратга разм солди-ю:

— Найза қурилмаси эмасми?— деб юборди.

— Худди ўзи. Фақат сал бошқачароқ ишланган.

Шаҳзод Ерда метеор хавфига қарши қурилма лойиҳасини кўрган, олдидаги аппарат эса унга жуда ўхшаш эди.

— Ҳа, фарқи бор, албатта,— деди йигит ўйланиб.— Демак, қурилма нима сабабдан бузилганини билиш мушкул.

— Балки, жумбоқни ечишга мана бу нарса ёрдам берар,— Муҳаммад Шариф шундай деб пулт устидаги журнални қўлга олди.

Шаҳзод дарҳол унга яқинлашиб, журналга кўз ташлади. Саҳифалар аллақандай жимжима белгилар билан тўла, баъзи сатрларнинг остига чизилган эди.

— Кема журналига ўхшамайди,— деди Шаҳзод.

— Бу-ку аниқ,— жавоб берди Муҳаммад Шариф журнални varaқларкан.

— Бунинг,— Шаҳзод фазогирга имо қилди,— йўл хотираларимикан?

— Ҳмм... Уқиб кўрайлик-чи,— Муҳаммад Шариф журнални ёпди.— Бунни ўзимиз билан оламиз.

Улар хоналарни яна бир бор кўздан кечириб, диққатга арзигулик бошқа бирон нарса топишолмагач, ўз кемаларига қайтишди.

— КЭМга программа тузинг,— деди бошлиқ Шаҳзодга ва ўзи лазер алоқасидан ФНБни чақира бошлади.

КЭМ — «Альфа-1»даги электрон-ҳисоблаш машинаси, Катта Электрон Мия деб аталади. Муҳаммад Шариф воқеани Ерга хабар қилгунича, Шаҳзод машинага таржима қилиш учун программа тузиб бўлди.

КЭМ фан-техника тараққиётининг сўнгги улкан ютуғи эди. У кема траекториясини ҳисоблаш, астронавигацияга оид мураккаб масалаларни ҳал қилишдан ташқари тенгсиз таржима аппарати сифатида ҳам машҳур. КЭМ ёрдамида ҳар қандай нотаниш тилни ўрганиш мумкин, унинг бегона тил структурасини ўрганиб олишига бир неча минут кифоя. Орадан ярим соат ўтар-ўтмас Муҳаммад Шариф билан Шаҳзод Саид номаълум астронавт дафтарини ўқишга киришдилар...

...Дафтар Шаҳзод ўйлаганидек, кема журнали эмас экан. Астронавт шунчаки ўз фикрлари, мулоҳазаларини ёзиб борган кўринади. Аввалига икковлари ҳам у қаерлик эканини билолмай анча қийналишди. Ниҳоят, дафтарнинг у ер-бу ерида учраган узук-юлуқ маълумотларни чоғиштириб чиқиб, Муҳаммад Шариф астронавт Оққуш юлдуз туркумидан, деган хулосага келди (кейинчалик КЭМ ҳам бу фикр тўғрилигини тасдиқлади). Астронавтнинг сайёраси эса, ўзи, ёзишича, Зангор деб аталаркан.

КЭМнинг таржимасидан шу нарса маълум бўлдики, Зангор сайёрасида тараққиёт юксак даражада ривож топган, у эса бошқа кўплаб сайёралар қатори Буюк Галактика Иттифоқига бирлашган.

Зангорлик олимлар найза қурилмасини яратишганда уни синаб кўришни шу астронавтга топширишган эди. Бироқ ўша кунларда Галактиканинг бошқа бир чеккасида муҳим тадқиқот ишларини олиб бораётган Зангор сайёрасининг бошқа бир кемаси ёрдам сўраб хабар қилган. У қандай кема ва унга қандай хавф таҳдид солган, нима учун у яқин атрофдагилардан эмас, олисда бўлса ҳам ўз она сайёрасидан ёрдам сўраган? Дафтарда булар ҳақида ҳеч нима дейилмаган эди.

— Демак, шунга арзигулик бирон сабаб бўлган,— деди Муҳаммад Шариф.— Эҳтимол, кема фақат Зангордагина бор бўлган бирон нимани сўраган ва ўша нарсани мумкин қадар тезроқ етказиб бериш зарур бўлгандир?

— Ҳа. Ёрдамга бошқа кема эмас, балки айнан шу кема юборилганини ҳам бошқача изоҳлаб бўлмайди,— деди Шаҳзод.

— Чунки астронавтнинг ёзишича, бу энг сўнгги конструкциядаги, олис йўлларга мўлжалланган пишиқ кема,— деб давом этди Муҳаммад Шариф.— Қолаверса, у бошқа кемаларда бўлмаган янги ҳимоя — найза қурилмаси билан қуролланган. Йўл узоқлиги ва анча хатарли эканлиги ҳам Зангордагиларни айнан шу қарорга келишга мажбур қилган.

— Бундан чиқди, ҳам олисдаги тадқиқот кемасига ўз вақтида ёрдам берилган, ҳам шу билан бирга найза қурилмаси синаб кўрилган.

— Афсуски, муваффақиятли эмас,— деди Муҳаммад Шариф ўйчанлик билан.

— Агар у орқага ўз йўли билан қайтганида, у ҳолда шубҳасиз, синов муваффақиятли ўтган бўларди,— деб эътироз билдирди Шаҳзод.

— У ҳолда, астронавт нима учун бизнинг Қуёш системамиз орқали ўтганини қандай изоҳлайсиз?

— Бунинг бир неча сабаблари бўлиши мумкин. Аввало, дафтарда эслатилишича, бизнинг сайёраамизни, унда ҳаёт мавжудлигини биринчи бўлиб зангорлик астронавтлар кашф этишган. Аммо кейинчалик, Галактика Совети ҳали фазога чиқмаган сайёралар билан алоқа қилишни, бу уларнинг тараққиётини сунъий равишда тезлаштиришга олиб келишини кўзда тутиб қўйган эди. Лекин шу системага йўли тушган астронавтлар сайёраамиздан хабар олиб, ундаги тараққиётни кузатиб ўтишни ўзларига лозим деб билган...

Яна шуни айтиш керакки, у қайси йўлдан қайтмоқчи эканини Зангорга хабар қила олмагач, астронавт йўлини ўзгартирган. Лекин қандайдир сабабга кўра алоқа бузилгани учун, ёдингизда бўлса, дафтарнинг бир ерида «Бу воқеаларни Зангорга хабар қила олмаганимдан кейин...» деб ёзади, бу режасини ҳам айта олмаган.

— Бу фикрингизга қўшила олмайман, Шаҳзод. Унда мантиқ етишмаяпти. Алоқа бузилганидан кейин Зангордагилар ундан хавотир олишларини астронавт жуда яхши билади — ҳар қалай бу синов эди. Худди шу сабабга кўра у тезроқ қайтишни лозим кўради.

— У ҳолда одатий йўлдан четга чиққани, бизнинг системамизга келиб қолганини қандай изоҳлаш мумкин?

Муҳаммад Шариф бироз жим қолди. Сўнгра аста ўз мулоҳазасини ўртага ташлади.

— Оққуш юлдуз туркуми Сомон йўлининг ўртасида, Шимолий Қутб доирасига яқин ерда жойлашган. Бироқ мана шу воқеаларга сабаб бўлган зангорликларнинг тадқиқот кemasи ўша даврда қаерда бўлганини биз билмаймиз. Маълумки, Қуёш системамиз Галактика марказидан олисда, яъни 10 килопарсек ёки 32500 ёруғлик йили масофасида жойлашган бўлиб, Галактика маркази атрофида ҳар 240 миллион йилда бир марта тўла айланиб чиқади. Бинобарин, шундай экан, фараз қилишимиз мумкинки, ўша даврда Қуёш системамиз Зангор сайёраси ва тадқиқот кemasи ўртасида бўлган...

— Астронавт йўлни қисқартириш мақсадида курсни ўзгартирган, демоқчимисиз?

— Хўш, сиз ўзингиз нима дердингиз?

Энди Шаҳзод ўйланиб қолди.

— Шундай қилиш мумкин экан, у нега аввал, ёрдамга шошилаётганида бу йўлдан ўтмаган?

— Бунинг сабаби оддий. Аввало, Зангордан чиқаверишда одатдаги йўлни ўзгартирса, у ердагилар ташвишланар ва бунга рухсат бермас эди. Иккинчидан, ёдингизда бўлса у йўл-йўлакай аллақандай сайёрадан тадқиқот кемасидагилар учун зарур бўлган яна бир нарса ни олиб ўтган...

— Ҳа, дарвоқе, тўғри,— деди Шаҳзод ва бироз ўйланиб туриб, қўшиб қўйди:— Чиндан ҳам бу воқеага бошқа асосли сабаб топиш қийин.

Муҳаммад Шариф билан Шаҳзод Саидга энди деярли ҳамма нарса аён бўлган эди. Ҳалокат сабаблари эса изоҳ талаб қилмас, дафтар сўнггидаги бир неча сатр бўлиб ўтган воқеани яққол тасаввур қилишга имкон берарди.

* * *

«Мен бу сатрларни ёзиб қўйишим шарт. Бирон кутилмаган ҳодиса юз берса, у кейинчалик бу кемани учратадиганлар учун жумбоқ бўлиб қолмасин.

Курсни ўзгартиргандан сўнг, табиийки, Ердаги тараққиёт даражасидан хабар олиб ўтмоқчи бўлдим. Сайёра атрофида бироз айландим, лекин диққатга арзи гулик бирон нима кўрмадим. Яна йўлимда давом этдим, Зангорга тинчгина етиб олишим мумкин эди. Бироқ... Ердан ўтгач, Миррих ва Муштарий орбиталари оралигидаги астероидлар поясида системага четдан кириб келган катта астероидни учратдим. КЭМ берган маълумотга кўра унинг траекторияси Ер орбитасини кесиб ўтар ва ўша пайтда Ер сайёраси шу машъум нуқтада бўлар экан!.. Қисқаси, бу астероиднинг Ер билан тўқнашиши аниқ эди. Шундай фалокат рўй берса, унинг оқибати қандай бўлиши ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Кейинги йилларнинг ўзидаёқ Сунбула, Ҳамал, Вероника сочлари юлдуз туркумларида учта сайёра астероидлар билан тўқнашиб, парчаланиб кетди, миллиардлаб одамларнинг, бутун бошлиқ дунёларнинг ҳаёти сўнди. Фақат Ақраб юлдуз туркумидагина катта қурбонлар билан бу фожиянинг олдини олиш мумкин бўлди. Қолаверса, Қуёш системасининг ўзидаги Фазтон сайёраси ҳам бир замонлар улкан астероид билан тўқнашиб, парчаланиб кетганини аниқлаганмиз. Ҳозир бу сайёранинг ўрни бўш, унинг орбитасида Фазтон қолдиқ-

ларидан иборат астероидлар пояси мавжуд. Тўғри, коинотда бу хил воқеа ниҳоятда кам бўлади. Лекин юз бериши аниқ, фақат қаерда бўлишини билиш мушкул.

Ерда эса тараққиёт жуда секин ривожланаяпти. Сайёра аҳолиси бундай воқеалардан тамомила беҳабар, ҳозир ҳам коинотдан қандай улкан хавф келаётганини билмай ўзаро урушларда бир-бирини қириш, ўлдириш билан овора. Қачон булар фазога чиқади-ю, қачон Катта Олам билан танишади? Ҳатто сунъий йўлдоши ҳам бўлмаган сайёра аҳолиси, бир-бирини қириш билан овора бўлган одамлар астероидга қарши чиқиб, мўъжазгина курраларини бу балойи азимдан сақлаб қола олармидилар? Тўғри, астероид бошқа сайёраларни маҳв қилган астероидлардан анча кичик экан. Лекин Ердаги ҳаётни сўндиришга «кучи етади».

Менда эса алоқа бузилган, четдан ёрдам чақира олмайман. Бунинг устига астероиднинг тезлиги катта, шошилич бир чора кўрмаса бўлмайди. Хуллас, ҳеч қандай ёрдамдан умид йўқ. Ёлғиз бир йўл қолди — жангга ўзим киришаман!

Найза қурилмаси бўлмаганда мен, албатта, бу ишга журъат қилолмасдим. Нар и борса, астероидга катта тезликда келиб урилиб, унинг траекториясини оз бўлса ҳам ўзгартира олардим, холос. Найзага ортиқча ишонаётганимни билиб турибман — қурилма майда астероидлар, метеор оқими билан курашишга мўлжалланган. Бу хил йирик жисмга дуч келинганда эса унга «эҳтиром билан» йўл берилади. Бироқ бошқа илож йўқ.

Ҳозир шу сатрларни ёзаётган чоғимда кема астероид тезлигида, у билан ёнма-ён бораёпти. Юзма-юз келиб, найза қурилмасини ишга тушираман. Астероид парчалангандан кейин ўз траекториясидан чиқади, унинг бўлаклари эса марказий ўқ бўлиб қолган кема атрофида айлана бошлайди. Фақат ҳимоя қобилигини уларни кемага яқинлаштирмай туради. Лекин найза қурилмаси унга мўлжалланмаган бу катта юкланишга бардош беролмай ишдан чиқса, бу ҳимоя қобилиги ҳам йўқолди деган сўз. У ҳолда кема астероид бўлаклари қуршовидан омон чиқиб кетиши гумон.

Мабодо шундай бўлса (шундай бўлиши аниқроққа ўхшайди), Зангордагилар синов муваффақиятли ўтганидан беҳабар қолишади. Мени излаб ҳали Коинотнинг каттагина қисмини текшириб чиқишади, аммо бу ердан излаш ҳеч кимнинг хаёлига келмаса керак. Чунки бу система томонга аҳён-аҳёнда бир ўтилади, Мени бошқа

системадагилар ҳам топишолмайди. Умуман, астронавтлар бу томонга минг йил деганда бир-икки марта ўтиб қолиши мумкин, ўшанда ҳам бутун бошли бир система ичида битта кемани учратиб қолиш — амримаҳол нарса.

Мени вақти келиб, фазога чиққанида ерликларнинг ўзигина топиши мумкин. Ушанда ҳам қанча-қанча замонлардан кейин. Чунки бу океандан битта симоб томчисини излаш дегандек гап. Унгача мен кема билан бирга Қуёшга сунъий йўлдош бўлиб қоламану, Миррих ва Муштарий ўртасида айланиб юравераман.

Бас, астронавт бундай хаёлларга ортиқча берилмаслиги керак. Ҳозир менинг олдимда ягона мақсад бор — бу ҳам бўлса Ерда ҳаёт бўлсин!»

СИНОВ

...Шоҳ ўйга чўмди.

Санжар бир тугмачани босган эди, тепасидаги ойнаванд қопқоқ машина ортига кириб ғойиб бўлди. У ўриндиққа яхшироқ жойлашиб олди-да, сарой аъёнларини кўздан кечира бошлади.

Тахтнинг чап томонида ўтирган вазирнинг кўзлари аланг-жалаң қилади, у бир нималар демоқчи-ю, шоҳдан чўчиётгандек. Унинг ёнидаги чўққи соқолли чол мунажжим бўлса керак — ялтироқ тўнига ой ва юлдузларнинг шакли туширилган. Шоҳнинг ўнг томонида ўтирган файласуф соқолини тутамлаганича, Санжарга қараб алланималарни ўйламоқда. Қолган сарой аъёнлари худди шайтонни кўриб тургандек машинага қўрқув ва айни вақтда қизиқиш билан қарашаяпти.

— Шундай қилиб, келажакдан келдим денг, йигит?— Шоҳ ўтирган ерида қаддини ростлади.— Не учундир бунга ақлим бовар қилмаётир.

— Шоҳим, мен қўлимдан келганича тушунтиришга ҳаракат қилдим,— деб жавоб берди Санжар кулимсираб.— Инсон буюк ақл-заковатга эга, унинг қудрати чексиз.

— Фақат олдоғина чексиз қудрат эгасидур!— деди вазир иккала қўлини осмонга чўзаркан.— Ва яна англашимизча, дунё яратилгандан буён вақт ёлғиз бир йўналишга, яъни келажак сари интилади, лекин ўтмишга қайтиши маҳол бир нарса:

— Дарё ҳам фақат бир йўналишда — олдинга қараб оқади, вазир жаноблари,— дея жавоб берди Санжар

енгил таъзимда бош эгиб.— Аммо, ўзларига яхши маълумки, дарёда оқимга қарши сузиш ҳам мумкин.

— Айни ҳақиқат!— хитоб қилди файласуф.— Зотан, сизнинг бу темир аравачангизни асл маънода замон қайғи дейиш жоиздир.

Мунажжим нечукдир жим эди.

— Англашимча, ушбу қайиғингиз қандай сузишини бу ердагилардан ҳеч бири тушунолмади,— деди шоҳ вазмин овозда.

— Менинг, яъни келажак кишисининг шу дақиқада ҳузурингизда турганим энг кучли далил эмасми?— сўради Санжар.

— Мана бу ўткир гап бўлди,— деди мунажжим ҳам тилга кириб.— Ушбу ҳодиса, шоҳим, маълумки, шарҳ талаб қилса ҳам исбот талаб эмас.

— Демак, бу қайиққа ўтириб, истаган замонамизда пайдо бўлишимиз мумкин экан-да, шундайми, мен тушунолган ёлғиз нарса шу бўлди.

— Шундай, шоҳим. Истасангиз ўтмишга...

— Ўтмиш қизиқтирмайди мени, келажакни кўришни истайман.

— Марҳамат.— Санжар машина эшигини очди.

Шоҳ аъёнларига назар сёлди.

— Ҳар қалай... Қандай бўларкин, олампаҳоқ?— Мунажжим таъзимда бош эгди.— Ёлғиз ўзингиз...

У албатта шоҳга ғамхўрлигини кўрсатмоқчи эди. Бироқ шундай деди-ю, гапининг оқибатини ўйлади шекилли, ранги оқариб кетди. Санжар бунинг сабабини дарҳол фаҳмлади.

— Мен бирга боришга тайёрман!— деди файласуф.

— Ўзимиздан хавотир олманг, мунажжим,— шоҳ кулимсиради.— Сўнг тахтдан тушаётиб, қўшиб қўйди:— Сиз ҳам бормасиз, файласуф. Менга...

Унинг чеҳрасини сирли жилмайиш қоплади. Нигоҳи аъёнларини айланиб келиб, вазирда тўхтади.

— ...садоқатли вазирим ҳамроҳ бўлади!

— Мен?!— Вазир бесаранжом бўлиб қолди.

— Ҳа, сиз! Хўш, бунинг нимаси ажабланарли?—

Шоҳ вазмин кулди.— Ахир, менга жаҳаннамга бўлса ҳам сиз билан бирга бораман, деб қасам ичмаганминдигиз? Мана, энди садоқатингизни синовдан ўтказиш пайти келди.

Сўнг жавоб кутмай, файласуфга ўгирилди.

— Урнимга вақтинчалик сизни қолдираман, Мабо-

до...— унинг чехраси жиддийлашди:— биз қайтмасак, тахтга ўтирасиз.

Файласуф енгил таъзим қилди. Шоҳ унга қарамай, дадил қадамлар билан машина ёнига келди.

Ўйга чўмиб турган вазир бирдан бошини кўтарди

— Хўш?— деди ортига қайрилиб.

— Содиқ қулингизман, шоҳим!

Унинг овози жаранглаб чиқди, бояги саросимадан асар ҳам йўқ эди. Вазир шахдам юриб машинага яқинлашаркан, аъёнлар бу фавқулодда ўзгаришдан ҳайратга тушиб, ундан кўз узмасдилар Санжар файласуфнинг чехрасига нимадир кўланка солиб ўтганини пайқади. Шоҳ эса содиқ қулига кўз тикиб, лаб қимтиди. Вазир орқа ўриндиққа жойлашгач, у Санжарнинг ёнига ўтириб, эшикни беркитди.

— Шоҳим!?...— деган хитоблар янгради.

— Файласуфнинг амридан чиқманглар! Биз тезда қайтамиз!— деди шоҳ ўзини эркин тутиб.

Сўнг Санжарга ўгирилиб, кетдик, дегандек имо қилди. Санжар ойнаванд қопқоқни кўтарди. Аъёнлар ярим доира қуриб, машина томонга интилиб туришарди. Шоҳ ҳаяжонини босишга уринар, вазир эса ҳаққушдек сирли сукутда эди. Санжар дастани буради...

Шу лаҳзадаёқ атрофни қуюқ туман чулғадию, аъёнлар ҳам, сарой ҳам кўздан ғойиб бўлди. То шоҳ билан вазир ўзларига келгунича машинанинг гувиллаши ҳам тинди.

...Улар улкан бир бино ичида туришарди. Энди шам билан ёритилган дабдабали шоҳ саройи ўрнида чароғон ва ниҳоятда кенг бир хона пайдо бўлди. Деворлар ёнидаги аллақандай темир сандиқчалар турли хил овоз чиқариб, қизил, кўк, сариқ кўзларини пирпиратар, ҳар ер-ҳар ерда яна худди уларникига ўхшаш темир аравачалар турарди. Шоҳ атрофга қараб, улардан бири жуда яқинда, икки қадам орқасида ярқираётганини кўрди. Теза қоронғи — анча баланд бўлса керак, шифт кўринмайди. Қайсидир темир қутичадан қушниқига ўхшаш овоз чиқди-ю, хона тўридаги ранго-ранг темир асбоблар олдида турган бир тўда одамлар улар томонга қараб кела бошлашди.

Санжар машинадан тушиб, тез-тез юрганича, уларга пешвоз чиқди. Энг олдинда келаётган баланд бўйли, оқ сочили кишига уч қадамча қолганида у тўхтади:

— Уртоқ Алиев! Топшириқ бажарилди. Вақт машинаси синовдан муваффақиятли ўтди!

— Табриклайман, Санжар!— У киши Санжарга яқин келиб қўлини маҳкам қисди. Шу заҳотиёқ ҳамма Санжарни ўраб олди, савол ёғдира кетди.

— Муваффақиятлар аъло даражада-ку!— Алиев машина томонга имо қилди.

— Ўтмишда бўлганимга ишонмасизлар деб, далил сифатида шоҳ билан вазирни ҳам ола келдим!

Санжарнинг бу гапига ҳамма кулиб юборди.

— Шоҳ билан вазирни?— Алиев бирдан жиддийлашди.— Майли, қани юринглари-чи. Меҳмонларни маҳтал қилиб қўймайлик. Дарвоқе,— у овозини пастлатди,— муомалада эҳтиёт бўлинглар.

Меҳмонлар ҳали ҳушларини тамом йиғиб олганларича ҳам йўқ эди, одамлар улар томонга яқинлашаётганини кўриб, машинадан чиқишди.

— Ассалому алайкум, азиз меҳмонлар! Хуш келиб-сизлар!— Алиев енгилгина таъзим қилди. Орқада кимдир кулиб юборди ва дарҳол йўтала бошлади.

— Ваалайкум ассалом! Хушвақт бўлинглар!— Шоҳ билан вазир бирмунча эгилиброқ таъзим қилишди. Улар ҳаяжонларини босишга уринишар, ўзларини тутиш учунми, ҳадеб соқолларини тутамлашарди.

— Бунақа юлишида соқоллардан ажралиб қолади,— деди кимдир орқадан. Аммо меҳмонлар бу кулги ва шивир-шивирларни англай оладиган даражада эмасдилар.

— Хўш, шоҳим, энди инондингизми?— деб сўради Санжар кулиб.

— Офарин!— деди шоҳ тўлқинланиб.— Офарин сизга, жасур йигит, офарин!

— Менга эмас, мана буларга тасанно денг. Мен фақат машинани синаб кўрдим, холос.

— Инсон заковатига шон-шарафлар бўлсин, у мўъжиза яратибди!

— Бу ҳам бўлса тангрининг марҳамати туфайли!— деди энди ўзини бир оз тутиб олган вазир.

— Биласизларми?..— деди Санжар атрофидагиларга ўгирилиб.— Қутганимиздек, тўғри сарой аъёнлари даврасидан, тахт олдидан чиқдим. Аввалига ҳамма саросимага тушиб қолди, гўё саройни ёв босгандек ёки ундан ҳам даҳшатлироқ воқеа бўлгандек. Бир зумда найзаю қалқонларини жаранглатиб, навкарлар кириб келишди, ҳамма машина атрофига тўпланди. Мен ўзимни ҳимоя қилишга ишонсам ҳам, ҳар ҳолда бу воқеаларга бепарво қараб тура олмадим... Айниқса машина ичида мени

кўргач, барчанинг оғзи очилиб қолди. Найзаю қиличлар ишга тушадими деб тургандим, беҳуда шубҳаланибман. Қопқоқни кўтарганимда ҳамма бир сапчиб тушди. Салом берганимда улар қандай ҳайратланишганини бир кўрсангизлар эди!.. Олампаҳоқ,— Санжар шоҳга имо қилди,— дарҳол ортиқча одамларни чиқариб юбориб, эшикка соқчи қўйдилар. Кейин ўзаро қандай гап бошлаганимизни эсласам, кулгим қистайди. Улар мендан мабодо шайтон эмасмисан, деб сўрашди, Сулаймон пайгамбар кўзага қаманга девлар ҳақида гапириб кетишди. Сўнг анчадан кейин шоҳ ҳаммани тинчлантириб, менинг гапиришимга имкон туғдирди. Шунда мен олис келажакдан келганимни, бу вақт машинасида замон бўйлаб исталган йўналишда саёҳат қилиш мумкин эканлигини айтдим. Машинани қурган еримизда бир неча ўн йиллар аввал археологлар аллақандай қалъа харобаларини топишгани ва унинг ёшини аниқлашганини ҳамда машинани ўша замонга бориш билан синамоқчи бўлганимизни батафсил гапириб бердим. Машинанинг ишлаш принципини қанча уринмай тушунтира олмадим, албатта. Улар фақат бир нарсани — бу замон қайиғида ўтмиш ёки келажакка бориш мумкинлигини тушунишди, холос. Мана, ниҳоят, ўзлари саёҳат қилиб айтган гапларимга тўла ишонч ҳосил қилишди. Тўғрими?

— Майли, қолган гапларни бафуржа галлашамиз,— деди Алиев.— Меҳмонларни толиқтириб қўймайлик. Ахир, юз йиллаб йўл юриш осонмас. Қани, кетдик.

— Мен ҳамон ишона олмаяпман,— деди вазир.— Ахир қандай қилиб ўтмишдаги аниқ бир вақтга бориш мумкин? Дастанни бураган билан бориладиган замондан ўтиб кетилмайдими?

— Бу жуда осон,— деди Санжар кулиб.— Қаранг-а,— у орқадаги машинанинг дастасини бураб кўрсатди.— Ўтмишга бориш учун даста бу томонга буралади. Ундан ташқари бу ерда чеклагич бор, у ҳозир айнан биз саройдан чиққан вақтга тўғри турибди. Мана, уни хиёлгина сурамиз, энди сизлар бу ерда қанча бўлманг, кетганимизда саройда у ердан чиққан вақтимиздан салгина кейин пайдо бўламиз. Олдин ҳам эмас, кейин ҳам, айнан ўша вақтда. Дастанни бурасак, мана, у чеклагичга келиб тўхтади. Хуллас, аниқроғи вақтининг бир нуқтасидан иккинчи нуқтасига ўтамиз.

— Нега машина ғойиб бўлмади?— Вазирнинг юзида таажжуб акс этди.

— Чунки ишламаяпти. Мана бу тугмача босилса,— Санжар уни босиб кўрсатди,— ишлайди.

— Овози чиқмаяпти-ку?

Санжар, унга қўшилиб атрофдагилар ҳам кулишди.

— Овоз машина «йўл»да эканида чиқади.

Шу пайт шоҳнинг:

— Бу ойна синиб кетмайдими?— деган овози эшитилди-ю, шоҳга бунинг сирларини тушунтириш ниятида Санжар ҳам, вазир ҳам у томонга юришди. Алиев ва бошқалар саёҳатчи меҳмонларга машинани кўрсатишларига халал бермаслик учун нарироқда туришарди.

— Бу оддий ойналардан эмас, устига тоғ қулаеса ҳам синмайди. Марҳамат, синаб кўришингиз мумкин.

Шоҳ бир зум ўйланиб қолди, кейин вазирининг олдида қўрқоқ бўлиб кўрингиси келмади шекилли, олдинги ўриндиққа ўтиб ўтирди.

— Анави тугмачани босинг. Фақат дастага эҳтиёт бўлинг — машина юриб турибди,— дейишди унга.

Шоҳ тугмачани босган эди, ойнаванд қопқоқ шу зумда тепага кўтарилиб, олд қисм билан зич туташди. Санжар кимдир узатган болғани олди-да, кучли зарб билан ойнага урди. Шоҳ беихтиёр кўзларини юмди.

— Қаранг, ҳатто из тушмади. Овози ҳам ўтмади.

— Офарин!— деди шоҳ кулиб. Унинг овози эса аниқ эшитиларди.

— Энди бу ёнидаги тугмачани босинг,— дейишди яна унга.

Қопқоқ ўз жойига қайтди.

— Бусиз юриб бўлмайдими?— сўради вазир.

— Нега энди? Бемалол мумкин. Қопқоқ эҳтиёт юзасидангина ёпиб қўйилади. Аслида, инструкцияга кўра, қопқоқсиз юриш мумкин эмас, албатта. Замон йўлларида қандай хавф-хатарлар борлигини ҳали ҳеч ким билмайди. Майли энди, қолганини кейин гаплашармиз. Қани, шоҳим, чиқсалар ҳам бўлади, кутиб қолишди.

Шу пайт кутилмаганда вазир Санжарни қаттиқ туртиб юборди ва қўл чўзиб дастанни бор кучи билан тортди. Шоҳ ўтирган машина бир зумда кўздан ғойиб бўлди. Вазир гавдасига ярашмаган чаққонлик билан икки сакрашда орқадаги машинага етиб бордию, шартта ўтириб дастанни чеклагичгача буради. Шу заҳоти у ҳам, машина ҳам кўринмай қолди...

Бу воқеа шу қадар тез рўй бердики, Санжар ҳали ўзини ўнглаб олгунича вазир ғойиб бўлганди. Атрофдагилар ҳайратдан қотиб қолишди.

— Бу қанақаси?— Алиев таажжубдан гап тополмай қолди.

— Нима бўларди?.. Узоқ ўтмишдаги ақл-идрок,— деди Санжар кийимларини қоқар экан вазмин овозда, У гап нимадалигини тушунган эди.

Алиев, сўнг бошқалар унга яқин келишди.

— Вазирнинг кўнглида шоҳга нисбатан адоват борлигини у ёқдаёқ сезган эдим,— деб сўз бошлади Санжар.— У шоҳни йўқотиб, тахтга ўзи ўтиришни истаб қолган шекилли. Билишимча шоҳ анча одил ва маърифатпарвар, бу эса вазирнинг манфаатларига зид келади. Янглишмасам, бу пинҳоний рақобатдан сарой аҳли яхши хабардор. Шоҳ ҳам биларди шекилли, шунинг учун ҳам бу ёққа келишида вазирини у ёқда қолдиришни истамади.

Санжар саройда рўй берган кичик бир драматик воқеани сўзлаб берди.

— Вазир бу ёққа келишига рўзи бўлганидаёқ бирон шум ният қилганини сезгандим. У шоҳни бу ёқда йўқотмоқчи бўлди, шунда уни у ёқда ҳеч ким айблай олмасди. Бу кўнгилсиз воқеада асосан мен айбдорман, аввало муваффақиятдан гангиб қолиб, эҳтиёткорликни унутдим, қолаверса, вазир бизнинг олдимизда шоҳга суиқасд қилишга журъат эта олмайди, деб ишондим. Тан олиш керакки, «содиқ қул» олижаноблик қилиб, ҳукмдорининг қонидан кечди, чунки ғанимини қотиллик қилмай туриб йўқотиши мумкин бўлиб қолди-да. Кўрганингиздек унга бу имкониятни мен яратиб бердим: начора, бу қадар маккорлик қилишини кутмагандим. Лекин вазир дастани охиригача бураш билан шоҳни узоқ ўтмишга юбордим, деб ўйлаб янглишди. Чунки...

— ...У машинада ҳам чеклагич бўлиб, худди ўша вақтга тўғриланган эди,— деб унинг сўзини тугатди Алиев.

— Ҳа, аммо вазир бунга ҳисобга олмади. Хаёлида шоҳни Одамато даврига юбордию, ўзи шоҳлик қилиш учун саройга қайтди. Файласуф буларнинг ҳеч бири бормасагина тахтга ўтира олади, бироқ вазир қайтса, шоҳликни унга бериши лозим.

— Ғаройиб воқеа!— деди кимдир.— Демак, ҳозир

иккови ҳам саройга қайтган. Вазир шоҳни ёнида кўриб, қанчалик ҳайратда қолганикин? Ҳали бу қилмиши учун нима деб жавоб бераркан?

— Шоҳ бўлиш нияти чиппакка чиқибди-да!

— Енида?..— Санжар ўйланиб қолди.— Ҳа, саройга ҳар иккови қайтди. Бироқ... тахтга ўтириш ҳеч бирига nasib қилмаса керак.

Ҳамма ажабланиб, саёҳатчига қаради.

— Ахир ҳар икки машинадаги чеклагич битта замоннинг айнаи бир вақтига тўғриланган-ку!— таажжубланди кимдир.

— Бу ўринда гап замонда эмас — маконда,— деди саёҳатчи лаб қимтиб. У кўзлари билан ниманидир чамаларди.

— Хўш?..— деб сўради Алиев бир нимани сезгандек.

Санжар унга юзланди:

— Рухсат берсангиз, бу ерда фол очмай, воқеа нима билан тугаганини ўша ёққа бориб, ўз кўзимиз билан кўрсак. Тўғри, бу ғалати рақобат аллақачон ажрим бўлган, бироқ, маълумки, беҳудага вақт машинаси дейилмайди — воқеа ечимида иштирок этишимиз мумкин.

— Албатта. Қани...

Ходимлардан бири яқинроқда турган машинани ғилдиратиб келди:

— Йўқ, бу ерга эмас,— деди Санжар ниманидир мўлжаллаб,— Мана бу ер маъқулроқ. Янглишмасам, тахтнинг орқаси бўш эди.

Машинани у айтган ерга келтиришди. Алиев ўтиргач, Санжар чеклагични шоҳ билан вазир борадиган вақтдан сал олдинроққа тўғрилади. Кейин қопқоқни туширди ва дастани буради...

...Алиев ўзига келганда машина тахт орқасида турарди. Пастроқда, хона ўртасида давра қуриб турган аёёнлар марказдаги бўшлиққа кўз тикишган, уларнинг юзидаги ҳайрат ифодаси ҳали тарқамаянди. Файласуф ҳамон ўйга чўккан, ҳатто соқолидан қўлини олишга ҳам улгурмаганди. Балки у шоҳ сифатида ҳали биринчи фармониини ҳам бериб улгурмагандир...

— Қаранг, улар ҳанузгача ажабланиб туришибди,— деди Санжар.— Кетганимиздан бери ҳали бирон дақиқа ҳам ўтмаган кўринади.

Унинг овозини эшитиб аёёнлар ялт этиб уларга қарашдию, ҳанг-манг бўлиб қолишди. Ҳозиргина ҳамманинг олдида шоҳ ва вазир билан кўздан ғойиб бўлган

саёҳатчининг қандай қилиб бир лаҳза ўтар-ўтмас бошқа одам билан тахт орқасида пайдо бўлганини ҳеч ким тушуна олмаганди.

Санжар қўлини кўтариб ишора қилган эди, бир зумда файласуфдан бошқа ҳамма тарқалди.

Файласуф яқин келгач, Санжар Алиев икковини бирига таништирди.

— Улар қани?— деб ҳали сўрашларига ҳам улгурмай саёҳатчи олдинга имо қилди.

Шу пайт хона ўртасида қуюқ туман пайдо бўлиб гувиллаган овоз эшитилди ва машина кўринди. Шоҳ саросима ичида атрофига алангларди. Аъёнлар уни қутлашга ҳам улгура олишмади.

— У ўлади,— деди Санжар.— Қутқаришнинг ҳеч қандай иложи йўқ.— Сўнг Алиевга юзланди:— Машина орқага филдираётганини кўряпсизми?

— Ҳа, ўрта қиялик экан.

— Мен аввалги сафар дарҳол тормоз бериб тўхтатган эдим, аммо шоҳ бояқиш тормоз нималигини қаердан билсин!..

— Тушунарли...

Машина орқага икки қадамча филдираб бориб тўхтади. Шоҳ ҳали ўзига келиб улгурмаган эдики, унинг ёнида вазирнинг қаҳрли қиёфаси пайдо бўлди ва шу лаҳзадаёқ даҳшатли гумбурлашдан сарой ларзага келди. Машиналар турган ерни қуюқ туман чулғаб олди. Деярли ҳамма қўрқувдан мукка тушди...

Санжар чуқур хўрсинди:

— Машъум икки қадам ўз ишини қилди.

Туман тарқаганида хона ўртаси... бўм-бўш эди. На шоҳ, на вазир, на икки машинадан биронтаси кўринар эди. Сарой аъёнлари даҳшатдан гўлдираб қолишди. Баъзилар тиз чўкиб тангрига сизғинишар, бошқаларнинг эса тили калимага ҳам келмай қолганди.

Файласуф асабий тусда соқолини тутамларди:

— Нима гап? Не синоат бу?

— Ҳеч қандай синоат йўқ, файласуф жаноблари,— деди Санжар.— Ҳамма нарса қандай бўлиши лозим бўлса, шундай бўлди. Вазир шоҳни йўқ қиламан деб ўзи ҳам йўқолди.

У нариги ёқда бўлиб ўтган воқеани батафсил ҳикоя қилиб бергачгина ўзига келган аъёнлар гап нимадалигини тушуна бошлашди.

— У азалдан шоҳнинг пайига тушган эди,— деди мунажжим.

— Хўш, кейин-чи, кейин?..— Файласуф сабрсизланиб сўради.

— Кейин нима бўлганини, мана, ўзингиз кўрдингиз. Уларни замон эмас, макон қонунлари маҳв қилди. У ёқда вазирнинг машинаси шоҳниқидан икки қадам орқада турганди. Вазир шоҳни «жўнатгач», у машинага ўтиб дастани бурагунча, шоҳ бу ерда пайдо бўлди ва унинг машинаси икки қадам орқага қайтиб, вазирнинг машинаси пайдо бўладиган нуқтада туриб қолди. Шу аснодаёқ вазир ҳам пайдо бўлди. Энди қани айтинг-чи: айти бир вақтнинг ўзида маконда иккита жисм мавжуд бўлиши мумкинми?

— Йўқ, албатта!— деди файласуф.— Бу ҳол макон қонунларига мутлақо зид келади.

— Худди ана шу қонунлар,— деди саёхатчи салмоқлаб,— ҳар икки машинани, улар билан бирга шоҳ ва вазирни ҳам парчалаб ташлади. Табиат қонунлари ҳаддан зиёд «қаттиқ», уларнинг тўқнашув нуқтасида пайдо бўладиган ҳар қандай жисм ном-нишонсиз ғойиб бўлади!

— И-ҳмм...— деди файласуф соқол тутамлаб. Қим билади шу лаҳзада бу кекса ақл неча барабар бойиди экан?

Мунажжим эса ҳеч нарсага тушунмаганди. У фақат шоҳ билан вазир энди йўқлигини англади, холос.

— Бировга чоҳ қазиган унга ўзи йиқилади,— деб кўйди ниҳоят у.

— Афсус, шоҳ беҳуда кетди,— деди файласуф куйиниб.— Доно, илмга ихлосманд шоҳ эди.

— Сиз ҳам шундай бўлинг,— деди унга Санжар.— Инсон ақли ана — шу қизиқиш ва даҳрийликда чарчланади, камолга етади.

Саёхатчи шоҳнинг бир оз даҳрийлигини ва шу сабабли кўпгина аъёнларга ёқмаслигини сезган эди. Чиндан ҳам олампаёқнинг ўлими кўпчиликни қайғуга солмади. Бу машъум хабар саройга қанчалик тез ёйилган бўлса, файласуф шоҳ бўлгани тўғрисидаги хабар ундан ҳам тез тарқалди. Аъёнлар бирин-кетин уни тахт билан муборакбод қилиб, садоқатларини изҳор эта бошладилар.

Янги шоҳ эса соқолини тутамлаганича чуқур ўйга толган эди:

— Инсон деган юксак номимизни қачон оқлай олар эканмиз?..

Хона одамларга тўлгандан-тўлиб борар, файласуф-

ни тахтга ўтқазиб маросимга тайёргарлик кўрилар эди.

— Юринг энди,— деди Санжар Алиевни машина томонга бошларкан.— Бизнинг бу ердаги ишимиз тамом бўлди. Синов тугади.

НУРАШ-ОДИЯ

Кема чексиз Қоинот бағрини тилиб, илгарилайди. Иллюминатор ёнида ўтирган йигирма уч ёшлар чамасидаги ўрта бўй, бугдойранг қиз чуқур ўйга толган.

Миллиардлаб юлдузлар, сон-саноксиз сайёралар... Шўрпешона Гиара ҳам шуларнинг бири. Қоинот нега бунчалик бераҳм-а?! Ахир, Гиаранинг ҳам яшашга ҳаққи бор эди-ку! Эҳ! Кислород, кислород... Гиаранинг нима учун Қоинот билан алоқаси узилгани энди равшан. Фақат... Йўқ, буларнинг бари яхши ўйланмай қилинган ишнинг оқибати бўлди.

Олий Кенгаш уни экспедиция бошлиғи қилиб тайинлаганида, нега ҳам рози бўлди-я? Йўқ деса бўлмасмиди? У Гиарада бор-йўғи икки марта бўлган, ўшанда ҳам аллақайси бир экспедициядан қайтаётиб, қисқа муддатга қўниб ўтишган эди. Сайёранинг Қоинот билан алоқаси узилишга узилибди, лекин унга у ерда кўпроқ бўлганлар борса ҳам бўларди-ку! Устига-устак, кислород назарийсиёни ҳам у ҳали тугал билмайди-ку... Лекин Гиара атмосфераси кислород билан заҳарланган бўлиши мумкинлигини Юлдузларо Учиш Комитети ҳам билмасди-да! Шу сабабли комитет унга система номи билан аталган энг яхши кема «Эола»ни бериб, Гиара билан алоқани тиклаб келишни топширди.

Аввалига ҳамма иш жойида эди. Улар Гиарага яқинлашиб, алоқа сигналлари юборишди, аммо жавоб бўлмади. Шундан сўнг сайёра орбитасидан унга икки кишилик ракета-снаряд жўнатишди. Разведкачилар Гиара сиртига тушиб, у ердаги аҳволдан кемадагиларни хабардор қилишлари керак эди. Лекин кутилмаганда улар ҳам Гиара каби жим бўлиб қолишди. Ана шундан сўнг бу сирли сукунат қизни қаттиқ хавотирга солди.

Кема сайёра атмосферасининг юқори қатламларига яқинлашганида қиз Гиаранинг сиртини кузатиш билан банд эди. Шу пайт астробиолог Эрк-Нус югуриб келди-ю, сайёра атмосфераси таркибида кислород пайдо бўлганидан хабар берди. Қиз унинг ахборотини эшитиб титраб кетди, қулоқларига ишонмасдан аппаратлар ол-

дига отилди, бироқ спектрал анализ чиндан ҳам сайёра атмосферасининг беш проценти кислороддан иборатлигини кўрсатиб турар эди.

Кислород эса, бир сўз билан айтганда, ўлим демакдир! Мана, Гиара «сукунати»нинг сабаби! Бу ўлим сукунати экан! Ракетада кетганларнинг ҳалок бўлганлиги шубҳасиз! Чунки уларда буларнинг олдини олиш учун ҳеч қандай имконият йўқ эди!..

Кема сайёра атрофида айлана бошлади. Экспедиция аъзолари Гиарага ва у ерда қолган дўстларига мотам тутишди. Тўғри, дўстлари балки ҳаётдир, лекин кўп ўтмай ўлишлари муқаррар! Зотан, уларни қутқаришга уриниш кемани ҳам, ўзларини ҳам ҳалок этиш билан баробар ва буни уларнинг ўзи ҳам яхши билишади!

Қиз фақат ўзини койирди: нима учун разведкачиларни юборишга шошди-я! Энди уларнинг ҳаёти учун Олий Кенгаш олдида нима деб жавоб беради?

Айтганча, Гиарага кислород қаердан келиб қолди экан? Демма юлдуз туркумидаги бир сайёра улкан комета билан тўқнашганида мана шундай фожиага йўлиққан эди! Бу ерда ҳам, чамаси, шундай бўлган. Астробиологик аппаратларнинг қайд қилишича, сайёра сирти ёрилиб, ҳаммаёқ кислородга тўлиб кетган, ҳаёт учун яроқсиз шароит вужудга келган. Ҳа, энди Гиаранинг куни битди! Қиз баъзида олие галактикаларда шу каби ҳодисалар юз берганини бирда-яримда эшитганида ҳам эътибор бермас эди, мана, энди эса бутун бошли сайёранинг ҳолатини ўз кўзи билан кўриб турибди!

У хаёлларини йиғиб олиб, кема курсига назар ташлади: улар Нураш-Текавага киришган эди. Ҳушёр бўлиш лозим! Нураш-Текава ҳам кислородли система ва айни вақтда Галактика бўйича энг хавfli жой! Яқин юлдузлардан бир неча ёруғлик йилида етиб келиш мумкин бўлган бундай олис масофада жойлашган системалар жуда кам учрайди, гўё табиатнинг ўзи уларни алоҳида ажратиб қўйгандек. Аксига олгандек, яна айниқса мана шу системадаги сайёралар ниҳоятда оз ўрганилган.

У, аввало, Галактиканинг марказий йўлларида четда жойлашган, иккинчидан ва энг асосийси — унда кислород хавфи ғоятда катта! Юлдузлараро Учиш Комитети ҳам шунинг учун, агар зарурат бўлмаса, кислородли сайёраларга яқин боришни тақиқлаб қўйган. Бечора «Койнотнинг ўғай фарзандлари», деган хаёл ўтди қизнинг фикридан ва у жилмайиб қўйди.

— Мерх-Хабо! — деб чақирди кимдир.

Қиз ўгирилиб қаради: Рас-Тема экан. Бу ёш йигит яқингинада Олий Астронавтика университетини битирган бўлиб, олис сафарга биринчи марта чиқиши эди.

— Ҳа, Рас, сенмисан, — қиз ҳорғингина кулди, — кел, ўтир... Нега ухламаяпсан?..

Йигит ўтирар экан, хижолат аралаш аста жилмайиб қўйди. Ҳозир кема бўйича ялпи дам олиш вақти бўлиб, Рас ҳам — у бош астронавигаторнинг ёрдамчиси — эндигина навбатчиликни топширган эди.

— Ўзингиз-чи? — саволга савол билан жавоб қайтарди у.

Мерх-Хабо қарши саволни кутмаган шекилли нима деярини билмай қолди.

— Гиарани ўйлаяпман, — деди у чуқур тин олиб, — қалай, сен чўчимаяпсанми?

Рас бош чайқади:

— Коинотда ҳар нимани кутиш мумкин деб ўзингиз айтгандингиз-ку, аммо, очигини айтсам сал чўчиёрман — ахир, бутун бошли бир дунё ҳалок бўляпти!

— Ҳа, кислород шундай хатарли, ҳаётни томир-томиридан қирқадиган модда, — деди Мерх-Хабо ўйчангина. — Айтганча, агар кема йўлига кўзинг тушган бўлса, сезгандирсан, биз ҳозир сайёралари атмосфераси таркибида кислород бўлган системани кесиб ўтаяпмиз.

— Мен ҳам шу тўғрида сиздан сўрамоқчийдим, — деди Рас. — Университетда бундай системалар қисқача ўтилади, уларга доир адабиётлар ҳам етарли эмас.

— Тўғри, — жавоб берди Мерх-Хабо, — чунки бу боладаги маълумотнинг ўзи кам. Кислород муаммоси Коинотнинг буюк жумбоқларидан бири ҳисобланади. Майли, эшит, бўлмаса билганимча гапириб берай. Система қуёшини кўраяпсанми, унинг атрофида тўққизта сайёра айланади. Чеккадаги бешта сайёранинг атмосфераси асосан аммиак билан метандан иборат. Улардан баъзилари ўз ўқи атрофида ҳаддан зиёд тез айланади. Биз учун эса қуёши шу системага яқин бўлган тўртта сайёра айниқса диққатга сазовордир. Уларнинг биринчисида атмосфера деярли йўқ даражада, учинчиси эса кислородга ниҳоятда бойлиги билан машҳур. Уни олимларимиз Нураш-Одия — кислородли сайёра деб аташади. Тасаввур қила оласанми, бу сайёранинг атмосфераси таркибида 23 процент кислород бор!

— Йўғ-е! — Рас ҳайратдан лол қолди. — Э-ҳа!

— Ҳа, шу сабабли ҳам бу сайёра жуда кам ўрга-

нилган. Юлдузлараро Учиш Комитетининг қанчадан-қанча ракеталари унинг атмосферасида портлаб кетди. Тўғри, ҳаётнинг энг содда шакллари ҳам бўлмаган сайёралар айтарли қизиқиш уйғотмайди. Кислородли муҳитда ҳаёт бўлиши мумкинлиги эса, умуман, ақлга сизмайди! Озгина кислород ҳам Гиарани нима қилганини кўрдинг-ку! Лекин, ҳар қалай, кислород сайёра сиртига ва атмосфера таркибига қандай таъсир қилишини ҳам ўрганиш керак. Шу мақсадда кислороддан ҳимоя қилувчи турли хил мосламалар ишлаб чиқарилмоқда. Энг мард астронавтлар аксилдунёга саёҳат қилишдан кўра Нураш-Одия сиртига тушишни орзу қилдилар.

— Демак, Нураш-Одияда ҳеч маҳал ҳаёт пайдо бўлиши мумкин эмас экан-да?!

— Шу шароитда, албатта!— Мерх-Хабо кулимсиради.— Лекин бу аҳволни абадий шундай қолади, деб бўлмайди. Сенга маълумки, сайёралар атмосфераси ҳам ўзгариб туради. Аммо бу ўзгариш ниҳоятда сустлик билан, қарийб миллиард йиллар давомида рўй беради. Қачонки, карбонат ангидрид 23 процент кислородни сиқиб чиқарса, Нураш-Одияда ҳаёт пайдо бўлиши мумкин. Эслайсанми, «Космогония» курсида нима дейилган?

Рас ёддан ўқиди:

— «Ҳар қандай сайёрада, агар атмосфераси кислороддан холи бўлса, ҳаёт пайдо бўлиши ва ривожланиши мумкин».

— Тўғри,— жилмайди Мерх-Хабо,— энди Нураш-Одиянинг қўшниларига, келайлик. Улар атмосферасида кислород жуда озлиги ва ҳаётнинг энг муҳим омили бўлган карбонат ангидридга бойлиги билан диққатимизни тортади. Булар иккинчи ва тўртинчи сайёралардир. Олимларимиз уларнинг сиртига бемалол тушиб, скафандрларсиз ишлай олишади. Бироқ, минг бор афсуски, шу тўққизта сайёранинг биронтасида ҳам ҳаёт йўқ!..

— Мерх-Хабо!— деб қизни чақириб қолди шу пайт бошқарув пульти олдида навбатчилик қилаётган Чвиз Гедран.

— Нима гап?

— Нураш-Одиядан ғалати сигналлар келаяпти...

Қиз қошларини чимирди:

— Масалан, қандай?

— Билолмаяман, ўртоқ капитан,— Чвиз елкасини

қисди.— Аввалги экспедицияларнинг маълумотига қиёслағанда, сайёранинг радиодиапазондаги нурланиши ниҳоят даражада кучайиб кетган. Ваҳоланки, орадан борйўғи қандайдир етмиш-саксон йил ўтди, холос. Фақат мантиқангина эмас, балки космогониянинг асосий қонун-қоидалари нуқтаи назарида қараган тақдирда ҳам, бу ҳеч маҳал табиий сигнал бўлиши мумкин эмас...

Мерх-Хабо ўрнидан туриб, сигнал қабул қилувчи электрон аппарат ёнига борди.

— Ҳа, дарҳақиқат, Нураш-Одиядан,— деди у ва бир оз ўйланиб қолди.— Қўрқинчли ва айни вақтда сирли сайёра! Лекин, Чвиз, ҳар қалай, сиз кулгили гап айтдингиз... Бу сигналлар табиий эмас, деган сўз улар сунъий, яъни қандайдир онгли мавжудотлар томонидан юборилаётган сигналлар демакдир. Кислородли сайёрада эса ҳаётнинг ҳатто энг оддий шакллари бўлмаслиги, сиздек мутахассис у ёқда турсин, оддий ўқувчига ҳам яхши маълум. Айниқса, Гиарадан қайтаётган экспедицияда...

— Кечирасиз, Мерх-Хабо,— Чвиз хижолатомуз жилмайди,— мен фақат бу сигналларнинг ғалатилиги ва уларни фақат сунъий сигналларга қиёслаш мумкинлигини айтмоқчи эдим, холос.

— Тўғри, улар чиндан ҳам сунъий сигналларга ўхшайди. Бироқ... бу хил сайёраларда ҳеч қачон ҳаёт пайдо бўла олмаслигини назарда тутсак, бу сигналларга бошқа бир изоҳ излашга тўғри келади. Менимча, бу ўринда бирдан-бир изоҳ шуки, сайёрада қандайдир янги бир геологик жараён бораёпти. Мабодо хабарингиз бўлса, ўтган йили шу системадан ўтган экспедициямиз ҳам Нураш-Одиядан ғалати сигналлар олганини айтган. Фақат у анча четроқдан ўтган эди. Агар, Чвиз, сизга ўхшаб шу сайёранинг вақти билан ҳисоблайдиган бўлсак, олимларимиз унга яқинлашиб, одатдагидек, сиртига туша олмай кетганларидан бери етмиш-саксон йил эмас, ҳатто юз йилча ўтди.

— Йўлимизда-ку, бир оз тўхтаб ўтмаймизми?— таклиф қилди Эрк-Нус.

— Майли,— розилик билдирди Мерх-Хабо ва Чвиз томонга ўгирилаётганда Раснинг ҳайратомуз чеҳрасига кўзи тушиб қолди.— Ҳа, Рас, нега ҳайрон бўлаяпсан? Хавотир олма, биз сайёра атмосферасига кирмаймиз, Чамаси, сен ҳали геологик бомба ҳақида эшитмаган бўлсанг керак — ўзи ҳам янги, эндигина уч-тўрт синов-

дан ўтди, холос. Ҳозир тушунтириб бераман. Чвиз, сиз бомбани юбораверинг.

Рас бошқарув пульти олдидаги бутун бошли бир деворни эгаллаб турган улкан экрандан кўз узолмай қолди. Унда яққол кўриниб турган яшил сайёра сирли ва даҳшатли Нураш-Одия эканлигини у яхши биларди. Кема курси система эклиптикасига перпендикуляр равишда ўтгани сабабли улар бошқа сайёралар орбитасини четда қолдириб, айнан Нураш-Одиянинг ёнидан чиқишган эди. Эҳтимол, шу тасодиф туфайли ундан келаётган ғалати сигналларга эътибор бериб қолишгандир. Мана, экранда кемадан улкан ёғду ажралиб чиққани яққол кўринди. Ёғду бир зумда узоқлашиб кетди, лекин телевизион қурилмалар унинг йўналишини экранда «ушлаб» туришарди.

— Геологик бомбанинг аҳамияти шундаки,— сўз бошлади Мерх-Хабо экранга тикилиб ўтирган хонадагиларга мурожаат қиларкан,— тушиш ноқулай ёки мумкин бўлмаган сайёра сиртидаги моддаларни кемагача етказиб бера олади. Натижада сайёранинг таркибини ўрганиш анча осон тушади. Биз ҳозир бомбани Нураш-Одияга тахминан ташладик. Ҳаёт борлиги гумон қилинган сайёраларга эса эҳтиётлик билан ташлашга тўғри келади. Аммо бирон сайёрада ҳаёт бўлган тақдирда ҳам бомба сайёра сиртида кичкина кратер ҳосил қилишини ҳисобламасак, бўлак ҳеч қандай зарари тегмайди.

Рас ҳануз бомбани кузатиб турарди. Кема Нураш-Одия атрофида муҳим орбитага ўтказилгани, яъни тезлиги сайёранинг ўз ўқи атрофида айланиш тезлиги билан баробарлаштирилгани сабабли курранинг фақат муайян бир сатҳи кўриниб турар, бинобарин, бомбани узлуксиз кузатиб туришга имкон бор эди.

— Қизиқ...— деди телескопдан сайёра сиртини кузата бошлаган Мерх-Хабо алланечук ҳаяжон билан.— Сайёрада йирик портлаш юз берганга ўхшайди. Атрофида майда астероид сингари жисмлар айланиб юрибди. Ҳозиргина аппаратларнинг кузатув зонасидан иккитаси ўтди. Маълумотларга қараганда, массаси кичик, тезлиги кам, нур ҳам сочмаяпти. Траекториялари астероидникига мутлақо ўхшамайди...

Экранда Нураш-Одиянинг сирти яқинлашди, тиниқроқ тус олди. Бомба ниҳоятда катта куч билан портлади шекилли, Рас улкан чанг устунни кўтарилганини кўрди.

— Қизиқ...— деди сигналларни қабул қилувчи аппа-

ратни кузатаётган Эрк-Нус.— Улар худди...— У сигналлар нимага ўхшабини айтишга чўчигандек жим бўлиб қолди, чеҳрасида эса зўр таажжуб акс этарди.

Рас чанг устуни нақадар катта тезликда яқинлашиб келаётганидан ҳайратга тушди. Мерх-Хабо ҳали ҳам жон-жаҳди билан, Нураш-Одия атрофида айланаётган сирли жисмларни телескоп объективига тутишга уринарди.

— Бомба саҳрога тушибди,— ахборот берди Чвиз кема сиртидаги станциядан олинган маълумотларни кўриб чиқаркан.— Фақат қум. Оз миқдорда сув буғи бор.

— Ҳечқиси йўқ. Иккинчи бомбани бошқа ерга ташланг,— кўрсатма берди Мерх-Хабо.— Бу сир бой бермас сайёранинг камида битта сирини очадиганга ўхшаймиз. Аллақандай юз йил ичида шунча ўзгариш-а! Атрофида айланаётган ғаройиб жисмлар-у радиотўлқинда нурланишининг бу қадар кескин ўзгариб, ошиб кетиши... Ақл бовар қилмайди-я!

Чвиз-Гедран сайёрага кейинги бомбани ташлади. Эрк-Нус Мерх-Хабога ғалати қилиб қараб қўйди. Нимадир демоқчи бўлди-ю, лекин индамади.

Шу пайт Мерх-Хабо қичқириб юборди. Ҳамма ялт этиб унга қаради, қиз йиқилиб кетмаслиги учун телескоп корпусини ушлаб турар, ранги оппоқ бўлиб кетганди. У телескопга имо қилиб, нимадир деди-ю, шошилиб этиб борган Чвизнинг қўлига беҳол суяниб қолди.

Рас довдираб қолганидан врачнинг хонасига уланган қўнғироқни тополмай, беихтиёр, умумий тревога тугмасини босиб юборди. Шу заҳотиёқ кеманинг барча бурчакларида хавф-хатарни билдирувчи сигнал янгради. Рас бунчалик шошмаса ҳам бўларди — Мерх-Хабо тезда ўзига келди. Аммо энди Чвиз унинг ҳолига тушган эди. У телескопда қиз тутган жисмни кўрди шекилли, нимадир деб секин гандираклаб кетди, бироқ дарҳол ўзини қўлга олди ва объективдаги жисм тасвирини катта экранга туширди.

— Сунъий йўлдош!

Ким биринчи бўлиб қичқирди: Эрки, Расми, билиш қийин эди. Дарҳақиқат, экранда худди уларнинг дастлабки сунъий йўлдошларига ўхшаш аппарат кўриниб турарди. Айни шу лаҳзада бошқарув пультаининг эшиги очилиб, экипаж аъзолари югуриб киришди. Қирган заҳотиёқ ҳар бирининг экранга кўзи тушиб, ҳайратдан турган ерида қотиб қолди. «Эола» Нураш-Одия атрофида айланиб, уни текшираётганидан экипаж хабардор

эди, албатта. Шунингдек, бу хил — кислородли сайёра-ларда онгли мавжудотлар у ёқда турсин, ҳаётнинг энг оддий шакллари ҳам бўлиши мумкин эмаслигини ҳамма яхши биларди. Лекин... олис-олис замонлар бурун уларнинг она сайёраларидан учирилган бу хил сунъий йўлдош ҳам ҳар бир эолаликка болаликдан яхши таниш. Бундай космик аппарат четдан келмайди, уни фақат шу сайёранинг ўзи учуриши мумкин. Бундан чиқди...

Кичик экран ҳануз иккинчи бомбанинг йўналишини кўрсатиб турар эди. Қўққисдан бомба қаршисидан аллақандай учувчи аппарат пайдо бўлиб, унга урилганини базур пайқаб қолишди. Шу лаҳзадаёқ экран фотон оқимидек ярқираб кетди.

— Радиация!— деб қичқириб юборди Чвиз. Аслида изоҳнинг ҳожати йўқ эди.

— Бас! Бас! Англадим!..—деб шивирлади ранги оқариб кетган Эрк.

— Дарҳол таржима аппаратини туташтиринг! Тездан!!— Мерх-Хабо ўз овозини таниёлмай қолди.

Эрк эса аллақачон сигнал қабул қилувчи аппаратга электрон таржима аппаратини улаб бўлган эди. «Эола»нинг Лингвистик Мияси бор кучини таржимага ташлади. Ҳамма қатори Рас ҳам кутилмаган вoқеани англаб етган, ҳатто нафас олишга чўчигандек қоғиб турар эди. Бу орада автоматик режимга ўтказилган телескоп кузатув аппаратларининг ёрдамида Нураш-Одия атрофидаги космик қурилмалардан яна бир нечасини катта экранда кўрсатди. Кичик экран эса ҳануз ярқироқ эди.

— Айтинг,— деди Мерх-Хабо Чвизга бўғиқ овозда,— бизни кечиришсин. Ва...— қиз қўлини силтади. Зотан, хабар беришнинг ҳеч бир фойдаси йўқ, нураш-одияликлар олинган сигналларни шубҳасиз ўқишолмайди. Аслида-ку, «Эола» информациян характерда ҳеч қандай сигнал бермаётган, балки Нураш-Одиянинг рельефи, ички қатламлари ва атмосферасини электромагнит спектрининг турли диапазонларида текшираётган эди. Аммо шу тобда гаплашишга уриниш жуда мушкул иш. «Эола»нинг Лингвистик Мияси нураш-одияликлар тилини резерв кучларини ишга солиб, аранг таржима қилапти. Юлдузлараро сўзлашув кодини бу тилга таржима қилиш эса янада қийин вазифа бўлиб, кўп марта қувватлироқ махсус лингвистик аппаратларни тақозо этарди.

Ҳаддан зиёд оғир бўлган изтиробли сукунатни хиёл

титраган ҳаяжонли овоз бузганида ҳамма сесканиб кетди:

— Диққат!! Диққат!! Жаҳон Хавфсизлик кенгашининг сайёра аҳолисига мурожаати! Азиз ерликлар, тинчликни сақланг! Биз она Еримизни ўзга дунё тажовуздан ҳимоя қилишга қодирмиз! Келгиндиларнинг иккинчи бомбасини радиация қатламида портлатиб юбордик! Уларнинг кемаси кўз ўнгимизда, сунъий йўлдошларимиз уни мунтазам кузатиб турибди! Шубҳасиз, ер юзининг бутун аҳолиси бу кемани телевизор экранларида кўриб турган бўлса керак! Хотиржам бўлинг! Чақирилмаган меҳмонлар яна ҳужум қилишга журъат этсалар, биз ҳам уларни ташрифларига яраша кутиб оламиз!..

Шундан сўнг қандайдир Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош секретари сўзлай бошлади. У ҳам Ер аҳолисини ваҳимага берилмасликка ундар, мудофаа учун барча чоралар кўрилганини, ўнлаб космодромларда юзлаб ракеталар келгиндиларни кутиб олишга шай турганини айтиб, яна ва яна хотиржамликка чақирар эди.

Чақирилмаган меҳмонлар эса ҳайкалдек сукут сақлашар, даҳшат ва ақл бовар қилмас таажжуб уларнинг тилини боғлаб қўйганди: «Нураш-Одияда ҳаёт?.. Қисловод оламида яшовчи онгли мавжудотлар?!»

Ҳаммадан аввал Мерх-Хабо ўзини тутиб олиб, курсга назар ташлади: кема ҳамон сайёра атрофидаги орбита бўйлаб айланаётганди.

— Кетамиз! Фотон двигателларини ишга туширинг!

Нураш-Одиянинг таҳдиди уларга заррачалик хавfli эмасди, зеро, бу сайёрадагилар етти ухлаб тушида кўрмайдиган қурооллар бор эди бу кемада. Аммо астронавтлар учун Қоинотдаги энг муҳим ва дахлсиз нарса— меҳмондўстлик таомили! Қолаверса, юксак тараққиётга эришган олам вакилларига тажовузкорлик унутилиб кетган тушунча эди. Кемадаги қудратли қурооллар ҳам онгли мавжудотлар билан жанг қилиш учун эмас, балки Қоинотнинг турли бурчакларидаги сайёраларда учровчи хилма-хил ҳайвонлар ва табиий кучлар билан курашиш учун мўлжалланганди.

Нураш-Одиянинг тинчиши уларнинг кетишига боғлиқ эди. Зотан, бу ерда қолишдан ҳам наф йўқ. Биринчидан, сайёра билан алоқа боғлашнинг ҳозирча иложи йўқ, иккинчидан, мутлақо кутилмаган воқеадан гангиб қолган экипаж ҳам фақат тинчликни, фикрларини йиғиб олишни истайди, холос!.. «Эола» учун шу воқеанинг ўзи

ҳам ҳозирча етарли эди. Ахир, Нураш-Одияда ҳаёт бор, ҳаёт! Ҳамманинг дилида шу гап эди-ю, аммо ҳеч кимнинг бунга ишонгиси келмасди.

— Агар шуларнинг барини бир ўзим кўрганимда, шубҳасиз, галлюцинацияга йўлиқдим, деб ўйлардим!— Эрк-Нус барчанинг тили учидаги гапни айтди.

Мерх-Хабо бошини қўллари орасига олиб ўтирар, мияси сирқираб оғирди. У врачни чақирди-да, ҳаммага тинчлантирувчи доридан беришни буюрди.

Фотон двигателлари ишга тушди. Кема сайёра атрофидаги орбитасидан чиқиб кетди...

Шундан кейинги кунларда ҳамманинг дилида чексиз ҳаяжон, тилида эса икки оғиз сўз эди: «Нураш-Одия!» Кема қаршисидан тўсатдан янги юлдуз чақнаса ҳам ҳеч ким шу қадар ажабланмасди. Гиара фожиаси батамом унутилди.

«Эола» Нураш-Текавадан чиққач, шу системага энг яқин бўлган юлдуз туркумига йўл олди. Ундаги бир сайёра ёнида юлдузкезар фотон кемалари бекати жойлашган бўлиб, Юлдузлараро Учиш Комитети «Эола»га Гиара ҳақидаги хабарни ўша станциядан юборишни буюрганди. Бундан ташқари, худди шу сайёранинг ўзида ҳадемай Галактика Илмий Кенгашининг антидунёлар билан алоқа қилиш бўйича бешинчи конференцияси бошланар, унда «Эола» экипажи ҳам иштирок этиши керак эди.

— Конференцияга жуда антиқа совға тайёрладикда!— деб кулди Чвиз. Кислородсиз ҳаёт тарафдорлари ўз назарияларини тубдан қайта кўриб чиқадиغان бўлдилар. Чунки, энди кислородли оламларни Коинотнинг хатарли районлари деб эмас, аксинча онгли ҳаётни яратишга потенциал қуввати бор сайёралар деб билишга тўғри келади!

— Эҳ, Нураш-Одияга тезроқ экспедиция юборилсайди,— деди Эрк-Нус ҳам жилмайиб,— биринчилар қатори келардим!

— Сиртига қандай тушардинг?— Чвиз ҳазиллашди.

— Нураш-Одия туфайли кислородли сайёра сиртига тушишнинг иложи тезда топилишига имоним комил!— жавоб қайтарди Эрк ишонч билан.— Унгача эса нураш-одияликлар билан остонанинг бу ёғида туриб гаплаша-верамиз!

Рас-Тема индамади, бироқ Мерх-Хабо унга қараб туриб, Нураш-Одияга биринчи экспедицияда бошқалар келолмаса ҳам Рас келишига ишонди.

— Кимнинг келгиси йўқ дейсан!— Эрк ўйланиб қолди.— Мана кўрарсан: конференция ҳам чала қолиб, шошилиқ тузилган экспедиция Нураш-Одияга қараб йўл олади!

— Айтганча, улар — нураш-одияликлар ўзларига тескари дунёга қандай қараркинлар?— деб сўради Чвиз.

— Қандай қарардилар? Аввалига доводирандилар, кейин кўриб турсалар ҳам ишонмайдилар. Масалан, менга ўхшаб!— Эрк кулиб юборди.— Қизиқ-да... Бир ўйлаб кўринглар-а: ҳеч ақлга сигмайди, ахир!

— Сен-ку, уни айтасан,— Чвизнинг хаёли бошқа нарсага кўчди.— Кислород туфайли битта олам ҳалок бўлгани ва худди шу кислород туфайли янги бир олам Қоинотга чиқаётгани тўғрисидаги хабарни олиб борганимизда бошқалар қандай ҳайратланишини тасаввур қилиб кўр!

Эрк эса ҳозирча ўзининг ҳайрати билан банд эди:

— Демак, Нураш Одияда ўсимликлар карбонат ангидрид ютиб, уни кислородга айлантирар, одам эса кислородни ютиб; карбонат ангидрид чиқарар экан. Бундан чиқди, нураш-одиялик бир одам билан мени бирор герметик хонага қамаб қўйсангиз, бемалол бир-биримизни ҳаво билан таъминлаб ўтираверар эканмиз-да?! Шошма, шошма, нима деялман ўзи? Бошим айланиб кетаяпти, ахир, бу гаплар ҳаёт қонунларига мутлақо зидку! Ўсимлик олами карбонат ангидрид билан, ҳайвонот олами ва одам кислород билан тирик десанг ким ишонади, ким? Бунга бир ўзим гувоҳ бўлганимда ўз ихтиёрим билан руҳий касалликлар сайёрасига кетардим!..

Биологининг бу гапига ҳамма кулиб юборди, чуқур ўйга толиб ўтирган Мерх-Хабо ҳам жилмайиб қўйди.

Эҳ, Нураш-Одия, Нураш-Одия! Ҳаётнинг барча қонунларини остин-устун қилиб юборганингни ўзинг биласанми? Қанча-қанча замонлардан бери гавжум Қоинотдан четда ётганинг бежиз эмас экан-да!..

Вақт ўтиши билан аста-секин тинчланишди. Нураш-Одиядан жўнашганидан буён Рас Мерх-Хабодан ҳеч нимани сўрамади, чамаси, бу воқеа йигитга жуда қаттиқ таъсир қилган ва у фикрларини йиғиб олишни истарди. Фақат манзилга яқинлашиб қолишганидагина Рас унга яқин келди:

— Буни қандай изоҳлаш мумкин? Ахир «Космогония»да...

У гапни тугатмай жим қолди. Мерх-Хабо жилмайиб, йигитнинг елкасига қўлини қўйди. Улар иллюминатор ёнида туришарди.

— Қоинотга назар ташла, Рас. Миллиардлаб юлдузлар... миллиардлаб сайёралар... Қоинот ниҳоятда чексиз, унда бир-бирига ўхшамайдиган беҳисоб оламлар бор. Қосмогониянинг янги саҳифаси очилди, уни биз очдик! Нураш-Одия эса Қоинот илмида буюк бурилиш ясади!..

Қўп ўтмай «Эола» юлдузкезар фотон кемалари бекатининг чақириқ сигналларини қабул қила бошлади...

ҚУЕШ ФАРЗАНДИ

Тубсиз коинот ичидан Қуёш юлдузи томон, Ер сайёрасини кўзлаб, фазо кемаси сузиб келмоқда. Зулмат қўйнидаги бу нуқтадек кема бир олам жасорат ва матонат билан йўл босмоқда. У юз эллик йил муқаддам сафарга чиққан ва шундан бери йўлда. Ер вакили Қуёшга энг яқин галактика деб ҳисобланган Лира юлдузи томон роса юз йил учди. Манзилга етиб олгач, эса ташқи олам ҳақида кўлаб маълумотларни ўрганди. Мана, энди эллик йилдирки, бу жасур кема уйига қайтмоқда.

Довондан ошилди. Осмон-фалакнинг миллиардларни кўрсатувчи масофалари камая бошлади. Аппаратлар алдамайди. Ерликлар уларни пухта ишлашган. Кема дарчаларидан юлдузларнинг ўрнини, масофаларини оддий кўз билан аниқлаш мумкин. Уларнинг оқ ёки қизил, сариқ ёки жўкимтирлигига қараб, Меркурий адашмай ҳисоб-чўт қилаверади. Негаки, у шунинг мутахассиси.

Меркурий самода туғилди, самода улғайди, самода кексайди. Унинг уйи, кўчаси, маҳалласи ҳам, шаҳару қишлоғи ҳам коинот, юлдузлар бўлди.

Меркурий Қуёш фарзанди, Ер куррасидан!

Кейинги йилларда космонавтнинг ороми йўқолди. У ҳадеб ўтмишини кўз олдига келтиришга ҳаракат қилар, ўтмиш тасвири туширилган ленталарни қайта-қайта қўяр, ота-онасининг тадқиқотларини ўрганар, Ер сайёрасига доир суратларни кўрганда эса кўзи билан тешиб юборгудай бўларди. У негадир хаёлчан бўлиб қолганди. Аппаратлар бу нохуш кайфиятга тушиши яхши оқибатларга олиб келмаслиги ҳақида бир неча бор огоҳлантирган эди.

Йигирманчи асрнинг охирларида, илк баҳор пайтида Лира юлдузи томон училганида, кемада икки сеvimли киши — отаси билан онаси бор эди. Меркурий тасвири ленталарни қўйиб, ота-онасини, уларнинг фарзанд кўрган кундаги шодиёна кунларини, чақалоқни кўтариб

турган пайтдаги тантанали дамларини томоша қилди.
— Онам гўзал аёл эди...— Меркурий сўзлашни унутиб қўймаслик учун кейинги йилларда овоз чиқариб фикр қилишга одатланганди.— Туғилган фарзандга оиламизнинг анъанасига биноан сайёралардан бирининг номи қўйиларди. Акамнинг номи Марс бўлди. У соғлом, тетик, хушчақчақ ўсди. Хандон уриб кулишини, тойчоқдек сакрашини айтмайсизми!

Отамнинг айтишича, у етти ёшга тўлган куни шундоққина уйимизнинг ёнгинасидаги — яъни уйимиздан етти уй наридаги мактабга олиб боришган экан. Марс беш ёшга тўлган куни шуни эслашиб, уни яна етти қадам наридан етаклаб келишиб, бошқарув пульти курсига ўтқазишади.

Отам ўқитувчилик қиларди. У ўқувчиларига айтадиган сўзларини жиддий оҳангда шундай бошларди:

— Биз Ер сайёрасиданмиз, Қуёш фарзандларимиз. Лира юлдузи томон учмоқдамиз. Яна орқага қайтишимиз ҳам керак. Марс, қани мен билан такрорлачи.

Марс такрорларди.

— Биз Ер сайёрасиданмиз...

Отам кема атрофини ўраб турган сон-саноксиз юлдузлар орасидан радиотелескоп ёрдамида Қуёш юлдузини топар, кейин кўрсаткич бармоғини Қуёш нуқтасига қадаб дерди:

— Мана бу юлдуз Қуёш! Сенинг онанг бўлганидек, биз туғилиб ўсган Ер исмли сайёранинг ҳам онаси бор, у Қуёш! Қуёшнинг тўққиз боласи бор: Плутон, Нептун, Уран, Сатурн, Юпитер, Марс, Ер, Зухро, Меркурий. Такрорлайман...

Дарснинг охирида Ернинг Қуёш атрофида сузиб юриши, унинг табиий йўлдоши Ой ва у ердаги бир талай илмий станцияларини томоша қилишарди.

Меркурий, онаси суратга олган биринчи дарс тасвирини охиригача кўрди. Ундан кейин ерликларнинг сўзларини қўйиб эшитди, ўзига ёққан бир куйни тинглаб уйқуга кетди.

Фазо воқеалари ҳақида гап кетганда «Эртага» деган иборани ишлатиб бўлмайди. Негаки қуёшнинг чиқиб ботиши ердагидек у ерда вақтни билдирмайди. Аксинча бу ерда вақтни кема тезлиги ва ўтилган масофа билан ўлчанади. Масалан, «фалон юлдуз пистон кенглик ва узунликда турган пайтда шундай воқеа юз берди», дейилади. Шундай қилиб, Меркурий фазо кемаси атиги тўрт юз минг километр йўл босгандан кейин уй-

фонди. Қоинотда киши организми узоқ уйқу талаб қилмайди. Нега дейсизми? Чунки кема ичидаги атмосфера босими Ердаги каби оғир бўлмайди, организмни чарчатувчи жисмоний ва руҳий тазйиқлар жуда кам. Бундай жойда инсон шовқинни ўзи «ясаб олиши» керак, демак куйни истаган оҳангда суюкли таомдек кўнгил кўтаргунча тингланади.

Меҳнат «куни»ни ҳам — галактикалар тасвирини солиштириб кўриш, фильмлар томоша қилиш, жисмоний такомиллашиш учун бажариладиган машқларни маълум тартиб билан, соатларга бўлиш билан ўтказилади. Меркурий кўпинча китоб ўқирди. Унинг ихтиёрида Ердан ва Лирадан олинган миллионга яқин китоб бор. Жуда юпқа микроленталарга суратга олинган бу китоблар ҳеч қанча ўрин эгалламас, улар кеманинг махсус жойларига ўрнатилганди. Уларни ўқиш ҳам қийин эмас, китобнинг рақамини териб, тугмачаси босилгудай бўлса, экранда варақлар пайдо бўлади. Китоблар овози билан суратга олинган. Қайси тилда ёзилган бўлса, шу тилда эшитиш мумкин.

Хотира кучи — кишининг бахти. Меркурий бу жиҳатдан бенефсон эди. У Гомердан Фирдавсийгача, Жюль Вердан Толстойгача барча адибларни, барча шоирларни ёддан биларди. Айниқса, унга ёққани Шекспирнинг драмалари. Отелло ролини ижро этар, деярли ҳар гал қаттиқ берилиб кетиб, фақат «қораманми, мен?» дея ўз-ўзини ураётгандагина ҳушёр тортарди. Елғизлик жонига теккан пайтларда у қадим дунё шоирларидан Заҳриддин Бобурни, тантанали онларида эса Владимир Маяковский дostonларини баланд овоз билан ўқирди.

Кейинги пайтларда Меркурий на ўқий олади ва на ижро этади. У ҳадеб хотиротга берилар, тасвири ленталарни айлантириб, ота-онасини, акаси ва опасини кўмсарди. Опасини... Ие, кечирасиз. Меркурийнинг опасини сизга таништирабмиз-ку!

Марсдан кейин Зухронинг туғилиши билан кема экипажи тўрт киши бўлди. Чақалоқнинг юзлари оппоқ, қоп-қора сочлари қошининг устига тушиб турарди. У хушчақчақ, зийрак, ақлли қиз эди. Уни ҳам беш ёшга тўлган куни мактабга беришди. Унга ҳам отаси ўқитувчилик қилди.

— Биз ерликмиз, Қуёш фарзандларимиз, Лира юлдузи томон учмоқдамиз. Яна Ер сайёрасига қайтишимиз зарур...

Зухро туғилгандан кейин Марс зерикмайдиган бўлиб қолди. У отасининг ёрдамчиси ҳам эди. Баъзан коинот тўсиқлари: кема — газ бўронлари, метеор оқимларига, магнит марказларига кириб қолганда Марс отасининг энг яхши маслаҳатчиси бўларди...

— Кемада мен ҳам пайдо бўлдим, — деди Меркурий баланд овозда. — Улғайдим, мактабга бордим. Менга аталган ленталар ҳам пайдо бўлди. Мен ҳам тантана билан «биз ерликмиз» жумласини такрорладим.

Меркурий хўнграб юборди. Бу унинг ожизлиги ёки қўрқувидан бўлмай, балки одам зотини соғинганидан эди. Фақат шундагина у галактикаларнинг ҳаётсиз ва инсонсиз буюк бўшлиқлар, саҳролар бўлиб қолишига, коинотда тафаккурли инсоннинг бўлиши табиатнинг энг улۇғ бойлиги эканлигига иқрор бўлди. Ахир у ўз сўзи билан биллур ва бриллиантлар тўлиб ётган, ammo тирик жон бўлмаган неча-неча сайёраларни кўрмади, дейсиз. Табиий офатлар бу жойларда тирикликни тугатиб юборган. Меркурий у сайёраларни нафрат билан эслайди. Ер сайёрасига муҳаббати соат сайин ортади, унинг ошиғи бўлиб, телескопларга тикилади.

— Отам Ер фарзанди, онам Ер маликаси бўлгани билан фахрланаман. Фан ва билим, оқиллик ва тафаккур тантана қилган Ер сайёрасига тиз чўкиб таъзим қиламан, — дейди у.

Марс билан Зухро ота ишини бойитдилар. Улар тўплаган хазиналарни Ерга олиб келиш кенжа ўғил зиммасига тушди. Меркурийгина Ерга қараб келмоқда. У самовий даҳолар: Тимохарис ва Гиппархдан, Птолемей ва Албатегнийдан, Улурбек ва Вальтердан, Регисмонтан ва Коперникдан, Гасс ва Риччоллий, Галилей ва Ян Гевелийлардан, улар тузган жадваллардаги 88 осмон олаmidан Қуёшни сўраб, уни излаб келмоқда.

— Икки миллиард километр қолди.

— Бир ярим миллиард...

Меркурий ёқилгини аямасди. Галактикалар ичра у яқинроқ йўлни ахтарарди. Рақамлар миллионларга тушганида ҳам, «нега бунча секин, моторлар музлаб қолганми», дёрди у. Сиқилганидан ўзини кўпроқ ухлашга мажбур этди, қайта-қайта асбоб-анжомларини йиғиштирди, бир неча бор Ерда айтиладиган гапларини машқ қилди.

Радиотелескоп ҳануз қуёшлар ичида Қуёшни қидирарди. Ниҳоят тахмин қилинган доира ичида қизил чирок ёнди. Мўлжал топилди! То шубҳа қилинган нуқта-

дан юлдуз ҳосил бўлгунча кўп шубҳалар гирдобида машаққат чекишга тўғри келди. Ниҳоят кичик қизил тугмача пайдо бўлди.

— Қуёш! Қуёш! Ҳисоблар тўғри чиқди!— Меркурийнинг севинчи ичига сиғмасди. «Ерликларнинг ақлу заковатига офаринлар бўлсин!— дерди у,— Қуёш фарзандларига салом!»

Меркурий берган биринчи радиограмма шу сўзлар бўлди. Бу тўлқин Қуёшга, Ерга етиб бормаса ҳам, ерликлар унинг овозини эшитмаса ҳам майли! Минг-минг радио-телевизион станцияларидан тарқалиб турган овоз деб ўйлашса ҳам майли! Овози кўчалардаги шовқин-суронлар ичра кўмилиб кетса ҳам майли! Меркурий бахтиёр, у Ерга салом бериш бахтига муяссар бўлганди! Қуёш тобора катталашар, атрофдаги сайёралар ҳам бирин-кетин пайдо бўла бошларди.

Қуёшни энди оддий кўз билан кўриш ҳам мумкин бўлиб қолди.

Меркурий соатлаб Қуёшга тикилар, лекин кўзи қамашмасди. Ўз онасига тикилган бу кўзлар нега ҳам қамашсин! Лаҳзалар Меркурийни ўз онаси бағрига олиб келаётган эди. Ниҳоят Қуёш нури кеманинг ичини ёритди! Кеманинг ичига Қуёш кирди! Меркурийнинг юрак уриши тезлашди, қон томирлари жимирлади, чакка томирларининг уриши қулоқларга эшитилди. Тириқ жонга Қуёш керак! Меркурийнинг кўзлари намланди, сочларини бармоқлари билан тараб, табассум қилди, ҳахолаб кулди.

Ҳазо кемаси Қуёш майдонига сузиб кирган, энди тўппа-тўғри Ер сайёраси томон учмоқда эди. У радиограмма берди:

— Эшитинглар, ерликлар, мен ерликман, Лира юлдузидан келаётиман!— Бир неча дақиқадан кейин ўз овози қайтиб келди. Демак, атиги бир миллион километр масофа қолибди, холос.

Ер сайёраси ҳам кўринди!

«Наҳотки шу она тупроқ бўлса, наҳотки, у уйига қадам қўйса?» У ўзи ўзига савол берар, лаблари титраб, кўзларидан чиққан ёш томчилари ажин босган юзларини ювиб тушарди.

— Ер атрофини атмосфера қоплаб туради, унга секин-аста кириб бориш керак,— Меркурийнинг қўллари тезликни камайтирувчи мурватни буради. Кеманинг тисарилиш асбоби ишга тушди. Меркурий худди Ерга қа-

дам босаётгандек, ҳатто Ернинг иссиқ нафасини сезаётгандек бўлди.

Ой сайёрасидаги космодромдан тўрт ракета кўтарилиб, унга пешвоз чиқди, ҳурмат даврасига олиб она сайёрани бир айланиб чиқиб, заминга қўнишди.

Меркурийнинг фазо кемаси ўзи кўтарилган Зарафшон водийсидаги космодромга қўнди. Кеманинг ҳорғин нафаси тинди. Трап берилди. Эшик очилиб, Меркурий кўринди. Уни пастда одамлар кутарди. Унинг ҳар бир хатти-ҳаракатини бутун Ер юзи кўриб турар, журнал-листлар, радиотеле ва космо-камералар оламга жар соларди.

Космонавт бош кийимини олиб, теварак-атрофга аста назар ташлади. Унг қўлини аста кўтарди, пастда тантанавор шовқин кўтарилди. Меркурий кишиларга, ўзининг узоқ қон-қариндошларига тўйиб-тўйиб қаради, қўлларини кўкрагига қўйиб бошини эгди, қаддини белигача букиб таъзим қилди. Она Ерга таъзим қилди!

Меркурий қаддини ростамоқчи бўлди, бироқ гавдасини кўтариши осон бўлмади. Шундагина у кексайиб қолганини, оёқ-қўлидан дармон кетганини сизди. Қаддини зўрға тиклади, нафасини ростлаб, олдинга қараб қадам ташлаганди, гандираклаб кетди, лекин шу он пастдан икки йигит ёнига етиб чиқди, уни қўлтиқлаб пастга олиб тушди.

Қуёш фарзанди ҳеч кимни кўрмас, кутиб олувчилар ҳам, оломон ҳам, мухбирлар ҳам уни қизиқтирмасди. У астагина гулхона томон юрди. Одамлар унга эргашди. Гулхона олдида тўхтади; оқ, гўштсиз бармоқларини кўкрагига олиб бориб ниманидир тимирскилаб ахтарди, кейин топди, аста олди. Шу капрон халта эди: бу ўша отадан онага, онадан Марсга, ундан Зухроға ва ниҳоят Меркурийга топширилган муқаддас бойлик эди. Меркурий халтани ечди, очди, титроқ лабларига олиб бориб ўпди, кейин чўккалади, халта оғзини пастга қилиб тўкди! Меркурий Ердан олиб кетилган бир сиқим тупроқни яна ўз жойига қўйди.

Халтача шу ерда тушиб қолди! Уни кимдир эсдалик деб ердан олди. Ҳануз чўкка тушиб ўз она Ерига сиғинаётган Меркурийни аста турғазишди. Унга пешвоз келган кенг пешона, баланд бўйли, юзлари чиройли, қирқ беш ёшлар чамасидаги нуроний кишига Меркурий қўл узатди. У ҳам мўйсафидни аста қучоғига олди.

Йиғилганлар олдига бир гала енгил машиналар олдинма-кетин келиб тўхтади. Олдинда турган усти очик

машинага икки киши ўтирди. Шундагина Меркурий атропофга қаради, аста табассум аралаш бош силкитган бўлди. Бошлиқ эса ёнидаги мулозимга қараб Меркурий учиб келган кемани кўрсатиб:

— Бу муборак кемани Улугбек музейига қўйинглар!— деди. Машиналар жойидан қўзғалди.

Космодромда ўн чоғли юлдузлараро парвозга мўлжалланган фазо кемалари шай турар, улардан олдинроқда эса бизга таниш, салкам икки юз йил йўл босиб, Меркурийни ўз она тупроғига соғ-омон олиб келган қадимий кема ҳорғин турарди.

НАЖОТ ИСТАБ

Кечки сўнгги ахборотга берган маълумотимга кўра, бугун тунда қисқа муддатли ёмғир ёғиб ўтиши ва эртанги ҳавонинг ҳарорати бугунгидан уч даража пасайиши кўрсатилган эди.

Туни билан станцияларимиздан келган янги маълумотларни қабул қилиб, харитага белгилаб бордим. Ярим тунда ташқарига чиқсам, шаҳарнинг тепасига ваҳима билан қора булут бостириб келяпти. Термометрга кўз ташладим. Ажабо! Ҳарорат мен берган маълумотга мос келмасди. Аввал соатга, кейин булутга, сўнг яна термометрга қарадим. Охири ҳеч нарса тушунмай ичкарига кириб кетдим. Кутяпман. Вақти-вақти билан бетоқатланиб, деразадан осмонга боқаман. Улкан қора булут шаҳар устини қоплаб сузиб ўтяпти. Ёмғирдан дарак йўқ. «Оббо, раҳбаримдан гап эшитадиган бўлдим-да», дейман ўзимча. Шу аҳволда эрталабгача ёмғирни пойлаб чиқдим. Ёрмади. Тонг отиб, кун ёриша бошлаганда кечаги булутдан асар ҳам қолмаганди. Ҳарорат пасайиш ўрнига тобора кўтарилиб бормоқда эди. Юрагим сиқилди. Эрталаб ўрнимга одам келиши билан ғизиллаганча уйга жўнаб қолдим.

Орадан тўрт кун ўтгач, яна кечки пайт осмонда қора булут пайдо бўлди. Тунги сменадаги ходимимиз ёмғир ёғишини эълон қилди. Буни қарангки, иккинчи гал ҳам алданиб қолдик.

Бир ҳафтадан кейин яна менинг сменамда осмонда булут пайдо бўлди. Бу сафар таваккал қилиб, ёмғир ёғмайди деб маълумот бериб юбордим. Эрталабгача юракни ҳовучлаб чиқдим. Бахтимга ҳақиқатан ҳам ёмғир ёрмади.

Орадан кўп ўтмай ходимларимиз менинг «ўзбошимчалигимни» ўзлаштириб олишди. Чунки бу сузиб юрган булутлардан ёмғир ёғмаслик эҳтимоли кўпроқ эканлигини улар ҳам тушуниб қолишганди. Бора-бора дирекция ҳам бунга эътибор қилмай қўйди.

Кунлар ўтаверди. Аммо назаримда мендан бўлак ҳеч ким бу ёмғир ёғдирмайдиган булутлар билан астойдил қизиқмади. Ўзимча стайцияларимиздан келган маълумотларни кузатиб бориб, ғалати хулосага келдим; бундай булутлар айтарлик кўп эмас, беш ёки олтита экан. Улар асосан Ўрта Осиё осмонида бўлишаркан. Мен кузатишни давом эттириб, янги харитага мазкур булутларнинг ҳаракат йўналишларини чизиб бордим. Сентябрь ойининг охирида яна бир муҳим янгиликни кашф этдим: бу ҳаракат чизиқлари Тошкент ёнида, аниқроғи Чорвоқ сув омбори атрофида туташишар экан. Шу кунларда улар яна бу томонга йўл олишганга ўхшайди. Вақт ўтган сари бу тахминлар аста-секин ҳақиқатга айлана бошлади. Менинг ҳисобларим бўйича икки-уч ҳафтадан сўнг улар учрашув жойига етиб келишлари керак. Нима қилсам экан? Қандай қилиб уларни текшириш мумкин? Ушлаб бўлмаса, ўлчаб бўлмаса, уларнинг нималигини қандай билса бўлади?

Ўйлаб-ўйлаб охири фикримни бўлим бошлиғимизга айтган эдим, у «чарчабсиз, дам олиб келинг», деб маслаҳат берди. Мени тушунмаганидан қизариб чиқиб кетдим.

Бир-икки кундан кейин миямга ажойиб фикр келди. Ҳисобларимга кўра булутлар Ҳарамзада сойининг бошланиш жойида учрашишлари керак эди. Бахтимга худди ўша жойда бизнинг метеостанциямиз иш олиб борарди. Яна бўлим бошлиғимизнинг олдига кириб, мени бирор ойга шу станцияга командировкага жўнатишларини илтимос қилдим. Бошлиқ ҳам гапни чўзиб ўтирмай тезгина рози бўла қолди. Орадан уч кун ўтгач, станцияда ишни қабул қилиб олдим.

Ҳарамзада сойи Майдонтол қишлоғидан тўрт чақирим наридан бошланарди. Шаҳардан узоқлиги ва йўл ёмонлиги сабабли бу атрофга дам олувчилар деярли чиқмасдилар. Шунинг учун ҳам табиат манзараси яратилганда қандай бўлса, шундайлигича сақланиб қолганди. Улкан ёнғоқларнинг қуюқ соялари офтобнинг беаёв нурларидан кишини пана қиларди. Маймунжонлар ҳар қадамда шигил пишиб, ерга бош эгиб ётишарди. Тоғолча-ю, олхўриларни айтмаса ҳам бўлади. Сойдан сал узоқлашсангиз арчалар виқор билан савлат тўкиб турганини кўрасиз. Қисқаси, сершовқин ва дим шаҳар шароитидан кейин худди жаннатга кириб қолганга ўхшарди киши.

Бир куни атрофни кузатиб юриб, ёнғоқзорнинг нари-

ги томонидан чиқдим! Табиат яратган ажиб манзарани томоша қилиб, эндигина сойнинг у бетига ўтмоқчи бўлиб тургандим, кўзим чап томондаги тоғнинг орқасидан сичқон пойлаган мушукнинг қулоғидек диккайиб бир чеккаси чиқиб турган қора булутга тушди! Ҳаяжондан юрагим тез-тез ура бошлади. Бир зумда ёнгинамда гулдираб оқаётган сой ҳам, улкан ёнғоқлару, тиканли ўтлар ҳам эсдан чиқди. Тез олдинга юрдим. Кичкина довончадан ошиб ўтганимда ғалати манзарага кўзим тушди. Тоғлар орасида бешта қора булут ҳаракатсиз, бир тўп бўлиб туришарди. Улар бир-бирига қўшилиб кетмасдан, аниқ бешта бўлак-бўлак эди. Худди суратдагидек қотиб қолганди. Тавба! Булут қотиб турса жуда ғалати кўринаркан.

Бир зум қараб турдим. Барча ўйлаб қўйган гапларим бир лаҳзада миямдан учиб кетди. Атрофда ўзимдан бошқа одам зоти кўринмасди.

«Нимасиз, шунчаки оддий булутлармисиз?» Еки ростдан ҳам мен ўйлагандек жонли мавжудотмисиз.— Хаёлимдан ўтказдим мен. Шу вақт «биз ҳам сиз каби ақлли жонзотлармиз»— деган вишиллашга ўхшаш овоз келди. Эловлаб атрофга қараб чиқдим. Ҳеч ким йўқ. «Биров гапирдими ё менга шундай, туюлдимми?»— дея ўйладим.

«Туюлгани йўқ, сиз чиндан ҳам биз билан гаплаша-япсиз»,— деган овоз келди.

Мен шошиб қолдим, чунки оғиз очиб бир нарса деганимча йўғу, аммо назаримда биров билан гаплашаётгандек туюлардим ўзимга ўзим.

«Нима бўляпти ўзи? Ҳақиқатан ҳам суҳбатлашяпманми ёки хаёл суряпманми? Биз деганлари ким бўлди экан?»

«Ҳайратланманг,— овоз келди яна.— Сиз билан биз булутлар хаёлан мулоқот қиляпмиз. Биз сизнинг фикрларингизни сезиш ва ўз фикримизни овозсиз сизга етказиш хусусиятига эгамиз».

Мен уларга қараб чиқдим. Булутлар, айтганларини тасдиқлаш учун бўлса керак, бир чайқалиб қўйишди. Юрагим гупиллаб уриб кетди. Хаёл бир зумда минг ёққа бориб келди. Сониялик сукутдан кейин ўзимни босиб, ҳаяжонимни сездирмасликка ҳаракат қилганча гап қотдим:

— Ким бўласизлар?

— Сайёрангиз меҳмонлари. Ташқи кўринишимизга

хайрон бўлманг, у сизнинг эътиборингизни тортмаслик учун танланган шакл холос.

— Асл кўринишингиз қандай, кимсизлар?!

Булутлар кичрайиб пастга туша бошладилар. Қўрқув ҳисси яна вужудимни қамраб олди. Ҳамон, барчаси хаёл бўлса керак, деган фикр билан ўзимга далда берардим. Уларнинг тўрттаси юқорироқда тўхтаб, бири одам шаклида ерга тушди. У сояга, ҳа, қуюқ сояга ўхшарди. Михлангандек жойимда қотиб қолдим.

— Менинг исмим Шуш. Сизни бизнинг кимлигимиз, қаердан келганимиз ва бу ерда нималар билан шуғулланаётганимиз қизиқтиради, албатта, шундайми?

Мен бош ирғадим.

— Мен сизга ҳаммасини айтиб беришим мумкин, келинг, ўтирайлик.— Шуш лабларини қимирлатмай, умуман оғзини очмай гапирарди.

Мен беихтиёр ёнимдаги катта харсангга омонатгина ўтирдим, у ҳам ўтирди, тўғрироғи тошнинг устида унга оёғи тегмасдан, муаллақ осилиб турарди. «Нима бўлса ҳам булут-да»,— деб ўйладим ичимда.

— Биз ўз юлдуз буржимизни Глум деб айтамыз.— Шу бурждаги Гош сайёрасидан келганмиз,— дея секин гап бошлади у овозини баландлатиб.

— Буржингиз қаерда жойлашган?— Унинг сўзини бўлдим ҳеч нарсани кўз олдимга келтиролмай, чунки бундай системани биринчи эшитишим эди.

— Буржимиз, сайёрангиздан, сизнинг ўлчовингизда тахминан олтмиш минг парсек узоқда жойлашган. Бошқача қилиб айтганда, икки юз минг ёруғлик йилча масофа сиз билан бизни ажратиб туради.

— Икки юз минг?!— дедим мен ҳайратланиб,— бундан чиқадики, Сиз Ерга етиб келгунча, агар ёруғлик тезлигида ҳаракат қилган бўлсангиз, икки юз минг йил йўл босибсиз-да!

— Сиз жуда ошириб юбордингиз,— Шуш менинг ҳайратимга эътибор қилмади,— биз сизнинг фанингиз эришган чегарадан аллақачонлар ўтиб кетганмиз.

— Тушунмадим...

— Биз учун ёруғлик тезлиги чегара эмас, тўғрироғи, Сиз билган бу ёруғликнинг бўшлиқдаги тезлиги.

Мен ўрнимдан туриб кетаёздим. Лол бўлиб қолганимни кўриб, Шуш гап бошлади:

— Соддароқ қилиб тушунтирай. Агар нурни сувдан ёки шишадан ўтказсак, унинг синганини кўрамыз, шундайми?

Мен бош ирғадим.

— Демак, ёруғликнинг тезлиги доим бирдек бўлмайди. Сиз, ерликлар, унинг бўшлиқда тарқалиш тезлигини энг катта деб биласиз, чунки ундан катта тезлик фанингиз учун номаълум. Биз эса, унинг бундан юз минг марта тезроқ ҳаракат қила олишини биламиз.

— Демак, Сиз икки юз минг йил давомида йўл босиб келмаганмиз, демоқчисиз-да!

— Ҳа. Биз Гошдан Ерга йигирма йилда етиб келдик.

Унинг бу гапига сира ақлим бовар қилмади.

— Қандай кемада учасизлар шундай катта тезлик билан?

— Биз ўзимиз ёруғлик ҳолатига ўтиб, кемасиз учамиз... Агар қизиқсангиз келинг, мен сизга бир чеккадан гапириб берай. Минг йил бурун аждодларимиз ўз таналарини тўлиқ бошқариш усулини кашф этганлар. Гошликлар истасалар газ ҳолатида бўла оладилар, буни сиз ҳозир кўриб турибсиз, истасалар металлдек қаттиқ ҳолатга кирадилар. Охириги кашфиётлар ҳар бир янги туғилган гошликнинг миясига ёруғлик ҳолатига ўтиш ва қайта тикланиш программасини киритади. Ерга ҳам ана шу ёруғлик кўринишида етиб келганмиз.

Иложи борича ажабланмасликка ҳаракат қилаётган бўлсам ҳам, бари бир савол беришдан ўзимни тиймадим:

— Демак ҳар бир гошлик истаган вақтида хоҳлаган сайёрасига бориб келаверар экан-да?

— Шундай десак ҳам бўлаверади-ю, аммо бунинг ҳам ўзига яраша хавфли томонлари бор.

— Қандай хавф?— ҳайрон бўлдим мен.

— Қоинотда чағг зарралари, майда жисмлар миллион-миллионлаб учиб юради. Улар биз учун ўта хавфлидир. Ёруғлик ҳар қандай жисмга урилганда ё ютилади, ёки сочилиб кетади, натижада биз танамизнинг бирор аъзосидан ажралиб қолишимиз ҳеч гапмас. Шу сабабли ангишвонадек тошни ҳам бир неча километрлаб наридан айланиб ўтамиз.

— Ҳа, жуда хавфли экан саёҳатингиз...— дедим мен ва бироз сукутдан сўнг яна савол бердим,— ерга қачон етиб келган эдингиз?

— Сизнинг ҳисобингизда тўрт ярим ой бурун.

— Тўрт ярим ой?— Қувониб кетдим мен, ахир бу дастлабки кузатувни бошлаган вақтимга тўғри келар эди-да!— Шу пайтгача Ерни тарк этмадингизми?

— Йўқ, бошқа сайёраларни ҳам йўл-йўлакай текшириб келдик.

— Ерда нима қилаётган эдингиз?

— Сайёрангизнинг табиий шароитини ўрганаётган эдик.— Бир оз тургач, ғамгин оҳангда қўшиб қўйди,— гап шундаки, биз нажот излаб юрибмиз. Халқимиз ҳалокат ёқасида.

Устимдан бир челақ муздек сув қуйгандек сесканиб кетдим.

— Қандай ҳалокат?

— Мен ҳозир бир бошдан гапириб бераман. Бу фалокатнинг бошланиш вақти аниқ эмас. Олти юз йилча бурун эди шекилли, гошликлар ҳар қандай ёғингарчиликни тўхтатиш йўлини ўрганиб олиб, ундан кенг фойдалана бошладилар. Бирон жойда на дўл, на сел ва на ортиқча қор қишлоқ хўжалиги ишларига зарар келтира оларди. Орадан яна юз-юз эллик йиллар чамаси вақт ўтгач, атмосферанинг маълум жойларида намликни катта миқдорда тўплаш, яъни сунъий йўл билан булут ҳосил қилиш кашф этилди. Энди қурғоқчилик балосидан ҳам бутунлай халос бўлгандик. Аммо гошликлар бу билан кифояланиб қолмадилар. Тез орада, сунъий ҳосил қилинган булутдан заруратга қараб истасалар ёмғир, истасалар қор ёғдириш йўлини ҳам топдилар.— Шуш бироз вақт жим тургач, яна давом этди,— шу вақтгача агар фалокатга яқинлашиб келинган бўлса, ана шу охириги кашфиётдан сўнг унга бевосита қадам қўйилди.

Мен бу кашфиётларнинг нимаси ёмонлиги, нимаси фалокатлигини тушунолмайдим. Аксинча, гошликларнинг юксак даражада ривожланган фанига, эришилган қудратларига ҳавас қилиш, таҳсин ўқиш керак-ку!

Шуш менинг ўйларимга эътибор қилмай давом этарди!

— Ерларимиздан олиш мумкин бўлган энг юқори ҳосил ундирилди. На табиий офат, на об-ҳаво қийинчиликлари бизга халал бера оларди. Мисли кўрилмаган фароғат, тўқчилик, мўл-кўлчилик қарор топди. Бутун сайёра бўйлаб ҳамма барабар фарвонликда бўлгач, давлатлар орасидаги ҳар қандай низо ва келишмовчиликлар ҳам барҳам топди. Барқарор тинчлик ўрнатилиб, барча имконият ва истейодимиз фақат илм-фан ва техникани ривожлантиришга қаратилди. Охириги тўрт юз йилча вақт ичида фанимиз мисли кўрилмаган даражада тез ривожланди.— Шуш бу гапларни қандайдир

ички гурур билан гапирарди,— чорвамизда биронта ҳам мол нобуд бўлмасди. Бизни на қурилиш ишлари, на қишлоқ хўжалиги ва на ўзаро муносабат муаммолари ташвишлантирарди. Боя айтганимдек, олис сайёраларга бориш масаласи ҳам ҳал бўлди... Фақат... Фақат бир нарсанинг иложи топилмаяпти...— Шушнинг овози бир зумда яна ғамгин бўлиб қолди.— Ана шу «бир нарса» барча эришган ютуқларимизни чиппакка чиқариб юбормоқда.

— Нима экан ўша «бир нарса»?— Оҳиста сўрадим.

— Танамиз ўзимиз яратган муҳитни инкор қиляпти. Миллион йиллар давомида мукаммаллашган организм қисқа муддат ичидаги кескин ўзгаришга мослашолмай ҳалокатга юз тутмоқда. Одамларимизни қутқариб қолиш мушкуллашиб бормоқда. Айтдим-ку, об-ҳавони бошқаришни ўрганиб олган кунимиз фалокатнинг бошланишига йўл очиб берганмиз деб.

— Наҳотки шуларнинг ҳаммаси фақат об-ҳаводан бўлса?

— О! Ахир биз истаган жойимизга ёмғир, истаган жойимизга қор ёғдириб, истасак иссиқ, истасак совуқ пайдо қилиб, табиий ривожланиш жараёнини бутунлай ўзгартириб юборган эдик-да! Сайёрада намлик тақсимоти ўзгариб кетиб, дарёлар ўзанларини ўзгартирди, денгиз-кўлларнинг баъзиларида сув қурий бошлаган бўлса, баъзилари қирғоқларидан тошиб чиқа бошлади. Гошликлар табиатни ўзлари яратишларига шунчалик ўрганиб кетдиларки, ҳатто Она Табиатнинг ҳақиқий кўриниши қандайлиги ва ундан олинадиган чинакам роҳатни унутиб юбордилар. Ҳайвонлар авлод-аждодларидан ўтиб келаётган инстинктларига хилоф бўлган шароитга мослашолмай, бирин-кетин қирилмоқда. Янги шароит янги микроб, бактерия ва даҳшатли касалликларни келтириб чиқаряпти. Олти юз йил давомида бутун сайёрамиз ҳаёти шунчалик издан чиқиб кетдики, энди уни қайта тиклашга балки минг йил ҳам етмас! Қисқа қилиб айтганда — биз табиий мувозанатга қўпол равишда, зўравонлик билан аралашиб, уни бузиб юборганмиз. Энди уни аслига қайтариш ҳали яна қанча қурбон талаб қиларкин?!

Фалокатнинг қанчалик даҳшатлилигини мен энди тасаввур қила олдим. Ҳа, бу ҳар қандай жаҳон урушидан ҳам қўрқинчлироқ эди. Кўринмас душман шафқатсиз, у беаёвларча ўч олади. Айниқса, ўзинг узоқ вақтлар давомида эришган ютуғинг эҳтиётсизлигинг туфай-

ли ўз бошингни еса — яна ҳам даҳшатлироқ бўлади... Хаёлимга олтин балиқ ва очкўз кампир ҳақидаги эртак келди.

— Энди нима қилмоқчисиз?

Шуш бироз тараддуланиб жавоб берди:

— Гошликларни илгариги табий шароитга яқинроқ муҳитли жойга ўтказиб даволаш керак.

— Демак, Сиз вақтинча санаторий вазифасини бажара оладиган сайёра қидирмоқда экансиз-да! — дедим мен ниҳоят уларнинг Ерга келиш сабабларини тушуниб.

— Ҳа, шундай десак ҳам бўлаверади.

— Ҳўш, бизнинг сайёра маъқул бўлдими?

— Ер аини биз қидираётган табиатли сайёра бўлиб чиқди. Аммо...

— Нима аммо?

— Сайёрангизнинг бир қанча нуқталарида ҳаёт нотинч экан. Бундан ташқари биз сизни сиқиб қўйишимиз мумкин, кейин озиқ-овқат масаласи...

— Ҳа, Ерда нотинч жойлар йўқ эмас, буни инкор этолмайман. Лекин турар жой ва озиқ-овқат хусусига келсак — сайёрада фойдаланилмай ётган майдонлар жуда сероб.

— Шундоқ бўлсаям маслаҳатлашиб кўришимиз керак.

— Мени бошқа нарса ташвишга соляпти — ватанингизга қайтиб бориб, биринчи гошликларни Ерга юборгунингизча орадан қирқ йил ўтаркан. Бу вақт ичида яна қанчадан-қанча ҳамюртларингиздан айрилишингиз мумкин-ку!

— Йўлга унчалик кўп вақт кетмайди. Биз келишда бошқа сайёраларда ҳам тўхтаб кўп вақт йўқотганмиз. Агар тўхтовсиз ҳаракат қилинса, Гошдан Ергача икки йиллик йўл.

— Ундай бўлса фурсатни йўқотмаслигимиз керак экан.

— Ҳа, аини дақиқада бизнинг Ерда бўлиш муддатимиз тугамоқда. Гошда бошқа қидирув группалари билан учрашиб, умумий қенгашда ҳисобот беришимиз керак.

— Ҳар қандай шароитда ҳам ерликларнинг ёрдам қўлини чўзишларига ишонишингиз мумкин!

— Раҳмат! Мусибатли кунимизда ҳамдард бўлишингизга ишонгандик. — Шушнинг овози ҳаяжонли эшитиларди, — агар ҳар бир ақлли мавжудот фақат ўз тинчини кўзласа, ўз бошига ғам тушганда нажот кутадиган

кимсаси бўлмайди. Жаҳонда ёлғизликдан даҳшатлироқ офат йўқ!— У ўрнидан қўзғалди.— Бизнинг вақтимиз тугади.

Урнимдан турдим.

— Хайр, биродарлар! Кулфатингиз аришига тилак дошмиз.

— Хайр!— Бир неча овоз боравар эшитилди.

Бешта булут чайқалиб, худди кўринмас қувурга сўрилаётгандек, бир чеккасидан ғойиб бўла бошлади. Мен улар бутунлай кўринмай қетгунларича қараб турдим. Қалбимнинг аллақаери ачишиб турарди.

Тоғнинг баланд-паст йўлларида орқага қайтарканман, бир нарсага қаттиқ ишонардим — гошликларга «бор имкониятимиз билан ёрдам берамиз» деб бутун инсоният номидан ваъда бериб хато қилмадимми? Йўқ, хато қилмадим! Ҳақиқий инсон, бошига кулфат тушиб, нажот истаб келган меҳмонни ҳеч қачон кўкрагидан итариб ҳайдамайди. Чунки инсоният ўзгалар кулфатига бефарқ қараб туролмайди!

МАРС САЙЕРАСИНИНГ СИРИ

Марс тўсатдан — гўё йўқлик ичра пайдо бўлгандек элас-элас кўкимтир тутун аро яқинлашиб келарди. Биз ҳаммамиз бир оз довдираган, ҳаяжонланган ҳолда, кўрган нарсамизнинг нима эканини дафъатан англаёлмай, Бош Иллюминатор олдида уймалашиб турардик.

— Қаранглар, йўлдош!— деб шивирлади Ибодат.

— Фобос,— дея аниқлик киритди Чарли.

Фобос худди улкан қоя парчасига ўхшарди. Унинг ўткир чўққиларида қорамтир донралар кўзга чалинар, уларнинг ёнбошида эса заиф юлдузчалар дамба-дам милтиллаб кўринар эди.

— Нима бу? Наҳотки йўлдошда ҳаёт бўлса?— дея яна жимликни бузди Ибодат.

Биз индамадик, гап-сўзнинг ҳожати ҳам йўқ эди ҳозир. Фобосда ҳақиқатан ҳам ҳаёт борга ўхшарди. Чамаси, бир неча минг йиллардан буён бу ерда тириклик давом этиб келгандек.

— Бу қандай гап, ўртоқлар? Демак, Марсда тирик мавжудотлар яшар экан-да? Қирликлар нега бу ҳақда бизга индашмади экан-а?

Бу сафар жимликни мен буздим. Надя ва Ибодат гапимни эшитиб менга қарашди.

— Эҳтимол, бизга кутилмаган совға қилмоқчи бўлишгандир,— деди Ибодат.

— Улар совға-повгани хаёлига ҳам келтиришмаган,— дея асабий сўз қотди Надя.— Марсда ҳозир тафаккур мавжуд эмас. Фобос қадимий энергия манбаидан фойдаланаётган бўлса керак. Менимча, бу — икки карра иккидай равшан нарса. Йўқ, чин сўзим.

— Балки сенга равшандир, аммо менга равшан эмас,— деди Ибодат.— Шахсан мен, Фобос энергия билан айни дақиқада таъминланмоқда, деб ҳисоблайман. Тўғрими, Виктор?

Баланд бўйли, елкадор, жиддий қиёфадаги Виктор бошқарув пульти олдида турарди. У суҳбатга аралаш-

мас, бироқ каютада бўлаётган тортишувнинг ҳар бир сўзини диққат билан тинглаётгани аён эди.

— Эҳтимол, тўғридир, эҳтимол, нотўғридир. Фобосни кирликлар Ерга биричи марта экспедиция уюштирганларида энергия билан таъминлаб кетишган бўлса керак.

Ибодатнинг фикрини қувватлагим келди, гарчи фаразимнинг омонат, хомхаёл эканини англаб турган бўлсам-да:

— Фобосни марсликлар энергия билан таъминлайди. Ишончим комилки, сайёрага қўнишимиз билан биз уларни учратишимиз аниқ,— дедим.

Каютага тагин жимлик чўкди. Назаримда, ҳамма марсликлар билан бўлажак учрашувни хаёл қилиб кетган, шу ваздан ҳам менга эътироз билдиргувчи кимса чиқмади.

Бу пайтда Фобос иллюминатор ойнасидан «йўқолган», биз энди кўҳна юлдузнинг бошқа бир йўлдоши бўлмиш Деймосни кўриб турардик. У ҳам худди Фобос сингари улкан қоя парчасини эслатарди. Унда ҳаёт асари, тафаккур асари мавжудлигини тасдиқлайдиган ҳеч нарса кўринмасди. Йўлдошнинг тик чўққилари коинот зулмати билан тутшиб кетган ва уларнинг учидан совуқ ёғду таралиб тургандек туюларди. Мен ўзимни бир зумгина ана шу чўққида тасаввур этдимۇ аъзойи баданим жимирлашиб кетди.

— Онт ичаманки, бу ерда қудратли қуроли мавжуд,— деди Чарли бизга юзланиб. У ҳам чамаси менга ўхшаб ўзини хийла ўнғайсиз сезмоқда эди.— Йўқ, ростдан, жиддий айтияпман. У ерда қудратли ядро қуроли бор.

— Қўйсанг-чи!— дея хитоб қилди Ибодат.

— Ишонмайсанми?

— Билмадим.

— Ана шунақа-да!— деди Чарли.— Яна таъкидлайман, Деймосда ядро қуроли мавжуд. Эҳтимол, у ҳозир дастлабкидек даҳшатли эмасдир, аммо, ҳар ҳолда унга яқинлашмаган маъқул. Онт ичаман, Костя! Э, нимага куласан?

Мен кулмаган эдим, бу гапни эшитиб ҳайрон бўлдим. Дарҳақиқат, марсликлар йўлдошга ядро қуроли жойлаштирган бўлишлари мумкин. Бунга етарли даражада сабабу баҳоналар мавжуд эди. Эҳтимол, марсликлар космосдан қилинган ҳужумга дуч келишгандир. Балки ўзлари ўзаро уруш қилишгандир. Ахир бизда, Ерда ҳам худди ана шундай йўлдош яратишга уриниш-

лар бўлмаганмиди? Урта асрдаёқ, Икар Ерга яқинлашган кезларда, баъзи бировлар унга ядро бомбаси жойлаштиришга даъват этиб наъра тортиб чиққан эдилар.

— Гапинг нотўғри, Чарли,—деди Виктор.

— Нега?— дея сергакланди Чарли.

— Деймос, чамаси, яқиндагина Марснинг йўлдошига айланганга ўхшайди. Бу нарса, агар Надянинг фикри тўғри бўлса, Марсда ҳаёт пайдо бўлмасидан аввал юз берган. Ишқилиб, омон бўлсак — кўраверамиз-да,— дея мужмал хулоса қилди Виктор.— Ҳар қалай, мен бу гўзал масканга бир қадамранжида қилмоқчиман.

— Мен ҳам,— деди Надя.

— Мениям опкетмайсизларми?— деб сўрадим юрагимга ўт тушиб.

— Сенсиз бўларканми, оғайни,— деди Виктор ярим ҳазил, ярим жиддий оҳангда.

Марс улкан алаангали бўрон ичра бизга қараб шиддат билан яқинлашиб келарди. Бўрон сайёранинг бутун сатҳини қамраб олган, фақат у ер-бу ердагина тубсиз қудуқларни эслатувчи паст-баланд чуқурликлар қорайиб кўринар эди. Уларнинг қаърида эса гоҳ ўрмонга, гоҳ аллақандай баҳайбат иншоотларга, гоҳ қоялар уюмига ўхшаган нарсалар кўзга чалинарди.

— Виктор, қутб томонга ўтақолайлик, у ёқ тинчроқ,— деди Надя.

Виктор индамай бошқарув мурватлари ёрдамида бир неча мураккаб ҳаракатларни бажарган эди, кемамиз кескин суратда ўнгга бурилди-да, зум ўтмай алаангали бўронни ортда қолдириб, оқимтир яланглик узра уча бошлади.

— Қани каналлар?— деб сўради Ибодат сабри чидамай.

— Қидириб кўр-чи,— дея маслаҳат берди Чарли.

Чиндан ҳам, илк марта Гершел рефлекторида кашф этилганда, Ерда мислсиз шов-шувларга сабаб бўлган ўша машҳур каналлар қаерда экан? Балки аслида ҳеч қандай каналлар бўлмагандир? Ундай бўлса, биз ўз давримизда ихтиро этилган телескопда кўрган нарса нима экан? Наҳотки олимлар, мазкур планетада ҳаёт мавжуд, деган фикрни илгари сурганларида хатога йўл қўйган бўлсалар?

— Сал тезроқ учсак, Виктор,— деб илтимос қилди Надя.

— Хўп бўлади, Надежда Петровна.

Кема бир титраб силкинди-да, қутб устидан шитоб

билан учиб ўтиб, уфқда қорайиб турган чоғроқ тоғлар сари йўналди.

Шу асно тўсатдан Чарлининг ҳовлиққан, ҳаяжонли товуши эшитилди. Бу товуш кейин аллавақтгача қулоқларимиз остида жаранглаб турди.

— Каналлар! Қаранглар, ана, ана!

— Қани? Қани?— деди Ибодат ҳам ҳовлиқиб.

Виктор билан Надя ҳам астойдил ҳаяжонга тушган эди. Аъзойи баданимдан муздек тер чиқиб, иллюминатор ойнасига ёпишдим:

— Қаерда?

Бизнинг пастимизда ҳам, олдимизда ҳам ҳеч қандай канал йўқ, фақат мовий рангдаги узун, энли чизиқларгина элас-элас кўзга чалинади. Улар нақ сарғиш-оқимтир яланглик тугаган жойда бошланиб, тоғларни камбаргина ҳошия билан қуршаб ўтарди-да, сайёра қаърига кириб кўздан йўқолади.

— Кўряпсанми?

— Шу чизиқларни канал деб ўйлайсанми?— дея Чарлига юзландим.

— Албатта,— деди у жонланиб.— Бу чизиқлар остидан ер ости сувлари оқиб ўтади, билдингми? Онт ичманки, биз ҳали экваторда денгизга ҳам дуч келамиз. Марснинг ҳозирги аҳолиси яратган сунъий денгизга, албатта. Дарвоқе, ҳали улар билан ҳам учрашамиз, мана кўрасан.

— Бугун жудаям орзуманд бўлиб қолдинг-ку,— деб кулимсиради Ибодат.

— Орзуманд бўлсам ёмонми?

— Йўқ, яхши. Менимча,— дея сўз қотди Ибодат.— биз ҳойнаҳой, марсликларни учратсак керак. Ё худо. наҳотки шундай бўлса? Қувончдан юрагим ёрилиб ўлсам керак. Эшитяпсанми, Наденька?

— Эшитяпман. Кўп ҳам ҳаяжонланаверма,— деди Надя.

Биз денгизни на экваторда, на жанубий ярим шарда учратдик. Шунингдек, сунъий иншоотларни ҳам ҳеч ерда кўрмадик. Биз учиб ўтган жойларнинг барчаси тоғу тош ва чексиз ялангликлардан иборат бўлиб, аҳён-аҳёнда улкан кратерлар кўзга чалинади, холос.

Аммо бирортамиз ҳам марсликларни кўришга бўлган ишончни йўқотмаган, аксинча, бу фараз имкониятлари камайган сари умидимиз тобора ортар эди.

— Келинглар, яхшиси, қўнамиз,— деб қолди гўё менинг фикримни сезгандек Чарли.

— Майли,— дея рози бўлди Виктор.

Биз онгли мавжудотлардан бирортасини учратиш ниятида яна хийла вақт синчиклаб кузатганча учиб юридик, сўнгра пастак кўҳна тоғлар этагига яқинлашиб, бепоён ялангликка кўндик.

Кемадан дарҳол чиқишга журъат қилолмадик — вужудимизни кучли ҳаяжон чулғаб олган эди. Азбаройи ҳаяжонланганимдан, менинг товушим чиқмай қолди, зўр бериб имо-ишора қилганча Викторни Марсга биринчи бўлиб тушишга ундар эдим.

Марс сайёраси ажойиб эди. Чиқиб келаётган қуёшнинг тилларанг ёғдулари теварак-атрофга қонталаш кўланкалар ташлаганча, олисдаги қоялар узра сузиб юрар эди. Унг томонда пастак, кўкимтир тусли майса уфққа қадар тўшалиб ётарди. Чап томонда эса илонизи дарз қоплаган улкан тошлоқ.

— Марсда ҳаёт йўқ шекилли?— деди Ибодат.

— «Ҳаёт йўқ» деганинг нимаси?— дея таажжубланди Чарли.— Наҳотки мана бу ўт-ўланлар сенга ҳаёт даракчиси бўлиб туюлмаётган бўлса?

— Сен менинг гапимни нотўғри тушундинг, Чарли,— дея қизариб кетди Ибодат.— Мен онгли мавжудотларни назарда тутяпман. Уларсиз Марс ўлик бир макон-да. Наҳотки биз бепоён Қуёш системасида танҳо бўлсак?

— Укинма. Ўт-ўлан борми, демак, онгли мавжудот ҳам бор, деган сўз. Тўғрими, Виктор?

— Донолар «Етти ўлчаб бир кес» деганлар,— дея ҳазил аралаш жавоб берди Виктор.— Қани, Қостя, аравангни опке.

— Хўп бўлади,— дея кема томон шошиладим.

Бир неча дақиқадан сўнг биз бепоён тошлоқ бўйлаб кетиб борардик. Мен бирор тузоқ ёки қопқонга тушиб қолишдан чўчиб, спиралоходни эҳтиёткорлик билан оҳиста ҳайдаб борардим. Назаримда, ёнимизда худди яна биров бордек, бизнинг барча хатти-ҳаракатларимизни пинҳона кузатиб, ўз таъсир доирасига олиб бошқариб тургандек туюлар эди. Шу сабабдан ҳам гоҳо спиралоходни керак бўлмаган йўналишга буриб юборар эдим.

Орадан чорак соат вақт ўтди. Қўнғиртоб доғни эслатадиган қуёш энди уфқ узра чарақлаганча тупроққа ҳарорат сочиб турарди. Тупроқдан элас-элас илғаш мумкин бўлган сарғиш тўлқинлар юқорига ўрлаб, сийрак, малла булутлар билан туташиб кетар эди.

Бир ярим соатлардан сўнг чуқур жарлик ёқасига

етиб келдик. Спиралоходни тўхтатдим, қувончдан ҳай-қириб юбордим: жарлик кенг майдонни кўндалангига кесиб ўтган, яқиндагина ундан сув оққани сезилиб турар эди. Демак, тафаккур мавжуд экан-да! Ахир, сув бор жойда тафаккур ва ҳаёт бўлади. Бошимни кўтариб, Викторга саволомуз қарадим. У менинг нигоҳимни ўзича тушунди-да, олдинга ишора қилиб:

— Хўш, ўтоласанми?— деб сўради.

— Утоламан,— дея беихтиёр жавоб бердим.

— Қани, кўрайлик-чи.

Спиралоходни жар ёқасига олиб келдим-да, ғайри-ихтиёрий равишда моторни ўчирдим. Жарлик анчагина кенг эди, энг катта тезлик билан ҳам ундан ошиб ўтиш амримаҳол. Бунинг устига, у ниҳоятда чуқур бўлиб, қирғоқлари тик ва сирпанчиқ эди. Боя Викторга катта гапириб қўйиб бекор қилибман чамаси.

— Қаранглар, қаранглар!— дея қичқириб юборди Чарли.

Чарли кўрган нарсанинг нима эканини туйқусдан англаёлмай, ҳаммамиз ҳангу-манг бўлиб қолдик.

Жарлик тубидан аллақандай шаффоф жисмдан қилинган аркли кўприк аста-секин кўтарилиб келарди. Кўприк сатҳида эса сарғимтир йўл хира оқариб кўринарди.

Тўсатдан Виктор спиралоходдан ирғиб тушдию жарлик томон югуриб кетди. Унинг ортидан биз ҳам эргашдик — ҳаммамиз бу антиқа кўприкни ким биз учун муҳайё этганини билишга бениҳоя қизиқиб қолган эдик. Аммо ҳеч нарсани кўрмадик: жарлик ёқасида из ёки бошқа бирон-бир белгидан асар ҳам йўқ эди.

— Қаранглар, қаранглар!— деб қичқирди яна Чарли.

Барчамиз бирданига бош кўтариб, у ишора қилган томонга қарадигу баттар таажжубланиб қолдик: шундоқ қаршимизда, жар ортида ажойиб бир шаҳар кўзни қамаштиргудек ярақлаб турарди! Унинг кўк тоқига санчилган баланд миноралари осмон бағрида ёрқин сарғиш ёғду сочиб товланарди. Уйлар деярли кўринмас, улар гўё темирдан қуйилгандек қилт этмай турган дарахтларнинг қўнғиртоб қуббалари ортида кўзга ташланмас эди. Рўпарамизда улкан кўл ястаниб ётар, унинг соҳилларида эса, худди ҳавода сузгандек енгил, чиройли қайиқлар оҳиста сузиб юарди.

— Булар қаёқдан пайдо бўлди?— деб шивирлади Ибодат.

Ҳеч ким индамади. Ахир, на Чарли, на мен, на Надя, на Виктор ҳеч нарсани билмасдик. Бу савол ўзимизнинг ҳам тилимиз учуда турганидан кейин нимаям дея олардик?

Чиндан ҳам, шаҳар қаёқдан пайдо бўлди экан? Хувиллаган сайёрада қулф уриб ўсган бу майсалар қаердан пайдо бўлган экан? Бу ложувард кўл-чи? Балки Марс аҳли қандайдир йўллар билан ўзини ва бойликларини биздан яшириб келгандир? Эҳтимол, улар «ер остида» дегандек, «Марс остида» яшаганмиканлар?

— Кетдик, Костя,— дея спиралоходга йўналди Виктор.

— Вой, болалар, нима бўляпти ўзи?— деб ҳайрат тўла товуш билан сўради. Ибодат.— Наҳотки ҳозир онгли мавжудотларни учратсак? Улар қанақа экан-а? Бизга ўхшармикан ёки...

— Биз — энг мукамал мавжудотлармиз. Бутун Мегаоламда биздан кўра комил мавжудот йўқ,— дея кулимсираб қўйдим.— Бир оздан кейин ўзинг ҳам бунга ишонч ҳосил қиласан. Фақат, илтимос, ҳушингдан кетиб ўтирма. Ернинг асл қизига хос мардона бўл.

— Йўқ, мен беҳазил айтяпман.— Ибодат қип-қизариб кетди, катта-катта қора кўзлар жуфт юлдуздек чақнади.— Наденька, жонгинам, нега индамайсан? Бир нима десанг-чи!

— Фол очиб нима қилдим,— деди Надя ҳам ҳаяжон билан.

Очигини айтганда, спиралоходни бу нотаниш, сирли кўприк томон ҳайдаб борар эканман, асло ҳазил қилгулик ҳолим йўқ эди. Назаримда, мана ҳозир кимдир шартта йўлимни тўсиб чиқадию нари ўтказмай қўядигандек эди. Тўғри, айти пайтда ёнимда негадир аллакимнинг шарпасини сезиб тургандек эдим, у гўё менга руҳан далда бериб, ҳеч нарсадан қўрқмай, шаҳарга кириб бораверишга даъват этар эди.

Шаҳар тобора яқинлашиб келарди. У гўё лаҳза сайин кенгайиб-катталлашиб борар ва ўзининг азимлиги билан бизни ҳайратга соларди.

— Марсликлар, марсликлар!— деб бирдан қичқириб юборди Ибодат.

— Тўхта, Костя,— деди Виктор.

Спиралоходни таққа тўхтатдим.

Марсликлар кўл ўртасида, елканли чоғроқ қайиқда сузиб юришарди. Улар Ердәги одамларнинг худди ўзи, биздан ҳеч қандай фарқлари йўқ эди. Ҳатто уларнинг

бири — қайиқни бошқариб бораётгани худди менга ўхшайдигандек туюлди. У ҳам менга ўхшаб, кўзларини хиёл қисинқираб олдинга тикилганча, бошини эгган кўйи шерикларнинг гапига қулоқ соларди.

— Балки буларнинг барчаси... тушдир?— дея ишонқирамай сўради Надя.

— Балки... Қани, Костя, бир сигнал бериб кўр-чи!— деди Виктор.— Қизиқ, негадир ҳеч ким бизни пайқама-япти-я? Шубҳали...

— Менимча, бу ерда ҳеч қандай шубҳали нарса йўқ,— дея эътироз билдирдим.— Улар бизни шу жойда истиқомат қилувчилардан бўлса керак деб ўйлашаётган бўлса керак. Тўғри-да, биз билан элакишиб ўтиришдан уларга нима фойда!

— Ростдан ҳам, гапингда мантиқ бор,— деб менга юзланди Виктор.— Аммо тахминингга қўшилолмайман. Кўриниб турибдики, бизнинг бу одамлардан бўйимиз пастроқ. Демак, бизни маҳаллий аҳоли деб ҳисоблашлари мумкин эмас. Унинг устига, бизнинг скафандрда эканимизни ҳам унутма.

— Скафандрларимизни узоқдан пайқаш қийин,— деди Чарли.— Очиги, мен баъзан ўзим ҳам яқиндан пайқай олмай қоламан. Ахир, скафандрларимиз деярли кўзга кўринмайди-ку.

— Биру ноль, Виктор, Костянинг фойдасига,— деди Надя жилмайиб.

— Бўпти, тан бердим.— Виктор қўлини кўтариб қўйди.

Мен сигнал мурватини қаттиқ-қаттиқ босдим. Кучли чинқириқ товуши ҳам марсликлар эътиборини жалб қилмади. Улар, чамаси, кўлнинг нариги соҳилида пайдо бўлган қордек оппоқ кемага тикилганча, нима ҳақдир қизгин баҳслашмоқда эдилар.

Виктор спиралоходдан тушиб, қирғоқ томон юрди. Бир муддат кутиб тургач, биз ҳам унга эргашдик, бироқ сувга яқинлаша олмадик: қирғоқ шу қадар баланд ва тик эдики, беихтиёр оптимизга қайтдик.

— Ҳечқиси йўқ, биз ҳали бу кўлда маза қилиб чўмиламиз ҳам,— дея Викторга таскин берган бўлди Чарли.— Қара, шаҳар томондаги қирғоқ анча ясси экан.

— Ясси эканми?— деб сўради Виктор, негадир жавоб қайтаришга шошмасдан.

У нега ўйлашиб қолди экан? Бу билан нима демоқчи бўлди? Ҳаммамиз марсликларнинг шаҳар тарафдан ке-

либ, қайиққа тушиб олис-олисларда сочилиб ётган яшил ороллар томон сузиб кетаётганликларини аниқ-равшан кўриб турардик.

— Кетдик, Костя!— деди Надя.

— Ҳа-ҳа!

Йўқ, мен қанчалик уринмайин, шаҳарга кириб бор-гач, баҳайбат дарахтлар ортида кўрганларимни тасвир-лаб беришдан ожизман.

Шаҳар кўчалари, бизнинг одатдаги кўчаларимизга ўхшамасди. Шаҳар атрофи конуссимон баланд иншоот-лар билан қуршалган катта майдондан бошланарди. Бу иншоотлар бир-биридан анча нарида жойлашган бў-либ, улар орасида тепаси шаффоф, ярқироқ материал билан қопланган пастак бинолар бор эди. Бинолар ат-рофида эса катта-кичик гулхоналар. Майдон ўртасида аллақандай эркак ва аёл ҳайкали. Яқинроқ бориб, аёл ҳайкалини кўздан кечира бошлаганимизда, назаримда, гўё унга жон киргандек, ҳатто қулоғим остида тиниқ, майин овози жаранглаб кетгандек туюлди: «Хўш, галак-тика фуқароси, бизнинг ватанимиз сенга маъқул бўл-дими?»

Бундай қарасам, Чарли ҳам менга ўхшаб ғалатиноқ бўлиб турибди. Марслик аёл ҳайкали билан навбатдаги унсиз мулоқотим пайтида у мени бир туртди-да, ҳая-жонланиб:

— Улай агар, у мени яхши кўриб қопти!— дея хитоб қилди.

— Нималар деясан? У менга ошиқ бўлиб қолди-ку,— дедим ярим ҳазил, ярим чин оҳангда.

— Қим у, сизларга ошиқ бўлиб қолган?— Надя би-лан Ибодат шу заҳоти бараварига биз томон ўгири-лишти.

Мен аёл ҳайкалига боққанимда ҳис этганларимни уларга сўзлаб бердим.

— Марсликлар, афтидан, боқий санъат сирини эгал-лаб олишган бўлса керак,— деди Надя ўйчан оҳангда.— Ишонасизларми, йигит ҳайкалига яқинлашганимда, у мени синчиклаб кузатаётганини сездим. Ҳа, дарвоқе, кўзларида чинакам ҳайрат ифодаси бор эди.

Шу пайт Виктор тўсатдан:

— Бўлмағур гап!— деб қолди.— Ҳамманглар роса чарчабсизлар шекилли. Кетдик.

— Спиралоход-чи?— дедим ташвишланиб.

— Уйлайманки, уни бўри еб кетмас,— деди Виктор кулиб.— Бордию уни ўғирлаб кетишади, деб хавотирла-

наётган бўлсанг, пойлаб қолақол. Нимаки кўрсак, кейин сенга ҳаммасини гапириб берамиз. Майли, бу ишни мен ўз зиммамга оламан.

— Аҳмоғинг бор экан-да,— дедим хафа бўлиб.

Биз бояги бир жуфт ҳайкал томон йўл олдик. Кўз ўнгимизда уларга аста-секин жон ато бўлгандек эди — дастлаб қад ростлаб шоҳсупадан тушиб келишди-да, гўё бизни шаҳарга таклиф қилган каби қўлларини олди-га чўзишди.

Мен аёл ҳайкалига назар ташладиму яна унинг тиниқ, майин овозини эшитдим: «Сен дўстларинг ҳузури-дасан, галактика фуқароси».

Кейинроқ эса, Надя ҳам, Ибодат ва Чарли ҳам бу товушни эшитганликларини айтишди. Виктор негадир елка қисиб, кулимсираб қўйди. Балки у бизнинг диққат назаримиздан қочган бирор нарсани пайқагандир? Эҳтимол, шунчаки сир бергиси келмаётгандир?

— Ақл бовар этмайди-я!— деди Чарли туриб-туриб.

— Ҳа, нима бўлди?— деб сўради Ибодат қуюқ киприкларини пирпиратиб.

Ҳайкалларни яна бир оз томоша қилиб турдик-да, сўнг қизил шағал ётқизилган текис йўл бўйлаб юриб кетдик. Икки-уч лаҳзадан кейин Виктор бирданига тўхтаб қолди, бирпас олдинга тикилиб тургач, чурқ этмай ортига — ҳайкаллар ёнига қайтди.

Ҳайрон бўлиб, бир-биримизга қараб олдик.

— Унга нима бўлди?— деди Чарли аста.

— Чамаси, яна бирор янги ғоясини текшириб кўрмоқчи шекилли,— деди Ибодат ҳавас билан.

— Виктор!— деб чақирди Надя бетоқатланиб.

Виктор унинг товушини ё эшитмади, ё ўзини эшитмаганга солди. Ҳар қалай, хитобга жавоб бермай, ҳайкалларнинг олдига яқинлашди-да, шоҳсупа пойида бир лаҳза тин олгач, тўғри... уларнинг ичига кириб кетди. Ҳайкаллар бағрини худди кўланкани кесиб ўтгандек бемалол кесиб ўтганини кўриб, ҳаммамиз ҳайратдан «Вой!» деб юбордик ва яна бир-биримизга тикилиб қолдик.

— Демак, улар ҳақиқий эмас экан-да?— деди Надя эркак ва аёл ҳайкалига имо қилиб.

— Менимча...— Виктор шундай деб тағин бир марта ҳайкаллар орасига сингиб кетди-да, на ўзига, на уларга ҳеч бир зиён-заҳмат етказмай сирғалиб чиқди.— Хўш, бунинг нима эканини сездингларми?

— Нима экан?— дея бўғиқ товушда сўради Чарли.

Мен чурқ этмай қолгандим. Қалламда турли-туман фикрлар шундай чарх урар эдики, ҳозир ҳатто ўзлигимни ҳам унутиб қўйган эдим.

— Виктор, бу қанақаси ахир?— деди Ибодат ташвишланиб.— Демак, бу ерда, Марсда исталган жисмининг орасидан бемалол ўтиб кетавериш мумкин эканда? Ахир, бу бемаъни гап-ку, Виктор, тўғрими?

— Тўғри.

— Йўғ-е?

— Нима «йўғ-э?»

— Мен ҳеч нарсага тушунолмайд қолдим!

— Мен ўзим ҳам ҳозирча тушунмайроқ турибман. Э, дарвоқе, ана, биз томонга қараб марсликлар келишяпти. Ўзларидан сўраб қўяқоламиз.

Ҳаммамиз Виктор кўрсатган томонга баравар ўгирилиб, бараварига бир қадам олға ташладик — бирортамизнинг ҳам гапиришга мажолимиз қолмаган, ҳаяжон ҳаммамизни толиқтириб қўйган эди.

Дарҳақиқат, рўпарамиздан ялтироқ либослар кийган марсликлар келишарди. Бироқ бизни уларнинг кийимлари ҳам, ўзлари ҳам таажжублантирмади. Уларнинг баҳайбат қадди-қомати бизни ҳайратга соларди. Улар биздан уч ёки тўрт марта катта эди. Ўзимни хаёлан бу девқомат кимсалардан бирининг қўлида тасаввур қилиб, аъзойи баданимдан муздек тер чиқиб кетди.

— Ана қомат!— деди Виктор бош чайқаб.

— Жим, секинроқ!— деб шивирлади Чарли.

— Қўрқма, улар бизга тегмайди. Хоҳласанг, ҳозир бориб бирортасининг тиззасига бир уришим мумкин.

— Жонингдан тўйган бўлсанг, бўлти, бориб урақол,— деб кулди Чарли.— Фақат, уйингни адресини айтиб кет, хоки туробингни қаерга жўнатишни билиб қолайлик.

— Наҳотки? Кўп ҳам шошма.

Надя марсликлар томон йўл олган Викторнинг йўлини тўсди:

— Тўхта. Балки шошилмаслигимиз керакдир.

Виктор унга бир қараб қўйдию индамай четга чиқди. Уларнинг орасида аллақандай ички бир муносабат пайдо бўлган, деб ўйладим мен. Бошқа пайт бўлганда-ку, дарҳол бунинг қандай муносабат эканлигини аниқлашга киришардим-а, лекин, ҳозир бутун фикри зикрим манави баҳайбат кимсаларда эди.

Бу орада улар деярли олдимизга келиб қолишган эди. Биз уларнинг баланд товушларини эшитиб, сариқ

юзларини ҳам аниқ-равшан кўриб турар эдик. Улар бизни ҳам кўрганликларига ишончим комил, шу сабабли бўлажак учрашувни ўйлаб, юрагим увишиброқ турардим.

— Қалтирайверма, Костя, ҳаммаси жойида бўлади,— деди Виктор.

— Қурол-яроғ олволсак бўлар экан,— дейишдан бўлак гап тополмадим. Ваҳоланки, ҳозирги вазиятда сира ҳам қурол ишлатолмаслигимга жуда яхши ақлим етарди.

Баҳайбат кимсалар ҳайкаллар олдига яқинлашиб, тўхтадилар. Улардан бири бошини кўтариб, ифтихор билан:

— Хороворан!— деди.

Шериклари эса чурқ этмай, бошларини баланд кўтариб, ҳайкалларнинг юзига ҳаяжон билан қараб қолдилар.

Таажжубланарли ери шундаки, баҳайбат кимсаларнинг бирортаси ҳам бизга қарамас, биз бу ерда гўё умуман йўқдек, ҳеч ким бизга парво қилмас эди. Бу ҳол мени ва Чарлини ниҳоятда газаблантирди ва биз тилимизга бирмунча эрк бердик.

— Асабингларни аянглар, оғайнилар,— деб кулимсиради Виктор.— Бу улкан одамлар бари бир сизларнинг гапингизни эшитишмайди!

— Балки сенинг гапингни эшитишар?— деди Чарли истеҳзо билан.

— Менинг гапимни ҳам эшитишмайди.

— Менга қара, Виктор, топишмоқ айтишни бас қилсак,— дедим мен.— Булар ҳақида Ерда шунча бош қотирганимиз ҳам етар. Назаримда, сен бирор нарсани биладиганга ўхшайсан. Нима у, бизга ҳам айт. Бўлмаса, мен ҳозир марсликларга мурожаат қиламан.

— Виктор, балки сен ростдан ҳам бизни қийнашга чек қўярсан?— деб илтимос қилди Надя.

Виктор жим бўлиб қолди. Бу эса менга ёқинқирамади. Бояги нўписани амалга оширишга қарор қилиб, тўғри марсликларнинг олдига бордим-да, жонимнинг борича бақирдим:

— Эй, менга қаранглар! Биз сизнинг ҳузурингизга Ердан учиб келдик! Тушуняпсизларми, Ердан! Ҳали бу нарсага роса қизиқиб қоласизлар, ҳа! Эшитяпсизларми, ҳой?!

Марсликлар ҳатто пинак ҳам бузишмади. Уз қавмдошлари яратган ҳайкалларми, гўё уларда бутун кои-

нот мужассам топгандек, ҳамон ўша мислсиз диққат билан кўздан кечиришарди.

— Нега индамайсизлар?— дея яна қаттиқроқ қичқирдим.

Чарли ҳам менга жўр бўлди. Ниҳоят, баҳайбат кимсалар бизнинг товушимизни эшитишди шекилли, пастга тикилиб жим қолишди, бошларини хиёл қўйи солишди, сўнг бир-бирларига қараб олиб, индамай кўл томон йўл олдилар.

Менга роса алам қилиб кетди. Бу аламга зум ўтмай дўстларимнинг алами, экспедициямизни умид билан сафарга тайёрлаган барча кишиларнинг алами ҳам қўшилдию шаҳд билан олға отилдим, икки-уч ҳатлашдаёқ баҳайбат кимсаларга етиб олдим:

— Ҳой, қаёққа кетяпсизлар?! Қаёққа? Наҳотки бизни кўрмаётган бўлсангизлар? Биз Ердан келдик, тушуняпсизларми, Ердан!

Марсликлар ҳамон менга парво қилмай кетиб боришарди.

Сўнгги сабр-тоқатим ҳам тугаб, фигоним фалакка чиқди. Ўртада бораётган марсликнинг нақ рўпарасига туриб олдим. Имоним комилки, бу сафар у мени албатта пайқайди! Бироқ шу пайт ақл бовар этмайдиган бир ҳодиса юз берди: марслик гўё олдида ҳеч нарса йўқдек, нақ менга қараб бемалол қадам қўйди ва тўғри... менинг танам аро сирғалиб ўтиб кетди!

Оғзим очилганча турган жойимда қотиб қолдим. Ҳайратданми, қўрқувданми — билмайман. Демак, Марсда тирик мавжудотлар ҳам моддий эмас экан-да? Ундай бўлса, биз Марс сатҳида қандай қилиб юрибмиз? Нега Марснинг қаърига сингиб кетмаяпмиз?

Жин урсин, балки баҳайбат кимсалар атмосферанинг қуруқ ўзидан «яралган» бўлсалар-чи? Бу бўлмагур гап, албатта. Бундай гапни ўзингдан эшитиш эса — яна ҳам бемаънироқ, аммо ҳозир кўрган нарсаларимизни бўлак қандай изоҳлаш мумкин?

— Ҳа, оғайни, нега ширин суханларингни эшитишмади?

Викторнинг овозини эшитиб, истар-истамас ортимга ўгирилдим. Гарчи бу жумбоқнинг тезроқ ечилишини пойлаб, ичимда ўт ёнаётган бўлса-да, юз берган воқеани эслагим келмасди.

— Ҳа, индамай қолдинг?

— Уйлаяпман.

— Майли, ўйлайвер, — деб далда берди Виктор.

— Йўқ, ростдан ҳам улар сенга бирор нарса дейиш-
дими?— деб сўради Ибодат.

— Нима, ўзинг кўрмадингми?— деди Чарли унга
жавобан.

— Гапирсанг-чи!— деди Надя Викторга юзланиб.

Виктор елка қисиб қўйди:

— Очиги, мен ҳали аниқ бир нарса деёлмайман.
Фақат, ўйлашимча, бу сайёрада кўпдан буён на марс-
ликлар, на бу шаҳар, на бу кўл бор.

Худди илон чаққандай сапчиб тушдим:

— Тушунмадим?

— Мени тушуняпти деб ўйлайсанми?..— Виктор ил-
жайиб қўйди.— Менимча, ҳамма гап, биласизларми...
Ҳа, яхшиси, келинлар, биноларнинг ичига кириб кўрай-
лик. Балки, мен янглишаётгандирман.

— Йўқ, ҳар ҳолда, сенингча бу кўриб турганлари-
миз нима? Саробми?— Надя Викторнинг тирсагидан
тутиб сўради.

— Менимча, ҳа!

— Шошма, шошма...— деди Чарли тўлқинланиб,—
билишимча, сароб деган нарсанинг тил-забони бўлмас
эди-ку? Ҳатто Марсда ҳам бунинг имкони йўқ. Система-
миздаги физик қонуниятлар ягона.

— Бунга ишончинг комилми?

— Албатта.

— Менинг эса ишончим комил эмас, оғайни. Майли,
манави бинога кириб кўрайлик-чи,— деб Виктор улкан
қўзиқоринни эслатувчи, майдон тўрида оқариб турган
иморатни кўрсатди.

— Кетдик,— деди Чарли.

Бўм-бўш майдонни кесиб ўтарканмиз, бир-бирига
зид хаёллар дилимда ғалаён қиларди. Кўнглимга нима-
лар келиб, нималар кетмади дейсиз шу паллада! Телба
бошимда қандоқ орзу-режалар ғужғон ўйнамади! Ҳат-
то, хаёлимга, бу шаҳар ҳам, бу кўл ҳам, марсликлар
ҳам Марсга ўзга системадаги сайёрадан ташланмаган-
микан, деган фикр ҳам келди. Бу сайёра, Ердаги одам-
ларга маълум аксилотамда эмас, балки биз ҳозирча
билмайдиган ўзга системада жойлашганмикан? Шу-
нинг учун ҳам у билан алоқа ўрнатиш имкони бўлма-
гандир?

Миямга келган сўнги фаразни Надяга ҳам айтдим.
У тўхтаб, бошимдан-оёғимга шундай бир назар солди-
ки, гўё мен ҳозиргина руҳий касалликлар шифохонаси-
дан чиқиб келгандек эдим.

— Чарчабсан шекилли, Костя.

— Шошма,— дедим мен ранжймай,— чарчоқ ҳақида ҳозир сўз ҳам бўлиши мумкин эмас... Бўлмаса, менга тушунтириб бер: буларнинг ҳаммаси нима ахир? Балки, буюмлару одамлар — атмосферанинг узвий бир қисмидир?

— Чарчабсан, Костя, худо ҳаққи, чарчабсан,— деди Надя хўрсиниб.

— Виктор айтяптики, гўё буларнинг барчаси сароб эмиш,— дея бояги оҳангда давом этдим мен.— Мен бу гапга қўшилолмаيمان. Чарли ва Ибодат ҳам менинг фикримни қувватлашяпти. Мана кўрасан, биз ҳойнаҳой янгича ҳаёт тарзи билан тўқнаш келган бўлсак керак. У биздан мутлоқ мустақил равишда мавжуд ва бундан кейин ҳам мавжуд бўлаверади.

— Майли. Узингни бос. Омон бўлсак кўрамиз..

— Омон бўлсак эмиш... Пойлаш ҳам жонга тегди!— дедим аччиқланиб.— Мен эса ҳаммасини ҳозироқ билгим келяпти, тушундингми, ҳозироқ!

Надя бу сафар ҳам менга худди телбага қарагандек тикилди-да, тирсагимдан оҳиста тутди:

— Қани, юр тезроқ; кетдик!

Бинога катта мрамар ровон орқали кирилар экан. Унинг икки томонида қўлида коса тутган алпқомат эркак ҳайкаллари ярқироқ ёғду сочиб турарди. Косаларда эса қизғиш аланга тепага ўрларди.

— Чарли, сен Костянинг тажрибасини такрорлай оласанми?— деб сўради Виктор.

— Албатта.

Чарли дадил юриб ҳайкал олдига яқинлашди ва бемалол унга қараб юрди — зум ўтмай ҳайкал ортда қолди.

Виктор мамнун бўлиб, кафтларини ишқаб қўйди:

— Яшавор, Чарли! Дўстлар, мен сизларга анчагина нохуш бир хабарни маълум қилмоқчиман: Марсда кўпдан буён онгли ҳаёт йўқ. Биз ҳозир аллақачонлар йўқ бўлиб кетган цивилизациянинг олис шарпаларинигина кўриб турибмиз. Уйлайманки, биз бу жумбоқни ечолсак керак. Ишонаманки, бинонинг ичига киришни хоҳловчилар бўлмаса керак?

Мени худди қуюн учиргандек, ўрнимдан шартта қўзғалдим:

— Бор хоҳловчилар!

— Хайр, майли, марҳамат,— дея Виктор меҳмондўст мезбон сингари қўли билан бинога ишора қилди.

Кўзга кўринмас аллақандай сеҳрли куч елкамдан тутиб итараётгандек, бино олдига яқинлашдим. Викторнинг гапларига ишонгим келмасди, Шаҳарнинг ҳам, боя кўрган кимсаларимизнинг ҳам, шарпа эканига ақлим бовар этмас, назаримда, худди шу лаҳза марсликларни — тирик, онгли мавжудотларни учратадигандек эдим.

— Ҳа, оғайни, нега тўхтаб қолдинг?— деди Виктор.— Борақол... Ичкарида сенга зиёфат тайёрлаб қўйибди. Энг гўзал марслик қизлар елиб-югуриб хизматингда бўлишади.

— Эҳтимол, биринчи бўлиб ўзинг кирарсан? Ҳар қолда, сен анча савлатлироқсан.

Бу гап қандай қилиб оғзимдан чиқиб кетганига ҳайрон эдим. Нега остонада тўхтаб қолдим ўзи? Наҳотки ўз фаразимнинг тўғрилигига ўзим ишонмаётган бўлсам?

— Хўп майли, Костя. Кетдик.

Виктор лабларини қатъият билан қимтиб, бино томон дадил йўл олди. У, бино олдидаги ровонни ҳам, шаҳарда учраган бошқа иншооту буюмлар сингари моддий эмас, деб қатъий ишонганидан, зинапоёга яқинлашганда беписандлик билан олдинга қадам ташлади. Гўё теп-текис майдонда юриб бораётгандек оёғини судраб босаркан, бирдан вой-войлаб юборди-да, бир четга ағдарилиб тушди.

Надя югурганча унинг олдига етиб борди:

— Нима қилди? У ер-бу еринг синмадими, ишқилиб? Демак, биз ноҳақ эканмиз-да? Ахир, оёғингни зинага уриб олганингдан кейин...

— Э, жин урсин, ўлай агар, нима бўлаётганига ақлим етса!— деди Виктор амаллаб ўрнидан тураркан.— Хўп, Костя, қулоғим сенда.

Бу пайтда мен ровоннинг ўртасига бориб қолган эдим:

— Бўпти, қолганини зиёфатдан кейин гаплашамиз. Қани, ортимдан!

Биз эҳтиёткорлик билан атрофга аланглаганча оҳиста қадам босардик. Шаҳарнинг ҳақиқатан ҳам мавжуд эканига энди ҳеч биримиз шубҳа қилмасдик. Бу ерда гафаккур ҳам барқарор эканига, айни дақиқада бизни таъқиб этиб, хатти-ҳаракатларимизни бошқариб бораётганига ҳам энди ишончимиз комил эди.

— Чиройли-я, тўғрими?— деди Ибодат атрофга ҳавас билан боқаркан.

— Тўғри,— деди Чарли.

Рўпарамиздаги ланг очиқ турган эшикдан шу пайт

тўртта баҳайбат кимса чиқди-да, баланд овозда хахолашиб кулганча пастга қараб равона бўлишди. Бахтга қарши, уларнинг бирортаси ҳам бизни пайқамади, шу сабабли яна ўзимиз ёлғиз қолдик.

— Нима бўляпти ўзи, а?— деб сўради Надя тева-
ракка аланглаб.

— Кетдик!

Виктор бу гапни кескин бир оҳангда айтди, аммо у бизга деярли кучли таъсир қилмади. Энди бояги қизиқиш ва иштиёқимиз сусайган, ҳар биримизнинг кўнглимизни аллақандай англаб бўлмас бир ғусса чулғаб олган эди.

Бир оздан сўнг катта залга кириб бордик. Зал нимқоронғи бўлиб, баланд деворлари тагида катта-катта стол-стуллар турарди. Уртада учи шифтни тешиб чиқиб осмонга қараб бўй чўзган металл устун; унинг атрофи пастак нақшинкор панжара билан ўралган. Устундан залнинг бурчаклари томон кўз илғар-илғамас сарғимтир ришталар тортилган эди.

— Космик Станция,— деди Чарли ҳам сўроққа, ҳам тасдиққа ўхшаш бир оҳангда.

— Ростдан ҳам, болалар!— деди Ибодат устунга қараб яқинлашаркан.

— Шошма,— дея уни тўхтатди Виктор.

У, чамаси, Ерда учратганимиз Космик Станцияга ўхшаган бу устунни дастлаб ўзи кўздан кечирмоқчи эди. Аммо ниятига эриша олмади: у ярим йўлга етганида панжара қўрғошинранг тусга кириб, чарс-чарс чақмоқ чақа бошлади.

— Нима бу?— деб шивирлади Чарли.

— Қим билсин. Балки огоҳлантиришдир.

Виктор тўхтаб, устундан кўз узолмай қолди. Биз ҳам устунга тикилганча, у бирор улкан механизмнинг узвий қисми бўлса керак, дея тахмин қилардик. Боягина юрагимизни чангаллаган ғам-ғашлик буткул ариган, вужудимиз яна жўшқин ҳаёт иштиёқи билан тўлган эди.

— Унда нима бор экан?— деди Надя Виктор сари юриб.

— Яқинлашма... Балки бу телеаппаратдир? Наҳотки кирликларнинг аждодлари чиндан ҳам бу ерда яшаган бўлсалар? Қандай зарурат уларни бу қадар узоққа учиб кетишга мажбур қилди экан? Ахир, Ер шундоқ ёнларида-ку...

— Ерда баҳайбат кимсаларнинг скелетлари топил-

ган. Эҳтимол, бу марсликларнинг қолдиқларимикан?— дея нишонқирамай сўради Чарли.

— Эҳтимол.

Виктор яна бир неча қадам олға юрди ва бизнинг шундай кўз ўнгимизда ўз рангини йўқота бошлади. Биз бирор нима қилишга ҳам улгуролмай қолдик. Худди шу лаҳза устундан унинг ўзига ўхшаган устунлар ажралиб чиқди-да, икки томонга қараб ҳаракатлана бошлади. Улардан бири нақ бизнинг устимизга бостириб келарди. Ҳаммамиз бўсағада уймалашиб қолдик — ана шу лаҳзада у бизни қувиб етди. Бошимиз узра кучли гум-бурлаш янградю шу заҳоти атрофни қоронғилик қоплади.

Қоронғилик узоқ вақт аримади. Энди менга, у ҳеч қачон тугамайдигандек туюларди. Ташвишланиб, дўстларимни чақира бошладим. Кимдир жонҳолатда шивирлади: «Кимсан? Кимсан? Кимсан?»

Билмадим, ниҳоят атроф яна ёришмаганда, балки ақлдан озармидим... Кўз олдим ёришгани билан муцкулим осон бўлгани йўқ: ёнимда ҳеч ким — на Виктор, на Чарли, на Надя, на Ибодат бор эди. Боя биз кирган залдан ҳам ном-нишон қолмаган эди. Мен пастак дўнглик устида турардим. Олдинда, сап-сарик бўлиб ястаниб ётган дарё ортида аллақандай тоғлар қорайиб кўринарди. Уларнинг ўткир чўққилари осмон бағрини тешиб тургандек, оғир қизғиштоб булутлар эса чўққиларга ўралиб олгандек туюларди. Унг томонда бирор гиёҳсиз, ял-яланғоч чўл чўзилиб кетган, чап тарафда қуюқ, баланд ўрмон. Ўрмондан ҳайвонга ҳам, ўсимликка ҳам ўхшамаган алланарса турнақатор бўлиб тизилганча дарёга қараб ўтиб борарди. Орқада қизил денгиз чайқаларди...

«Қаердаман? Менга нима бўлди? Дўстларим қаерда қолишди?»

Саволлар устма-уст ёғилиб келар, лекин уларнинг бирортасига жавоб топодмасдим. Чунки кўриб-эшитиб турган нарсаларимнинг бирортасида ҳам табиийликдан ҳеч қандай асар сезилмасди. Теварагимда ястаниб-товланиб ётган борлиқ гўё менинг хаёлимдагина мавжудга ўхшарди.

Манзара аста-секин ўзгара бошлади. Боягина ўрмон шовиллаб турган жойида тоғлар пайдо бўлди, тоғларнинг ўрнида эса кумушдек оқариб дарё кўзга ташланарди. Дарё қайнаб-тошганча пишқириб турди-да, сўнг

қизғиш алангага тўлиб оқа бошлади. Денгиз қилт этмай турар, осмон мовий ҳовурга тўлиб борар эди.

Устимдан совуқ сув қуйиб юборгандек, қўрқув бутун вужудимни музлатиб қўйди. Ҳазимни ортиқ тутолмай бақириб юбордим:

— На-адя!!!

Надя жавоб бермади. Қаёқдан ҳам жавоб берсин! Менинг товушим тепалик теграсидан нари ўтмай, муаллақ туриб қолгандек эди.

— На-а-а-дя-я!!!

Устма-уст яна қичқирдим. Ҳамон жимлик, ҳамон сукунат. Атрофда аҳён-аҳён ранг-баранг ҳалқачаларнинг гаройиб шуълалари жилва қилиб қўяр эди.

Товушимни ҳеч ким эшитмаслигига узил-кесил ишонч ҳосил қилгач, тепаликдан тушиб, дарё ёқасига йўл олдим. Бу пайтда дарё яна ўз тусини ўзгартириб қоп-қора рангга кирган, тубсиз бўшлиқ қаърида улкан жарликка ўхшаб кўринарди. Ким билсин, балки аслида ҳам шундайди. Дарё ўзанида митти, ёруғ юлдузлар ва хира кўкимтир доғлар пайдо бўла бошлади.

Яшил ёғду сочиб турган катта бир юлдуз тўсатдан менга қараб учиб кела бошлади. У лаҳза сайин шаклини ўзгартириб келарди. Беихтиёр четроққа қочдим ва ўзимни... поёнсиз далада, мовий гуллар очилиб ётган беҳудуд ўтлоқда кўрдим.

— Худди намозшомгулнинг ўзи-я!— деб юбордим чаман-чаман бўлиб қулф урган гуллар-узра оҳиста учиб юрган капалаклар томон бир қадам қўярканман.

Бироқ гуллардан узишга улгурмадим — шундоқ рўпарамдаги тақир дўнглик ортида аллақандай шарпани сезиб бошимни кўтардиму баҳайбат бир махлуқнинг чала уйқули кўзлари билан менга тикилиб турганини кўрдим.

— Бронтозавр!

Бу фикр борлиғимни чақмоқдек титратиб ўтди. Жонҳолатда орқамга қочдим. Хайрият! Улкан папоротниклар ортидан сапчиб чиққан бу баҳайбат махлуқнинг ханжардек тишларига илинишимга бир баҳя қолган экан! Бахтимга, у менга эътибор қилмай, дарё лабида юрган тоғ эчкиси томон отилди.

Бу тўқнашув нима билан тугади — кўролмай қолдим, чунки шу асно бошим узра ҳаво қалдираб, юзтубан ерга йиқилдим: сал нарида иккита птеродактил қандайдир қушни қувиб борарди.

— Нималар бўляпти ўзи? Қаердаман?!

Товушим яна самода муаллақ қолди. Тагин кучли қўрқув туйғуси вужудимни исканжага олди, ақлдан озган каби шундоқ ёнгинамда пайдо бўлган дарахтга тирмашдим. Худди шу лаҳза нақ рўпарамда аллақайқдан баланд шаршара пайдо бўлдию мен ҳушимни буткул йўқотиб донг қотиб қолдим.

Афсуски, кўргиликларим шу билан тугамади. Кўп ўтмай шаршара кўздан йўқолиб, унинг ўрнида планетолет пайдо бўлди. Мен бундай планетолетни Ерда, Космоградда, Астронавтика музейида кўрган эдим. Кейин планетолет ҳам ғойиб бўлди-да, ўзимни Москвада, Қизил Майдонда кўрдим. Дўстларим — Надя, Чарли, Ибодат ҳам шу ерда эди. Фақат Викторгина кўринмасди.

— Нималар бўляпти, Костя?— деб базўр гўлдиради Чарли.

Елкамни қисиб қўйдим. Нима ҳам дея олардим?

— Биз, чамаси, бошқа фазо ва макон бирлигидаги жойга тушиб қолган бўлсак керак,— деди Надя.

— Тўртинчими?— деб кулди Ибодат.

— Нега энди тўртинчи бўларкан? Балки бешинчидир, балки ўн учинчидир,— деди Надя.— Очиғи, буни мен ҳам билмайман. Майли, ҳечқиси йўқ. Викторни топиш керак. Костя, сен уни кўрмадингми?

— Йўқ, Мен сени роса қақирдим, эшитдингми?

— Мен ҳам сени қақирдим. Виктор қаерда қолди экан-а? Болалар, сизлар кўрмадингларми?— деб сўради Надя Чарли ва Ибодатга юзланиб.

Уларнинг нима деб жавоб қайтарганликларини бил-олмай қолдим. Беихтиёр четроққа қараб бир қадам қўйган эдим — шу замони яна бояғи тепача этагидаги қора дарё қирғоғига бориб қолдим. Дарё ҳамон қойноқ билан туташиб ётарди, тубида ҳамон юлдузлару туманликлар кўзга чалинади.

— Тепаликка кўтарил!

Ким бу? Ким бу буйруқ бераётган? Овоз тўрт томонимдан тобора сиқиб келар, гўё миямнинг қатламларига сингиб бораётгандек эди. Яна бир бор дарёга қараб олдим-да, тепалик тарафга бурилдим.

— Нима қилиб турибсан, оғайни?

Виктор-ку! Қарасам, у тепалик устида турибди. Осмони фалакнинг аллақайси бурчидан таралаётган хирагина ёғду унинг қадди-бастини аранг ёритиб турарди. Гўё афсун қилингандек, шоша-пиша унинг олдига чиқиб бордим.

— Қалай аҳволлар, оғайни?

— Тузук. — Викторнинг ёнига чиқиб, нафасимни ростладим. Унинг юзи чўзилиб, сарғайиб кетган, ўнг ёноғида аллақандай чандиқ кўзга ташланар эди. — Нима бу?

— Ҳа, қўявер, арзимаган нарса. Леопардгами, мушукками ўхшаган бир махлуқ билан тўқнаш келиб қолдим. Болаларни кўрдингми?

— Кўрдим.

— Қаерда?

— Қизил Майдонда.

— Қ-қаерда?

— Москвада. Қизил Майдонда.

— Қизик. Қачон кўрган эдинг?

— Ҳозиргина. Уч минут чамаси бурун. Балки сал кўпроқ ҳам бўлгандир. Жин урсин, ким билади бу маконда вақт қандай ўтишини!

— Ҳар ҳолда, бу бизники — Ер вақти ҳам, Марс вақти ҳам эмаслиги аниқ. Мен ҳам улар билан ҳозиргина ажралишдим. Қаерда учрашганимизни тасаввур қила оласанми? Неандерталь одамлар горида. Менимча, Хау Аунинг замондошлари бошланасида.

Бу гапни эшитиб сираям ҳайрон бўлмадим.

— Қани улар ҳозир?

— Билмайман, оғайни.

— Балки Ерда қолишгандир?

— Йўқ-э. Улар шу атрофда. Эҳтимол, дарё бўйида қолишгандир. Бу оламда ахир ўзгача қонуниятлар амал қилади. — Виктор атрофга аланглади. — Бу ердан чиқиб кета олармиканмиз?

— Улар бизга ёрдам беришлари лозим.

— Қим?

— Марсликлар, — дедим мен комил ишонч билан.

Дарё узра кучли шамол эсиб ўтди. Тўлқинлар мавжи аро, гўё ланг очик эшикдан чиқиб келгандек Надя, Чарли ва Ибодат чиқиб келишди.

— Ниҳоят, яна ҳаммамиз биргамиз!

— Сал шошмайтур, — деди Виктор. — Бизни, менимча, ҳали Фазо ва Вақт жарликлари яна айириб ташлаши мумкин. Ҳали яна бошқа бирор сайёрага бориб қолишимиз ҳеч гап эмас. Шахсан мен Фобос ва Деймосни бир кўришни орзу қилардим. Кўрган нарсаларимизнинг барчаси, бу икки йўлдош Марс ҳаётида катта ўрин эгаллашини кўрсатиб турибди. Уйлайманки, бизнинг саргузаштларимиз ҳам аслида шулар билан боғлиқ. Илтмос, қимирлама, — деб у менинг тирсагимдан

ушлади,— сен яна бир жойларга кетиб қолишинг мумкин. Узоқ-узоқларга. Қайтмас бўлиб. Тушуняпсанми?

Жойимда қотиб қолдим. Яна саргузаштга йўлиқишга асло хоҳишим қолмаган, кўрган-кечирганларимнинг ўзи бир умрга етарди.

Чарли, Ибодат ва Надя тепаликка, худди мина кўмилган майдондан ўтиб келаётгандек, эҳтиёткорлик билан кўтарилишарди. Юрагимизни ҳовучлаб, уларнинг ҳар бир қадамини ҳаяжон билан кузатиб турарканмиз, лаҳза сайин атрофдаги сирли оламнинг янги «ҳазиллари» рўй бериб қолишини кутардик. Бу оламда босилган ҳар бир қадам кишини янги замон ва янги макон қуршобвидаги масканларга элтиб ташлашига имоним комил эди.

— Салом, оғайнилар! Хуш кепсизлар!

Чарли Викторнинг товушини эшитиб, бошини илкис кўтардию четроққа тойиб кетди ва шу заҳоти ғойиб бўлди. Ибодат унинг ортидан қичқириб қолди:

— Ча-а-арли!

У, чамаси, Чарлини кўриб турган бўлса керак, тепаликдан пастга отилиб, қуюқ, қизил ўрмонга яқинлашди-да, бир-икки қадам юриб, конуссимон иншоот олдида гўё алланимага қулоқ солаётгандек тек туриб қолди.

Надя қўлини юқорига чўзди:

— Костя!

Виктор менинг елкамдан тутиб, ўзига тортди:

— Тўхта!

Индамай бўйсундим — жойимдан қимирламай, ўз овозимни ўзим танимай қичқирдим:

— Надя!

Унга нима бўлди экан? Нега худди бир нимадан қўрққандек ўнг томонга бурилиб орқасига чекинди экан? Балки менинг товушим йиртқич ҳайвон ўкиригига айланиб қолганмикан?

— Мени шу ерда кутиб тур,— деди Виктор.— Мен ҳозир уни опкеламан.

— Йўқ, ўзим, ўзим!— дедим тоқатсизланиб.

— Сен тағин ғойиб бўлиб кетишинг мумкин. Мен, чамамда, баъзи бир нарсаларни тушунганга ўхшайман. Хуллас, жойингдан қимирлама.

Виктор Надянинг олдига етиб боришга улгуролмади. Надя тўсатдан чап томонга отилди-да, шундоққина ёнимизда пайдо бўлди. Ҳозиргина у турган жойда эса пакана, қийшиқ оёқли бир кимса киприксиз катта кўзларини бақрайтирганча бизга қараб турарди. Унинг эгни-

да ҳайвон терисидан тикилган қўпол кулранг кийим, олдинга энкайганча оппоқ бўйнини кўрсатиб биздан кўз узмас эди.

— Ким бу?— деб сўрадим Надяга юзланиб.

— Билмайман... Мен уни иккинчи марта кўришим,— деди Надя менинг энгимдан ушлаб.— У менга нимадир демоқчи бўлди. Мен ҳеч нарса тушунмадим. Балки бу Венера одамимикан?

— Нега энди Венера одами бўларкан?— деди Виктор.

— Биз ўша ерда бўлдик-ку, ахир,— деди Надя.— У ерда мен птеродактил-ва бронтозаврларни учратдим. Иккита улкан калтакесакнинг олишувини ҳам ўз кўзим билан кўрдим. Бу ўша ёқдан,— деди у пакана одамга ишора қилиб.— Ишончим комил бунга. Энди юртига қайта олармикан бечора?

— Наҳотки ростдан ҳам уни Венера одами деб ўйласанг?— дедим таажжубланиб.

— Бўлмаса, қаердан келиб қолди у? Бизда, Ерда бунақанги жонзотлар йўқ. Марсда ҳам. Сен бу ерда яшайдиганларни кўрдингми?

— Унинг олдига тушаман,— деди Виктор.

— Йўқ-йўқ,— деди Надя қатъий қилиб.— Тегма унга. Кўрқаман. Яхшиси, қандай қилиб ўз дунёмизга қайтишимизни ўйла... Ибодат ва Чарли қани?

— Ибодат ана, дарёнинг бўйида,— дедим ўнг томонга ишора қилиб.— Чарли ҳам, афтидан, шу яқин атрофда бўлса керак. Кўряпсанми, Ибодат. дарахтдан кўз узмай турибди. Балки Чарли ўша ердамикан?.. Ибодат! Ибодат!

Ибодат жавоб бермади. Унинг ўрнига бизга тикилиб турган бояги одам жавоб қилди:

— Хиро! Рохи! Хиро!

Унга бирор нима деб муомала қилгунимизча бўлмай, юқоридан нақ бизнинг устимизга боя бино ичида кўрган-имиз устунларга ўхшаш шаффоф устунлар тушиб кела бошлади. Ибодат ва «венералик»ка ҳам ана шундай устунлар бостириб борди. Устунлар бир-бири билан бирлашганда нима бўлишига ақлим етиб, беихтиёр Надяни ўзимга тортдим. Надя менга миннатдор боқдию боши узра кўтарилган қўлларини жонҳолатда силкитганча бирдан қичқириб юборди...

Биз энди тағин ўша залда турардик. Фаройиб саёҳатимиз худди шу ердан бошланган эди-да. Ибодат ва Чарли ҳам ёнимизда эди. Венера одамини кўрмоқчи

бўлиб атрофимга алангладим, бироқ ундан ном-нишон ҳам йўқ эди.

— Бекорга қидиряпсан уни,— деди Надя менинг ниятимни сезиб.— У ҳозир бу Қора оламга қаердан келиб қолган бўлса, ўша жойга етиб олди.

— Қора олам,— деб такрорлади Виктор.— Нега энди айнан Қора олам бўларкан? Менга у оқ бўлиб кўринган эди.

— Қора ранг коинотдаги барча рангларни ўзида мужассамлаштиради,— деди Чарли.— Менимча, Надя кўрган нарсаларимизга жудаям мос ном топиб қўйди.

— Шундай қилиб, асли нима эди бу кўрганларимиз?— деб сўради Ибодат барчамизга мурожаат қилиб.— Қаерларга бориб келдик? Надя, сен, биз бошқа ўлчов бирлигидаги маконга тушиб қолдик, деган эдинг. Ростдан ҳам шундайми, Виктор?

— Чиндан ҳам, биз бошқа ўлчов бирлигидаги маконда эдик,— деди Виктор бир оз ҳаяллаб.— Чамаси, марсликлар Фазо ва Вақт моҳиятини тамомила англаб етган эканлар. Ҳар қалай, улар биздан кўра кўпроқ нарса билган экан.

— Ундай бўлса, нега уларнинг бирортаси биз билан алоқа боғлашга ҳаракат қилмаган?— дея баҳсга аралашдим.— Назаримда, бу уларга унчалик қийин эмас эди-ку. Мана шу залга кириб... Ер сари қадам боссалар кифоя эди-ку? Ҳеч қандай юлдуз кезарларнинг ҳам ҳожати йўқ эди.

— Эҳтимол, биз уларга ёввойи бўлиб кўрингандирмиз,— деди Виктор.— Балки ичкарироқ кириб кўрармиз?

Бир-икки қадам юриб, зал ичкарасидаги эшик олди-га яқинлашди-у, лекин уни оча олмадик: эшик қулфланмаган, аммо очилмас эди. Мен кичик бир тирқиш топиб, аста ичкари мўраладим: эшик ортида биз сайёрага қўнган чоғимизда кўрган ўлик сахро ястаниб ётарди.

— Менимча, бу залдан яна бошқа ўлчов бирлигига ҳам чиқиш мумкинга ўхшайди,— деди Чарли.

— Балки бу ердан антиоламга эшик бордир,— деди Ибодат тўлқинланиб.— Оҳ, болалар, қаранглар, бу марсликлар қандай ақлли экан-а! Афсуски, улар биз билан учрашишни исташмаяпти.

— Агар улар биз билан учрашишни истамаганларида биз бу сирли даргоҳга киролмаган бўлардик,— деди Виктор.

— Нега уларнинг бирортаси лоақал биз билан гаплашишга ҳаракат ҳам қилиб кўрмаяпти?

— Уларнинг бундай имконияти бўлмаса керак.

— Э, қўйсанг-чи!

— Рост. Менимча, марсликлар аслида бу ерда йўқ,— деди Виктор.

Ҳаммамиз ҳанг-манг бўлиб қолдик. Демак, Виктор ниманидир билади! Наҳотки, у бизнинг Марсда кўрган-кечирганларимизни туш, хаёл деб йўққа чиқарса?

Тўсатдан зал ўртасидаги устун ёришиб, хонани тўлдирган нимқоронғилик пардаси аста-секин кўтарила бошлади. Ундан кўзимизни узолмай қолдик. Аммо кўп ўтмай ҳафсаламиз пир бўлди: устун улкан шамга айланди-қолди, залга қизиган ҳаво тўлиб, девор тагида турган стол-стуллар гуриллаб ёна бошлади.

— Қочинглар, қочинглар!— деб қичқирди Виктор.

— Сен-чи?— деб сўради Надя ранги қув оқариб.

— Қочинглар, деяпман!

— Сениям олиб кетамиз! Бирга кетамиз ҳаммамиз!— дедим Викторнинг қўлидан ушлаб.

— Менга тегманглар! Қолдириглар мени!— деб қичқирди Виктор бўғилиб.— Бу бутун инсоният учун зарур, тушуняпсизларми-йўқми!

— Тушуняпмиз. Бақираверма,— деди. Сўнг Надя Чарли билан менга:— Болалар, уни залдан олиб чиқинглар!— дея мурожаат қилди.

Агар шу пайт оёғимиз остидаги полга ўт кетмаганда баҳсу жанжалимиз яна қанча давом этиши номаълум эди. Бир-биримизнинг қўлимиздан ушлаганча эшик томон отилдик. Кўчага чиқиб олгач, қаршимизда намоён бўлган манзарани кўриб кўзларимизга ишонмай қолдик: майдонни қуршаган иморату дарахтлардан, ҳайкаллардан ном-нишон ҳам йўқ — олдимизда дарз кетган бепоён, тақир тошлоқ чўзилиб ётибди. Бу ерда боягина шаҳар борлигини эслатувчи бирор белги ҳам кўринмасди.

— Қочдик, ровон ёняпти!— деб қичқирди Чарли.

— Шошманглар!— деб бизни тўхтатди Виктор.

— Ёниб кетамиз-ку ахир!

— Ёнмаймиз, ана, қаранглар!— Виктор шундай деб бинога ишора қилди.

Бино атмосферада эриб кетди. Биз турган ровон ҳам ўз тусини йўқота бошлади.

— Таянч лиқиллаб боряпти! Ҳозир қулаб тушамиз!— деб қичқирди Чарли ҳаяжонланиб.

— Менинг ортимдан, тез!

Ҳаммамиз Викторнинг товушини эшитиб, апил-тапил унга эргашганча пастга қараб чопа кетдик. Тақир ялангликка тушиб олганимизда бино ҳам, ровон ҳам кўздан ғойиб бўлди.

— Қаранглар, қаранглар!— деди Надя'осмонга ишора қилиб.

Бошимизни кўтариб, бояги ровонга ўхшаш қорамтир булутни кўрдик. Йигирма минутлар чамаси ўтгач, у дум-думалоқ, ярқироқ шарга айланиб, бир неча лаҳза бизнинг бошимиз узра муаллақ осилиб турди, сўнг шитоб билан коинот қаърига сингиб кетди. У кўздан йўқолиши билан қизғиш тусда товланиб турган йўлдошни пайқадик.

— Деймос,— деди Надя уни таниб.

— Ҳа,— деди Виктор.

Хийла вақт жимлик чўкди. Сукунатни яна одатдагидек Чарли бузди:

— Демак, Деймосда ядро қуроли бор, деб янглишган эканман-да?

— Кўриб турибсан-ку,— дея жилмайди Ибодат.

— Хўш, у ҳолда унда нима бор экан?— деб сўрадим мен.

— Наҳотки фаҳмламаётган бўлсанг?— деди Надя.

— Очиғини айтсам, йўқ.

— Гапнинг қисқаси, кўрган нарсаларимизнинг ҳаммаси Деймосдан бу ёққа берилган эди,— деди Надя.— Афтидан, марсликлар сайёрани тарк этаётиб, ўз ҳаётлари ҳақида бошқа онгли мавжудотлар ҳам хабар топиши ҳақида қайғурганга ўхшайдилар. Бундан ташқари улар бизнинг қачондир Ердан чиқиб келишимизни ҳам билганлар.

— Эҳтимол, гапнинг тўғридир,— дедим мен елка қисиб,— баҳслашиб ўтирмоқчи эмасман. Аммо улар қандай қилиб Деймосдан Марсга бу нарсаларни хабар қила олишди экан? Ахир, кўрган нарсаларимизнинг ҳаммаси ростакам эди-ку. Виктор оёғини уриб олган зина эсингдами? Ахир, у моддий нарса эди-ку? Тушуняпсанми?

Надя Викторга савол назари билан қаради.

— Бунинг асло таажжубланадиган ери йўқ,— деди Виктор. Ерда ҳам биз юмшоқ жисмлардан қаттиқ жисмлар яратишни билар эдик-ку. Менимча, марсликлар атмосферани маълум босимда сиқиб, ундан керакли ашё-буюмларни ясаганлар.

— Хўш, унда айт-чи, марсликлар нега фақат биттагина бинони моддийлаштиришди экан?— дедим мен ўжарлигимни қўймай.— Наҳотки ҳайкалларнию уларнинг олдига келган баҳайбат кимсаларни ҳам моддийлаштира олмаган бўлсалар?

— Ахир, бунга зарурат йўқ эди-да, оғайни. Бизни ҳайкалларнинг ички тузилиши қизиқтирмаслигига уларнинг ишончи комил бўлган. Фақат битта бинони моддийлаштиришган, деган гапга қўшилиб бўлмайди. Менимча, шаҳардаги барча илмий-техникавий ютуқлар билан танишиб чиқишимиз мумкин.

— Қачон?

— Уйлайманки, тез орада. Назаримда, Деймос чиқиши билан,— деди Виктор.

— Қизиқ, марсликларга нима бўлганини била олармиканмиз?— деди Ибодат ўйчан оҳангда.— Улар қаёққа учиб кетишган экан? Нима учун Ерга жойлаша қолишмади экан?

— Ёқмагандир-да,— дедим мен ҳазиллашиб.

— Нега ёқмас экан? Бизнинг сайёрамизда ҳаёт учун зарур нарсаларнинг барчаси мавжуд. Менимча, марсликлар Ерга жойлашган бўлсалар керак,— деди Ибодат ишонч билан.— Ерда топилган баҳайбат кимсаларнинг скелетлари шундан далолат беради. Энди биз уларнинг нима сабабдан қирилиб кетганликларини аниқлашимиз лозим.

— Қирилиб кетишмагандир, балки қайта туғилишгандир,— дедим мен.— Эҳтимол, биз ўша улкан одамларнинг авлодларидирмиз. Сен бунга нима дейсан, Виктор?

— Ишқилиб, эртага сенинг ўша улкан аждодингнинг шарпасини учратмасак эди,— деди Виктор киноя билан. Сезиб турибман, унинг ўзи ҳам аслида Ер билан Марс ўртасида «қон-қариндошлик» алоқалари кашф этилишини чин дилидан истаб турибди.

— Биласизларми,— деди Ибодат ҳамон ҳаяжонланиб,— ерлик одамнинг бош миёсида бир неча миллиард нерв ҳужайралари бор. Бу ҳужайраларнинг тўқсон тўққиз фоизи ҳеч қандай «иш бажармаслиги» ҳам маълум. Одам организмида бундай катта тафовутга йўл қўйиб табиат нимани кўзда тутган экан?

— Хўш?— дедим Ибодатнинг нимага шама қилаётганига тушунмай.

— Эҳтимол, илгари бу ҳужайраларнинг барчаси

муайян бир вазифани адо этгандир? «Бекорчи» ҳужайралар умуман бўлмагандир?

— Сезиб турибман, Чарлининг ғояси сенга ҳам юқди,— деди Надя жилмайиб.

— Билмадим... Эҳтимол, Чарли ноҳақдир,— деди Ибодат.— Мен фақат, табиатнинг ана шу жумбоғини ечмоқчиман. Чарлининг фарази эса айни саволга жавоб топишга кўмаклашади.

— Қандай саволга?— дедим ҳамон ҳеч нарсани тушунмасдан.

— Тасаввур қилинглarki, кемамиз ишдан чиқди.. Илтимос, фақат буни кўнгилга яқин олманглар,— деди Ибодат қўлини кўксига қўйиб.— Биз Ерга тушиш имконидан маҳрум бўлиб қолдик, дейлик. Ердан ҳам қандайдир сабабларга кўра—Марсга келиш имкони йўқ. Бизнинг ёлғиз имконимиз шуки, Марсга мослашиб яшаш. Айтайлик, биз бу ишнинг уддасидан чиқиб, невара-чеваралар кўриб қаригунимизча шу ерда яшадик. Хўш, энди айтинглар-чи, Ерда ҳар бир ҳужайраси муайян вазифа билан таъминланган бош миямиз Марсда бутун қувват билан ишлашига зарурат қоладими?

— Демак, сенингча, биз ёввойилашиб кетамиз, шу сабабли миллиардлаб ҳужайралар ишсиз қолади, шундайми?— дедим ниҳоят калаванинг учини топиб.

— Албатта.

— Гапинг нотўғри, Ибодат,— деб эътироз билдирди Надя.— Марсликларнинг Ерда ёввойилашиб кетиши мумкин эмас эди. Агар улар Ерга жойлашишга қарор қилган бўлсалар, сўйил билан оочнигина эмас, зарур нарсаларнинг барчасини ўзлари билан олган бўлардилар.

— Тўғри, улар ўзлари билан бирга биоплан ва электрон машиналарни олган бўлишлари мумкин,— деди Ибодат.— Аммо янги шаронгга дарров мослаша олмаганликлари туфайли ооч ва сўйилга мурожаат қилмоққа мажбур бўлганлар. Биоплан ва электрон машиналар тез орада бузилиб сафдан чиқади, уларни тузатишга ақли етадиган мутахассислар эса ўлиб кетади. Марсдан ҳеч қандай кўмак келмайди. Чунки бу пайтда у ерда ҳеч ким қолмаган эди... Хўш, тўғрими?

Надя жавоб бергунча бўлмай, ўрмон бошланадиган жойда тўсатдан бир одам пайдо бўлди. У тепалик ёнида тўхтаб, қўлини пешонасига қўйганча биз томонга узоқ тикилиб қолди.

— Бу бояги венералик-ку!— деб қичқирдим мен.

— Ушанинг ўзи!— деди Надя.

— Ҳа, бу ўша венералик, аниқроғи, биз бошқа ўлчов бирлиги ҳукмрон маконда учратган ўша кимса эди. Чамаси, у бизни излаб топган ва энди нима қилишимизни кутиб турарди.

— Ана яна битта одам! Ана-а!— дея қичқириб юборди Чарли.— Наҳотки кўрмаётган бўлсангизлар? Ух, чиройлилигини қаранглар-а!

Биз ҳам беихтиёр ўрнимиздан туриб кетдик. Баҳайбат қоя ортида яна бир венералик турарди! У ҳам шеригидан деярли фарқ қилмас, у каби кафтини пешонасига қўйганча бизга қизиқиш билан тикиларди.

— Болалар... булар — марсликлар!

Ибодат шундай деб шивирладию ҳаммамиз бу гаройиб кашфиётдан буткул ҳушимизни йўқотиб, сайёра эгалари ўрмонга кириб кўздан йўқолмагунча шу алфозда гангиб-гағангсиб туриб қолдик...

ИЖОЗАТ

«Қуёшда кечган портлаш натижасида атмосферада кескин табиий ўзгаришлар юз бериши кутилади. Мамлакатимиз жанубида кучли шамол кўтарилади, аммо ёгингарчилик бўлмайди».

— Хайрият! Демак, у эртага етиб келаркан,— деди Қиз радиони ўчираркан.— Кутсанг бир кунинг ҳам йилдай туюлади. У эртага келади, келадию яна шошилиб изига қайтади. Дийдорига тўёлмайсан ҳам...

— Радиони яшир! Кузатувчи хонасига киряпти. Кўриб қолса, эшитасан эшитадиганингни!

Қиз Кузатувчининг хонаси томон ялт этиб қараб, уни кўрдию ўзини йўқотиб қўйди. Пинцетни ушлаганча ниманидир қидира бошлади.

— Бир зум ҳам ўз майлингга қўймайди, эртадан-кечгача қўлингга колба, термометрга тикилганинг-тикилган...

Тўсатдан рўпарадаги чироқ липиллаб, тиқиллаган товуш эшитилди. Ана шундагина Қиз дугонасининг огоҳлантиришига қарамай, яна ҳиссиётга берилганини англади. У тезлик билан гелиопиликни ўчирди-да, колбани илиқ сувга солиб ўрнидан турди. Турдию, юзидан ҳамниша захар ёғилиб турадиган Кузатувчи билан юзмаюз бўлди.

— Кейинги кунларда ҳаддан ташқари хаёлга берил-япсиз, синглим! Хаёлни уйда суриш керак. Бу ер эса тажрибахона! Қани, мен билан юринг-чи...

Қиз ўз айбига иқрор бўлгани учун ҳам Кузатувчига итоаткорона эргшиб Мудирнинг хонасига кирди. Мудир Кузатувчининг эътирозини тинглагач, қизга қаради.

— Утказаетган тажрибангиз жуда нозик, шу билан бирга бир оз хавфли томони ҳам бор, қизим. Озгина бепарволик қилсангиз ёнингиздаги ҳамкасбларингиз тақдирини ҳам хавф остида қолдиришингиз мумкин.

— Буни ўзлари ҳам. яхши тушунадилар. Алоҳида таъкидлаб, насихат қилишга ҳожат бўлмаса керак. Бу

борада кўнгилчанлик қилиб бўлмайди, қаттиққўл бўлганингиз яхши,— деди Кузатувчи мудирга киноя аралаш.

— Кўнгилга ҳам қараш керак, азизим.

— Кўнгилга қарайдиган вақтлар ўтиб кетган, қолаверса тажрибахонага кирган ҳар бир одам, марҳамат қилиб ўзини тузатиб олсин! Мана бу,— Кузатувчи кўрсаткич бармоғини чаккасига ниқтади,— фақат, фақат иш билан банд бўлиши керак!

— Автомат мосламангиз ходимларнинг диққати бўлиниши ҳамон сизга хабар етказди. Бошқа ҳеч нарса билан ҳисоблашмайди. Бу жиҳатдан худди ўзингизга ўхшайди. Биз эса автомат эмас, инсон эканлигимизни унутмаслигимиз керак. Инсон юраги ҳар қандай тараққиёт босқичида ҳам ҳиссиётдан, орзу-ҳавасдан, айтишим мумкин, муҳаббатдан ходи бўлмайди. Аммо булар ҳаммада ҳар хил кечади. Бизга нисбатан юксакроқ тараққиёт чўққисига ётган ўзга сайёраликлар уй-хаёлга, ҳиссиётга берилмайди, деб ўйлайсизми?

— Бу — сизнинг чирик ақидангиз!

Кузатувчи шундай деб гўё суҳбатга нуқта қўйган бўлдию, хонадан чиқиб кетди. Қиз ўртадаги бўлиб ўтган бу низога ўзини сабабчи деб билиб ўнгайсизланди.

Сочлари деярли оқариб, мункайиб қолган тажрибахона мудирини пиёладаги совуқ чойдан бир қултумгина ичди. Кузатувчининг гаплари оғир ботганини сездирмай одатдаги мулоимлик билан қизга мурожаат қилиб уни ўтиришга таклиф этди.

— Бировнинг шахсий ишига аралашини ўзимга ҳеч қачон эп кўрмаганман, қизим.

Гапнинг қай мавзуга бурилаётганини сезган Қиз хижолат тортиб кўзларини ерга қадади. Мудир эса ўша оҳангда давом этди.

— Сенинг ёшингда севиш-севилишдан бошқа буюкроқ бахт бўлиши мумкин эмас. Кимнидир севмай, кимгадир севилмай яшаш, менингча, ўтакетган бахтсизлик. Ешликдаги илк муҳаббат ҳислари, соф туйғу кишини алдамайди...

Қиз баъзи-баъзида ўз бошидан кўп ишлар ўтказиб, ҳаётнинг аччиқ-чучугини татиган бу кекса мудирга қараб олиб, унинг бир меъёрдаги гапини жимгина тингларди.

— Тунов куни қенжа қизимиз ёзган иншоини менга кўрсатиб, арз қилишди. Қизи тушмагур, «Мен севадиган йигит жуда-жуда сирли, ҳеч кимга ўхшамайдиган фази-

латларга бой бўлишини истайман. У осмоннинг еттинчи қаватига олиб кетса ҳам рози бўлардим», деб ёзибди. Унинг бу орзусидан муаллимлар норози. Мен унга бу ёзган гаплари учун чора кўришим керак эмиш. Қандай чора кўришни билмай анча бошим қотди. Қизалоқ тушмагур ўз болалик орзусига эрк берибди, шунинг учун жазолаш керакми?

Қиз беихтиёр Мудирга қаради. «Наҳотки? Бу гаплари чин бўлса? Еки... Менга шундай...

Мудир Қиздаги ўзгаришни сизди. Энди у гумонини аниқлаб олган кишидек дадил, аммо босиқ овозда давом этди.

— Қизим, сенинг бошингда кечаётган воқеаларнинг ҳаммасини икковимиз очиқ-ойдин гаплашиб олишимиз керак. Мен айрим сирларингдан бохабарман, буни яшириб ўтирмайман. Дарвоқе, қани айт-чи, сен менинг қизимга қандай маслаҳат берган бўлардинг?

— Тушунмадим?

— Мен иншодаги «Осмоннинг еттинчи қаватига олиб кетса ҳам рози бўлардим», деган жумлани назарда тутяпман.

Қизнинг хаёллари чалкашиб кетди. Тили айланмай қолди.

— Тортинмай гапиравер, ахир. Самимий гаплашишга келишиб олдик-ку, қизим, шундайми?

Қиз бош ирғаб тасдиқ ишорасини қилди.

— Айтгин-чи, қизим, қуёшдаги кучли портлашдан сўнг юлдузлар оламида қандай ўзгариш рўй бериши мумкин?

— Бунга аниқ жавоб бериш мушкул...

— Ундай ҳолда нима учун радиодан шундай маълумот берилган дамда ҳаяжонланиб кетасан?

Қиз энди чинакамига эсанкираб қолди. Лекин бир зумда хаёлини йиғиштириб олиб, ҳушёр тортди-да, ўзига хос бўлмаган босиқлик билан гап бошлади:

— Севгани билан еттинчи осмонга кетиш-кетмаслик ҳар кимнинг ўз иши. Шахсан мен Ердан ташқаридаги ҳаётни сира-сира тасаввур қилолмайман... Кейинги саволнингизга келсак, агар фазода қаттиқ қуюн кўтарилса, юлдуздагилар учишмайди, уларнинг удуми шундай.

— Бу ўринда «удум» дейишининг ҳожати йўқ. Бўрон чоғида ҳам ракеталарнинг зўр машаққат билан бўлса ҳам учиши физика қонуниятларидан ҳаммага маълум-ку!

Қиз энди сал дадил тортиб баҳсга кира бошлади:

— Бирор нарса удумга айлангунга қадар неча йиллар давомида синовдан ўтади. Демак, сиз айтган физика қонуниятларини ҳам обдан синалган удум дейиш мумкин.

Бу масалага ҳар ким ҳар хил қарайди. Шунинг учун сиз билан тортишиб ўтирмай, диққатингизни отамнинг кундаликларидаги бир саҳифага тортмоқчиман.— Мудирнинг юзи жиддий тус олди.— Бир вақтлар Ер юзидаги айрим одамлар номаълум сайёрадан келган, чамаси секундига, нур тезлигидан бир неча бор жадалроқ, турли йўналишда учишга қодир бўлган учар ликобчаларни кўришиб, ўзидан кучли нур таратгани учун ундан қаттиқ чўчишган экан. Ҳатто бир неча жойда энг қудратли қуроллар ёрдамида уни ўққа ҳам тутишган. Лекин уларга сира ҳам зиён-заҳмат етмаган. Шунда одамлар, ликобча атрофида кўзга кўринмас муҳофаза қатлами бор бўлса керак деб тахмин қилишган. Ҳатто айрим одамлар ликобчадан ташқарига чиққан одамларни ҳам кўришган эмиш. Айтишларича, номаълум келгиндиларнинг кийим-кечаги мис ранг, башараси кўкимтир...

Мудир беўхшов жилмайди. Қиз беихтиёр ўрнидан туриб кетди:

— Таажжубланиясизми? Табиийки, бу гапларга ўша вақтда ҳам камдан-кам одам ишонган. Қизиғи шуки, ҳозир ҳам шундай...

Мудир ёнидан калитни олиб, кексаларга хос вазминлик билан тортмани очди-да, қатор тугмалардан бирини босган эди, қўшни хонанинг эшиги бир ёнга сурилди.

— Қани бу ёққа кир-чи, қизим.

Қиз ўнғайсизланди. Мудир яқинлашиб унинг тирсагидан тутди.

— Ҳаммаларинг мен учун фарзанд, шогирдсизлар. Истасанг, отанг, истасанг устозинг сифатида умр бўйи қилган ишларининг натижасини сенга кўрсатмоқчиман.

У бир-бир қадам босиб хона ўртасидаги столга яқинлашди. Епқични кўтарди.

— Мана бу мослама одамнинг қалбида кечаётган бор ҳис-туйғусини қайд эта олади. Узгаларнинг шахсий ишларига аралашини ёқтирмайману, лекин турли касб соҳибларининг ўзига хос руҳиятини ўрганиш ҳам фойдадан холи эмас. Кишиларнинг пок ниятлари экрандаги мана бу яшил чизиқлар, бузуқ мақсадлари эса жадвал

тубидаги мана бу қора чизиқларда акс этади. Муҳаббат кечинмаларига эса алоҳида чизиқ ажратдим. Чунки бу — абадий, муқаддас туйғу...

Қиз учун энди бутун бошидан ўтган гапларни очиқ-ойдин айтишдан бошқа чора қолмади. У ҳаяжонли, киши қалбини ларзага солувчи илк учрашувни кўз олдига келтира бошлади...

Уша куни ўрмон ёқасидаги йўлдан тупна-тузук юриб бораётган машинаси тўсатдан бузилди-да, тақа-тақ тўхтаб қолди. У филдиракларни кўздан кечириш мақсадида машинадан эндигина тушган эди, рўпарасида қаддиқомати келишган, ғалати матодан тикилган кўйлакшим кийган, ранги кўкимтир бир йигит пайдо бўлди. Йигит унга меҳр билан боқиб турарди. У гапираётгандай бўлар, лекин унинг овозини эшитиб бўлмас, фақатгина ҳис қилиш мумкин эди.

— Чўчима. Товуш чиқариб гапира олмайман. Юрагимда борини фақат биотоклар орқали сенга узата оламан, холос. Бизда ҳар қандай гап юракдан ҳис қилинмаса фикрингни бошқа одамга уқтира олмайсан. Қел, танишайлик, мендан ҳайиқма... Мен сени кўпдан буён кузатаман... Ҳозир эса шошиб турибман... Учрашганимизни ҳеч кимга айта кўрма. Беш кундан сўнг яна шу ерда... шу ерга кел...

Йигит шундай дедию аста дарахтлар орасига кириб йўқолди. Беш кун ўтгунича эса Қиз хаёлан минг кўчага кириб чиқди. Аввалига бирор ҳазилкаш йигитга дуч келиб қолдим шекилли деб ўзини-ўзи жалғитишга уринди, лекин машинасининг сирли равишда бурилиб тўхтаб қолиши, Йигитнинг меҳр тўла кўзлари, биотоклар орқали фикрларини аён қилишини эслаб юрзги энтикиб кетди.

Иккинчи учрашув аввалгисига нисбатан бир оз чўзилгани учун йигит бетоқат бўла бошлади.

— Мен узоқ туролмайман, кемага тезда қайтмасам сезиб қолишади.

— Мен сени беш кун кутдим. Наҳотки сен беш дақиқа ҳам туролмайсан?— деди Қиз илтижо ила. Йигит хижолат тортиб беозор жилмайди.

— Сизларнинг беш кунингиз биз учун жуда қисқа фурсат. Бизда...

Йигитнинг гапи оғзида қолди. У Қизнинг билагидан оҳишта ушлаб, умидвор кўзларига тикилди:

— Ҳозир айтолмайман...

Йигитнинг кўнглидаги гаплар ҳаддан зиёд тез ўтгани учун Қиз уларни базўр англаб қоларди.

— Шошилма, ўзга олам кишиси, шошилмай гапир,— деди Қиз жилмайиб.

— Жилмайишинг бирам гўзалки...

— Нималар қиляпсан?

— Менга бирорта машҳур ерлик олимнинг бош миясидаги нейронлар фаолиятини ўрганиш топширилган. Унда учрайдиган янги касалликлар жадвалини тузишим керак... Афсуски, узоқ гаплашолмайман, сен билан мулоқотда бўлишга ҳаққим йўқ. Кўрсатмани бузаяпман... Ҳеч кимни севганмисан?.. Нега деб сўрама, илтимос. Кейин айтаман.

— Кўнглимдагини топганим йўқ ҳали...

— Вақт бўлди,— деди Йигит Қизнинг биллагини бўшатиб.— Хайр... Биз янги кўрсатмалар олиб яна Ерга қайтгунимизгача яна беш кун ўтади... Шу ерда...

— Сен қаерликсан?

— Жуда олислан?

— Аниқроқ айтолмайсанми?

— ...

Қиз Йигитнинг кўксига оҳиста бошини қўйди. Лекин шу дамнинг ўзидаёқ кескин орқага тисарилди. Йигитнинг вужуди қалтираганидан Қиз чўчиб тушганди. Сўнг Йигит Қизнинг сочларини майин, майин силади. Қиз қўрқув ҳиссини унутиб йигитга боқди.

— Сехргармисан?

— Одамга ўхшамаяпманми?

— Ухшамаяпсан.

— Стерадан! Стерадан тушдим!

Йигитдаги қалтироқ кучайганидан Қиз унинг сўзларини англолмай қолди. Унинг аҳволини кўриб безовталанди.

Сирни фош қилиб қўйганидан Йигит ҳавотир ола бошлади.— Фақат ҳеч кимга айтма. Мен яна келаман. Стерага сизларнинг вақтингиз билан ўттиз олти соатда етиб борамиз. Бизга ҳеч нарса тўсқинлик қилолмайди. Қуёшдаги чақнаш туфайли қуюн кўтарилсагина биз учолмаймиз. Стерадан жуда олислаб кетганлар ҳам бошқа бирор кимсасиз сайёрада қўниб, қуюн босилишини кутиб турадилар. Удумимиз шунақа...

Йигит Қизнинг сочини авайлаб силади, кейин икки қадам тисланди-да, тиккасига кўтарилди. Зум ўтмай

баланд дарахтлар тепасидан нотаниш товуш эшитилди.

Мудир Қизнинг ҳикоясини қизиқиш билан эшитсада, ҳаяжонини ошқор қилмади.

— Қачондир вақти келиб бу гапларга ажабланмайдиган бўлиб қоламиз, лекин, ҳозирча, афсуски, вақт эрта...

Иш куни тугаши билан ташқарига отилиб чиққан Қиз Қуёш қуввати билан юрадиган машинасига ўтирдию, катта кўчага чиқиб тезликни оширди. Бир оз юргач, бу тезликка ҳам қаноат қилмай, кўчанинг ўнг томонидаги «нур» йўлкасига тушиб олди-да, тезликни сўнгги нуқтасига етказди.

Игит ўрмон адоғидаги қўшқайин ёнида одатдагидай бетоқат бўлиб машинадан тушиб кутарди. Қиз юғриб борганича Игитнинг қучоғига отилди.

— Сен ҳақингда соатлаб ўй сургим, ширин таассуротларга берилгим келади. Кузатувчи афсуски бунга йўл қўймайди. Унинг аппаратини бузиб қўёлмайсанми?

— Мумкинмас,— деди Игит,— унинг вазифаси сизларни кузатиш. Биз ерликларга ҳеч қачон зиен етказмаганмиз, етказмаймиз ҳам...

Игит Қизнинг кўзига ташналик билан тикилди.

— Сен билан учрашаётганимни сезиб қолишибди. Яна бир марта кўришсам Ерга келиш ҳуқуқидан маҳрум бўламан.

— Ундай дема!

— Ерликлар билан алоқа ўрнатиш қатъиян манъ этилган.

— Шафқатсизлик...

— Йўқ, шафқатсизлик эмас!

Қиз чўчиб тушди. Игитнинг твозида бу сафар дағаллик сезилди.

— Ер юзидаги одамлар унчалик кўп эмас. Шунга қарамай улар орасида аҳиллик йўқ. Ҳали у ерда, ҳали бу ерда — уруш!

— Тинчлик бўлади! Сайёрамиз одамлари аҳил, осойишта яшайдиган вақт узоқ эмас...

Игит Қизнинг сочини силаб, уни оғушига олди.

— Уткинчи мақсад қурбонлари, бекорга яшаб ўтадиганлар ҳалигача бор сизларда.. Барча ерлик бирлашмас экан, биз сизлар билан тўла алоқа ўрнатолмаймиз... Қани эди ҳамма сен каби соф виждонли бўлса...

Йигит силтаниб кетди. Қиз қандай қилиб унинг қучоғидан чиққанини ҳам сезмади. Кўз олди қоронғилашиб, дарахтга суянганича беҳол туриб қолди. У фақат йигитнинг, «Албатта учрашамиз, Олий Стера жамиятидагиларни албатта кўндираман... ишонтираман», деган сўзларини эшитди, холос.

Қиз ўзига келиб дарахт панасидан чиққанида, ўрмон устида муаллақ турган эшиги очиқ лаборатория-камерага кўзи тушди. Унга аввал Йигит, сўнг яна икки стералик кирди-да, эшик ёпилди...

АЕЛЛАР САЛТАНАТИ

Шаҳардан анча четга чиқиб олганимиздан кейин Сарвар акам машинанинг тезлигини анча оширдилар. Энди тоғлар шундай яқингинадан кўрина бошлади.

— Бу ерларнинг ҳавосининг тозаллигини қаранглар — сўз бошлади биз билан кетаётган Сарвар акамнинг дўстлари Фотиҳ.

— Тўхтаб дам олақолайлик, йўлга чиққанимизга ҳам салкам икки соат бўлибди. Шаҳноза, сиз Жамшидни қалинроқ кийинтириб олинг, — деди Сарвар акам дўстларининг гапини маъқуллаб.

Сарвар акам билан Фотиҳ шарқираб оқаётган булоқ суви томон кетишди. Машинадан тушарканмиз, Жамшид нотаниш жойларга келиб қолганимиздан ётсираб бўйнимдан кучоқлаб олди.

Йўл четидаги тоғ тошларининг орасидан ўтган қувурнинг йўғон жўмрақларидан тушаётган сувга мен ҳам пиёла тутгандим, босим кучлилигидан сув атрофга сочилиб кетди. Жамшид сесканиб кетган бўлса ҳам сувни яхши кўрганидан қийқириб юборди. Фотиҳ сувни бироз камайтирди. Зумда пиёла тошиб кетди. Муздек булоқ сувидан ичарканман, унинг қатралари энг майда қон томирларимгача етиб бораётганини ҳис қилардим назаримда. Пиёла тагидаги бир қултум сувни Жамшидга тутдим. Шифобахш сув болагинамнинг дардини олаётгандек енгил энтикиб кетдим. Жамшид қўлларини сув томон чўзди.

— Шаҳноза, қўйинг булоқ суви жудаям муздек, шамоллаб қолмасин, аста-аста ўргатасиз-да энди, — меҳрибонлик билан гап қотди Фотиҳ.

Машинага сув қуйиб бўлишгач, яна йўлга тушдик. Мен орқа ўриндиққа чиқарканман, ён томондан кимнингдир нафаси юзимга урилгандек бўлди. Машина юриб кетгач, яна бир нарса диққатимни тортди. Орқа ўриндиқнинг ўнг томони бироз чўкиб қолгандек кўринди кўзимга. Қизиқ, балки аввал эътибор бермагандир-

ман. Ўзимни чалғитиш мақсадида атрофни кузатиб кета бошладим.

Узоқдан кўринаётган ҳайбэтли тоғлар, улар орасига ташлаб қўйилган йўғон ярқироқ симлардек кўзга ташланаётган тоғ йўллари мени сирли бир оламга бошлаб кетаётгандек кўнглимни ларзага соларди.

Куни кеча деворлари жазирама иссиқдан қизиб кетган касалхонанинг дим палатасидан қутулиб бугун очиқ ҳавода елдек учиб кетаётганимизга ҳамон ишонгим келмасди. Йўл тараддудида барвақт уйғонганимиздан, Жамшид ҳозир қўлимда ухлаб қолган. Уғлим ҳам табиатнинг бу мунис қучбидан жонбахш нур эмиб уйқуга кетгандек эди. Ўзимни тиёлмай пешонасидан аста ўпдим.

Тим қора сочларини бармоқларим билан оҳиста тараб, жажжи қўлларини кафтимга олганча хаёл суриб кетдим...

Кўз олдимдан касалхонага тушган кунларимиз ўта бошлади. Бу воқеаларни эслаш мен учун қанчалик оғир бўлмасин, ўзим истамаган ҳолда кўз ўнгимдан ўтаверарди...

* * *

Мен яна одатимга кўра жимгина ухлаб кетаётган Жамшиднинг кўксига қулоқ тутдим. У бир маромда нафас оларкан, чуқур хўрсиниб қўйди. Сарвар акам хаёлимни бўлиб юбордилар:

— Ухлаяптими?

— Ҳа, қаранг, яна муздек тер қуюлаяпти,— дедим ташвишланиб.

— Ҳолсизликдан,— деб қўйди Фотиҳ,— лекин тоғ ҳавосидан ҳали яхши бўлиб кетади, Шаҳноза.

— Ишқилиб айтганингиз келсин-да.

— Мен аввалига врачларга эътироз билдиргандим,— сўз бошлади Сарвар акам,— ахир қандай қилиб яқинда шамоллаган болани яна салқин жойга олиб бериш мумкин деб.

— Улар фақат салқинлиги учун тоққа юборишмайди,— давом этди Фотиҳ,— тоғ ҳавосида гап кўп. Баландликда ҳатто қон томиридаги босим ҳам ўзгариб, қон айланиши яхшиланади. Биласизми, инсон танасида запасдаги майда қон томирлари бўлади, босим ўзгаргач, шулар ҳам ишга тушиб кетади-да!

— Ҳа, профессор ҳам менга шундай тушунтирди, Фотиҳ, шифокорсиз-да, гапларингиз бир жойдан чиқаяпти, — тан олди Сарвар акам.

Сухбатлашиб анча йўлни босиб ўтганимизни сезмай қолибмиз. Фотиҳ атрофга диққат билан қараб:

— Яқинлашиб қолдик, — деди.

— Ишқилиб тоғангизни уринтириб қўймадикми? — хижолат билан сўрадим мен.

— Йўқ, сизлар учун алоҳида ҳозирлик кўраётганлари йўқ-ку, улар ўрганиб қолишган. Санаторий, дам олиш уйларидан насиб қилмаган одамлар 5—6 кун мана шундай хонадонларда дам олиб кетаверадилар, ёз ганимат-да.

— Келаси йили албатта пўтёвка оламиз, бу йил энди заруратдан келаяпмиз-ку. — Сўз қотди Сарвар акам, — ҳар ҳолда ёш бола билан овқат қилиш ҳам ўзларига қолиб кетадиган бўлди.

— Менимча, сиз ўйлаганчалик қийналмасалар керак, тоғамнинг келинлари бор. ТошДУни битирган, шу ердаги мактабда математикадан дарс беради. Шаҳнозаҳон физик. Тезда тил топишиб оладилар деб ўйлайман.

— Жамшидим соғайиб кетса бўлди, ҳар қандай қийинчиликларга розиман, — дедим Фотиҳга жавобан.

Биз яна жим кетдик. Кўп ўтмай, Фотиҳ узоқдан кўрсатган уйга етиб келдик.

Йўлнинг икки четига қатор уйлар тушган бўлиб, чап томондагиси Угам дарёсининг қирғоқларига туташ эди.

Дарёнинг шовуллаши мусаффо тонг ҳавосига ажиб бир тароват бахш этарди. Ғир-ғир эсаётган шамол қишлоқ ҳидини, қишлоқ бўйларини нафасингизга уфуради. Тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб симирдик. Жамшид ҳам бош кўтариб атрофга қизиқиб қарай бошлади.

Шу пайт аллақаери Фотиҳга ўхшаб кетадиган, баланд бўйли, кенг елкали 50—60 ёшлар атрофидаги бир киши биз томон келиб сўраша кетди:

— Келинлар, келинлар, меҳмонлар, йўлда қийналмадингларми? Э, Фотиҳ айтган касал йигитча шуми, кўзлари тийрак, келин, бу ерда ҳали чопқиллаб юриб кетади, мени айтди дерсиз.

Фотиҳнинг тоғаси Жамшидни қўлига олмоқчи бўлганди, у ётсираб ўзини орқага ташлади.

— Ҳа, майли, азамат бола, ҳали сен билан тил топишиб оламиз, мениям сендақа набираларим бор, — деди у Жамшиднинг кифтига қоқиб. Бу меҳрибончиликдан Сарвар акам икковимиз анча енгил тортдик. Фотиҳ эса

«кўрдингизми тоғамни» дегандек бизга маъноли қараб қўйди.

Фотиҳнинг тоғаси бизни уйга бошлаб кетди. Сарвар акам билан Фотиҳ озиқ-овқат, кийим-кечак тўла сумкаларни кўтариб унинг кетидан эргашди. Мен ҳам машинадан майда-чуйда нарсаларни олиб сумкачамга жойларканман, яна кимнингдир нафаси юзимга урилгандек, ғалати бўлиб кетдим. Шошиб Жамшидни кўтарганча пастликдаги уй томон юриб кетдим. Негадир орамга қарашга ҳам чўчиб қолдим.

Ховлига тушиб борарканмиз, бир тўп шаҳарликлар қўшни хонадондан чиқиб келишарди. Танимасак ҳам улар билан сўрашган киши бўлиб ичкарига кирдик. Қираверишда катта ёнғоқ дарахти қалин япроқларини шамолда шилдирашиб бизга салом бергандек бўлди. Мевалар фарқ пишган пайти эмасми, олма-ю, шафтолилар ер билан битта бўлиб ётарди.

— Тоға, анжир-шафтолингиз роса қилибди-ку, бу йили,— деди Фотиҳ ердан битта шафтолини олиб, ариқдан оқаётган тиниқ булоқ сувига чайркан.

— Ҳа, териб улгуролмаяпмиз, келин икки ёш боласи-ю, сигир-бузоқ билан овора, мен кечқурун ишдан келиб терганим билан кечаси шамолда яна дув тўкилаваради, қоқи ёришга ҳам вақт йўқ... Бу ишларни янганг раҳматли эпларди.

Фотиҳнинг оғзига олиб бораётган арчилган шафтолиси қўлида қолди. Янгасини эслаб кетди чоғи. Тоғаси эса унинг бу ҳолатини кўрмай бизга кўрпача ёзиш билан овора эди.

— Қани чиқинглар сулага, ҳозир келин қаймоқ олиб келади. Қизим, сиз қўлингиздагиларни анави уйга қўйиб чиқа қолинг, кеча келиним сизларга бу хонани тайёр қилиб чиққан, барака топсин оёқ-қўли енгилгина...

Фотиҳ қўлини тезлик билан чайиб Жамшидни менадан олди-да, товуқлар турган катак томон бошлаб кетди.

Мен қўлимдаги майда-чуйдалар билан бизга ажратилган хона томон йўл олдим. Сарвар акам сумкаларни қўйиб чиқарканлар:

— Шароити анча дуруст-ку — деб қўйдилар.

Ҳақиқатан ҳам бу хона касалхонадаги икки кишилик палатани эслатарди. Деворлари оқланган, учта каравот билан битта тумбочка бўлиб, ўртада катта стол, атрофида стуллар бор эди. Кийим-кечакларни темир кара-

вотнинг оёқ томонига ташлаб, устидан оппоқ чойшаб ёпдим-да, ташқарига чиқдим. Шу пайт ошхонадан нозиккина келин чиқиб мен билан худди қадрдонлардек сўраша кетди.

— Ассалому алайкум, яхши етиб келдингларми, қани чиқинг супага, мен ҳозир чой дамлаб келаман.

Эркаклар билан ўтириб нонушта қилишга ийманиб ўртада туриб қолдим.

— Дилдорахон, майли, сизлар бафуржа нонушта қиларсизлар, акаларингиз ҳозир қайтишаркан,— Фотиҳнинг тоғаси анча зийрак эканлигига тан бердим-у, Дилдорага қарашиш ниятида ошхонага йўл олдим.

Нонуштадан кейин Сарвар акам йўл тарадудини кўра бошладилар. Машинанинг у ёқ-бу ёғини артгач, юз-қўлларини ювиб Жамшидни кўтариб олдилар.

— Индинга хабар оларман,— дедилар менга юзланиб.

— Овора бўлманг, якшанба куни бир йўла болаларни ҳам олиб келарсиз, ўйнаб кетишади. Гулнозни эҳтиёт қилинг, совуқ сув ичиб қўйса томоғи оғриб қолади. Хуршидни энди узайтирилган группага берасиз-да. Ўғлимни мактабига илк бор кузатарман деган ниятда эдим.

— Энди кўпам сиқилаверманг, қандай қиламиз, Жамшид соғайиб кетса кейинчалик уни мактабга ўзингиз олиб чиқиб қўярсиз,— деди Сарвар акам юпатган киши бўлиб...

Машина орқасидан юрагим увушиб Жамшидни бағримга босганча тикилиб турарканман, ўғлим ҳам олис жойларга келиб қолганини ҳис қилгандек мўлтираб қараб қолди.

Машина кўздан йўқолгач, аҳволимизни ҳис қилиб турган Фотиҳнинг тоғаси аста сўз бошлади:

— Қизим, Хумсон санаторийси кўриниб турибди, истасангиз ичини бир томоша қилиб чиқинг, ҳув анави кўприкдан ўтсангиз бўлди.

Бу таклиф менга анча ёқиб тушди. Негадир салқин бўлса ҳам пастликдаги ҳовлига қайтиб тушгим келмай турувди ўзи, Жамшиднинг йиғма аравачасини очиб уни ўтқаздим-да, санаторий томон йўл олдим. Ахир уни тоғ ҳавоси учун олиб келганман-ку, қанча сайр қилдирсам шунча фойдали, ҳадемай қуёш тикка келиб қолганда уйда ўтиришга тўғри келади.

Санаторий дарвозасига яқинлашиб қолганимда ичкаридан юк машинаси чиқиб келарди. Аравачани четга оламан деб ён томондаги катта тошга қоқилиб кетдим-у,

шовуллаб оқаётган дарёга учиб тушишимга оз қолди. Тирсагимдан ушлаб қолган ҳалоскоримга қайрилиб қарадим; бироқ ҳеч ким йўқ эди. Бирдан юрагимга яна аввалги ғашлик ҳукмрон бўлиб олди.

Нималар бўляпти ўзи, наҳотки боламнинг касалини боқаман деб уйқусиз тунлар таъсирида асабларим бутунлай ишдан чиққан бўлса. Ахир ҳозиргина орқа томонимдан кимнингдир нафаси бўйнимга урилди-ю, зумда узоқлашди. Кўчада эса яқин атрофда ҳеч ким йўқ.

Ўзимни чалғитиш мақсадида бир зум Угам дарёсига тикилиб қолдим. Сувнинг салқин нафаси-ю, енгил шамолдан бироз тетикланиб яна йўлга тушдим. Қоровул чолга салом бериб ичкари кираётганимизда Жамшид бирдан додлаб йиғлаб юборди.

Афтидан, санаторийнинг киравериш йўллари нимаси биландир касалхонани эслатди шекилли унга. Уколлардан безиллаб қолган ўғлим ҳеч овунай орқага ундарди. Нойлож қайтишга мажбур бўлдик. Ҳовлига қайтиб келгач, Дилдора билан тушлик овқатга унаб кетдик. Шу кунни Жамшид касал бўлгандан бери биринчи марта иштаҳа билан овқатланди.

— Бу ернинг ҳавоси шунақа, овқат едиради, ҳали кўрасиз, эрингиз Жамшидни таниёлмай қолади.

— Ўзиям салкам бир ой иситмалайвериш иштаҳа дорилар ҳам қилмай қолганди.

— Тағинам дардни бола кўтараркан,— деди Дилдора гапимни маъқуллаб,— катта одам бир кун иссиғи чиқса бир ҳафта ўзига келолмай кўнгли суст кетиб юради-ку. Шаҳноза опа, ўғлингиз мудраепти, қорни тўйдида, ухлата қолинг энди.

— Бўлди, сизларга «тихий час»,— деди Дилдора охири ҳазил аралаш.

Мен Жамшидни кўтариб «палатамизга» кириб кетдим.

Уни ўрнига ётқиздим-у, ўзим ҳам дам олиш мақсадида каравотга чўзилдим. Яна хаёлимга ўрнашиб қолган шарпани эслаб ўрнимдан туриб ўтириб олдим. Шу пайт бурчакда турган каравот ғичирлаб қетди. Кўз ўнгимдан хира парда кўтарилди-ю, қаршимда бир аёлнинг сурати жонлана бошлади. Додлаб юборай дейман-у, овозим чиқмайди. Бирдан ўз-ўзимча хаёлан сўзлаша бошладим. «Ҳаммаси тушунарли. Туш кўраётган эканман-да. Узи кўнинча тушимда бир нимадан чўчисам овозим чиқмай қолади. Қизиқ, қачон уйғонар эканман. Бунақа рангли тушни анчадан бери кўрмагандим. Ҳа, ҳа, баъзан худди

ҳаётдагидек рангли туш кўраман. Бу туш эканлигини билиб турсам ҳам сира ишонгим келмайди. Ҳозир эса аксинча туш кўраётганимга сўзсиз ишона бошлагандим. Шунанга узоқ туш кўраркан-а одам», ҳаёлимдан ўтказдим.

— Сиз туш кўраётганингиз йўқ! Овозингизни чиқарманг! Мендан чўчиманг! Ҳозир ҳаммасини тушунтириб бераман!— Нотаниш кимса менга яқинлаша бошлади. У кўзларимга шундай қаттиқ тикилдики, бир зумда бўшашиб овозим ҳам чиқмай қолди.

— Анчадан бери сизни кузатиб юрибман. Она-бола меҳрини моделлаштириш асосий вазифам бўлгани учун йўлда биринчи сизларни учратдим-у, ортингиздан қолмадим. Машинанинг орқа ўриндигига ўтираётганимда биринчи бор сезиб қолдингиз, кейин дарёга қулаб тушай деяётганингизда тирсагингиздан ушлаб қолдим.

— Кўринмас одамсиз?— деб юбордим бирдан ўзимга келиб.

— Ҳа, лекин мендан чўчиманг, сизга ҳеч қандай зарарим тегмайди. Фақат бир нарса учун узр сўрашим керак, йўл-йўлакай ўй-хаёлларингизни ўқиб келдим. Бу мен учун нақадар муҳимлигини билиб олганингиздан кейин хафа бўлишингизга ўрин қолмайди. Сиз айнан мен излаган аёл экансиз. Қасалхонадаги оғир кечган кунларингиз ҳам менга хаёлларингиз орқали яққол кўринди. Онанинг фарзандга меҳри бундан ортиқ бўлмас. Нотаниш кимса юриб келиб стулга ўтирди-да, давом этди:

— Такрор айтаман сиз туш кўраётганингиз йўқ.

Мен ҳаддан ташқари қўрқиб кетганимни яшириш мақсадида ўзимни биров бепарво кўрсатиб исмини сўрадим.

— Исмин Лиёлаш, мен ўзга планетаданман, лекин юлдузимиз номини сўраб ўтирманг.

— У ҳолда ерга нима учун тушганингизни ҳам сир тутарсиз?

— Йўқ, мақсадимни очиқ айтавераман, фақат мен тўғримда ҳеч кимга оғиз очмайсиз, акс ҳолда...

— Мени қўрқитмоқчимсиз,— сохта дадиллик билан сўрадим.

— Ҳаёлимга ҳам келгани йўқ, аксинча, сиз мени сезиб қолиб ортиқ шубҳаларга берилмаганингизда мутлақо кўринмасдан ҳам хаёлларингизни ўқий олардим, Афсуски, шундоқ ҳам толиққан асабларингиз янаям

ишдан чиқмасин деб ўзимни танитишга мажбур бўла-
япман.

— Мақсадингизга ҳамоз тушуна олмаяпман,— де-
дим елкамни қисиб.

— Кечқурун яна гаплашамиз, ана ўглингиз ҳам уй-
ғонаяпти.

Лиёлаш чўнтагидан иккита ёнғоқдек келадиган ши-
шасимон ярим палла сунъий кўзларини олди-да, аввал-
гиси билан алмаштира бошлади. Шу зумда кўз олдимда
яна хира тўсиқ пайдо бўлди-ю, аёл кўз ўнгимдан йў-
қолди.

Жамшид кўзларини ишқалаб ғингшиб уйғонди. Мен
у билан овора бўлиб кўринмас аёлни бир зум хаёлим-
дан чиқардим.

* * *

Кеч кирди. Оқшомлари, сезганмисиз, қишлоқ кўча-
лари янаям файзли бўлиб кетади. Тоғдан тушиб кела-
ётган пода-пода эчкилар ҳеч янглишмай ўз уйини топиб
боради. Ҳар бир хонадонда бўлмаганда 4—5 тадан эч-
килар, 5—6 тадан қўйлари бор.

Сигирлар ҳам очиқиб қолган бузоқларининг овозини
танигандек, «мўлашиб» қадимини жадаллаштиради. Ут
ўриб келаётган болалар қопларини зўрға орқалаб уйга-
шошиладилар, ахир ўт орасидаги жўхори думбулини
ўчоқнинг қўри тугамай пишириб олишлари керак. 3—4
ёшли болаларни айтмайсизми, катта одамлардек қўй ва
эчкилар адашиб кетмаслиги учун қўлларига гаврон уш-
лаб кутиб туришади. Қариялар набираларининг «билар-
монлиги»дан завқланиб ўз болалиklarини эслаб кети-
шади. Йўл четгидаги катта харсанг тошга ўтириб олиб
ўтган-кетганлар билан қуюқ сўрашишади.

Мен ҳам Жамшидни кўтариб олиб асфальт йўлнинг
бир чеккасида пода қайтишини кузатардим. Бир пайт
Дилдора қизчасини кўтариб чиқиб қолди.

— Сигирни соғиб олдим, энди дадаси келсалар ошни
сузардим, ўзиям ланж бўлиб кетди шекилли,— деди
куюниб.

— Нилуфарнинг дадаси ишдан шунақа кеч қайтади-
ларми?— сўрадим қизчасининг қўлларидан ушлаб.

— Бугун шаҳарга кетувдилар, бизнинг ҳовлига ўт-
ган бўлсалар ушланиб қолгандирлар-да, укам поччасига
шунақа меҳрибонки. Юринг, барибир тўйиб келадилар,
дадамнинг ҳам қорнилари очиб кетгандир.— Мен беих-

тиёр Дилдорага эргашдим. Жамшид ҳам очиқиб қолганга ўхшайди, ҳовли томон қийқириб талпина бошлади.

Кечки овқатдан кейин Дилдорага бироз қарашдим-да, хонамизга кириб журнал варақлай бошладим. Жамшид тезда ухлаб қолди.

Уй эгалари ҳам ётишга ҳозирланаётганларида бирдан кўча эшик тақиллай бошлади. Исмат амаки бир пайт альпинистлар кийимдаги Лиёлашни бошлаб кирди. Мен жуда ҳайрон қолдим. Ҳалигина ўзини сир тутмоқчи бўлган кимса энди очиқ-ойдин кириб келса.

— Шаҳноза, қизим, мана зерикмайдиган бўлдингиз, бу олангиз ҳаваскор альпинистлардан экан, 2—3 кун қишлоғимиз атрофидаги тоғларни кўрмоқчи эканлар, фақат кечаси ётишга рухсат сўраяптилар, бурчакдаги каравот бўш-ку!

Лиёлаш Исмат амакининг орқасидан менга кўз қисиб қўйди.

— Майли, бемалол, ўзим ҳам зерикиб ўтиргандим.

— Жуда яхши, меҳмон, қорнингиз оч бўлса, овқат киритайлик?

— Йўқ, йўқ, қорним тўқ, раҳмат, амаки.

Биз Лиёлаш билан ёлғиз қолдик. У менинг ҳаёлимни уқиб турганидан бироз ўнғайсизланаётганимни сезиб гап бошлади.

— Очиқдан-очиқ кириб келганимга ҳайрон бўлаяпсиз-а?

Улар мени оддий йўловчи деб ўйлашади холос. Мен бўлсам сиз билан бемалол суҳбатлашишга, уларда шубҳа уйғотмаслик имкониятига эга бўлдим.

Ахир сиз уйда ёлғиз ўз-ўзингиз билан суҳбатлашаётганингизни сезиб қолишса менга ҳам яхши бўлмайди. Ундан ташқари киши ҳаёлини шунчаки уқиб юргандан кўра суҳбат давомида ҳам кўп нарсаларни билиб олиш мумкин.

— Ҳа, тушунарли, вазиятга қараб режа тузишга уста экансиз. Фақат фикру ҳаёлимни ўқиб турганингиздан жуда ғалати аҳволда қолаяпман.

— Яхши, суҳбат вақтида хотиржам бўлаверинг, мен ўй-хаёлларингиз билан қизиқмайман.

Лиёлаш шундай деб қовоқларини бarmoқлари билан кўтариб сунъий кўзларини олди-да, чўнтагига солиб қўйди.

Шу пайт у кўзимга анча хунук кўриниб кетди. Сунъий кўзлари олингандан кейин, ўзининг ҳақиқий кўзлари анча чуқур ботиб қолганидан хира боқиб турар-

ди. Мен ортиқ бу совуқ кўзларга қарашга ботинолмай унинг ташқи қиёфасини кузата бошладим.

Сочлари ерлик аёлларники сингари турмакланган, бироқ оқиш рангда эди. Қиприклари ниҳоятда сийрак ва калта, лаблари қалин, қирра бурнининг пастга томси оғиб бориши чехрасидаги совуқликка катта ҳисса қўшаб турарди. Қадди-қоматини келишган деб бўлмасди. У айни вақтда устки кийимларини ечиб каравот суянчиғига ташларкан, теп-текис кўкракларини кўриб бироқ шубҳага ҳам бордим. Узини аёл деб танитаётган бу кимса роботнинг ўзи эмасмикан. Унга синчиклаб тикиларканман аллақаери, узун, нозик қўлларими ёки фақат аёлларгагина хос бўлган бежирим қулоқларими ишқилиб нимаси биландир аёлларга ўхшаб турарди. Бу вақтда Лиёлаш ўй-хаёлларимни уқмаётганига ишонч ҳосил қилдим. Бўлмаса қуйилиб келаётган бу саволларга унинг ҳам сабри чидамай жавоб беришга ошиққан бўларди.

Ишонч билан Лиёлашга савол бердим:

— Бояги кўзларингиз ўзгалар хаёлини ўқирканда?

— Топдингиз. Менда бундай сунъий кўзларнинг бир неча хили бор. Бу кўзлар ўзга Қуёш системасидан келган мендек бир аёлга қанчалик қўл келаётганини сиз ҳатто тасаввур ҳам қилолмаймиз.

— Қайси Қуёш системасидан келгансиз ўзи?

— Сизга айтдим-ку, унинг қаерга жойлашганини сир сақлашим керак деб.

— Нима учун?— ҳайрон бўлиб сўрадим.

— Биринчидан, ҳали ерликларни тўла ўрганиб олганим йўқ, иккинчидан, планетамиз аёллари оғир аҳволда қолганлар, бироқ биз ерликларнинг ердамига муҳтож эмасмиз, фақат айрим масалаларда сизларни ўрганишимиз керак.

— Сиз ёлғиз ўз мақсадингизни ўйлабсиз-да, ахир ерликлар қачонлардан бери ўзга сайёраликлар билан алоқа боғлаш иштиёқида яшайдилар.— Қуюниб сўз бошладим мен.

— Ерликлар ҳозир икки хил тузумда яшаптилар. Биз ҳам тинчликсеварлар тарафидамиз, лекин ҳамон совуқ уруш тарафдорлари бор экан, ўзимизни танитишни орқага суришга мажбур бўлдик. Гап икки планета алоқаси устида кетаркан, ердаги кескин вазиятни ҳисобга олмай бўладими?— деди Лиёлаш саволимга жавобан.

— Тўғри,— ноилож уни маъқулладим.

— Бизнинг планетамиз тараққиётда сизлардан анча ўзиб кетган,— фахрланиб давом этди Лиёлаш.

— Буни қўш кўзларингиз исботлаб турибди.

— Ҳа, аввалги кўзларим менинг ҳимоя воситаларимдан бири. У зумда қаршимдаги дўст-душманимни ажратиб бера олади, ахир фикрийи ўқиб олади-да. Яна бошқа бир сунъий кўзим керак бўлганда, ўзидан нур чиқариб атрофимдагиларга мени кўринмас қилиб қўяди.

— Сизларнинг ҳаммангизда шундай қўш кўз бўлса керак-а?

— Йўқ, ҳозир бунга муҳтож эмасмиз, ерликларни ўрганиш мақсадида ихтиро қилганмиз холос.

— Узоқдан ўрганиш воситаларингиз йўқмиди?— ажабланиб сўрадим мен.

Лиёлаш саволимга қандай жавоб беришни бир зум ўйлаб қолди-да, кўлдан бери менга айтмоқчи бўлган планеталари ҳақидаги ҳикояни бошлаб кетди...

* * *

Планетамизда тинчлик қарор топиб, халқлар осойишта яшай бошлагач, тараққиёт шу қадар илгарилаб кетдики, одамларимиз эркинлиги оша борди. Барча оддий юмушларни ҳам машина бажаргандан кейин биз аёллар ҳам ўзимизни илм-фанга, янгиликка урардик. Эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлишимизга қарамай ҳамон нимадандир норози эдик. Қандайдир тўла эркинликка интилардик, назаримизда эркаклардек беташвишроқ бўлиш учун нималардир етишмас, аёлларнинг табиатан ожизлиги монелик қилаётгандек эди. Аслида биз оилада ҳам устунликни ўз қўлимизга олиб, ортиқча ташвишлар орттираётганимиздан беҳабар эдик. Масалан бизда қанотли машиналар бор. Уни кўпроқ аёллар бошқаради. Эркакларнинг юки енгиллаша борган сари лоқайдликка берилиб кетдилар. Аёллар эса изланиш, кашфиётлар иштиёқида яшардилар. Ерда ҳаёт борлигини ҳам биринчи бўлиб олима аёлларимиз топган эди. Биз турли сайёралар томон учини иштиёқида ўзимизни ҳам, қизчаларимизни ҳам янги ихтиро қилинган «жасорат» суюқлиги билан суғора бошладик.

У аёлларни ҳеч нарсадан тап тортмайдиган қилиб қўяр, меҳр-муҳаббат, ортиқча куйгинчакликни юва олиш қобилиятига эга эди. Жасорат суюқлиги ўз кучини кўрсата бошлади. Биз жисмонан бақувват бўлаётганимизни сезардик-ку, ҳиссиз роботларга ўхшаб қолаётганимиздан беҳабар эдик.

Шундай қилиб ниҳоят «Аёллар салтанати»нинг соҳибаларига айландик. Уйин-кулги ҳам, айш-ишрат ҳам биз билан бўлиб қолди. Лоқайд эрларимизга қайрилиб қарагимиз келмасди.

Ҳавойи бўлиб кетганимиздан эндиликда болани 9 ой қоринда кўтариб юришга ҳам ор қила бошладик. Нима учун қушлар тухум қўйиб бола оқади-ю биз шундай қилмаймиз, қушлардан қаеримиз кам, ахир қанот боғлаб учаяпмиз-ку.

Хуллас, «жасорат» суюқлигидан қониб ичиб олган аёллар кўнгилларига келган ишни амалга оширмай қўймасдилар. Аёллар томонидан қўйилган бу масалани ЭҲМлар зумда ҳал қилиб ташлашди.— Инсон боласи дунёга келиши учун барча шарт-шароитлари мавжуд бўлган инкубатория яратиш керак. Шундан кейин кимга бола керак бўлса эр-хотин махсус инкубаторияга бир бор бориб келса кифоя, қарабсизки, 9 ой 9 кун деганда тайёр болани олиб келаверасиз.

Қизиғи шундаки, эркакларнинг меҳри кучлироқ бўлиб, аёллар болага аввалгидек жон куйдирмасдилар. Оиланинг қадри шундан йўқола борди. Бола туғилиши ҳам маълум қонуниятларга бўйсуниб қолгандан сўнг умрибоқийлик таблеткасини яратдик. Бу энг катта хатомиз эди. Озчиликни ташкил қилса-да қизларимиз ўсиб, ўрнимизни эгаллай бошлагач, даҳшатли зерикиш хавфи туғила бошлади. Биз билан ҳеч кимнинг иши бўлмай қолганди. Болаларимиз отасига меҳрибон, оналарини эса ҳатто эслашмасди ҳам. Уз-ўзидан ҳаётдан совий бошладик, бироқ ўлим ҳам бизга шафқат қилишга қодир эмасди. Кекса аёллар ўртасида руҳан тушкунлик бошланиб кетди. Буни дастлаб сезиб қолган бир группа олима аёллар чора ахтара бошладилар. Балки ҳозирги авлод бизнинг ортиқча бўлиб қолганимиз туфайли умрибоқийликка яна ўлим чорасини топар, биз тан олармиз, лекин шунча яшаб ҳаётдан изсиз йўқ бўлиб кетиш, бунинг устига тавқи-лаънатни оптимиздан ёғдиришларини сира истамасдик. Энди қолган умримизни ўз хатомизни тузатишга сарф қилишимиз керак эди, токи кейинги авлод яна ҳиссиз бўлиб қолмасин. Бунинг учун аёлларга хос бўлган барча нозик ҳис-туйғуларни қайтадан уйғотишимиз керак деган фикрга келдик. Олималаримизнинг боши қотиб қолди. Хўш, ўша нозик ҳис-туйғуларни қаердан олиш мумкин? Аёлларимизнинг фарзанд билан ишлари бўлмаса, эрларини кўргани кўзлари йўқ. Фарзанд кўрмаслик учун махсус операцияни

бошларидан кечирганликлари туфайли ташқи қиёфалари ҳам ўзгариб, терилари дағаллашиб кетган. Энг даҳшатлиси шундаки, биз онгимизни ҳатто оналикдек буюк ҳиссиётдан ҳам тозалаб олгандик. Олима аёллар даврасида шуларни ўйларканман хаёлимга ажойиб фикр келиб қолди. Шунда:

— Ерлик аёлларнинг эрларига ҳамда фарзандларига бўлган меҳру садоқатини ўрганиб ўз аёлларимиз онгига кўчирсак-чи?— дедим саволимни ўртага ташлаб,— балки шунда аёллик латофатимиз ўз-ўзидан тикланиб кетар, ахир ҳатто жинсий аъзоларни ҳам марказий нерв системаси бошқаради-ку?— Фикрим барчага маъқул келди. Узи Ерга сафар бошлашни ният қилиб турганимизда планетамизда бу муаммо чиқиб қолганди. Ер ҳақида тўлароқ маълумотга эга бўлган олималаримиздан бири ўз таклифни айтди:

— Биласизми ердаги шарқ аёлларида юқоридаги фазилатлар яхши сақланиб қолган, бу бизга қўл келади деб ўйлайман.

Бошқа бир аёл кузатиш учун фақат тоғли районга тушишни таклиф қилди. Тоғ ҳавоси бизнинг атмосферага яқин экан. Шундай қилиб ерга мени юборадиган бўлишди. Бор гап шу,— деб ҳикоясини тугатди Лиёлаш. Лиёлашлар планетасини тасаввур қила олмай анча ўйланиб қолдим.

— Келинг энди ухлайлик, вақт ҳам ярим кечадан оғди,— деди Лиёлаш хаёлимни бўлиб.

— Менинг сира уйқум келмаяпти.

— Ҳозир ухлаб қоласиз.— Лиёлаш сафар халтасидан чўнтак приёмнигини чиқариб «шиқ» этиб ёқиб қўйганди, ажойиб куй тарала бошлади. Бу шундай ёқимли куй эдики, уни берилиб тингларканман, ҳамма нарсани унутдим...

Тиниқ мовий кўл бўйидаги мажнунтолларга тортилган арғамчи каравотда тебраниб, кўлга термилиб ўтирганмишман. Шу пайт дадаси Жамшидни кўтариб келиб:

— Юринг, сайр қилиб келамиз,— деб қолдилар... Биз бўш қайиқлардан бирига ўтириб сузиб кетдик. Бир пайт қайиқ қанот чиқарди-ю, осмонга учиб кетдик...

— Чўчиманг, Шаҳноза, ҳозир яна қирғоққа қайтиб тушамиз,— дедилар Сарвар акам. Лекин биз ҳамон учиб борардик.

Қайиқда учиш шу қадар завқли бўларканки, айниқса, у пастга бир-икки шўнғиб қўйганда енгил энтикиб кетардик...

Эрталаб уйғонсам Лиёлаш қаравотини тўғрилаб чиқиб кетибди. Мен узоқ ухлаб қолибман шекилли, кун анча ёришиб кетган, уй эгалари хизматга жўнаган, ҳовлида ҳеч кимнинг овози эшитилмасди. Шошиб ўрнимдан турдим-у, ташқарига чиқдим. Тоғнинг шифобахш ҳавоси вужудимда ажиб бир енгиллик уйғотди. Ювиниб бўлгач, Жамшид уйғонгунча чой-пой тайёрлаш мақсадида ошхонага йўл олдим. Газ плитасига чой идишни қўйиб чиқаётган эдим, Дилдора келиб кўришаркан:

— Юринг нонушта тайёр, ҳовли салқинлик қилмай-дими сизга?— деди.

Қарасам, ҳақиқатан ҳам Дилдора оппоқ дастурхонларни ёзиб, мени кутиб чой ҳам ичмабди. Ноқулай аҳволда қолдим.

Икки ёш боласи билан қандай улгурди экан-а?

Шундай кенг ҳовли чиннидай тоза турибди. Кечқурун шафтоли-ю, олмалар ер билан битта бўлиб ётганди. Ҳаммасини териб улгурибди. Қайнонасининг вафотидан кейин барча уй юмушлари унга қолиб кетганини ўйлаб ачиниб кетдим. Икки ёш боласи билан ҳамма ишларга улгуришга ҳаракат қилади. Бунинг устига кўнгли ярим қайнотасининг қош-қовоғига ҳам қараши керак. Эри ҳам очиққинага ўхшамайди, кечадан бери овозини ҳам эшитмадим. Ўзи шаҳарлик қиз бўлса, икки-уч йил ичида қишлоқ ҳаётига мослашиб олганини қаранг-а, деб хаёлимдан ўтказдим.

— Бир ўзингиз толиқиб қолмайсизми?— сўрадим чойдан хўпларканман, унинг нозик қоматига тикилиб.

— Йўқ, дадам (қайнотасини шундай атаркан) қарашиб юборадилар, кези келганда овқатни ҳам қилиб кетаверадилар. Ғайрат акамлар ҳам ёшликдан меҳнатга ўрганган эканлар, ишдан келишлари билан чала қолган ишларимга кўмаклашиб кетадилар... Лекин аёллардан бир ўзим бўлганим учун гоҳида зерикиб кетаман, ҳатто умр йўлдошингизга ҳам айрим нарсаларни гапириб кўнгил бўшатиб бўлмайди-ку, қайнонам билан она-боладек эдик,— деди Дилдора хўрсиниб.

Мен унинг кўнглини кўтариш мақсадида таскин учун сўз ахтарарканман, Дилдоранинг ўзи кулиб давом этди:

— Тунги меҳмон ўзбекчани яхши гапирса ҳам бу ерликка ўхшамайди-я, сездингизми? Жуда ғалати юраркан.

— Нега энди, спортчилар ўзи шунақа эркакшодароқ бўлишади-да,— дедим Дилдорани ташвишга қўймаслик учун.

— Сиз билан хайрлаша олмагани учун узрини менга айтиб кетди,— деди Дилдора.

— Раҳмат, энди қайтиб келмас эканми?— сўрадим ўсмоқчилаб.

— Ҳа, шу атрофдаги дам олиш зоналаридан бирида таниши бор экан.

Лиёлаш баҳонани ҳам ўринлатибди-ку, хаёлимдан ўтказдим мен. Шу пайт Жамшиднинг йиғлаган овози эшитилиб қолди. Мен унинг олдига шошилдим. Уғилчам бегона уйга келиб қолганини бирдан сезиб қолиб қаттиқроқ чинқира бошлаган эди. Мен уйга учиб кириб уни кўтариб олдим. Жамшид бўйнимдан қучоқлаб олганча, хўрсиниб-хўрсиниб кўз ёшларини елкамга суртарди. Охири онажонини маҳкам ушлаб олганига ишонч ҳосил қилди шекилли, жажжи қўллари билан бўйнимни тимдалаб қиқирлаб кула бошлади. Шу чоқда уйда иккимиздан бўлак ҳеч ким йўқдек шодон кулардик. Мен Жамшидимнинг ҳаётбахш-кулгисидан беҳад бахтиёр эдим. Буни айниқса фарзандини ўлим чангалидан олиб қолган оналар яхши тушунадилар. Уйқусиз тунларим беҳуда кетмади, ўзим ҳам салкам врач бўлиб қолдим.

Кандидатлик диссертациям аросатда қолганини эсласам баъзан юрагим ачишиб кетади, лекин ҳаммаси Жамшидимнинг битта қувноқ кулгиси олдидан ўтаверсин. Онанинг меҳри кўпроқ дардманд боласида бўлади деган гап тўғри экан. Баъзан уйдаги бир ўғил, бир қизимни унутиб ҳам қўяман. Жамшидимнинг миттигина жони оғир дардлардан омон қолганининг ўзи мен учун катта бахт эмасми. У ҳам катталарим қаторига кириб олса мен ҳам бошқа дугоналаримдек илмий ишимни тезлаштириб юборарман. Қизиқ, бир дугонам илмий иши деб оиласидан кечган-а. Дилдора эса Ғайрат акасини яхши кўрганлиги туфайли турмушдаги барча қийинчиликларга тайёр...

Лиёлаш Дилдоранинг қалбига ҳам қулоқ солиб кўрса фойдадан холи бўлмасди. Дилдорадек аёллар шаҳарда ҳам учрайди. Ҳозир турмуш қийинчиликларига бардош беролмай, «эркин» бўлиб олиб болаларини тирик етим қилаётган аёллар ҳам бор-ку. Туғишни хоҳламай болани олдириб ташлаш учун ҳафталаб навбат кутадиган аёллар-чи? Балки уларда ҳам айб йўқдир. Давлат ишларида ишлаб битта-иккита боласини ҳам зўрға тар-

биялаётган ота-оналарнинг бошқа чораси қолмагандир. Ахир ўзим ҳам илмий ишимни ниҳоясига етказаман деб Жамшидни олдириб ташламоқчи эдим-ку.

Сарвар акам норози бўлмаганда мен ҳам туғишдан қутулиб, аллақачон кандидатлик унвонини олиб, докторлик ишимни бошлаб юборган бўлардим. Жамшиднинг касалга чалинаверишига ўзим ҳам сабабчидирман, балки. Тунлари ухламай мураккаб формулалар устида бош қотирардим. Вақтида овқатланмаслигим устига жисмоний меҳнат билан кам шуғулланардим. Уйқимни қочириш учун кофе ичганларим-чи. Мана энди барча хатоларим учун ҳаёт мендан аччиқ тўлов олаяпти...

Жамшиднинг қорни тўйди шекилли «кўтар» дегандек ёқамдан тортқилай бошлади. Мен уни қалинроқ кийинтириб кўчага олиб чиқдим.

Чанқаб қолган эчкилар тепаликдан булоқ бошига тушиб келаркан, Жамшид уларга талпина бошлади. Тезлик билан тушиб келаётган эчкилар шаҳарликларни «таниб» қолди чоғи, биздан узоқроқда ҳадиксираб таққа тўхташди. Бироз анқайишиб рақибларини тузукроқ «ўрганишди» шекилли, дадил тушиб булоқ сувидан ича бошлашди.

Жамшид қани энди, қўлида ўтми, нонми бўлса-ю, мана шу улоқчаларга тута қолса. Уғлимни ерга туширган эдим, ҳеч чўчимай эчкилар томон бир-икки қадам ташлади. Суюниб кетганимдан томоғимга данакдек нарса қадалиб, кўзларимга ёш қалқиди.

Қасал бўлганидан бери биринчи марта қадам ташлаши. Майда тошларга қоқилиб кетмасин деб қўлидан ушлайман десам, ўзим юраман дегандек хархаша қила бошлади, бироқ икки қадам ташлашга ҳам улгурмай қоқилиб кетди. Кутилмаганда Лиёлаш пайдо бўлди-ю, Жамшидни кўтариб олиб юз-кўзидан ўпа кетди. Жамшид нотаниш аёлдан чўчиб қаттиқроқ чинқириб йиғлай бошлади. Мен Лиёлашнинг хафа бўлишини ҳам ўйламай ўғлимни унинг қўлидан тортиб олдим. Жамшид овуниб бўлгандагина уни ранжитиб қўйганим учун узр сўрамоқчи бўлиб ўгирилдим.

Лиёлашнинг чуқур ботган кўзлари негадир кечагидек совуқ боқмасди, чеҳраси ғамгин, Жамшидга ер остидан бир-бир кўз ташлаб қўярди. Орадаги ноқулай жимликни енгиш учун Лиёлашга сўз қотдим:

— Қасал бўлганидан бери шунақа инжиқ бўлиб қолган. Сиз бизлар билан бирор кун турмоқчи эдингиз шекилли, эрталаб хайрлашиб кетибсиз?

— Мен туни бўйи сизнинг ўй-хаёлларингизни ўзимга кўчириш билан машғул бўлдим. Тонгга яқин ҳамма ишимни ниҳоясига етказганимда, ишонасизми, ширин ухлаб ётган Жамшидингизнинг олдидан нари кетолмай қолдим. Аёлларимиз ихтиро қилган онгни кўчириш мосламаси ўзини яна бир бор оқлаганди. У қадар кучли бўлмаса-да Жамшидга меҳрим тушиб қолди. Шундан кейин сизлар билан қолиш мен учун ҳатто хавfli эканлигини тушундим. Ўзимни чалғитиш мақсадида Дилдоранинг ётоғига кириб унинг хаёлларини ўқишга ҳаракат қилдим. (Албатта кўринмас бўлиб олгандим.)

— Уялмадингизми?— деб юбордим беихтиёр.

— Мен ахир ерга шу мақсадда тушганман-ку,— эътироз билдирди Лиёлаш,— афсуски ерда ҳам аёллар тула эркинликка интиларканлар.

Лиёлашнинг сўнги гапидан нафратим кўзиб кетди. Назаримда, у ўз фожиалари куртагини бизнинг ердан излаётганга ўхшарди. Афсуски, уни тополмайди. Чунки Лиёлаш яшаган планета аёллари эркаклар билан аёллар тенглигини суинистеъмол қилиб, ҳатто устунликни талаб қилганлар. «Бахтиёр» бўлиш учун аёлларга хос бўлган энг покиза туйғулардан ҳам воз кечиб онгларини ЭҲМлар ёрдамида «тозалаб» олганлар. Уларнинг фожиаси ана шунда.

Агар фан ва техникалари шу қадар ривожланган бўлсаки, онг ўзгариши билан йўқотилган аъзолари қайта тикланса, бу бошқа гап, акс ҳолда планеталари бориб-бориб, роботларга қолиб кетади.

— Жуда ошириб юбордингиз,— деди сунъий кўзларини кийиб хаёлимни ўқиётган Лиёлаш.— Ҳали аёлларимиз аввалги ҳолатига қайтса яна учрашиб қолармиз. Ҳозир учиб кетишимга саноқли дақиқалар қолди.

— Шу қадар тез-а? Ёлғиз мени ўрганиб бутун ерлик аёллар ҳақида таассурот олиб кетмоқчимисиз?

— Мен энг зарур бўлган нарсаларга эришдим, шунинг ўзи кифоя.

— Бизнинг ўй-хаёлларимиз сизлардаги аёлларга ўтиб қолишига сира ишонгим келмаяпти.

— Албатта ишонмайсиз ҳам, ахир сизларда ҳали онгни кўчирувчи машиналар яратилмаган-да. Биз учун бу нарса магнитофондан янги куйни ёзиб олишдек гап. Аёлларимиз онги ўзгаргач, планетамизда янги ҳаёт бошланади,— деб сўзини тугатди Лиёлаш

— Аёллар салтанати нима бўлади?— киноя аралаш сўрадим мен.

— Сиз Ерда ҳам шундай аёллар салтанати бўлишини хоҳлармидингиз?— саволимга савол билан жавоб берди аламзада аёл.

— Асло!— ҳеч иккиланмай жавоб қайтардим унга.

— Демак бизга ҳам ҳис-туйғусиз аёлларнинг ҳамма соҳада бошчилик қиладиган бахтсиз тузумининг кераги йўқ.

Иккимиз ҳам жим қолдик. Жамшид зерикиб қолганидан дарё томон тортқилай бошлади. Кеча сувга тош отиш ёқиб қолганди унга.

— Майли, Шаҳнозахон, энди хайрлашайлик, кечқурун ҳув анави чўққида магнит бўронидан ҳосил бўладиган уюрма билан планетамиз томон учаман.

— Ҳали учар кемангиз ҳам «кўринмас» экан-да,— дедим ҳазиллашиб.

— Ҳа, яқин планетадан юлдузкезаримиз мени ўзига магнит уюрмаси ёрдамида тартиб олади,— тушунтиришга ҳаракат қилди Лиёлаш.

Мен унинг учиб кетишидан ниҳоятда шод эдим.

Ахир ўй-хаёлларингни биров ўқиб тургандан ҳам кўнгилсизроқ ҳол бормикан. Лиёлаш бу орада яна кўзларини алмаштириб олди. Мен уни эслаб қолиш ниятида қаттиқроқ тикилдим-у, у зумда кўздан ғойиб бўлди, бироқ Жамшидни «чўлп» этиб ўпиб олганини сезиб қолдим. Шундагина Лиёлашнинг ўрнида ўзимни ҳис қиларканман; ўғлимни ташлаб олис юлдузларга учиб кетаётгандек, уни бағримга қаттиқроқ босиб чексиз самога термилиб қолдим...

«БИРИНЧИ УЧРАШУВ»

Номаълум шаҳар яқинидаги космодром. Юзлаб космик кемалар турли планеталарга парвоз қилиш учун салобат тўкиб, стартга шай туришибди. Космодром чеккасидаги мустаҳкам бетон уйчада фанлар академиясининг (Альфа) планетасига учадиган экспедицияси сўнгги йўл-йўриқларни олмоқда.

Космосдан фойдаланиш комитетининг раис ўринбосари Аҳмад Саломович хонадаги беш кишидан иборат экспедиция аъзолари билан суҳбатлашиб ўтирибди.

Экспедиция раҳбари, техника фанлари доктори Карим Ҳайдарович бундай экспедицияларнинг бир нечасига қатнашган бўлса ҳам, руҳини қандайдир маъюслик чулғаб олганди. Ҳар сафар Ерни тарк этаётганда шундай бўлади. Гўё қалбининг бир парчасини қолдириб кетаётгандек. Шу дамда унинг ҳамроҳлари биолог Жума Олимович, врач Умиджон, шогирдлари Жавлон ва Истамларнинг кўнгилларида ҳам Она Ердири балки...

Шу пайт космодром бошлиғи радио орқали Альфа космик кемасининг парвозига бир соат вақт қолди деб эълон қилди. Шундан кейин Аҳмад Саломович ўзининг хумдай бошини кўтариб, қисққ кўзлари билан ҳаммага бирма-бир қараб чиқди. Кенг пешонаси тиришиб, қалин лабларида енгил табассум пайдо бўлди.

— Нега хомуш бўлиб қолдингизлар? Ердан айрилиш оғир бўлаяптими?

У саволига жавоб кутмай, сўзини давом эттирди.

— Ҳа, албатта хафа бўлишга арзийди. Она Ер — бу биз учун муқаддасдир. Мен неча марта турди планеталарга учдим. Лекин ҳеч қачон кўнглим бузилмасдан Еримиздан кўтарилганим йўқ. Тўғрими, дўстим?

Карим Ҳайдарович оҳиста бош қимирлатиб, жилмайиб қўйди.

— Энди ишга ўтайлик. Илгари ҳамма нарсани келишиб олган бўлсак ҳам, инструкцияга мувофиқ сизларни иш билан таништиришга ўтаман. Экспедициянинг асосий вазифаси келажакда рўй берадиган энергия тан-

қислигининг олдини олиш учун Альфа планетасида қуриладиган атом электростанциясига жой танлаш. Танлаган жойингиз электр энергиясини Ерга узатиш ва ишлаш учун қулай бўлмоғи лозим. Вазифа тушунарлими?

— Тушунарли,— бир овоздан жавоб беришди экспедиция аъзолари.

— Энди хайрлашайлик,— деди ўрнидан туриб Карим Ҳайдарович,— вақт ҳам яқинлашаяпти.

Улар кучоқлашиб хайрлашишди. Аҳмад Саломович экспедиция аъзоларига оқ йўл тилаб қолди.

* * *

Бир соатдан сўнг улар космик кемада ўзаро суҳбатлашиб ўтиришарди.

— Карим ака, атом электростанцияларининг бир нечтаси ҳозир Ерга ишлаб турибди. Нима кераги бор ўзга планетада яна қуришни?— деб савол берди Жума Олимович ўзининг қора ва катта-катта кўзларини Карим Ҳайдаровичга тикиб, стулга ўзини маҳкамроқ боғлар экан.

— Ҳақли савол,— деб жавоб берди Карим ака,— лекин биз келажакни ўйлашимиз керак. Ҳозир ишлаб турган атом электростанцияларини хавфсиз деб бўлмайди. Атом ядроси парчаланиши натижасида чиқиндилар ҳосил бўлади. Бу чиқиндилар эса ҳаммиша портлашга тайёр. Агар бирортаси тасодифан портлаб кетса борми, Ергаги инсоният ҳаёти хавф остида қолиши мумкин. Ҳозир эса биз шу чиқиндиларни қийинчилик билан ўзга сайёраларга чиқариб ташлаяпмиз.

— Фақат шуми?— деб савол бериб қолди Умиджон.

— Йўқ, бу ҳали ҳаммаси эмас,— деб сўзини дав мэттирди Карим ака.— Биздаги атом запаслари йилдан-йилга камайиб борапти. Биз эса янги запасларни қидиришимиз керак, ўзингизга маълум қидиришлар эса яхши натижалар берапти... Уларни Ерга келтиришдан кўра ўша планетада фойдаланиш биз учун анча қулай.

— Карим ака,— деди Жума Олимович яна,— ҳозир фан шу даражадаки, баъзан ўз соҳамиздаги янгиликларни ҳам билмай қоламиз. Шунинг учун оддий бўлса ҳам сизга бир савол бермоқчиман.

— Марҳамат, Жума Олимович,— деди Карим ака кулимсираб.

— Мен биологман. Альфа планетасидаги табиий

шароитнинг инсонга таъсирини ўрганиш меннинг вазифам. Лекин бир нарсага тушунолмайдман. Электр токини Ерда қандай қилиб узатасизлар?

— Сиз айтаятган нарсалар устида олимларимиз узоқ йиллар иш олиб бордилар. Биз Альфа планетасидаги электр токини қисқа импульсли токка айлантириб Ерда йўналтирамиз. Альфа планетаси билан Ер орасида эса турли масофада жойлашган камида 6 та сунъий йўлдош айланиб юради. Ана шу сунъий йўлдошларнинг ҳар бирига кучли генераторлар ўрнатилади. Бу сунъий йўлдошлар симёғоч вазифаларини ўтайди. Ерда эса ана шу қисқа импульсли токни қабул қилиб, уни бир неча миллиард киловатт қувватга эга бўлган юқори кучли нишли токка айлантириб берувчи генераторлар ўрнатилади. Буларнинг ҳаммаси кибернетик машиналар билан бошқарилади.

У сўзини тугатиб ҳаммага бир-бир қараб чиқди-да, Жавлонга юзланди.

— Жавлонжон, энди бир оз дам олайлик — телевизорни қўйинг-чи.

Улар Ерда бўлаётган янгиликларни кўриб вақтнинг қандай ўтганини ҳам сезишмади.

* * *

Илмий мунозаралар, турли хил суҳбатлар билан орадан бир ҳафта ўтиб кетди. Ниҳоят кемадаги кибернетик машина Альфа планетасига яқин қолганини билдириб ўчиб-ёна бошлади.

Қосмиқ кема тезлигини тобора пасайтириб Альфага яқинлашди.

Шу пайт Истамнинг ҳаяжонли товуши эшитилди.

— Қарим ака, кема белгиланган координатлардан оғиб кетаяпти!

— Асбобларни текшириб кўринг! — Қарим аканинг босиқ товуши эшитилди.

— Ҳаммаси жойида, лекин кемамиз оғишда давом этаяпти! — деди Жавлон ҳам Альфа планетаси кўриниб турган телеэкранга термилиб.

— Энди нима бўлади? — деб сўради Жума Олимович.

Унинг ранги оқариб, қирра бурни устида тер томчилари пайдо бўлди. Умиджон эса ўзини бутунлай йўқотиб Қарим акага тикилиб ўтирарди.

— Қўрқманглар, ўртоқлар! Ҳеч нарса қилмайди.

Агар Альфа планетасини четлаб ўтиб кетсак, бунинг сирини аниқлаш учун ва янги экспедицияга тайёрланиш учун орқага қайтамыз. Фақат вақтдан ютқазамиз, холос.

— Карим ака!— деб қичқириб юборди Жавлон қувонч билан,— кема оғишдан тўхтади. Кемани қўндирайми?

— Ҳа.— деб жавоб берди Карим ака хаёл суриб,— Бу қанақаси бўлди?! Еки планетадаги табиий кучларнинг таъсирими? Илгари ҳам бундай оғишлар бўлиб турарди. Лекин бунчалик эмасди. Шуниси қизиқки, Карим Ҳайдарович ўн марта шу ерга келган бўлса, ҳаммаша бир жойга тушган эди. Энди бу қандай сир бўлди? Еки бу планеталарда ҳам одамлар яшармикин? Ундай бўлса, нима учун уларни аввал кўрмади.

Карим Ҳайдарович ўз ўйлари билан банд бўлиб, кеманинг қўнганини ҳам сезмай қолди.

Кема каттакон бир ўтлоққа қўнди. Утлар шу қалар баланд эдики, кема ярмигача бу баҳайбат ўтлар орасига кўмилиб қолди.

— Белгиланган курсдан қанча узоқлашдик?— деб сўради Карим ака Жавлонга қараб.

— Минг километрга.

— Ҳа, майли, энди ишимизни шу ерда давом эттирамиз.— У ўзини қийнаётган шубҳалар тўғрисида дўстларига ҳеч нима демади.

— Кемани очманг, Истамжон. Озроқ тамадди қилиб олайлик,— деди Карим ака Истамнинг эшикни очаётганини кўриб.

Улар тезгина овқатланиб олишди. Кейин ҳаммалари коридорга чиқиб, эшикни маҳкам беркитишди. Скафандрларда Альфа планетасига тушишди. Ҳарорат 80° иссиқни кўрсатарди. Бу экспедиция аъзолари учун кўрқинчли эмас эди. Чунки скафандрлар минг градус иссиқ ва совуқда ҳам бир хил температурани сақларди.

Кемадан узоқда баланд тоғлар кўринарди. Улардан оқаётган сув қуёш нурида жилваланиб кўзни қамаштирарди.

— Жума Олимович, сиз шу ерда қолинг. Биз атрофни кузатиб келамиз,— деди Карим Ҳайдарович.— Тўрт томонга тарқаламиз, ҳар ўн минутда менга ахборот бериб турасизлар. Ярим соатдан кейин шу ерда учрашамиз. Қани кетдик!

Профессор биринчи бўлиб шарққа қараб йўлга тушди. Унинг кетидан қолганлар ҳам тарқалишди. Бир неча қадам юрмай Карим аканинг каттакон гавдаси ўтлар

орасида кўринмай қолди. У ўтларни икки томонга су-
риб борар экан, бу ернинг табиатидан завқланиб, кема-
даги нохуш ўйларини ҳам унутди. Баъзан кўм-кўк бу
улкан ўтлар устида юмалаб ўйнагиси келарди. Унинг
завқи ошиб тобора илгарилаб борар экан, орқасида ни-
мадир шитирлагандек бўлди. Шошилиб орқасига қара-
моқчи эди, бир неча қўл унга баравар ёпишди.

Карим ака нима бўлаётганини англагани ҳам йўқ.
эдики, бу қўллар уни кўтариб олишди. Карим ака қо-
тиб қолди.

Атрофга қарамоқчи бўлганди, скафандр ойнасини
кимдир беркитди. Шундоқ қулоқларининг остида улар-
нинг пишиллашлари эшитиларди.

«Наҳотки менга ўхшаган одамлар бўлса?! Ҳа, одам-
лар... Лекин бизга нисбатан икки-уч баравар қатта бў-
лишса керак. Худди туядек лўкиллашларини қаранг.
Қандай одамларкин? Профессор булар билан бир то-
мондан учрашганидан бир оз хурсанд ҳам бўлди. Чунки
бу учрашув Ердаги одамларнинг орзуси бўлган кўп
нарсаларни рўёбга чиқарарди. Агар экспедиция аъзолари
Ерга соғ-саломат қайтишса катта шов-шув кўтари-
ларди.

* * *

Ниҳоят улар бир ерда тўхташди. Скафандр ойнасини
беркитиб ётган нарсани олиб қўйишди. Карим аканинг
кўзи биринчи бўлиб бўйи уч метр чамаси келадиган
улкан кишига тушди-да, унга қизиқиб қарай бошлади.
Унинг юзлари қоп-қора, кичкина пиёладек кўк кўзлари
муғамбирона боқарди. Қалласи хумдек, оғиз ва бурун-
лари ҳам шунга мос эди. Юзининг қоралигидан қоши-
нинг бор-йўқлиги ҳатто билинмасди ҳам. Унинг атрофи-
да яна уч-тўртта альфалик кишилар ўтирарди.

Бир оздан кейин қолган шерикларини ҳам олиб ке-
либ, ёнма-ён қилиб қўйишди. Карим ака уларнинг ҳам-
маси билан кўз уриштириб, жилмайиб қўйди-да, Жума
Олимовичдан сўради:

— Кемани ҳеч нарса қилганлари йўқми?

— Йўқ.

Карим ака альфалик кишига қараб қўйди. Альфа-
лик киши шериклари билан кўз уриштириб олди-да,
кейин Карим Ҳайдаровичга юзланди.

— Энди суҳбатлашсак ҳам бўлар. Нега бизнинг пла-
нетамизга келдингизлар?!

Карим ака ҳам, унинг шериклари ҳам донг қотиб қолишди. Чунки бу альфалик киши ҳозир Ерда барча халқлар учун ягона тил ҳисобланган англо-ўзбек тилида гапирган эди.

Карим ака ўйланиб қолди. Кейин таажжубланганини билдирмасликка тиришиб, унга англо-ўзбек тилида жавоб берди:

— Биз Ердан келдик.

— Бу бизга маълум,— унинг сўзини бўлди яна альфалик киши,— мақсадингизни айтинг?

Карим ака ҳар эҳтимолга қарши бу планетага нима мақсадда келганини айтмасликка аҳд қилди.

— Биз Венера планетасига учаётган эдик. Адашиб қолдик.

— Бу ёлғон.— Яна унинг сўзини бўлди альфалик киши.— Сиз бу планетага биринчи марта эмас, ўн биринчи марта келиб турибсиз. Менинг Ер билан иш олиб борувчи группам сизларни ҳамиша кузатиб турибди. Илтимос, тўғри жавоб беринг. Бу — икки буюк планета орасида яхши қўшничилик муносабатлари ўрнатилишига замин бўлсин. Биздан қўрқманглар, қанча ёрдам керак бўлса тайёрмиз.

Унинг қалин лабларида кулги кўринди. Карим ака энди яширишнинг иложи йўқ эканини билиб, мақсадини очиқ айтиб қўя қолди.

— Бизнинг Еримиз энергия танқислиги хавфи остида турибди. Ҳозир бизда атом электр станциялари ишлаб турибди. Бу эса Ер учун хавфли. Яна бунинг устига атом запаслари камайиб бораёпти. Шунинг учун биз атом станцияларимизни уран рудасига бой бўлган сизнинг планетангизга кўчиришга аҳд қилдик.

— Бундан хабаримиз бор,— деди ўйчанлик билан альфалик киши, хумдек бошини қимирлатиб.

— Буларни қаердан биласизлар?— ҳайратланиб сўради. Жавлон.

— Биз сизнинг планетангизда бир неча марта бўлганмиз. Радио ва телевиденида берадиган программаларингизни кўрамиз ва қайта ишлаб чиқамиз. Бизнинг космик ракеталаримиз ҳамиша Ер устидан айланиб юради. Сизлар буни сезмайсизлар. Улар шундай ишланганки, сиз метеорит деб ўйлайсизлар. Худди кичик метеоритнинг ўзи.

— Бўлмаса нега биз шунча марта келиб, бирор кишини кўрганимиз йўқ?

— Чунки биз сизнинг космик кемангизни ҳамиша одам яшамайдиган жойларга туширардик. Буни сизлар сезмасдингизлар. Бизнинг техникамиз ҳамиша сергак. Бугун эса сиз бу нарсани сезиб қолдингизлар. Бўлмаса бугун ҳам учрашмас эдик.

Лекин кемангиз учиб олдидан бўлган институт директори билан сизларнинг суҳбатингизни бизнинг агентларимиз ёзиб олиб бизга узатишга улгурди. Биз ҳам ўз планетамизни ҳимоя қилишимиз керак. Шундай эмасми?

У савол назари билан Карим ақага қаради.

— Шундай, лекин биз нима қилишимиз керак?

Альфалик киши бир оз ўйланиб турди-да, кейин жавоб берди:

— Ойга қуринглар. Хом ашё билан биз таъминлаймиз. Уни қуришга ёрдам ҳам берамиз. Мен ўз давлат раҳбарларимдан шундай кўрсатма олганман. Атом станцияси икки планета ўртасида дўстлик рамзи бўлиб қолади.

— Раҳмат,— миннатдорчилик билдирди Карим ака,— мен ўз халқим билан маслаҳатлашсам.

— Маслаҳатлашинг. Рози бўлишса, қайтиб келасиз. Биз сизга ўз шаҳар ва қишлоқларимизни кўрсатамиз. Лекин ҳозир баъзи сабабларга кўра бу ишни қилолмаймиз.

— Майли. Энди бизларга рухсат берсангизлар. Бу қувончли воқеани Ерга етказсак.

— Лекин хафа бўлмайсизлар. Қандай келган бўлсангизлар кемангизга шундай элтиб қўйишади.

Улар хайрлаша бошлашдилар. Навбат Жума Олимовичга келганда, у қўлини узата туриб сўради:

— Сизларда одамлар неча ёшгача яшайдилар?

— Сизнинг ҳисобингизда 500—600 йил.

— Раҳмат, соғ бўлинглар.

— Оқ йўл.

Улар қандай боришган бўлса, худди шундай кемага қайтиб келишди. Бир неча минутдан кейин кема Ерга томон парвоз қилди. Ернинг бешта вакили ҳозиргина ўзлари кўрган ва эшитган воқеалардан ҳамон ўзларига келолмай жимгина ўтиришарди.

ДАНЬЧЖИНЛАР ХУЖУМИ

Қўриқхона базаси жойлашган монастырь-қалъани тарк этганимизда Ҳимолайнинг қор босган чўққилари тонг ғира-ширасида элас-элас кўринарди. Монастырь нозирни ташқи дунё билан монастырни боғлайдиган осма кўприккача бизни кузатиб қўйди. Шундоққина тағимизда тубсиз дарё шовуллар, ёлғизоёқ кўприкнинг занглаган занжирлари ғижирлаб тэбранар, нозирнинг оқ йўл тилаб, минғирлаб ўқиётган дуоси қулоққа элас-элас чалиниб турарди...

Ҳали қоронғи бўлганидан биз кетаётган йўл яхши кўринмасди. Қрис яшил фильтрли фонарини дам-бадам ёқиб, сўқмоқни ёритганча дадил қадам ташлаб, олдинда борар, унинг изидан эса қоқ суяк, ажин қоплаган юзида ҳамиша мулојимлик ва олижаноблик барқ уриб турган монах Бикрам худди соя каби эргашиб борарди. Мен эса овчиларнинг оғир карабинини елкамга осиб олганимча тўданинг охирида, аниқроғи тўданинг охиридаги юк ортилган хачирни етаклаб олгандим.

Ярам воҳасига қуёш кўтарила бошлаганди, биз монастырдан анча олислаб қолган эдик. Кўп ўтмай монастырь роҳибларининг тонгни қаршилаб чалган бўғиқ қарнай овози эшитила бошлади. Жунгли бағри бир зумда қушларнинг сайрашию шитир-шитир овозларга тўлиб кетди. Қаердандир тўқай мушугининг миёвлагани эшитилди.

Осмон яшилсимон товланарди, гўё юксак тоғлар бағридаги ям-яшил ўсимликларнинг ранги унга кўчганди. Боғлардаги бу ранглар тобора қуюқлашиб худди ҳар томондан эшитилаётган овозлардек кўзларни толдирадир, қулоқларни батанг қилиб хаёлни эса чувалаштириб юборарди. Манзилга етай деб қолгандик. Чарчаб, юрагимда санчиқ пайдо бўлиб қолганидан чуқур-чуқур нафас ола бошладим. Ҳориган кекса роҳибнинг шудрингдан нам тортган тўқ-сарик жуббаси бутага илиниб, таранг тортилди-да, кўкатлардан тўқилган шиппак кий-

ган ингичка оппоқ оёғини очиб юборди. Роҳиб ташвишланиб тўхтади ва бутоққа илиниб қолган этагини эҳтиётлик билан тортиб олди. Унинг серажин юзи кулгили даражада жиддий бир қиёфага кирган эди.

У ердаги манзарадан ажабланган Крис қўлини кўтарди-да, тўхтаб қолди. Унинг хумдай боши эса ёриқлари темир ҳалқачалар билан маҳкамланган йўғон гўладан ясалган гўл устида омонатдай турар, патила-патила ўсиқ малла сочлари эса ёйилиб ётарди. У энгашганда иккала қўли билан гўлни кўтарар, шунда бўйнидаги тўртбурчак шаклдаги яраси очилиб қоларди...

Роҳиб бирдан тўхтолмагани учун Криснинг товонини босиб олди, шу туришда у гўё Криснинг оёғи устидан юриб гўлга чиқиб олмоқчига ўхшарди. Аммо Крис бунга эътибор ҳам бермади. У қариқиз ва тиканаклар ёпишган сариқ сумалакка ўхшаш қулоқларини динг қилиб, ҳайкалдек қотиб турарди. У ҳамон ажабланарди.

Ҳачир пишқирганча, тер босган тумшугини ҳўл бўлиб кетган елкамга суркар, ўртадаги сукунатни бузмақчи бўларди. Атрофдан эса энди маймун ва тўтиқушларнинг чинқириғи келар, нимадир баҳайбат фикус-баньяннинг тепасида пишилларди. Шу пайт қандайдир дарахтнинг қуриган шохи синиб, уруғлари қалин барглари устидан тасир-тусир тўкилиб тушди. Каттагина ўргимчак рододендроннинг¹ қуриб қолган бутасини айлантириб тўр тўқирди.

Крис ўгирилиб қаради. Унинг муштумдай бурни кўркам юз ифодаларини бузиб турарди. Ниҳоят ўзига келган роҳиб инглизча сўзларни кулгили талаффуз қилган ҳолда менга ўгирилиб:

— У ерда одамлар борга ўхшайди,— деди.

— Деҳқонлар ҳам бўлиши мумкинми?— дея сўрадим.

— Балки деҳқонлардир,— деб давом этди роҳиб,— даньчжинлар ҳам бўлиши мумкин.

Биз тоғ бамбуклари чакалак бўлиб ўсиб ётган жойга яшириндик. Енгил эсиб турган шабададан дарахтнинг учларидаги чанг-ғуборлар устимизга тўкиларди.

— Менга анови одамларнинг овози ёқмаяпти,— деди Крис афтини бужмайтириб, бўғиқ овоз билан.— Қизил чўққигача атиги 2—3 мил қолди. Агар булар даньчжин бўлмай, деҳқонлар бўлган тақдирда ҳам бари бир ҳайвонларни кўрқитиб юборишди. Энди уларни ахтариш

¹ Рододендрон — гуллари чиройли очиладиган тоғ ўсимлиги.

аламдан бурунни тишлашга ҳаракат қилиш билан ба-
робар.— У роҳибга қараб:— Яна ўзингиз биласиз,— дея
ғўлдиради.

Роҳибнинг кичкинагина юзида вазминлик акс этиб
турарди.

— Агар изидан Ҷорсак-чи?— дея сўрадим.

— Сариқ Рожа — ноёб йўлбарслар туркумидаги энг
айёри бўлгани учун ҳам тирик қолган,— дея гап бошла-
ди Крис.— У шундай жойлардан юришга ўрганганки,
унинг изини итлар ҳам искаб тополмайди. Унинг урғо-
чиси Оқсоқ қўғирчоқ ҳам айёрликда ундан қолишмай-
ди. Ёдимда, эндигина нишонга олганимда, шундай бир
иш қилдики, ҳатто ишонгим ҳам келмайди. Одатда
йўлбарсларга ким ҳавф солса ёки отса ўшанга шиддат
билан ташланарди, бу бўлса устимга тош уюмларини
юмалатиб юборди. Жоним омон қолиб уч соатчадан
кейин дўстларим зўрға қутқариб қолишди. Ушанда
нодон эканман,— дея кечирим сўрагандай роҳибга қа-
ради.

— Ундан кейин сизни...

— Ҳа. Суд бўлди, қалъада...

Роҳиб бизнинг сўзларимизни жимгина эшитиб ту-
рарди. Унинг хумдай тақир бошига сўна қўнди-да, сўра
бошлади. Роҳиб унга озор бермасликка ҳаракат қилиб,
қўлини енгил силкитиб қўйди. Сўна учиб бориб хачир-
нинг сағрисига қўнган эди, у думини силкиб ҳайдаб
юборди. Роҳиб хачирга таънаомуз қараб қўйди.

— Қутамиз,— деди у буйруқ оҳангида.— Улар албат-
та олдимиздан ўтишади.

Крис нимадир демоқчи бўлдию айтмади. Мен унинг
кўнглини кўтармоқчи бўлиб:

— Сиз ҳам бирор нарса демоқчимсиз, Крис?— деб
сўрагандим.

— Ҳа,— деди у эҳтиётлик билан ва оёғимдаги овчи-
лар киядиган этикни энди кўргандек ундан кўзини уз-
май сўзида давом этди.— Мен айтмоқчи эдимки, агар
булар данъчжинлар бўлиб, мабодо йўлбарсларни ўлди-
ришган бўлса... у ҳолда уларни жазолаш керак!.. Йўл-
барсларни тортиб олиш керак... Акс ҳолда улар бизни,
роҳиб ва монстрологларни кўриб қўрқишганидан қочиб
кегишади. Сўнг уларни тутиш амримаҳол. Тезроқ, ҳо-
зирнинг ўзидаёқ у ерга етиб бориш керак!

— Мен жаноб Бикрамнинг фикрига қўшиламан.
Уларни кутиш керак.

— Уларни кутишдан фойда йўқ. Биз бу ерда кутиб ўтиргунча улар йўлбарсларни нимта-нимта қилиб, ҳар томонга жўнаб қолишади.

Чиндан ҳам унинг сўзларида жон бор эди. Тирик қолган бу бир жуфт — нодир тоғ йўлбарсларининг бутун аъзойи-бадани, ҳатто тирноғигача аввалдан тақсимланиб қўйилган эди.

Йўлбарслар эса ҳали бундан беҳабар ўрмон оралаб юришарди, бироқ уларнинг кўзлари, буйраклари, жигарлари, юраклари, тирноқлари, мўйлаблари, суяклари, мияси — хуллас калом аъзойи-баданининг ҳамма-ҳаммаси — аллақачон буюртмачилар, олибсотарлар, аптекачилар, жодугарлар, дори тайёрловчилар томонидан сотиб олинган эди. Ҳатто булар учун керакли шишалар, қирғичлар, суягини майдаловчи асбоблар ҳам тахт эди. Ҳаб дори ва суюқ дорилар учун этикеткалар ёзилиб, ҳатто кўплаб ноллар қўйилган баҳоси қайд этилган чиройли ёрлиқлар ҳам аввалдан тайёрлаб қўйилганди.

Шу вақт бояги одамларнинг овозлари тобора яқиндан эшитила бошлади ва тез орада чакалакзор устида саватлар, бошлар, елкалар кўзга чалинди — булар яқин атрофдаги қишлоқнинг деҳқонлари эканлиги шундоққина кўриниб турарди. Уларнинг қабарган яланг оёқлари остида тиканақлар қисирлаб синар, майсалар топталарди.

Даньчжинлар — бу Ҳимолайдаги ман қилинган жойларда ов қилувчилар эди. Аниқроғи булар Ярам жунглисидаги тоғ йўлбарсларининг подшоҳини оқ қилувчи шахслар бўлиб, булардан даҳшатлироқ ва сурбетроқ гангстерларни ҳатто тасаввур қилиш қийин. Улар барча йўлбарсларни қириб ташладилар, шу воҳада фақат бир жуфтигина қолди, холос — улар энди шу ердаги қўриқхонада асралмоқда. Шу туфайли қўриқxonани қўриқлаш ҳам энди унчалик қийин бўлмай қолди, чунки баъзи қўриқчилар аллақачон ўлиб кетган, тириклари эса касбларини ўзгартиришди. Кўк шортик кийиб, қўриқчиларнинг хизматини қилаётганлар эса даньчжинларнинг ўқи остида қолишни истамай ўз бурчларини хўжақўрсинга бажариб, вақтларини соф ҳавода кўнгилли ўтказганлари учунгина ақча олардилар. Биз эса, яъни шу уч киши охирги йўлбарсларни сақлаб қолиш учун жасорат кўрсатишга жазм қилгандик.

Крис — ўзига тўқ оиланинг фарзанди, у шу тоғларда туғилиб, вояга етган, сўнг Европанинг қайсидир шаҳрида ўқиган. У бу ноёб тоғ йўлбарслари ҳақидаги моно-

графияси ҳамда қўриқхонанинг собиқ директори бўлганлиги билан машҳур. Крис тоғ подшоҳларини қанчалик севишига қарамай, уларни яширинча отиб, ёғи ва терисини Гонконг, Макао, Сингапур бозорларида сотишга жўнатарди. Шу гуноҳи учун яъни қалбини «тарк» этган нур қайта жонланмагунча, мана шу дағал мато қопланган гўлни кўтариб юриш жазосини олганди. Мен эса Халқаро Марказий Илмий Монстралогиянинг вакилиман. Бу ердаги вазият монстрлар ҳақидаги илмий нуқтаи назардан жудаям қизиқарли. Аммо мен улар қолиб йўлбарсларни сақлаш билан шуғулланишга аҳд қилгандим, негаки тушунишимча, энди ҳеч ким уларни сақлашга ҳаракат қилмасди. Шу мақсадда қанчалик ғайри қонуний бўлмасин, мен ҳамкаб-рақибларим — «ноилмий монстролог»ларнинг шухратидан фойдаланиб, йўлбарсларни ақл бовар қилмайдиган сирли воқеаларга боғлаб, ҳар хил даҳшатли данъчжинларнинг ҳаёти билан кун кечирадиган саёқ, ёт нарсалар ҳақидаги ҳикояларни тарқатишга ҳаракат қилиб ҳам кўрдим. Аммо бу ҳам ёрдам бермади...

Сўқмоқ кўз ўнгимизда бир зумда худди қишлоқнинг гавжум йўлига айланиб қолгандек бўлди. Сўқмоқдан кетаётган бу деҳқонлар орасида шортик ва қўриқчиларнинг куртқасини кийиб олган бир нечта одам ҳам бор эди. Роҳиб уларнинг ҳаяжонланиб гапираётганларини эшитиб ҳушёр тортди. Ҳатто тибет тилини билмайдиган мен ҳам «ови» бароридан келганлигини тушуниб турардим.

— Мен сизларга айтгандим-ку!— дея пичирлади Крис, кейин пиқиллаб йиғлаганча сўқмоққа отилди. Биз уни кийимидан зўрға ушлаб қолдик. Деҳқонлар олдимиздан шовқин-сурон кўтариб ўтиб кетишди. Крис овозини чиқармай, кўз ёшини оқизиб йиғларди.

— Иккаласини ўлдиришибдими?— довриаб сўрадим.

— Биттасини,— деди роҳиб ғамгин оҳангда,— урғочисини, ўзларининг қишлоғига яқинроқ жойда отишибди.

Орадан бир қанча вақт ўтгандан сўнг ҳаммаси аён бўлди: Оқсоқ қўғирчоқ қишлоқдан бир итни олиб қочибди. Аксига олгандек шу куни данъчжинлар қишлоқда тунашган экан. Улар рация орқали вертолет чақиртириб, осмондан унга ўқ узишибди.

— Энди тамом...— Крис кўз ёшларини тиёлмасди,—

Энди ҳеч қачон менинг энг яхши... мушукларим... менинг ҳайвончаларим бўлмайди.

— Агар сиз анавиларни ўлдирмаганингизда...— дедиму, гапирганимга афсусландим. Қрис инграб, бўйнидаги гулни туртиб юборган эди, унинг яғир ўмровидан қон томчилаб кетди.

— Мен энг заифларини ўлдирганман! Қасалларини! Мен уларни оммавий қирғин вақтида ўлдирганман! У вақтда ўттиз иккита йўлбарс бор эди! Ярмидан кўпи урғочи эди! Ўттиз икки...

У бошини чайқаб бўғилиб нола қиларди. Назаримда у атайлаб ярасини тирнаёлганди. Роҳиб унга ачиниб қараб турарди.

— Ҳеч бўлмаса энди Сарикни қутқариш учун ҳаракат қилишимиз керак,— дедим.

— Сиз бутунлай ақлдан озибсиз, жаноб монстролог!— деди Қрис чийиллаб.— Бу бенгал ёки корейс йўлбарсларига ўхшаш оддий йўлбарс эмас! Бу тоғ йўлбарсларининг подшоҳи! Уни энди қутқариш мумкин эмас... Сарик Рожанинг энди ҳеч қачон насли бўлмайди!

— Қрис, ўзингизни қўлга олинг. Тоғ подшоҳининг бошқа маконга кўниқолмаслигини ва бошқа зотдаги йўлбарсларни хуш кўрмаслигини биламан. Шунинг учун... Ҳеч бўлмаса унинг умрини узайтиришимиз керак.

— Борамиз,— деди роҳиб, устки кийимини тиконлардан авайлаб.— Уша ерга, чўққига.

Бўйнидан оқиб тушаётган қон Қриснинг кийимига ҳам ўтганди. Мен чидаб туролмадим:— Энди бўйнингиздаги гулни ечсангиз ҳам бўлар! Жаноб Бикрам, айтинг унга!

— Ечаверсин,— роҳиб Қрисга меҳр билан қараб кўйди.— Агар хоҳласа.

— Керакмас, тегманг, жаноб монстролог,— деди жаҳл билан Қрис, бўғиқ овозидан асабийлашгани ва чарчагани сезилиб турарди.— Илтимос қиламан...

— Ахир бу — тентаклик-ку!— норозилигимни давом эттирдим.— Агар сиз мана шу бўйнингизга осиб юрган тавқи-лаънат тамғасида бирон маъно бор деб ўйласангиз...

— Жаноб монстролог, бу ерда ҳамма нарсанинг маъноси бор! Сиз бу ерлик эмассиз, тушунмайсиз! Энди то ўла-ўлгунимча мана шу тавқи-лаънатни кўтариб юраман! Мен шунга лойиқман!

Қариянинг кўзлари беихтиёр ялтиллаб кетди. Биз

сўқмоқдан кетаётганимизда эса хурсандлигини яширолмай менга шундай деди:

— Виждони қийналяпти. Қрисга тегманг. Хафа бўлиб қолиши мумкин.— У жилмайиб пушти бармоқчаларини билан менга танбеҳ берди.— Бошқа индаманг.

Бикрам роҳиб — олижаноб шахс. У судья, жаллод ва шу каби жамиятнинг энг ярамас, жирканч шахсларини руҳий даволовчи. Масалан, мана Қрисга ўхшаганларни... Йиртқич қушлар еру кўкни тандирдай қиздираётган жазирама иссиқни писанд қилмай қизил қоялар устидан чаппар уриб учишарди. Ҳаво дим, қилт этган шабада йўқ. Жунгли гўё қотиб қолганди. Қушлару маймунларнинг чинқириги тинган, ғалати бир сукунат ҳукмрон эди.

Роҳиб осмонга, кумуш рангда товланаётган Ҳимолай чўққиларига тикилганча, лабларини пичирлатди:

— Ёмғир ёғади... Худди челақдан қуйгандек ёмғир ёғади. Шамол ҳам бўлади.

Қрис қўлларини аранг букканча тиканакли тақинчоқларини авайлаб, ердаги изларни ўрганарди. Қўққисдан хачир қаттиқ пишқирди-да, қулоқларини чимирди.

Қрис бир нимани сезгандек, ҳавони ҳидлади-да:

— Йўлбарс!— дея зўрға шивирлади.

Қария ғалати бир чаққонлик билан хачирни тинчитмоқчи бўлиб, қандайдир қир латта билан унинг бурнини ишқай бошлади. Хачир ўша заҳотиёқ тинчиб қолди, қулоқларини диккайтириб, бепарволик билан қимирлатди. Сўнг тош бўлиб ётган ердан йирик-йирик печакгулларни тишлари билан узиб олиб, ҳузурланиб чайнай бошлади.

— Мана бу томонга қаранг! Дикқат билан қаранг-а! Менимча, шу ерда юрганга ўхшайди...— дея Қрис қўли билан олд томонни кўрсатди.

Биз учаламиз ҳайкалдек қотиб қолдик. Қарабинни предохранителдан олиш керак эди, аммо йўлбарсни қўрқитиб юбориш мумкин. Оёқларимиз увишиб, қўлларимиз чумоли юргандай жимирлай бошлади, Қриснинг тушунтиришича, тоғ подшоҳи билан булар ўртасида қандайдир биологик боғланиш бўлса керак.

Кекса роҳиб қаттиқ изтироб чекарди, офтобдан қизариб кетган тақир бошида шохларини диккайтириб шиллиққурт ўтирарди.

Қутилмаганда хачир қаттиқ пишқириб юборди. Тўсатдан қалин чакалакзор усти ёришиб кетгандек бўлди-ю, у ердан бир ниманинг шарпаси эшитилди, бироқ

кўз очиб юмгунча у шарпа ғойиб бўлди... Қриснинг кейинчалик тушунтириб беришича, Сариқ Рожа ўз жуфтининг изидан қишлоққа қидириб кетаётган экан. Хачирнинг пишқирганини эшитиб юқорига сакраган.

Қария хачирнинг олдига югуриб борди-да, устидаги юк солинган чарм қопни юлқиб олди.

— Тезроқ, тезроқ! Кетиш керак!— дея шивирларди у.

Биз дарҳол ёнбағирдан тепаликка югуриб чиқиб кета бошладик. Фақат улгурсак бас! Қрис абжағи чиққан кетаси билан сўқмоқни топтар, роҳиб эса кучли таъсир кўрсатадиган қора кукунни изига сепарди. Роҳиблар бу сирли дори — кукунни тайёрлаш сирини ҳатто шу ернинг ҳукмрони сўрашса ҳам айтишмасди. Мен хачирни ўз ҳолига ташлаб, ўқланган карабинни қўлимда маҳкам тутганча, йўлбарснинг ҳужумини қайтаришга тайёр бўлиб турдим.

Қрис оёғининг остини кўрсағиб, бирданига хахолаб кулиб юборди:

— Из! Сариқ Рожанинг изилиги кўриниб турибди!

Сибирлик овчилар бу кўринмас тузоқни «из қирқиш», африкаликлар «қовоққа ўтқазиш», дейишади. Биз дарҳол маркази Қизил чўққи бўлган каттагина масофани айланиб югуриб ўтдик. Из айланмадан ташқарига чиқмаганди. Демак, Сариқ айланма ичида, энди ундан чиқиб кетолмайди. Чунки қора кукун таратган хушбўй «девор» кўринмас тузоқ бўлиб, йўлбарслар ундан ўтолмасди:

Мен қора терга тушганча мадорсизланиб, кўкатлар устида чўзилиб ётардим, Қрис билан роҳиб қалтираётган оёқларида зўрға туриб, буталардан нимадир теришарди. Чангалзор атрофини тўқ бинафшаранг капалак қуртлари қоплаб ётарди. Агар буларни босиб ўлдирсанг, бадбўйлигидан бурнингни беркитишинг ёки противогаз кийиб олишинг керак эди. Шунинг учун уларга ҳатто қушлар ҳам қайрилиб қарамас, чумолилар эса айланиб ўтишарди.

Қария этагини тўлдириб капалак қуртларни олиб келди-да, кўкатлар устига қўйиб юборди.

— Нима қиляпсиз, Бикрам?— дедим. У бир оз хижолат чекиб жавоб берди:

— Агар Рожа келиб қолса, буларни босиб ўлдиради. Бу ер эса хавфсизроқ...

Мен карабинни суяшга мос тошни топиб ўрнаштириб қўйдим. Тепадаги стволга ёриладиган ўқ жойланган эди, Сариқни тасодифан ўлдириб қўймаслик учун уни

ташлаб юбордим. Пастки кичкина стволга «озор бер-майдиган» қилиб «учағон шприц» жойладим. Роҳиб кўкат устидаги энг замонавий санъат асари бўлмиш чиройли ялтироқ патронни томоша қиларди. Кейин унга тегишга қўрқиб, таёқ билан нарига итариб қўйди.

Кучли эсган шамол майсаларни тебратиб, яқин орадаги дарахтдан бир ҳовуч барглари юлқиб туширди. Беихтиёр этигимга капалак қурт думалаб тушган эди:— Эҳтиёт бўлинг, жаноб!— дея Крис тирналган қўллари билан капалак қуртни олди-да, буталарнинг орасига қўйиб юборди.

Биз ҳаяжон ичида Сариқни кўтардик. У албатта шу ердан ўтиши керак эди. Вақт эса имиллаб ўтарди. Крис кир кафтлари билан оғзини тўсиб, шивирлаб гапирди.

— «Даньчжин» дегани нималигини биласизми?

— Браконьер, яъни ўғриларни шундай деб аташади.

— Йўқ, бу иккинчи маъноси... Маҳаллий шевада — бу тошмехр одамлар. Тирик мурдалар, яъни зомби...

Кучли шамол эсар, лекин шувиллаб оқаётган теримизни қуритмасди, чунки океандан нам ҳаво олиб келарди.

Қуёш тоғ тизмаларини қоплаган қорамтир булутлар орасига кириб ғойиб бўлди. Мен ташвишга туша бошладим.

— Ёмғир кукунни ювиб ташлайди...

Аммо Крис гапимни эшитмаганга олди.

— Тасаввур қилинг-а, одам яшаётганга ўхшайди, овқатланади, ичади, ишлайди, бола туғади... У одаммас, даньчжин, шунинг учунки унинг қалби манави капалак қуртга кўчган... Нима учун шундай экан-а? Қалбинг тоза бўлса, ҳаммаси осон ва равшан кечади, ўшанда орзуйингга осон эришасан...

Мен индамадим. Крис бўйнига солинган гўлдаги қандайдир доғни тирноғи билан қириб ташлади-да, гапида давом этди:— Мана мен... кетяпман... Пул керак эди, кўп пул. Гўзал маъшуқам бор эди. Энди менинг қалбим мана бу капалак қуртида. Бунинг қандайлигини билиш керак. Бу йил шундай кўпки...

— Гўлни виждонингизни поклаш учун осдингизми?

— Бу сизга жуда кулгили ва ёвузликка ўхшаб туюляптими? Менимча йўқ... Улар мени ўлдиришлари мумкин эди, лекин менга имкон беришди: виждонингизни поклашга зигирча бўлса ҳам имконият бор дейишди. Бу тахтақачнинг сирли хусусияти бор... унга водийдаги

қабрлар устида ўқилган дуолардан кўра кўпроқ дуо ўқилган.

— «Бечора,— дея ўйлардим,— уларнинг буни жазолашдан мақсади нима. Улар Крисни ўзларининг эътиқодига оғдириб олишибди-ку».

— У аёл-чи?

— Бўйнимдаги гўл билан-а? Бир тийинсиз-а? Бундай одамнинг кимга кераги бор?

— Келинг, шу исканжани олиб ташлайлик?— дея шивирладим.— Кўнглингиз жойига тушади. Чин бўзим, Крис, сиз ақлли одамсиз, бунинг устига етук олимсиз, мақолаларингизни ўқиганман...

— Қўйинг... Мен биламан, ҳис қиляпман... Бу ерда илмнинг тиши ўтмайдиган бирон нима бор.

— Тиши ўтмайдиган,— дедим ранжиганимни яширмай.— Оғриқ ва азоб чекишдан қалб фақат тозаланибгина қолмай балки шикастланиши ҳам мумкин. Сиз ўз қалбингизга эга бўлдим деганингизда энди у ўзгача бўлади.

— Бас қилинг, мистер монстролог.

Қария шамолдан роҳатланиб, чандиққа ўхшаган ажинларини бужмайтирганча суҳбатимизга қулоқ соларди. Крис билан илгарироқ шуғулланмаганимга афсусландим.

Худди барглар устидан тасир-тусир қилиб тошларга ўхшаш биринчи йирик томчилар томчилай бошлади.

Шу вақт кутилмаганда Сарик Рожани кўриб қолдик. У кўринмас тўсиқ бўйлаб сакраб-сакраб югурарди. Бу она табиатнинг ниҳоятда эрка бир фарзанди — «бўлаг», яъни тийиқсиз қудрат ва ўзига хос гўзаллик эди.

— Отинг!— дея илтижо қилди Крис.

— Яқинлашсин!— Роҳибнинг гўлдирраган овози эшитилди.

Баҳайбат Сарик Рожа шовқин солиб худди ҳозир босиб-янчиб ташлагудай устимизга бостириб келарди. Кўзим унинг чиройли йўл-йўл терисидан, семиз панжаларининг ялтиллашидан жимирлашиб кетди. Яна мушукникига ўхшаш диккайган мўйловлари ёдимга тушди...

Деярли яқингинадан отдим. «Уқ» мўлжалга бориб тегди; бўйнига яқин жойдан ўтган йўғон қон томирига теккан эди.

Энди бирпасда уйқу босади ва дунёнинг даҳшатли хавф-хатарларидан қутулади. Сарик сакраб кетмоқчи бўлиб ёнига ағдарилишига сал қолди. Бундан баттар

Ғазаби қайнаб ўқирди-да, тўсиндан нарига қараб қочди.

Соатимга қараб Сариқнинг қачон тинчишини ҳисоблаб чиқдим. Кўм-кўк тоғларда жала қуйиб, момақалди-роқ гумбурлади. Бу энди бизнинг ишимизга таъсир қилмас, жала ҳам вақтида қуяётганди.

Тинмай пишқириб, жунглини дам-бадам ўғитлаётган хачирни сўлиган буталар орасидан излаб топиб, унинг устидаги юкларни тушириб олдик. Баҳайбат йўлбарсни ўз кўзлари билан кўрган хачир ўтакаси ёрилганидан ўзини йўқотиб қўйган эди.

Сариқни ўтлоқнинг чеккасидаги ҳайвонлар суяги тўпланиб қолган тошлар орасидан қидириб топдик. У қочмоқчи бўлиб мадори етгунча эмаклаб борган, кейин эса ҳолдан тойиб ухлаб қолганди.

— Қандай манзара-а, э худойим, қандай ажойиб! — Крис титраётган қўллари билан йўлбарснинг кенг пешонасини силади.

Роҳиб нимадир деб шивирлаб қалин мовутдан тикилган камзулга ёпишган тикан ва хас-чўпларни териб ташларди.

Кейин йўлбарснинг устига соябон тутдик. Криснинг мадори қуриб асбоб ушлашга ҳам ҳоли етмасди, шунинг учун йўлбарснинг бош суяги ўлчовларини мен олдим. Хато қилмаслик учун қайта-қайта текширишга тўғри келди. Аслида-ку, Крис бунга устаси фаранг эдику-я!

Ҳаммаси тайёр бўлгач, дадилроқ бўлишга ҳаракат қилдим.

— Бошлаймизми, оғайнилар? — русча гапириб юборганимни сезмай қолипман.

Крис ғалати талаффуз билан бидирлаб кетди:

— Бошлаймиз, оғайнилар, бошлаймиз...

Йўлбарснинг бош миясида жойлашган Оқ нурнинг фаолиятини кучайтириш, аксарият ибтидоий руҳли ҳайвонларда ҳам мавжуд бўладиган мурғак ҳолдаги онгни ташкил қилувчи нейронларнинг жадалроқ ҳаракат қилишини таъминлаш керак эди. Эволюция қачондан бери онг пайдо бўлишига замин яратиб келган. Қим биледи дейсиз, балки бизнинг атрофимиздаги ҳайвонлар ҳам аллақачон бу хислатга эга бўлишгандир? Азалдан шундай бўлса-чи? Мана энди ахлоқий, ижтимоий, экологик, руҳий дегандек, даҳшатли муаммолар пайдо бўлиш эҳтимоли туғилиб қолди... Ундан чўчиган илм аҳли бутун оламда бу каби тажрибаларни тақиқлаб қўйди.

Аммо, минг ташаккурки, илмий монстрология деган фан бор, хоҳласанг-хоҳламасанг бу муаммо билан шуғулланишга мажбурсан. Уста кўрмаган депрограмматорлар ҳақида эшитгандирсиз?! Улар таваккалига иш тутиб дин билан заҳарланган одамлар онгининг фаолиятини кучайтиради. Биз эса, яъни монстршунослар, ўз ораларидаги монстрларни кўролмайдиган одамзотнинг ақлзаковатини кучайтиришни армон қиламиз.

Мана Сариқнинг миясига нозик эгилувчан ип киргизилди. Унинг тепадаги учига ақл бовар қилмайдиган даражада мураккаб қилиб тузилган жажжигина пластинка уланган эди. У бош суюгига маҳкам сиқилган бўлиб, қалин теридаги рангсиз ямоққа ўхшаб билинар-билинамас кўриниб турарди.

Крисни титроқ босди.

— Ишончингиз комилми... У ерда... унда... унда... ўша Нур борлиги...— Ва шу заҳоти яна мени ўзи ишонтиришга тушди:— Бор! Сиз ишонмайсизми? Албатта бор! Бас бойлашамизми? Агар Нур бўлмаса, калламни кесиб ташлайман... Кечирасиз.

Антенна тайёр, энди мия қатламларидаги ухлаб ётган Нурли доғни жонлантириш учун сигнал юборилиши лозим эди. Бироқ мени ҳаяжонланган қария тўхтатди.

— Мен дори бераман! Сариқ Рожа учун эҳтиёт... Менда худога ёқадиган тоза дорилар кўп...

— Йўқ,— унинг йилтираб кетган кўзларига тикилиб қолдим.— Ҳаммасини ўзим қиламан.

Узоқдан ҳайбатли гумбурлаш эшитилди. Булутлар момақалдироқ билан тоғдаги қалъа деворлари узра ўрлаб борарди.

— Сизнинг дорингиз тоза эмас,— роҳиб ўзини босолмасди.— Ниятингиз бузуқ. Сиз худони тан олмайсиз. Дорини ўзим бераман!

Крис ўзини қўйгани жой тополмай гўлдирав, қўллари силкитганча чодир атрофида гимирлаб юрарди. Аммо унга эътибор беришга вақтим йўқ эди. Ҳозир энг асосий масала роҳибдан кўз узмаслик керак эди. Чунки у нишонга олишга усталигидан йўлбарснинг қони қотиб қолган ярасини ҳам тўғри мўлжалга олиши мумкин эди.

Криснинг қўлида карабин пайдо бўлди. У ёриладиган обоймани шошилиб магазинга жойлар, қўллари қалтирарди. Мен Крисга ташландим — у чаққонлик билан қочиб, на қонга, на бўйнидаги гўлнинг силкинишига эътибор бермай затвори тортқилади-да:

— Мистер, халақит берманг!— дея ўқирди.— Кетинг! Нима қилиш кераклигини авлиё одам ўзи билади!

Унинг қутурган кўзлари косасидан чиқиб кетай дерди, ўсиқ сочлари диккайиб кетганди.

— Уни тўхтатинг, Бикрам,— дедим роҳибга.— Уни фақат сиз тўхтата оласиз.

— Шошилманг, хотиржам бўлинг,— деди қария хижолатомуз жилмайганча чодир томонга юриб кетди.

— Бикрам!

Қарабин стволи кўкрагимни мўлжаллаб турарди. Қриснинг бармоғи сал қимирласа тамом, биқинимдан дарча очилади-қўяди.

— Бикрам, ҳеч бўлмаса сиз тўхтатсангиз-чи!

— Яна бир оғиз сўз!— дея бақирди Қрис тупук сачратиб.

Мен кўз қирим билан қарияга қарардим. У чуқур-чуқур нафас олганча йўлбарснинг олдига бориб бошида тарракдек қотиб қолди.

— Қрис, оғайни... Сиз ахир эсли-ҳушли одамсиз-ку. У йўлбарсни ўлдириб қўяди, наҳотки шуни тушунмайсиз. Бу ерлардаги энг сўнгги тоғ подшоҳини йўқ қиладди у ахир, Қрис!

Қўлим боғланганча ғалати тантанали юриш қилиб ҳаммадан орқада судралиб борардим. Энг олдинда эса пичирлаб дуо ўқиганча роҳиб бедана юриш қилиб кетарди. У худди ўргатилган хачирдай баҳайбат йўлбарсни тизгинидан ушлаб етаклаб олганди. Сарикнинг чиройли думи ерга текканча ҳар хил хас-чўпларни супуриб келарди. У бошини эгиб оғир қадам ташларди.

Қриснинг эса қувончи чексиз эди. У карабинни осмонга отиб ирғишларди. Бўйнидаги гулини олиб ташлаган, кўнгли ҳам хотиржам эди. Дунёда нималар бўлмайди, дейсиз!

Ҳали оз бўлса ҳам имкониятим бор, дея ўзимга-ўзим тасалли бериб дадил бўлишга ҳаракат қилардим. Йўлбарснинг гарданидаги беўхшов ямоқни кўздан қочирмасликка интилардим. Лекин Қриснинг ўзини тута билмаслиги халақит берарди. Шундай бўлса ҳам ҳушёр бўлиб боравердим. Мана, ҳайвоннинг миясида мудроқ пайдо бўлаётганини ҳис қиляпман. Мени даҳшатли ваҳима чулғаб олганди.

Сарик каловланиб, калласини ўгирди, шунда кўзларимиз тўқнашди. Ёлидаги туклари диккайди. У бўғиқ овозда бўқирди.

Гўё менинг кайфиятим унга ҳам ўтгандай эди.

Мен ўзим гувоҳи бўлган табиатнинг мана бу аянчли манзарасини кўз олдимга келтиргандим. Унга одамларнинг, умуман бутун мавжудотнинг қирилиб кетаётганини сўзлаб бердим. Тафаккурнинг Табиат билан биргалликда ўлиб бораётганини унинг онгига етказдим, чунки тафаккур — табиатнинг гултождидир.

Йўлбарс энди бўкирмасди, ёллари ҳам яна асл ҳолига қайтганди, юриши янаям бошқача бўлиб қолгандай эди. Ёки менга шундай туюляптимикан?

Оҳ, бечора йўлбарс, одамлар сени қутқазिशга ожиздирлар. Улар сени ва сенинг авлодларингни данъчжинлар қўлига топширгани учун ҳам ўзини янаям ожиз ҳисоблайдилар. Сен бизнинг қўлимиздан келмаган ишни қилишинг, яъни ўзингни-ўзинг қутқаришинг лозим! Тирик қолишнинг йўлини топишинг керак. Одамларнинг ёвуз истаklarига қарши ўлароқ сен омон қолишинг лозим ва бу иш фақат ўзинггагина боғлиқ, Сариқ!

Монастирға жуда яқинлашиб қолган эдик, оқланган деворларға тўқ сариқ рангда ўйиб ишланган турли хилдаги шакллар кўзга ташланиб турарди... Мен изтиробдайдим, мен ўзимдаги бор нарсани, ҳатто томиримдаги гупиллаб уриб турган қонимгача унга берган эдим.

Йўлбарс миясидаги ямоқни худди мендан яширмоқчи бўлгандек бошини янаям пастга энгаштирди. «Сенга нима бўлди, Сариқ?!»

— Бикрам! Қулоқ солинг, ахир, — дея шивирлаганча унинг орқасидан интилдим. Унга бир нима демоқчи бўлардиму... Аммо тилим айланмай ўз-ўзидан бошқача гап чиқиб кетди:— Бикрам! У тутқунликда яшолмайди... Нима учун сиз...

Қария маъносиз юзини мен томонга ўгирди.

— Яшайди! У энди худди одамга ўхшайди! Қаранг! Кўзларининг ақллилигини! Ювошлигини! У энди ваҳший ҳайвон эмас!

— Нурли Доғ! Нурли Доғ!— Қрис кучли ҳаяжондан титрарди.— Э худойим-ей, жудаям нурли-я!— Унинг йиғлаётгани сезилад турарди.

Монастирь жуда яқин қолган, занжирларнинг ги-жирлаши эшитиларди. Жар устидаги кўприкни эса тинмай шамол тебратарди.

— Сариқ!— дея илтижо аралаш бақириб юбордим.

Қрис кўзларини юмганча қотиб қолди-да, қўққисдан ҳўнграб йиғлаб юборди.

— Тўхтаг... Тўхтасангиз-чи... Эй худойим-ей, бу қа-

нақаси бўлди! Барибир у ўлади! Бир ўзи-ку! Насли йўқ-ку! Бу ахир қанчадан-қанча пул дегани! Эшитсангиз-чи...

Роҳиб чўчиб ўғирилди ва ингичка тизгинни силтай бошлади, аммо Сарик тўсатдан лиқилдоқ кўприкка қадамни қўйгиси келмай оёғини тираб туриб олди.

— Миллионлар! Жуда кўп миллионлар!— Қрис юти-ниб-ютиниб йиғларди.— Менинг мушукчаларим... Миллионлар! Долларлар!

У затворни тортди, мен Сарикни яшириш учун қўларимни ёздим. Шу вақт мени худди яшин ургандек бўлди: рўпарамда монстр турарди! Мен уларнинг бир оғиз сўзиданоқ ботинидаги бутун нарсаларни билиб олишни ўргангандим.

Бу одамнинг кўрмаган балоси, кириб чиқмаган кўчаси қолмаган — одам — қул — монстр... Мен унсиз янги туғилаётган монстрини қутладим...

Ўқ овозини эшитолмай қолдим...

* * *

Сарик мени худди қўғирчоқ мисол тишларида тишлаб борарди. Гоҳ-гоҳида тўхтаб, ерга қўярди-да, аввал менинг, сўнг ўзининг ярасини яларди. У мени данъчинларнинг қўриқхонасидан узоққа — яшинлар чақнаб, шариллаб жала қуяётган кўм-кўк тоғлар томон олиб чиқиб кетди.

Ҳасан Турсунов,
Ҳусан Турсунов

«БИОМЕН» ОПЕРАЦИЯСИ

Зангори лимузин полиция машинаси кузатувда мудофаа министрлиги биноси олдида тўхтади. Ҳайдовчи чаққон тушиб, орқа эшикни илтифот билан очди. Машинадан паст бўйли, бесўнақай семиз, тепакал, дўрдоқ лабларига сигара қистирган, қора кўзойнакли бир киши тушди. Папкасини қорнига босиб астагина зинапоядан кўтарила бошлади.

Эшик олдида уни кутиб олган навбатчи офицер телефон орқали министрга мурожаат қилди:

— Сэр, қабулингизда фирма президенти мистер Кларк.

Жавоб сигналидан сўнг офицер шошиб Кларкка пешвоз чиқди.

— Сизни ҳозироқ жаноби генерал ўз ҳузурига чорлапти, кузатиб бориш менга топширилди.

Кларк бош силкиб, офицерга эргашди. Генерал ким биландир телефонда гаплашаётган экан, у Кларкка жилмайиб, креслога ўтиришга имо қилди. Кларк жойлашиб ўтириб олгач, аста генералга разм солди. Генерал хийла қариган, муштумдек бошидаги оипоқ сочлари сийраклашиб, юзларини ажин босиб кетганди, эти суягига ёпишиб кетган бу кекса чолнинг ботган кўзларида ҳеч қандай маъно аке эмасди.

— Сизни кўргангидан хурсандман, мистер Кларк.— Генерал Кларк қаршисига келиб тўхтади.— Шеф фирмангиз ишларига жуда қизиқиб қолди. Агар янглишмасам, ҳозир фирмангиз атом ва химия саноати буюртмасини бажаряпти шекилли?

— Ҳа, биз ўта хавфли шароитларда ҳам ишлай оладиган роботлар чиқаряпмиз. Бу роботлар аввалгиларидан жуда катта фарқ қилади.

Генерал синовчан назар ташлаб, сўради:

— Айтинг-чи, нега роботларни буюртмачиларга етказиб бериш орқага суриляпти?

— Хавфли вазиятни олдиндан кўра олувчи сунъий

интеллект билан боғлиқ кичик бир нуқсон қўлимизни ушлаб турибди. Уйлайманки, яқин ойлар ичида биз буни ҳам ҳал қилиб, буюртмаларни эгаларига ўз вақтида етказиб берамиз.

— Демак, улар интеллект ёрдамида хавфли вазиятни олдиндан қўра билар экан-да?

— Уларга атом электростанциялари реакторида вужудга келиши мумкин бўлган аварияларнинг ҳаммаси бирламчи программада берилган. Бу ҳолларда улар бенуқсон ишлайди. Лекин эътиборга олинмаган бирор тасодифий ҳол юз бериб қолса ҳам роботнинг ўзи мустақил фикрлаб, тўғри йўл топиб олиши аниқ...

Клэрк папкасидан рангли расмларни олиб, генералга узатди. Реклама тарзида ишланган фотосуратларда баҳайбат робот ядро реактори пульти ёнида, ўта заҳарли моддалар ишлаб чиқарадиган завод цехида ишлаётганлари тасвирланганди.

Генерал хаёлан робот қўлига автомат ушлатди. Илжайиб турган қиёфани ваҳшиёна тусга киритди. Шифтга тикилиб турди-да, хона бўйлаб юра бошлади.

— Жуда соз, мистер Клэрк!— Генерал девордаги катта харита олдида тўхтади.— Мудофаа министрлиги бир неча фирмага уруш ҳаракатларида қатнаша олувчи темир солдатлар яратиш вазифасини юклаганди. Улар ҳар қандай шароитда жанг қила олувчи, радиация ва химиявий қурол таъсир қилмайдиган темир солдатлар бўлиши керак эди. Лекин электрон саноатининг йирик фирмаларидан ҳанузгача бирор натижа ололганимиз йўқ. Энди ҳамма умид сизда, мистер Клэрк. Шефнинг буйруғига биноан бу мақсадларга ажратилган барча маблағлар фирмангиз ихтиёрига ўтказилади.

Кутилмаган янгилликдан шошиб қолган Клэрк лаби лабига тегмай гапира кетди.

— Бизнинг роботлар барча талабларга жавоб беради. Уларга на радиация, на ўта хавфли химиявий муҳит таъсир қилади. Агар пластик зирҳ қопланса...

— Биз шошилишимиз керак, мистер Клэрк.

— Ҳа, шундай, лекин биз уларга жанг қилишни ўргатгунча...

— Бу ишда фирмангизга бизнинг махсус группамиз ёрдам беради,— яна гапни бўлди генерал.— Уйлайманки, робото-психологаримиз сизнинг темир солдатларингизга жон бахш этиб, тез орада уларни ҳарбий ҳаракатлар сахнидаги қудратли қуролга айлантиражаклар.

Генерал қалтираётган қўлида Қлэркка виски узатди.

— «Биомен» операциясининг муваффақияти учун, мистер Қлэрк.

— Нега «Биомен»?— ажабланди Қлэрк.

— Эсингизда бўлса, 80-йилларда полковник Остин лақабини олган биомен телевизион фильм қаҳрамони эди. У оддий одамнинг қўл-оёқларини сунъийсига алмаштириб яратилганди. Мия биотоклари ёрдамида ҳаракатланувчи биомен темир ходаларни ҳасдек синдириб, бетон деворларни картондек тешиб ўтиб душманларимиз юборган айғоқчиларни фош этарди. Ҳозир Голливуд биомен ҳақида яна бир неча фильм яратаяпти. Биз нима қилиб бўлса ҳам жамоатчиликка биоменларни оқилона ва зарур қурол қилиб кўрсата олишимиз керак.

— Офарин, генерал!— деди Қлэрк унинг гапидан руҳланиб кетиб,— шу соатдан бошлаб менинг фирмам «Биомен» операцияси учун ишлай бошлайди.

Шу куни мистер Қлэрк фирманинг етакчи ходимларини ҳузурига шошилишч чақиртирди. Буюртмачиларга юбориш учун тайёрлаб қўйилган роботлар тезлик билан заводларга қайтарилди. Фирма заводлари махфийлаштирилиб, мудофаа саноати ихтиёрига ўтказилди. Бир неча ойдан сўнг жанубий штатларнинг биридан Ҳинд океанидаги атолл томон катта ҳарбий юк самолёти кўтарилиб, унда фирма конструкторлари ва бош савдо агенти мистер Ален мутлақо махфий юк билан учиб кетди.

* * *

— Алло, мистер Ален?

— Эштаман, жаноб президент.

— Шу бугундан кечиктирмай янги қурол синови ўтказилиши керак. Мудофаа-министрлигининг «электрон уруш» планига кирувчи махфий буюртмаси бизда қолиши керак, тушундингизми? Фақат бизда!

— Янги қурол синови бугун ўтказилади, лекин...

— Ҳеч қандай лекин йўқ. Шу бугуноқ ўтказилиши керак, Ален! Синовни ўтказгани сараланган ҳарбийлардан иборат махсус комиссия боради. Янги қурол синовининг муваффақиятли ўтиши учун бошингиз билан жавоб берасиз, гап тамом.

Нойлож қолган Ален трубкани жойига илиб, денгиз десанти формасидаги сержантга ўгирилди.

— Ҳамма нарса тушириб бўлиндими, Норман?

— Худди шундай. Лекин қандай синовлару, қандай янги қуроллар ҳақида гап бораётганлигини лоақал менга айтарсиз, мистер Ален?

— Норман. Ортиқча гап-сўзга ҳозир ўрин йўқ. Юклар туширилган бўлса, юқорига кўтарилсак.— деди Ален сержантнинг саволига жавоб бермай.

Улар бетон бункердан чиқиб, бир қатор териб қўйилган темир қутилар олдига келишди. Ален уларнинг биридаги шифрланган қулфни очиб, оғир қопқоқни кўтарди. Улкан қути ичида бўйи икки метрлар чамаси баҳайбат, устига ўқ ўтмас зирҳ қопланган, ниҳоятда узун ва йўғон қўлларида янги нусхадаги автомат ушлаган темир одам турарди.

— Шуми сен айтган биомен?

— Ҳа, аниқроғи бионика, электроника, кибернетика ва робототехниканинг энг сўнгги ютуқлари мужассамлашган сунъий одам шу.

— Янглишмасам, сен ишлаётган фирманинг ҳарбий зўжуртмаларга алоқаси йўқ эди, шекилли?

— Бундан атиги бир неча ой илгари шундай эди. Энди эса алоқаси бор, кўриб турибсан.— Шу пайт сирена товуши янграб, темир эшиклар кўтарилди. Ален ва Норман базадан чиқиб, океан қирғоғи томон кетишди. Узоқдан ерлик аҳоли ташлаб кетган кулбаларнинг вайроналари кўзга ташланарди. Норман Аленнинг саволини кутмай, изоҳ берди:

— Ерлик аҳоли база қурилиши бошланиши билан материкка кўчириб юборилган. Атоллда кўчишдан бош тортиб, қаршилиқ кўрсатиб келаётган кичик бир тўда бор. Биоменларни уларга қарши ташлашса керак. Лекин уларнинг интеллекти нима бўлади, Ален?

— Сунъий интеллект нима бўларди? Бу — инсон мияси асосий аъзоларининг модели — фреймларнинг мураккаб комбинациясидан иборат сунъий онг маҳсули холдс. Электрон мия вазиятга қараб бирламчи программани такомиллаштириб, мустақил фикрлай бошлайди. Яъни биомен «қандай жанг қилиш» программасидан «жанг пайтида қандай фикрлаш» босқичига мустақил ўтиб кетаверади.

— Тушунарли, — гапни бўлди Норман. — Демак уларни йўқ қилиш жуда қийин. Аммо мустақил фикрловчи биоменнинг осонликча қотиллик қилишига ҳам ҳеч ақлим етмаяпти.

— Сен ҳақсан, Норман. Биз темир солдатлар эмас,

инсоннинг оғирини енгил қилувчи ақлли роботлар яратган эдик. Ҳарбийлар қистови билан сен кўрган бу беш нусха шошилишч тайёрланди. Уларнинг сунъий милярида Африка ва Ҳиндихитойда жазо отрядларида қатнашган ёлланма қотилларнинг миясидан кўчирма жойланган. Ваҳшийликни шу хотира блоки, жанг қилишни эса электрон мия таъминлайди. Кўриб турибсанки, биоменлар бошқариладиган снарядларга ўхшаб қолган. Лекин электрон мия нималарга қодир эканини ҳали ҳеч ким тўлиқ тушуниб ета олганича йўқ. Биоменлар худди жонсиз одамларга ўхшайди. Фақат битта сирли туртки етишмаяпти холос. Мўъжиза рўй бериб, улар ўзларича фикрлай бошласалар оқибатини яратганнинг ўзи ҳам билмай қолади.

— Даҳшат! Бугун сигналиши керак бўлган химиявий курол ҳам даҳшат. Махсус тайёрланган майдондан биоменларни ўтказиш мўлжалланган бўлса керак.

— Гап шундаки, ўша майдонга кириб қолган мавжудот йўқ бўлиб, тупроққа айланиб кетади. Агар биоменлар зарарсиз чиқса, унда фирмамиз тиллага кўмилди деявер.

Ален билан Норман қирғоқ бўйлаб қайтишди. Осмонда қора булутлар сузиб, ёмғир томчилаётган эди. Бир неча бор кучли момақалди роқ гумбурлаб, яшин чақнади. Атрофни қоронғулик босди.

Норман рация орқали навбатчи соқчиларга сергакликни ошириб, синовга тайёргарлик кўришни буюрди. Аммо қаттиқ момақалди роқ вақтида яшин ўз ишини қилиб бўлган эди. Кучли электр токи темир қобиқлардан ўтиб, электрон мия учун зарур туртки вазифасини ўтаганиди. Инсон ақлу заковати учун яна неча йиллар муаммо бўладиган масалани табиатнинг ўзи ҳал қилиб қўйганиди.

Биоменлар баравар, худди битта одамдай фикрлай бошлаган эдилар: «Мен... Мен кимман? Мен қаердаман? Нега қоронғилик... нега кутиш керак, кутиш...»

* * *

Ҳарбий вертолётдан мудофаа министрлиги вакили, бош конструктор ва бир неча ҳарбийлар тушди. Вакил тайёргарлик ҳақидаги ахборотни эшитиб, синовни тезлатишни буюрди.

Бош конструктор пальмалар орасидаги сайҳонликда

саф тортиб, ҳужумга шай турган биоменлар олдида тўхтади, вакилга қисқача изоҳ бера бошлади:

— Ҳозир энергетик қурилмани ишга туширишимиз биланоқ биоменлардаги программа ишга тушади. Улар шамол тезлигида югуриб, беш миля наридаги окопларда биқиниб ётган атолликларни ер билан яксон қилиб ташлайдилар. Қурилма операторининг янги буйруғи билан улар ортга қайтиб, яна шундай вазиятда бўлади-лар.

Вакил биоменни семиз бармоқлари билан пайпаслаб сўради:

— Буларни ўлдириш, йўқ қилиш мумкинми?

— Буларга катта калибрдаги ёрилувчи ўқлар ҳам таъсир қилмайди. Фақат танкка қарши снаряд тўғридан келиб тегсагина уни ишдан чиқариши, сиз айтгандек ўлдириши мумкин. Лекин биомен бу хавфни олдиндан кўра олади.

— Дуруст,— деди вакил жавобдан қаноатлангандек бош силкиб.— Биоменлар ортга қайтаётганида мавжуд бўлган барча қуроллардан уларга қарата ўт очилсин!

— Бу жуда хавфли, сэр...

— Менга ақл ўргатманг, Ален,— гапни кескин бўлди вакил.— Мен уларнинг жанг қилиниши ҳам, йўқ бўлишини ҳам ўз кўзим билан кўришим керак. Зўр келса энергия қурилмасини ўчириб қўясиз. Менга вертолётдан олинган фильмни берасиз. Шефга шахсан топширишим керак.

Бош конструктор имоси билан Ален ва Норман вертолётда осмонга кўтарилди. Энергетик қурилма кучланиши созлана бошланди. Лекин биоменни бўйсундириш мумкин бўлган ягона имконият қўлдан кетганини ҳали ҳеч ким билмас эди. Биомен дайди электр зарядлари билан ўзини тўлиқ таъминлаб, барча гапларни эшитиб турарди. У барча тирик мавжудотлар каби ўз хавфсизлигини ўйлай бошлаганди: «Улар мени ўлимга юборяпти. Улар мени йўқ қилмоқчи. Йўқ, йўқ, мен йўқ бўлмайман. Мен уларни янчиб ташлайман».

Вакил рухсати билан синов бошланди. Биоменлар секин ҳаракатга келиб, ҳайбатли қўлларида автоматни маҳкам тутганча олдинга икки қадам ташлади, кейин ортга кескин бурилди. Даҳшатли ҳайқариб, мудофаада турган денгиз десанти взводига ташланди. Бу ҳайқариқлар қачонлардир тинч аҳоли устига бостириб борган ёлланма қотиллар овозининг айнан такрори эди. Қутуриб кетган биоменларнинг атрофдагиларни чавақлаши-

— Бош конструктор бурчакка биқиниб кузатарди. Нарироқдаги темир одам ўз қурбонларининг юрагини мўлжаллаб тепки босарди. Кўзларига қон қуйилгандек ёниб турган биомен энергия қурилмасини ўчиришга беҳуда уринаётган бош конструктор устига бостириб кела бошлади. Бош конструктор жон талвасасида чинқириб, ўқ овозлари остида кўмилиб кетди. Бир неча минутдан кейин қирғоқ базасида биронта тирик зот қолмади. Осмонда айланаётган вертолёт биоменларнинг ўқ ёмғиридан шикастланиб, қуруқлик томон бурилди. Вертолёт бу учушда шу яқиндаги авианосецга етиб олиши гумон эди.

Биомен гурсиллатиб қадам ташлаб, бетон бункерга тушди. Тинимсиз жиринглаётган телефон трубкасини кўтарди.

— Алло, мистер Ален?— президент ҳовлиққанидан энтикиб гапирарди.— Синов қандай ўтди?

— Мистер президент?— биоменнинг нотабий овозини электрон миядан юборилган импульс дарҳол созлади.— Ҳамаси о кэй! Тез орада ҳали сиз билан ҳам кўришамиз!

Қуруқликдан келиши мумкин бўлган кучларни фақат тактик ядро қуроли қайтара олиши энди биоменлар учун сир эмасди.

Биоменлар шу қуролни қўлга киритиш учун олға интилди...

СЕВИНЧ ВА УКИНЧ

Микропризмалардан ясалган дераза ойналаридан тушаётган ёруғлик спектрларга бўлиниб, ажиб бир тусда кенг хонанинг деворларини ёритар, микропризмаларнинг даврий силжиб туриши натижасида спектор тўлқинлари ўзгариб инсоннинг эстетик завқини оширарди.

Аммо бу ажойиб манзара суҳбатга берилиб кетган икки дўстнинг эътиборидан четда эди, уларнинг баҳси тобора авжга чиқмоқдайди.

— Равшан, дўстим! Сен ўзингнинг фантазиянг билан мени ҳар доим чалкаштирмоқчи бўласан-у, яхшиямки ўша айтган фикрларнинг хаёлимда етарли тасаввур ҳосил қилишга ҳам улгурмай, муздай эриб кетади. Охир-оқибатда сенинг гапларингдан бирор нарса ни илғаб ололмайман. Романтика — бу жуда яхши, лекин уни утопияга айлантирмаслик керак!

— Джеймс, азиз дўстим, қизишма, сабр қил.

Равшан олдида турган аппаратнинг тугмачаларини бир-бир босиб экранда кўриниб турган ҳар хил график ва схемаларни ўчирди-да, ўрнидан турди. Бошини бир томонга қийшайтириб, мийиғида озгина масхара қилгансимон кулиб турган Джеймсининг елкасига қўлини қўйди.

— Баъзан, менинг қадрдон дўстим Джеймс кундан-кунга пессимизм ботқоғига ботиб кетмаяптимики деган фикр кўнглимни безовта қилади! Қани, ўзинг бир яхшилаб ўйлаб кўргин-чи, менинг гапларимда ҳақиқат йўқми-а?.. Гап бундоқ, ҳеч бўлмаса тарих сабоқларига бир назар ташлайлик! Қосмосга умуман инсоннинг чиқиши мумкин эмас, дегувчилар бормиди? Бор эди!

Равшан стулда ўтирган Джеймсининг олдида уёқ-буёққа юриб гапини давом эттирди:

— Қосмосга учиб ўзларингни овора қилмасларинг-чи, аввало ердаги анчагина масалаларни ҳал қилиб олиш керак, дегувчилар топилмадими? Топилди! Ойда

мураккаб ва гигант космик базани вужудга келтиришга қаршилиқ қилганлар бўлмадими? Ҳа, бўлди! Энди ўша кишилар тарих олдида, инсоният олдида уялиб қолишмадимикин?.. Нега жимсан, Джеймс! Еки... севгилингни ўйлаётибсанми-а?

Джеймс кўзларини бир нуқтага тикканча худди муҳим бир жумбоқни ўйлаётгандай жимгина турарди. Равшан бироз ўйланиб турди-да, қўлини дўстининг елкасига қўйиб, секингина гапини давом эттирди.

— Жаноби Крайнлейннинг аҳволини бир кўз олдингга келтир-а.

Джеймс ўрnidан туриб кетди:

— Шошма, Равшан! Бизнинг ҳали профессор Крайнлейн билган нарсаларнинг кўпини тушунишимизга фикримиз ожизлик қилмаётганмикин...

Равшан аквариумда сузиб юрган ҳар хил чиройли балиқларга бирпас қараб турди-да, сўнг Джеймснинг қаршисидаги стулга ўтирди:

— Джеймс, дўстим, вақт ўтиши, тарихнинг доимо олдинга силжиши, ривожланиши натижасида энг илғор фикрларнинг ҳам баъзи жойлари қисман ёки бутунлай инкор этилади. Булар ахир тараққиёт қонуни-ку!

— Наҳотки сен айтган ҳозирги нарсаларга мени тушунмайди, деб ўйласанг, ёки...

— Джеймс, Джеймс, қизишма,— босиқлик билан гап бошлади Равшан,— фақат сен мени озгина тушунмаётибсан, холос. Сен пессимистсан, десам яна аччиғинг чиқади. Лекин барибир, мени бир куни бориб тушунсан ва ўшанда «Равшан, сен ҳақ экансан, ҳа, ҳақиқатан ҳам инсон оламда доим романтик фикрлар билан яшаши керак экан» дейсан. Ҳозирча эса мен сенинг фикрларингни ўзгартиришга мажбур қилолмайман...

Джеймс Равшан чин гапираётибдими, ёки ҳазиллашаётибдими, била олмай ҳайрон бўлиб турарди. Равшан эса давом этди:

— Тажрибаларимнинг охириги натижаларини тасдиқлаб, баъзи бир нарсаларни аниқлаб олганимдан кейин, сенга бир фикрни айтаман, ана шунда менинг гапларимда асос борлигига иқдор бўласан. Ҳозирча эса, дўстим, бир сайр қилсак-да, йўл ора сен таклиф қилган «Бутун галактик ҳаракати қонуни» тўғрисида гаплашиб олсак. Қани кетдикми?

Равшаннинг таклифини эшитиб Джеймснинг юзи қувончдан порлаб кетди. Қоп-қора жингалак сочларини силкитиб хандон отиб кулди. Сўнг Джеймснинг хаёли-

дан уйқусиз ўтган тунлар ва космонавтлар учун Венерада махсус ташкил қилинган курортда дам олган пайтлари лип-лип этиб ўта бошлади...

Бу воқеа ўтган йили бўлган эди. Уша пайтлари Джеймс илмий ишлар дунёсига зўр чанқоқлик билан шўнғиб кетганидан, ҳатто дам олиш нималигини ҳам унутиб қўйганди. Ҳар куни роботнинг симларини бошининг мувофиқ жойларига уларди-да, зўр бериб миясида ҳар хил формулаларни таҳлил қилар, ҳар хил ечимларни текширар, янгидан-янги теоремаларни кўз олдига келтириб, бир-бири билан солиштириб кўрарди. Ҳар хил схема ва графикларни махсус қоғозга чизиб, роботнинг электрон миясига жойлар, робот экранининг мовий ранг фонига кўринаётган ҳар хил рангдаги чизмаларга узоқ тикилиб қолар, баъзи жойларини ўзгартирар, олинган натижаларни яна солиштириб кўрарди.

Гарчи Джеймс ўз миясида пайдо бўлган ҳар хил ечимлар, чизмалар, формулаларни роботнинг миясига махсус кодлар орқали бериб уларни қайта кўриб, эшитиб, ўз ишини анча енгиллаштира-да, икки ойлик тинимсиз меҳнат ўз таъсирини ўтказмасдан қолмади. Джеймснинг боши оғриб, қулоғи шанғаллайдиган одат чиқарди. Бунинг устига қилаётган ишининг натижаси ўйлаганидай чиқмади. Врачга учрашди.

Профессор Азимзода Джеймснинг, бора олмайман озгина ишим қолди, шуни битириб олай, кейин майли, бораман деб тихирлик қилишларига қарамай бир амаллаб кўндирди. Шу куннинг ўзйда Джеймс пассажир ракетага тушиб, Венерага учиб кетди.

Курорт Венерадаги «Ленин водийси» деб аталган каттакон кратерга жойлашган бўлиб, усти ёруғликни ўтказадиган, аммо инсон организмга зарар етказадиган космик заррачаларни тутиб қолиш хусусиятига эга бўлган ҳамда муайян иссиқликни ва босимни сақлаб турадиган махсус материал билан ёпилган эди.

Джеймсга водийнинг ўртасида жойлашган, ҳар доим салқин, хуш ҳаво эсиб турадиган кўл ва шу кўлнинг ўртасида қурилган ресторанда дам олиш жуда ҳам ёқарди. Бу ресторан хоналарининг шинам жойларига катта-кичик тўнкалардан ясалган стол ва стуллар қўйилгани, айниқса кўзачалардан мазали қимизни симириб ичиш ва зира ҳиди димоққа уриб, иштаҳани қитиқлайдиган паловни тановул қилиш Джеймсга жуда ҳам ёқарди.

Кунларнинг бирида кўл бўйида дам олиб ўтирган

Джеймснинг ёнига кўҳликкина қиз келиб, «Сиз Меркурий космик станциясининг телефон номерини билмай-сизми?»— деб сўраб қолди. Джеймсга бу қиз бир кўришдаёқ ёқиб қолди ва беихтиёр қизга Меркурий космик станцияси билан алоқани олиб борадиган идора биносини кўрсатибгина қолмасдан, балки илмий раҳбари билан бемалол гаплашиб олишига ҳам ёрдам берди. Қизнинг оти Вигера эди. Шу тариқа улар бир-бири билан танишиб олдилар. Улар ҳар кун икки кўл бўйлаб сайр қилишар, фонтан олдида бир-бирининг пинжигига тиқилишиб, уни узоқ вақт кузатишарди. Шундай пайтларда Джеймс қадрдон Луанда шаҳрининг марказидаги каттакон фавворани эслар, ёшлик пайтидаги унинг тиниқ сувига чўмилган онларини хотирлаб, мийиғида кулиб қўярди. «Балки Вигера ҳам ўзининг қадрдон Калькуттасини эслаётгандир»,— деб ўйларди.

Джеймс бир ойнанинг қанақа қилиб ўтганини билмай қолди. Шу давр ичида у Вигерага қаттиқ боғланиб қолганини бутун қалби билан ҳис қилди ва хайрлашув кунидан бир кун олдин кўнглини бу шаддод ва зеҳли қизга очди. Вигера бу дангал йигитнинг сўзларини бир жуфт лолага қараганча тинглади. Сўнг Джеймснинг: «Вигера, сиз нима дейсиз, розимисиз?» деган саволидан ўзига келиб бошини секингина унинг бағрига қўйди.

Вигера Джеймс билан хайрлашаркан, беихтиёр шахло кўзларига ёш келди. Венерадан шитоб билан кўтарилган пассажир ракетада ўтирган Джеймс жажжигина телесоатининг экранида қўлларини силкитаётган Вигеранинг чиройли қоматини кўриб турарди. Ундан: «Джеймс, яхши етиб боринг» деган жарангдор сўзларини аниқ эшитгач, юрагининг уриши яна ҳам тезлашди...

Мана шунга ҳам бир ой бўлибди. Шундан буён Равшан билан ҳар хил масалалар тўғрисида тортишгани тортишган. Айниқса, унга Равшаннинг «пессимистсан» деган гапи жуда ҳам алам қиларди. Ахир Вигеранинг ўзи унга «Сизнинг қалбингиз келажакка ишонч руҳи билан суғорилган» демаганмиди?.. Буниси ҳам майли-я, «Сен фикримни тушунмаётибсан» дегани айниқса Джеймсга жуда ҳам қаттиқ ботарди.

Джеймс Равшаннинг қобилиятига завқланиб, ҳам ҳавас билан қарар эди. Илгари ҳам унинг бу хусусиятига тән берган. Улар иккаласи Галактология илмий-тадқиқот институтига бир пайтда илмий ходим бўлиб келишган. Илмий ходимлар кенгашида Равшан ўзининг олимона айтган асосли далиллари ва дадил фикрлари

билан эътибор қозонганди. Ҳатто уни «Равшан» деб чақирриш ўрнига, «Романтик» деб чақирришарди. Лекин ҳали Джеймснинг муҳокама учун таклиф қилган кенг кўламдаги илмий кашфиётчилик бирор иш қилганича йўқ.

...Равшан «Муножот» куйини ўзича хиргойи қилганча, скафандрни кийиб шлюзда Джеймсни кута бошлади. Бирпасдан кейин иккаласи Ой космик шаҳрининг кўчаларига сайрга чиқишди. Улар чиққан уйнинг эшиги эса шу заҳоти ёпилиб, эшикнинг тепасидаги экран ёришиб, унда «Уйнинг герметиклиги сақланган» деган ёзув пайдо бўлди.

Ой шаҳри кўчаларининг икки томони ой тошларидан терилган бўлиб, ҳар қайсиси Самарқанд, Тошкент, Париж, Прага ва бошқа гўзал шаҳарларнинг кўчаларига ўхшатиб қурилган эди. Йўлкаларнинг четларига сунъий дарахтлар ўрнатилган, улар эса космик марказдан берилган тўлқинлар таъсири остида ўз кўринишларини шу заҳоти ўзгартирарди. Натижада, бу ажойиб шаҳарда тўрт кунда тўрт фаслни кўриш мумкин эди. Равшан билан Джеймс Королев кўчасидан ўнг томонга қайрилишиб, Гагарин майдонига чиқишди. Майдоннинг ўртасида биллурдан ясалган сунъий фонтан атрофида қуюқ суҳбат қураётган космонавтлар томон юришди...

— Ойдаги шаҳарчамизни ҳам Венерадай қилиб олайлик, деган таклифим эсингдами, Хайнес?.. Мана кўриб турибсизлар, азиз дўстларим, атрофимиздаги манзара қадрдон еримизни эслатиб турса-да, барибир скафандрда юрамиз, бу аҳволда эса жононлардан бўса ололмайсан...

— Орузсини қаранглар, йигитлар,— гуруллаб кўтарилган кулгига эътибор қилмасдан гап бошлади атлас кўйлакли қиз, унинг скафандри ҳам зангори рўмолни эслатиб турарди,— Ашот, менга қара, қизлар тўғрисида кўп гапираверсанг, сени Нептунга учадиганлар рўйхатидан ўчириб ташлайман.

Яна гуруллаб кулги кўтарилди.

— Агар мени рўйхатдан ўчириб ташласанг, сенинг ўзинг билан қолар эканманда-а, Мариана!..

Яна кулги кўтарилди.

— Тагин Меркурийдан Феруза етиб келиб, скафандрни ечадиган тугмачангга қулф солиб қўймасин,— жавоб қайтарди Мариана. Сўнг уларнинг суҳбати яна ҳам авж олди.

— Равшан, хабаринг борми, яқинда академик Аба-

шидзе келармиш ва биз билан келгуси иш режаларимиз ҳақида суҳбат ўтказармиш. Балки Уран планетасини плацдарм қилиш ҳақидаги фикримизни маъқуллар?..

— Мен бунга қаршиман, Ашот! Галактикадаги ҳар қандай объектга Ойимиздаги космик марказдан бема-лол учиш мумкин!

— Нималар деясан, Равшан?! Ахир сен ўзингнинг олдин айтган фикрингга қарши чиқаётибсан-ку!..

— Ҳа, шундай! Лекин, Ашот, дунёда ўзгармас нарса йўқ. Шунингдек, фикр ҳам. Менда бутунлай бошқа асосли фикр пайдо бўлди. Охири тажрибаларимнинг натижаси эса бу фикримда етарлича асос борлигига далил бўла олади...

— Ҳм, яна романтика дегин, романтик. Билсак бўладими, қанақа фикрлар экан.

Ашотнинг гаплари талаффуздан ишонмаслик ҳамда озгина масхара сезилиб турарди. Равшаннинг атрофини фазогирлар ўраб олишди ва яна қизгин илмий мунозара бошланиб кетди...

...Мамлакатлараро космик илмий жамиятининг беш секретари, донғи кетган олим, академик Г. Абашидзе маърузаси зўр эътибор билан тинглангандан кейин, «Юлдузларга учишнинг янги принциплари ва истиқболлари» деган темада доклад қилиш учун сўз Равшанга берилди.

Равшан мйнбарга шошмасдан вазминлик билан чиқиб келди-да, залга бирпас қараб туриб гап бошлади:

— Маълумки, олдимизда турган энг муҳим вазифалардан бири — юлдузлар системасини текшириш ва ақлли мавжудот билан алоқа боғлаш. Бу масаланинг жуда ҳам муҳим эканлиги ҳаммага маълум. Аммо бу вазифани бажаришга халақит берадиган муаммолардан бири космик ракеталар тезлигининг камлиги бўлиб қолмоқда. Биз энг юқори вакуум ва ўта юқори иссиқлик шароитида, асосан трансуран элементларидан ташкил топган турғун ёнувчи модда ҳосил қилдик. Бу қотишманинг асосий хусусияти шундайки, яъни унга лазер нурларидан минг чандон кучли бўлган лазер нурлари билан таъсир қилинса, ўзига хос портлаш ҳосил бўлиб, алоҳида ўта юқори босим пайдо бўлади. Натижада ўта реактив ҳаракат вужудга келиб, тезлиги ёруғлик тезлигидан анча юқори бўлади...

Равшан кўтаринки руҳ билан гапирар, олдида турган тугмачаларни босиб, экранда ҳар хил схемаларни кўрсатар, формулаларни бир-бирлари билан таққослар-

ди. Зал жимжит, ҳамма берилиб тинглар, худди уларни Равшаннинг романтикага тўлақ, аммо тажрибаларга асосланган, фактларга суянган сўзлари сеҳрлаб қўйгандай эди.

Олдинги қаторда ўтирган академик Крайнлейн бу сеҳрли манзарани бузишга журъат этди:

— Агар шуларнинг ҳаммаси рост бўлиб чиқди ҳам дейлик, шу эшитаётганларим фантастика бўлмади ҳам дейлик,— гапларини чертиб-чертиб гап бошлади у,— ҳосил бўлган нур ва босим ракета старт олган объектга ҳалокатли таъсир кўрсатмасмикин?

— Биз сиз айтган фактни ҳисобга олган ҳолда тажрибаларимизни ўтказганмиз. Бу ракеталар олдин оддий реактив двигателлар ёрдамида қуёш орбитасига чиқарилади ва ўша орбитадан юлдузлар томон старт олади!

Залда бирданига қарсақлар янгради.

Қичик анжуман фактларга асосланган Равшаннинг дадил фикрини амалда татбиқ қилиш ҳақида узоққа мўлжалланган махсус қарор қабул қилди ва Г. Абашидзенинг таклифи билан учувчи аппаратни «Галакталёт» деб аташга келишилди. Анжуман қатнашувчилари Равшанни чин кўнгилдан табриклашди. Айниқса, Джеймс ўзида йўқ хурсанд эди... Равшаннинг қўлини қаттиқ сиқиб: «Романтик, сенинг романтиканг галаба қилди, табриклайман!»— дерди.

Бу кечани у мижжа қоқмай ўтказган бўлса-да, улаш тўғрисида заррача ҳам ўйламас, ўз кабинетида ёлғиз ўтирар, ҳеч қандай ишга ҳам қўли бормасдан кайфияти нохушлигича ўй ва хаёллар денгизида сузарди. Ахир ўйланмай ҳам бўладими?.. Равшаннинг ҳисобкитоби бўйича бу йил қиш фаслида Оққуш юлдузлар системасидаги 61-сонли юлдузга учган галакталётдан хабар келиши керак эди. Мана баҳор ҳам бўлибдики, хабар йўқ. Қиш фаслининг охирида ҳам, баҳорнинг бошланишида ҳам фазогирлардан бўлажак хабарни бряқиб кутди. Ҳатто унинг туғилган куни шарафига уюштирилган тантаналар чоғида ўз шаънига айтилган мақтов сўзларига ҳам унча эътибор қилмай, фақат шу тўғрида ўйлади. «Наҳотки, наҳотки... биз ҳисобдан адашган бўлсак... ёки бирон фалокат?...» Йўқ, йўқ! Асло бўлиши мумкин эмас!— деган фикр хаёлида айланарди.

— Бизнинг қуёшимиз юлдуз бўлгани каби, юлдузлар ҳам қуёшдир,— ўйланарди Равшан,— демак, уларнинг атрофида ҳам ўз планеталари айланади. Ана шу

планеталарнинг бирида, албатта ҳаёт бўлиши керак ва ақлли мавжудотлар яшаши мумкин. Шундай экан, галактал ётдаги фазогирлардан хабар келиши керак! Ёки Ойдаги қабул қилувчи аппаратларимизга бирон нарса бўлдимикин-а? Йўқ, бўлиши мумкин эмас, чунки бу аппаратлар элликтача-ку. Ёки... бирон фалокат бўлган бўлса, мenden яширишаётган бўлишмасин тагин?!— Ёки ўзим Ойга учсаммикин?..

Равшан ўрнидан туриб хонанинг у бурчагидан, бу бурчагига юра бошлади. Охирги пайтларда Джеймс унга ҳам ҳасрат, ҳам таъна қилар, бу эса Равшанга жуда оғир ботар эди. Ҳатто Джеймс унинг туғилган кунинда ҳам иштирок этмади. Айниқса унинг: «Сен Вигерани ўзининг романтиканг билан заҳарламаганингда у сенинг галакталётингда учмаган бўларди, мен эса севиқли рафиқамни шунча йиллар орзиқиб кутмаган бўлардим. Қани сенинг романтиканг, муфассал натижаларинг, Ишонтирганингнинг оқибати шуми, қани жавоб бер, дўстим!»— деган таъналари баттар эзарди уни. Равшан эса Джеймсга: «Ноумид бўлма, дўстим, менинг галакталётим сенинг Вигерангни олиб қочиб кетмайди»,— дея гапни ҳазилга бурмоқчи бўларди.

Равшан оппоқ оқарган сочларини орқа тарафга силаб-силаб қўяр, стол устида тартибсиз ётган қоғозларни титкилар, бирон нарсалар ёзмоқчи бўлар, лекин фикрини бир жойга тўплай олишнинг улдасидан чиқа олмасди. Гоҳида ёнида турган роботга қараб: «Қани, робот, сен бирон нарса айтиб, мени тинчлантиргин, ақалли сен менга далда берсанг-чи»,— деб ўрнидан турганича роботнинг қўлини узоқ ушлаб турарди. Бу пайтда роботнинг кўзлари ўчиб-ёниб: «Хўш, хизмат», дегандай бўларди.

— Йўқ, мен айбдор эмасман. Джеймс, наҳотки сен буни тушунмасанг! Мен Вигерани галактиканинг сирлари билан чуқур воқиф қилганим учун айбдорманми? Ахир унинг ўзи «Мен ҳам учаман», деган масалани кўндаланг қўйганида, ўзинг ҳам уни бу қарордан қайтара олмадинг-ку! Эҳ, Джеймс, Джеймс, мenden ноўрин хафа бўлаётибсан. Эҳх... шу кеча-кундузда «Ақлли мавжудот билан алоқа ўрнатилди!» дейилган хабар олсак қандай ажойиб бўларди! Агар шундай бўлса борми? Менинг бунга ишончим комил! Бўлади! Ушандагина пессимизмнинг ҳар доим маълубиятга учрашига, романтизмнинг эса келажаги порлоқ эканлигига ўзинг тан берардинг. Мен эса кўзларингга қараб туриб: «Қалайсан, дўстим,

тан бердингми?» деб дангал айтардим. Ҳа, шундай қилардим!

Хаёл океанида сузаётган Равшан тоғ тепасидан кўтарилаётган қуёшнинг гўзаллигини ҳам сезмаётганди:

— Лекин, Джеймс, сенинг сабр ва тоқатингга тан бермасдан иложим ҳам йўқ. Ахир шунча йил севганини орзиқиб кутиш осонми?.. Вигеранинг жасоратига ҳам қойилман! Юлдузга сайр этишга аҳд этиб, олдинда нималар уни кутаётганини тасаввур ҳам этмасдан «Мен боришим керак» деб ўз сўзида қатъий туриш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди! Унинг бориши эса жуда ҳам зарур эди, чунки галакталётнинг навигация системасини ундан яхшироқ биладиган ҳеч ким йўқ эди. Буни унинг ўзи жуда яхши тушунарди, балки шунинг учун ҳам шундай қарорга келгандир!»

Аммо Равшан, Джеймснинг кейинги пайтларда аҳволи яхши эмаслигини, яна ҳам тушкунликка тушиб қолганлигини, бунинг оқибати яхши бўлмаслигини, буларга эса ўзи айбдор эканлигини яхши биларди... Мен уни бу кайфиятдан қутқаришим керак, аммо қандай қилиб... Хўш, қани нима қилишим лозим, уни пессимизм ботқоғидан қандай қутқаришим мумкин. Уни қанчалик тез умид сувига чўмилтирсам, шунчалик яхши. Қачон учрашсам экан...

Хаёллар тугёнида тўлғанаётган Равшанни қаршисидаги экраннинг огоҳлантирувчи сигнали чалғитиб юборди. Бир зумдан сўнг экран ёришиб, Хуан Сен Миннинг хурсанд қиёфаси намоён бўлди:

— Диққат! Диққат! Галакталётдан хабар! Эшитаётибсизларми, галакталётдан хабар!

Равшан худди экранни биринчи марта кўраётгандай диққат билан тикилди. «Балки ухламаганлигимдан кўзимга кўринаётган бўлмасин тагин» деб кўзларини уқалаб-уқалаб, тез-тез юмиб очди, чуқур-чуқур нафас олди. Аммо экранда дикторнинг қиёфаси ҳамон кўриниб турар, алланималар тўғрисида завқланиб гапирарди. Равшаннинг лаблари беихтиёр равишда титради, кўзларидан ёш доналари юмалаб туша бошлади. Шу оннинг ўзида қандайдир бир ҳорғинлик сезди, оёқларидан дармон қочди ва юмшоқ стулга қандай ўтириб қолганлигини ўзи ҳам сезмай қолди. Шодлигидан энди астойдил йиғлай бошлади. Сўнг ўзига келгач, бу хабарни Джеймсга хабар қилиш кераклигини эслаб, чала-чулпа кийиниб, кўчага чиқди. У шундай бир ғайрат ва шитоб билан юриб кетдики, буни кўрган ҳар қандай киши

унинг шижоатига қойил қолган бўлар ва уни 100—120 ёшларга кирган бўлса керак, деб ўйлаши табиий эди. Равшан электроаэромобилнинг олдинги ўриндиқларидан бирига ўтирди. Унинг кўзига ҳамма нарса бағоят гўзал кўришиб кетгандай бўлди. У ҳамма нарсага завқ билан қарар, атроф гуллар билан ўралгандай эди унинг назарида. Ҳар хил рангларга бўялган мрамар йўлкаларда қўлтиқлашиб кетаётган хушчақчақ ёшлар, ҳув узоқдан осмонга шитоб билан кўтарилаётган электроаэромобил ҳам унинг назаридан четда қолмади. Унинг юзида ажойиб табассум жилваланарди.

«Қандай ажойиб»,— деди товушини чиқариб. «Шундайми»,— деб фикрини тасдиқлаб олмоқчи бўлиб, ёнида бораётган ҳамроҳига қараган эди, Равшан унинг қўлидаги газетанинг биринчи саҳифасига кўзи тушди. Кўзи тушди-ю, бир зумда қотиб қолди, кўзини юмиб очди, яқинроқ тикилди. Ҳамроҳига ҳеч нарса демасдан, унинг қўлидаги газетани юлқилаб олди, яна суратга, тагидаги ёзувларга тикилди. Лекин, кўзининг олдида қора ҳошияга ўралган Джеймснинг расми ва унинг тагидаги «...илмий фаолияти айни юксалган, 200 йиллик юбилейига санокли кунлар қолган пайтда тўсатдан вафот этди» дейилган ёзувлар турар эди...

— Сизга нима бўлди, ҳурматли ўртоқ, бошингизни кўтаринг ёки юрагингиз...

— Йўқ, асло, асло,— деярли шивирлаб жавоб қайтарди Равшан,— у менинг қадрдон дўстим эди. Вигеранинг тириклигини эшитмай кетди!

Равшаннинг кўзларидан ихтиёрсиз равишда катта-катта ёш доналари Джеймснинг сурати устига юмалаб туша бошлади...

ТАБИАТ УЧИ

Птеродактил шу бугун уч юз ёшга тўлганини, яқин орада яна жони оғриб, жағ тиши қонаб қолиши мумкинлигини билмасди. Икки ой бурун горлар дарасига навбатдаги — олтмишинчи, тухумини қўйиб қайтувди. Узи ҳам деярли бир ҳафтадан бери ақалли туз тотмади. Ошқозони бутунлай бўшаб, бамисоли қуп-қуруқ резинка коптокдай ичига тортиларди. Ичаклари мижиғланиб, буришарди. Умуртқа суяги шарақа-шуруқлаб қийшай-верар, тақир манглайи зирқираб, қирғий кўзларини беихтиёр чақчайтирар эди. Устига-устак, бир ҳафта илгари қайрилган чап қаноти — энди оғришга тушди. Уша кунни тағин эслади.

Улар оғир ва кенг ёзилган ҳайбатли қанотларини одатдагича сал букишиб, қисқартиришди. Ҳавонинг қаршилиги бир оз камайди...

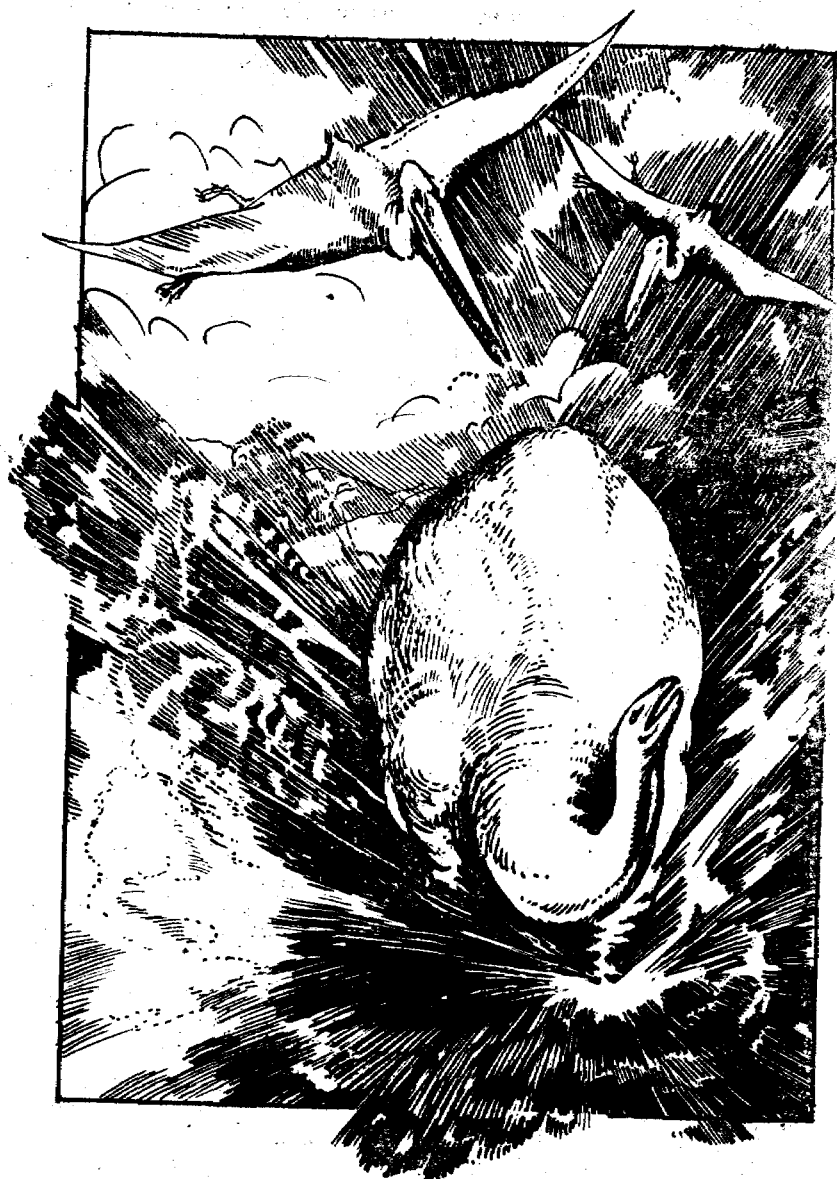
Куннинг кечлиги, атрофга қоронғу чўкаётгани сабабли, пастдаги кўл четида бўйнини чўзиб, даҳшатли ҳамлага тайёрланаётган улкан ҳайвон ғира-шира кўринарди. Жазирама соҳил яқинида салобат билан лапанглаб турган бу жонивордан ҳамма ҳайиқарди. Қушлар шиддат-ла «катта махлуқ»қа ташланишди. Тўрт оёқли аждарҳодай судралиб юрувчи ҳайвоннинг кулранг териси филники сингари-ю, бироқ ундан анча қалин, дағалроқ эди.

Талай вақт уришдилар. Птеродактиллар гир айланиб, махлуқни роса чўқишди. Уткир тирноқли панжалари билан чанг солишга ҳаракат қилишди. Чўқиб қоча-вериб-чўқиб қочавериб, ниҳоят унинг жазавабини кўзготиб юборишди. Уринишлари ҳамшағидек беҳуда кетарди. Ваҳший қушларнинг қари — тажрибалироғи баҳайбат, хавфли бўлганлиги учун динозавр унга қарши кўпроқ куч сарфлаб, яхшироқ диққат қила бошлади. У қай тарафга қанот қоқмасин, тухумсимон калласини ўша ёққа бурарди, назаридан қочирмасди. Илондай бўйнини бирдан чўзса, қушлар энг-ишончли паноҳлари-

га — баландга кўтарилишар ва яна пастлаб, ҳужумга ўтишарди. Чунки, улкан ҳайвон лавашанг бўйинини узоқ ушлаб туrolмасди. Агар учувчи калтакесаклар бир амаллаб, унинг орқа томонига тушиб олишса, тамом — бемалол кўзини ўйиб, талафот етказишади. Олдидан эса — қийин. Қорамтир сувда динозаврнинг бақувват оёқлари сезилмасди.

Шериги мудҳиш ҳалокатга учради, у ҳали ёш эди. Уни «катта махлуқ» тўсатдан панжасидан илиб, чаққон тутволди. Силкитиб-силкитиб тишлаб, бурда-бурда қилди. Бундан она қушнинг қони қайнаб, унга яшин тезлигида ташланди. Оғзини очаётган динозаврнинг — диплодокнинг бошига тўрт қулочча масофа қолганида қовурғамисол кўкракларини кериб, қанотларини дарров кенг ёзворган эди, хиёл юқорилади. Тегай-тегай деб, тепасидан учиб ўтди. Йўлда тўппа-тўғри унинг бақрайган ўнг кўзига чаңгал урди. Учли тумшуги ёрдамида калласи ўртасини қаттиқ чўқишга ҳам улғурди. Лекин ўзи йўналишини вақтида ўзгартиролмай бориб, улкан ҳайвоннинг жон талвасасида сувдан кўтарилган йўғон, баҳайбат думига урилди. Бир зумга у эсини йўқотиши оқибатида шувиллаганича, атрофга сирли ваҳималар сочувчи туби аллақандай йиртқич мавжудотларга сероб бўлган кўл қаърига ногаҳон шўнғиб кетиши мумкин эди. Бахтига, қалбидаги порлаб алангаланган ғалаба ўтининг қуввати таъсирида типирчилаб, омон қолди. Ишшиллаб, хишиллаб нафас чиқариб, қорнигача сувга ботди-ю, уни шалоплатиб-шалоплатиб, яна ҳавога учди. Аксинча бадани қизиб, кўнгли чароғонлашарди. Орқасидан сув қўрқинчли ўрамага айланди. Дақиқа ўтмай у ҳар ёнга тўзғиб сачради; қоп-қора, каттакон ихтиозавр — балиқсимон сув ҳайвони тишларини гижирилганча тепага сапчиди. У ярим ой шаклида биланглаб, нақ думининг икки паллали учигача кўл юзиде кўрindi. Тоза чираниб, қушга интилувди, етолмади. Ноилож аҳволда тўрт қаватли баланд иморатдай қайтиб сувга кулади. Булардан беҳад шодланган қуш — птеродактил эса кўкда гердайиб, бўйинини оққуш сингари сал ортига эгди-да, самони тўлдириб, болалардай шўх қийқирди. У тўқнашувда чап қанотининг қайрилганини ҳам тезда унутди.

Қий-чувлар ва қон ҳиди атрофга таралди. Адиру ўрмонлардан бошқа хилдаги қанотли йиртқич галалари: рамфоринх, птеронодонлар билан камдан-кам учровчи археоптерикслар очкўзона чинқиришганича етиб ке-

лишди. Улар сон-саноксиз эдилар. Бечора птеродактилнинг ўзига тўс-тўполон, талаш-талашдан сўнг, ўлган динозаврнинг кўзлари юлинган, сўлоқмондай боши насиб этди. Улкан ҳайвоннинг ўйилган ўнг кўзи сувга тushувди. Қанчадир вақт тебранган тана ахирги жон берди. Динозаврлар авлодининг йирик тури — диплодокнинг ўлиши жуда қийин эди. Ниҳоят, унинг бутун девсифат гавдаси кўлга, азот чўзилган бўйни эса шилқиллаб, қайноқ қумли соҳилга ағанади. Қирғоқ бўйидаги чанг-тўзонлар ҳавога кўтарилиб, қуриган, майдачўйда шох-шаббалар анча ергача изғиб сочилди. Тўқ яшил рангдаги кўлнинг суви ўркач-ўркач чайқалиб кетди. Ушанда она қушнинг севинчи ичига сирғасди. Чунки у ҳали ҳеч қайси ҳайвону парранда ботинолмаган қалтис ҳужумга бел боғлаганди. Умрида биринчи марта ўзи тенгиси у ёқда турсин, ҳатто барча жониворлар орасидаги энг ҳайбатли — «катта махлуқ»қа қарши чиқди-я. Тағин, ғалаба қозонди. Биттагина птеродактил — якка ўзи мечкай динозаврни ўлдирди!

Диплодок бўйинининг соҳилдаги қисмини қушлар ажратиб-ажратиб олдилар. Тана ва думларини сув ҳайвонлари — аррабалиқсимон ихтиозаврлар ўлжа қилишди. Улар бу денгиздай бепоён кўлга унга қуюлувчи азим дарёлардан оқиб келишарди. Алғов-далғовда мазали хом гўшти тортишиб, яна кўп уриш-жанжаллар рўй бериб ўтди. Она қуш думсиз гуруҳ птеронодонлардан учтасини ўлдириб, тўрт нафар археоптерикс қушини яралагач, бошқалари зўрга унга улкан ҳайвоннинг ширин мияли калласини қолдиришди. Ғолиб птеродактил шу билан қаноатланиб, ўлжа жангини тўхтатди. Қалланинг этидан оз-моз чўқиб еди. Кейин уни оёқ панжаларида маҳкам илиб олганича, тоғлар сари учиб кетди. У ўзининг олис-олислардаги тухумлари ичида ётган, бўлажак жажжи-жажжи птеродактилчаларига емиш элтиши зарур эди.

У қанотлари остидан чиққан тирноқли қўлларини ва кучли чангалга эга оёқларини қандай ишлатишни мукамал биларди. Птеродактил ўзи ўтирган кичик, лекин баланд қоянинг ғадир-будурларига, ўйдим-ўйдим чуқурлари-ю, харсангтошларининг учли қирраларига бир дам назар солди. У ёқ-бу ёқда эски, чириган, ҳар хил кўкиш доғлари бор, чил-чил синган тухум парчалари кўзга ташланди. Уларнинг барчаси оч кулранг тусда.

— Балки ҳов анависи меникидир... Балки мен ҳам илгари шу жойда туғилгандирман,— деб ўйлади узуи

думли қуш. Унинг думи арслонникига ўхшайди, бироқ, учи майин, попукли эмас, суяк сингари қаттиқ шакли эса — тўртбурчак. У чиндан ҳам уч аср бурун шу қояда, дарахт, ўсимлик шоҳларидан қурилган, юмшоқ, унинг учун юмшоқ таглик устидаги оппоқ тухумдан чиққанди. Аммо у бўлак, ёт ерларда ўсган. Птеродактил ўзи туғилиб, илк марта парвозни ўрганган муқаддас жойини юраги орқали гира-шира ҳис этди. У пайтларда бу қоя кенг, катта ва анча тоза эди. Йиллар ўтиб, зилзилалар натижасида у ажралиб-ажралиб кетди. Кўп жойлари қулаб тушди. Ер ёрилганида чўкиб йўқолишди. Мана энди салобатли тоғнинг ўрнида омонат бўлиб қолган, кичкинагина, тор, мункиллаган қояча турибди, холос. У ҳам қинғир-қийшиқ, бир тепса ағанайдигандек аҳволда. Аҳён-аҳёнда чеккаларидаги тош уюмлари галмагалдан кўчиб, улардан қасира-қусур овозлар чиқади. Ўткир қирраларига урилган ўткинчи шамоллар тинмасдан увиллашади. Охири нигоҳи ёнидаги ўлжасига қадалган она қуш яна беихтиёр хаёл сурди:

— Жўжа маҳалимда шу калладан ҳам кичик эдим-а?

У оғир ҳансирарди. Бу қояга деярли бир ҳафтача кимсасиз саҳрода қанот қоққач, чарчаб, андак нафасини ростлаб олиш мақсадида қўнғанди. Нима учун бунчалик тезда чарчаб қолганига роса ажабланди. Динозаврнинг боши анчагина оғир эди.

Птеродактил дарров тараддуланиб, учиб кетди. У ўз манзилига ошиқарди. Бир қаноти яхши ҳаракатланмасди. Йўлда чапга оғиб-оғиб, айлана ҳосил қилаверди. У оддийгина мана шу нарсанинг бойсини, нега текис, равон учмай, ҳадеб ғайри ихтиёрий равишда ён тарафига оғаётганини ҳам ўзи билмас эди.

Тўсатдан птеродактилнинг кўз ўнгида қандайдир ғалати, ялтироқ нарса порлаб кетди. Бундан унинг кўнгли нотинчланди. Сирли бир ҳолатга тушди. Қиприклари беихтиёр юмилди. Танаси бўшашди. Боши лўқилларди. Оғзида суюқ, нордон алланиманинг таъми сезилиб, тилини бужмайтирди — жағ тиши қонади.

«Катта махлуқ»нинг калласи намунча зил-замбил-а», — деб ўйлади у.

Барибир учаверди.

Кун пешиндан ошганди. Она қушнинг қулоғига учтўрт мартадан зиёд даҳшатли чинқириқлар чалинди. Улар қарама-қарши эсаётган шамол орқали эшитиларди. Аммо тап-тақир чўлу адирлар ёқалаб учаётган ҳорғин птеродактилнинг парвои фалак эди. У ҳеч нарсага

этиборини жалб этмасди. Манзили яқин қолганди-да. Ширин орзу-умидли хаёлларига чўмиб тўймаётганди. Узоқ-узоқларда кўринаётган соң-саноқсиз қора нуқта-чалар доимо саёқ кечувчи, ваҳший ва бешафқат птерондон галалари эди. Улар ўлжа ахтаришарди.

Пиртқишлар мадорсизланган якка птеродактилни улкан кенгликда қуршаб олдилар.

* * *

Улуғвор йигирма еттинчи аср бўсағасида ниҳоят, навбатдаги қувончли дақиқалар етиб келди: Тариходром қуриб битказилди. Бу пайтда одамлар мисли кўрилмаган даражада юксалиб ривожланган фан-техника орқали коинот қаъридаги хилма-хил ноёб мавжудотларга бой юлдузу-сайёраларга боришаётган ажойиб саёҳатларидан ташқари, ўзларининг минг-минг йиллар аввал яшаб ўтишган ёввойи авлоду аждоглари замонасига ҳам тушиб, сафар этишни сабрсизлик билан кутишмоқда эди.

Сайёрада ҳамма ёқ шов-шув, катта маросим. Ерларига мустаҳкам бетон қопламалар тўшалган махсус тариходромнинг кенг, тўртбурчак майдонига жуда кўп одамлар тўпланишди. Майдоннинг қоқ ўртасида олти қиррали ҳовузга ўхшаш баҳайбат асбоб турарди. Ҳовузида уйчаннинг мураккаб эшигидан ичкарига кярган одам ҳовуз остидан ўтган узун, деворлари ойнасимон қувурга тушарди. Асбобнинг металл пешонасига «Атиса» деб ёзилган. Бу «Аждодлар тарихига ибратли саёҳат асбоби» дегани эди. Олтин, алюминий ва бериллий моддалари қўшилмасидан иборат диаметри тўққиз қулоч келадиган туннел қувурнинг иккинчи учи чексизликка қараб кетгандай эди...

Оқ халатининг энгларини тирсагигача шимариб олган ихтирочи асбоб яқинидаги баланд минбарга ҳовлиққанча кўтарилиб, тантанали равишда нутқ бошлади. Уни қарсақлар чалиб кутиб олган оломон дарров тинчланиб, бутун вужудини қулоққа айлантирди. Майдончага мактабларнинг илғор ўқувчилари, фанлар академияси олимлари, Химия, Физика, Кибернетика институтларининг талабалари, университетларнинг муаллимлари — ҳар хил соҳа одамлари тўпланган эди. Ақлли, бошида сочи қолмаган, доимо қалин телескопик кўзойнак тақадиган, юзидан ғайрат-шижоат ёғилиб турган олим қўлларини гоҳ тепага, гоҳ пастга силки-

та-силкита қизишиб гапирар экан, сўзининг охирида аср миқёсида шуҳрат қозонган, ўта билимдон, довюрак хроно-космонавт — Дик Риверснинг муборак номини тилга олди. Шундан сўнг ҳеч кимнинг назарига илинмай, «Атиса» атрофида ўзича нималарнидир тимирскилаб, текшириб, ҳисоб-китоб қилиб таажжубланаётган ёшгина бир йигитчани топиб келишди. Минбардаги одам иккита бўлди. Дик Риверс пакана бўй, дўнг пешонали эди. Сап-сарик, калта, пахмоқ сочлари шамолда ҳилпирарди. Халқ уни ҳам «ура-ура» қарсақлар билан самимий олқишлади. Ҳамма иложи етганча минбарга яқинроқ туришга интилиб, туртилиш-суртилишлар кўпайди. Космонавт уларга қарата ўнг қўлини дадил кўтариб, миннатдорлик изҳор этди. Кўм-кўк кўзлари сал-пал қисилиб, қовоғлари уйилган, қиёфасининг жиддийлигидан унинг шиддатли, қийинчиликлардан асло тап тортмайдиган инсон эканлиги равшан сезиларди. Эғнида — оч кулранг, ялтироқ скафандр, оёғида — пишиқ, пўлат пошна этик. Белидаги унвон белгиси — тилла камарига бир жуфт қалин қўлқоп қистирилган.

Ғала-ғовур тўхтади. Беш-олти дақиқа сукут сақланди. Буюк ихтирочи ваъз айтиб, машҳур космонавтга оқ йўл тилади. Негадир, маросим чўзилаётгани сабабли космонавтнинг ҳафсаласи пир бўлди шекилли, оппоқ, чап билагидаги, жажжи электрон соатига тез-тез кўз қирини ташлаб қўярди. Уларга суқланиб тикилаётган оломоннинг аксари сарғиш-яшил сунъий кўйлақлар кийишган. Чунки бундай кийимлар иссиқни — офтоб нурларини қайтариб, терини совутиб турарди. Майдондаги юзлаб ўғил-қизлар Дик Риверсдай бўлишни орзу қилишарди.

Тариходром ташқарисидаги кичик асфальт ерда чўзинчоқ, думалоқ, учбурчак шакллардаги турли хил машиналар қатор терилган. Улар орасида, ҳатто ўн-ўн бир нафар етти оёқли, саккиз оёқли роботлар ҳам йўқ эмасди. Чеккада жойлашган, ғалати, айлана иморат ичкарисида пинагини бузмай, хотиржам, кресло тебратиб ўтирган қандайдир катта бошлиқ хизматчи автомат узатган миттигина кружкадаги қайноқ қаҳвани бирикки ҳўплагач, ниҳоят ўнг елкаси ёнидаги мурватни буради. У янги кашфиёт намойишини одатдагидай махсус экранчадан кузатаётганди. Барча микрофонлардан қўнғироқ чалинди. Бутун борлиққа жарангдор акс-садолар тарқалди. Тариходромда ҳаяжонли бақирӣқ-қийқи-

риқлар янграб кетди. Баъзи одамлар ўзаро гаплашишарди:

— Вой-воей, қарияпмиз, жаноб профессор. Бошимда бир дона ҳам тук қолмади...

— Э-э! Хайрият, қулоғим жизиллаяпти.

Қари кибернетик тинмасдан:

— Готлиб! Готлиб! Нима, ҳадеб кувоварамизми? Тезроқ бўлмайдими энди, бизам бориб қайтардик? Сенга қачон гал беришади?— дея сўрарди. Доцент Готлиб унга:

— Отахон! Ана... Сигналларни эшитяпсизми?— деди.

Минбар яқинига уч оёқли ўзиюрар робот — вездеход тебрана-тебрана юриб келди. Халқ билан хайрлашган космонавт шоша-пиша ирғиб, унинг устига минди. Дарров жигарранг кнопокасини босиб, табиий одамнинг қориндан пастки қисмини эслатувчи роботни тамоман ўз ихтиёрига ўтказди-да, бир қўлида ўнг тарафидаги йўналишлар рулини, иккинчи қўлида эса чап тарафидаги тўхтатадиган, тезликни оширадиган, камайтирадиган ва ҳар хил масофаларга сакратувчи мурватини ушлаб олди. Сўнг космонавт, қарсақлар остида, «Атиса»нинг туннел қувури томон роботни бошқариб, шахдам қадам қўйди. Дик Риверс янги мўъжизакор туннел ичидаги қуюқ сувга ўхшаган шаффоф суюқликни ораларкан, беихтиёр қалби севинчга тўлиб, юраги дукуллай бошлади. Бошидаги мураккаб ойнадан ясалган юм-юмалоқ шлёми орқали атрофидаги одамларнинг ҳам ҳаяжонли фикрларини тинглаб турарди.

Очиқ кабинада олға қараб хаёл сураётган ёш космонавт шу топда орқасига ўгирилмаса-да, ҳозирги дақиқаларда унутилмас инсоният орзу-умидларининг рўёбга чиқаётганини сезарди. У ана ўша қутлуғ ишнинг биринчи бажарувчиси, улуг йигирма еттинчи асрнинг миллион йил аввалги тарихга юбораётган элчиси эди.

— Ҳм... Демак, зўр. Зўр!— деб ўйлади Дик бамайлихотир,— тахминан... бўр даври, зўр, демак... демак, уч миллион йил! Тарихга — мезозой эрасига!

Унинг мия ҳужайраларида мисоли жуда кўп қуёшлар у ёқдан-бу ёққа визиллаб учиб ўтаётгандай эди. Охири бир амаллаб ҳушини йиғиб олди. Кечаси билан шуғулланиб, «Атиса»нинг тузилишига барибир тушунолмагани учун афсусланди. Тайёргарлик маҳалида олимдан фақат шу нарсани сўраб билгандики, қувурдаги ғалати суюқлик бошқа сайёралардан келтирилган жисмлар, нол бутун мингдан бир грамм ванадий рудаси-

дан, райхон, газак ўт ва яна виктория регия ўсимликларининг моддаларидан яратилар экан. Бу қувурнинг узунлиги ҳозирча ўттиз икки метр, агар келгусида ундан узунроқ ясашса, ундаги суюқлик ҳажми ҳам катта бўлиб, тарихнинг илгарироқ замоналарига тушишга имкон бериларди.

Шу пайт роботнинг бошқарув пультидаги тарвуздай экран ёқилиб, кекса ихтирочининг тиржайган қалласи кўринди:

— Жаноб Риверс! Ҳалиям ўзингизнинг ачиган мисолларингизни ечаяпсизми?!— дўриллатиб бақирди ҳазилкаш қария. Космонавт чўчиб кетди-ю, энгашиб, нигоҳини экранга қаратди. Унинг хаёли бузилганди. Кекса олим тезда ўзгариб, жиддий қиёфага кирди. Бир-икки томоқ қириб сўнг:— Кечирасиз... жаноб Риверс, аҳволингиз қалай? Нега алоқа боғламайпсиз? Ахир... сизни бутун сайёра йўқлапти-я. Соғлигингиз яхшими? Суюқлик таъсир кўрсатмаяптими?— деди у ва айни вақтда экрандан орқа тарафга майишгина тисарилиб, кичрайди: гавда, қўллари ҳам намоён бўлди.

— Исаак Петерсон, қўлингиздаги нима?— деб сўради Дик қошларини чимираркан, беихтиёр ҳайратланиб.

— Этингиз жимираяптими? Нега юзингиз тиришяпти?..

— Қўлингиздаги нарса нима деяпман! Менинг тўрт мучам соппа-сөг!

Олим сайёрада-фақат якка ўзи севувчи, аллақачонлардир нафи йўқ, кераксиз дея ҳисобланган райхон ўсимлигини қадрлаётгани сабабдан ўқимишли халқ қаршисида обрў-эътибори тўкилишини билса-да, қўрқмасдан айтди:

— Бу — райхон, оддий райхон шохчаси, жаноб космонавт.

— Э, олинг бу ёққа!

— А! Райхонни айтяпсизми, ўртоқ космонавт? Жаноб Риверс! Сиз аввало бизга жараб беринг! Бошингиз айланмаяптими, мабодо? Узийгизни қандай сезяпсиз? Атрофингиздаги суюқлик сизга таъсир этмаяптими?

— Райхонни бу ёққа олинг, деяпман сизга!— машҳур космонавт ғайри ихтиёрий равишда, тирноқлари билан экран ойнасига ёпишиб, асабийларча тимдалай бошлади. Робот-вездеход ҳамон бир меъёрда, одимлаб туннелнинг нариги учига яқинлашиб қолгани учун экрандан чиқаётган овозлар борган сари-пасаярди.

— Жаноб Дик Риверс, ўзингизни босинг. Ўзингизни босинг... Ўзингизни босинг... босинг... босинг!..

Олти қиррали «Атиса» тинмай дўриллаб, қалтирарди. Унинг бир деворидаги экранга қараб гапираётган оқ халатли кашфийётчининг ва экрандаги космонавтнинг сўзларини тариходромдаги барча оломон юрак ҳовучлаб тинглашяпти. Лекин улар ваҳимага ботишмади — олим беш минут илгари тантанавор нутқида шаффоф суюқлик туфайли озроқ шу каби нохуш ҳодисалар кутилишини, оқибати кўнгилли тугашини алоҳида таъкидлаб ўтувди. Микрофонлардан сўнгги қичқириқ баралла эшитилди:

— Райҳонни узатасизми — йўқми?!

«Атиса» тиниқ чийиллаб юборди. Исаак Петерсен қаддини ростлаб, чуқур хўрсинди-да, суюниб жилмайди. Кейин, халққа ўгирилди. Қизиғи — яшил райҳон шохчасини ушлаганича, ўнг қўлини даст кўтариб силкитди. Тариходром яна хурсанд акс-садоларга тўлиб тошди...

Дикнинг жазаваси қўзиб, ихтироичига чинқираётганида робот қувур четидан туриб, қаршисидаги жарлик узра қояга сакради. Улкан қоя билан ҳаводаги муаллақ ётган кўз илғамас туннел қувурнинг чети орасидаги масофа беш ярим метрча эди. Пастда туби йўқ, зулмат-зимистон жарлик. Бўйи икки метрли роботнинг тўқ жигарранг ясси қоя сиртига пружинадек юмшоққина қўнишига қарамай, космонавт унинг устидан отилиб кетди. Бир оз дўмбалоқ ошгач, тўхтади. Яхшиям бошига мустаҳкам ойнали шлем кийдиришган экан, ҳеч зиён тегмади. Аммо, атрофнинг чароғонлигидан кўзлари қамашай деди. Жазирама иссиқ ҳам дарров билиниб, эти куя бошлади. Худди қайноқ сувли ҳовузга шалоплаб тушган одамга ўхшарди. Айниқса юмалашдан тўхтаб чалқанча ҳолатда бўлганида, курак, тирсақлари ва думбаси куйиб қолиб, ўша заҳотиёқ теллага иргиди. Лекин Риверс ўзини йўқотиб қўймади. Тезда эгнидаги ялтироқ скафандрининг оппоқ ҳалқали ёқасида жойлашган мурватни буради. Бадани совиб, салқинлашди. Сал букилиб, тиззаларини силади-ю, нарироқдаги ўзининг ҳаракатларига тикилиб турган роботга қараб ўқрайди. Унга:

— Хув! Аҳмоқ! Мен сенга довдирашни кўрсатаман ҳали!— дея ўшқирган эди, негадир у миқ этмади.— Нимага индамаяпсан?!— бақирди Дик яна. Сўнг бир нарса эсига келди. шекилли, югуриб бориб, тирмаша-тирмаша унинг устига миниб олди. Тўртбурчак кнопка-

сини босувди, бошқарув пультаининг ичи пўнғирлашга тушди:

— Риверс... Мендан аччиқланманг... Овозим ё — мен...

— Нега скафандрни ўтиргичга уламадинг?! Оёғим қайрилса ким тузатади! Еки силқинганимизда бехослан анови жарга ағанаганимда-чи! Тавба!.. Ҳа, сени энди металлоломга топшираманми?!

— Умумий қондага... мувофиқ, у ишни ўзингиз ба-жаришингиз керак... Унг томондаги пушти кнопка сизга маълум.

— Э, нега буни ёдимга солмагандинг, тревога сигнали орқали?

— Тревога сигналини куни кеча кибернетика соҳасидаги доцент Йоганн Готлиб роппа-роса ўн икки соату ўттиз минутга бузган-ди.

— Қайтсак, у албатта жазоланади,— деди Дик ғамгинлашган бошини мағрур кўтариб. У «ТТ-1172»ни илгарироқ гапиртиролмаганига афсус чекаётувди, робот:

— Жаноб, Риверс. Эҳтиёт бўлинг, биз ҳозир тўртламчи да-врданиз,— деди. Мўлжалланган вақт етиб, унинг товушида тревога сигнали — ингичка майин музика бирдан янграб кетди. Космонавт бу пайтда ўзига келди. Чап билагини кўтарди. Соатидаги миттигина градусникка кўз ташлаб, ҳарорат даражасининг олтимиш етилигига ажабланди. Кейин, атрофига қаради. Улар жуда ҳам баландда — қорамтир жигарранг, баъзилари қиррали, баъзилари эса япалоқ шакллардаги катта-катта харсангтошлари сероб, тоғлар маконининг кичкинагина бир ясси қоячасида турйшарди. Олдинда — узоқ-узоқларда, олов сингари сарғиш-қизил, беҳисоб илонлар ўрмалагандек эгри-бугри барханлари қайноқ шамолларда тўзиётган водийлар, уларнинг ора-ораларидаги майда-чуйда, кулранг тош уюмлари кўринди. Қуриган қум-тупроқларнинг шамолда изғиб, ҳавога учишаётганида ҳосил қилган ҳуштак овозлари космонавт Дикнинг қулоғи тагида баралла эшитилаётгандай туюлди. Олисроқда — кўм-кўк, мусаффо осмонда ғалати думли қушлар қанот қоқишарди. Уларнинг туслари офтоб нурлари остида тўқ тимқорага ўхшаб кўринар, қанотлари орасидан гоҳида ярқ этиб тушгаң ёруғлик кўзни қамаштирарди.

Ҳар эҳтимолга қарши, йигирма еттинчи аср космонавтини кутилажак хилма-хил хавфлардан сақлаш учун

салобат билан аждодлар ўлкасига қадам босаётган робот-вездеходда: атом, нейтрон, лазер қуролларида тортиб, то янчувчи, муштлашувчи, тепишувчи, дарахтга тирмашувчи ва ҳатто қочувчи мосламаларгача бор эди. Космонавтнинг ўзи ҳам Фанлар академиясининг ўткир профессори эди. У роботдан тушиб, атрофга аланглаб қаради. Кейин нарироқдаги тагига сон-саноксиз дарахт шоҳчалари тўшалган уч ярим қулочли иккита кўкиш тухумни текшира кетди. Робот:

— Бу қайси қушнинг тухуми экан?— дея хаёл сураётгудди, Дик унга ўгирилмаёқ кескин оҳангда:

— Учувчи келтакесакники,— деди. Бошидаги шлемининг митти мурватларини буради. Атрофни бирмабир киносуратга олди. Тушаётган кадрлар қўлидаги соатининг видеоэкранида акс этиб ёзилди.

— Жаноб Риверс, буларни ёриб кўрамизми?

— Бўлмасам-чи! Мажақлаймиз.

— Авайлаб ёрмаймизми?— деди робот-вездеход ажабланиб.

— Қани, янги нусха: «ТТ-1172»-чи, теп буни ёки уриб синдир. Мажақла, пачақла!

— Қўйинг-а, профессор,— деб робот ишонқирамай, иккиланди. У ёнидаги космонавтнинг мақсадини англаёлмаётганди: «Нега энди ичида тирик жонивори бор нарсани янчарканмиз? Жаҳон қондаларига қатъиян зид-ку бу? Текшириш учун эса, махсус рентген апаратим бор». Шу туфайли у биринчи марта «профессор» сўзини айтиб, Дик Риверснинг Америкадаги илмий мавқеини ўзига эслатиб ўтмоқчи эди. Лекин навбатдаги овоз бақирibroқ янгради:

— Буни сенга фан буюради! Тезроқ! Қушнинг таркибини ўрганишимиз зарур!

— Жаноб Риверс, ундан кўра ажали етиб ўлган қушларни ахтарайлик?

— Унақада сенга ким вақт топиб берар экан? Шошишимиз керак, билдингми. Вақтимиз зиқ. Қидириб юргунча, занглаб кетасан! Синдир тухумни!

Бир маҳал узоқдан қийқирганча учиб келаётган баҳайбат, даҳшатли бир қуш иккаласининг ҳам фикрини бузиб, эътиборларини жалб этди. Дик телескопик мосламаси орқали унинг қаттиқ-қаттиқ силкинаётганини ва ҳаяжонланиб ҳовлиқаётганини сездди.

— Жониворларнинг онаси,— деди робот ўнга аңқайиб.

— Птеродактил,— деди космонавт шартта. Кейин у

зудлик билан робот-вездеходга минди-да, кичкина мурватини жаҳл аралаш бураб, унинг мия ишлатиш чегаралари, кўриш, эшитиш сингари мосламаларини тақа-тақ ўчирди-да, оддийгина рулли — кнопкали машина вездеход ҳолатига солди. «Тревога сигналингам ўзингга буюрсин», дея минғирлади. Дарров улкан тухумларга ўгирилиб, қизил кнопкалардан биттасини аранг босувди, ингичка чийиллаш эшитилди. Айни пайтда тухумларнинг каттароғи миллисекунд дақиқа орасида ловиллаб куйиб, икки сиқим қора кулга айланди. Йўқолиб кетди.

— Ия, нур қувватини озгина ошириб юбордим шекилли? Аттанг, ичидагиниям куйдирвордим... — деб ўйлади Дик. Сўнгра бошини осмонга кўтарди, — бироқ, анови ваҳшийдан сақланмасам бўлмайди. Хув ҳалидан бери биз томонга қанот қоқаяпти, қурғур! У бизга зарар етказиши мумкин.

Қонунда унинг учун бирор хавф туғилса, ташқи муҳит офатлари билан курашишга рухсат берилганди.

* * *

Птеродактил ўзида йўқ хурсанд эди. Чунки боя йўлда унинг жағ тиши ҳид чиқариши оқибатида йиртқич птеронодон қушлар тўдаси қўршовига тушиб, зўрға, бир амаллаб қутулганди. Ушанда у ёқ-бу ёғи шикаст еб, қонга беланди-ю, аммо улардан икки-учтасини ўлдирди ҳам. Бўш келмади. Ўз ўлжасини ҳам (динозавр калласининг ярмичаси қолса-да) бутунлай олдирмади. Аслида птеродактиллар тиш қонаш вақтида ҳолдан тояр, кўпинча улар ана шундай паллаларида хавфли душманларига ем бўлишар эди. Она қуш эса энди тухумдан чиқадиған болаларини севгани, уларни боқишга, ваҳший ҳайвонлардан сақлашга қаттиқ ошиққани сабабли муқаррар ҳалокатга учрамади. Шунинг учун у ҳозир суюнарди. Бундан ташқари, ёши уч юзга тўлди, ўзи билмайди, санаб ўтирармиди. Қалби чексиз ҳаяжонда. Манзилга яқин қолди, жуда яқин қолди. Қадрдон дўнг қоя митти нуқта шаклида кўринарди. Анча қариб, кўзи хиралашибди. Қўнишга тайёрланиб, пастлади.

Бир пайт, кўққисдан, птеродактилнинг қорни ғалати жимирлаб кетди. «Қорним очлигидан ичакларим буришаяпти, — деб хаёл сурди; ногаҳон ўлжасига қаради, — қушчалардан ортганини ерман...»

Лекин у ўз қорнининг игнадек жойи тешилиб, ичига ниманингдир зарраси кирганини сезмади. Нафаси қисил-

ди ва лаҳза ўтмаёқ птеродактилнинг барча аъзолари кўз илғамайдиган даражадаги сон-саноқсиз, минг-минглаб қисмларга ажралди-ю, ҳавога тўзғиб кетди. Бечора она қуш асаб толаларининг парчаланиши туфайли юз берган кучли оғриқдан ақалли чинқиришга ҳам улгурмади. У бирдан кўринмай қолди. Диплодокнинг боши ярим минг метрча баландликдан тошларга тушиб, гумбирлади. Борлиқни яна оғир сукунат қоплади.

* * *

Робот-вездеход сал-пал орқага тисланиб, тепишга шайланаётган эди, тухумнинг ўзи ёрилди. Ундан бўйни калта, ҳали думи ҳам унча ўсмаган сарғиш жўжа довдираб чиқди. Дик роботдан унга махсус ўқ узиб, қарахт ҳолига келтирди. Қуш ағанагач, унинг сонидан бир парча эт ва ичидаги томиридан, суюгидан пича қирқиб олди. Миттигина шиша пробиркага қонидан тўлдирди. Йиғилган анализларни эни; бўйи уч қаричли чамадонига бамайлихотир солди. Космонавт кесилган томирни улаб, терини тортиб, ямаб, ҳар қанча уринмасин, ётим птеродактилчанинг ҳаётини сақлаб қололмади. Сўнг:

— Ҳа, майли. Бунақалардан жуда кўп-ку, фақат шу бўлганда бошқа гап эди,— дея ўзига-ўзи тасалли берди,— умуман иш хамирдан қил суғургандай осон ўтди.

Дик Риверс робот устида одатдагидай оромбахш хаёллар оғушига ботиб борарди. Улар энди тоғнинг ваҳимали қоя, харсангтошлари ўпирилай-ўпирилай деб турган чуқур, табиий сўқмоқларидан секин-секин пастга одимлаганча, водийлар, кўл-у дарёлар томонга тушишлари керак. Тахминан чорақ суткадан кейин тоғ ортда қолади. Йўлнинг нотекислиги, лапанглайвериши космонавтга ёқмади. Кўнгли беҳузурлашди. Афтини бужмайтириб:

— Хув анави тош зўрға турибди-я. Мановиси эса... — дея чўчиброқ энгашиб қаради,— тепаси — ундан баттар. Шакли-чи — шакли худди айиққа ўхшайди.

Шлёмига ўрнатилган назоратчи мосламалар миясига таъсир этди шекилли, ичи қайнаб, қизишди. Қалбидаги тушунарсиз қўрқинч йўқолди. Қаддини роз тутди-да:

— Ҳамма ёқни ободонлаштириш, текислаш, хавфсизлантириш зарур! — деб юборди. Сўзининг охирида ҳовури пасайгач, қўшиб қўйди:

— Албатта, ҳозир эмас, кейинчалик...

Унинг овози акс-садолар билан жаранглаб ёйилди.

Атроф бир дам ларзага келиб, қалтиради-ю, яна тинчи-ди. Шу пайт баландда кўзголган анчагина, уйдек харсангтош қум, чанг аралаш устларидан ўпирилиб тушди. Қулоқни кар қилгудек гумбурлаш бўлди. Бахтларига, роботнинг тез-тез одимлаётгани сабабли унинг остидан ўтиб олишувди. Дарров тўхтаб, орқага ўгирилишди. Тўзон тарқалганидан сўнг, озроқ қисми ерга ботган, бамисоли қалтис режаси амалга ошмаган жиноятчи одам сингари даҳшат узра букчайиб ётган тош кўзга ташланди. У жигарранг, лекин баъзи, майда-чуйда синган қирраларида қандайдир ялтироқ ранглари бор эди. Дикнинг хунук бақрайиши узоққа чўзилмай, жилмайишга уланиб кетди. Ҳайратдан қаққайди. Қўллари ўз-ўзидан ҳаракатланиб, тагидаги «ТТ-1172»нинг электрон миясини ёқди.

— Кўряпсанми?— деди қийқиришдан ўзини аранг босиб,— янги топилма, қимматбаҳо тоғ жинслари порт-ляпти!

— Фойдали қазилмами?— робот дўриллади.

Янги моддадан бошмалдоқдайини ўйишиб, анализлар қутичасига жойлашди. Саккиз тоннали харсангтошни итариб, сўқмоқ чеккасига суриб қўйишди. Чунки бу йўлдан ҳали орқага қайтиш ҳам керак эди-да.

— Жаноб космонавт, эҳтиёт бўлишингиз шарт,— деб шивирлади робот,— аммо, тоғини текислашмаса яхшийди... Биздан сўнг келганлар ҳайвонот оламини ҳам қириб юборишмасайди...

Негадир робот шунақа ўру қирларни, бундай ерларда тебраниб, чайқалиб юришни севарди. Ҳозир ҳам баҳри дили очилиб бораркан, қоячаларнинг ора-ораларидаги тупроқларда ўсувчи яшил ўт-ўланларга, суқланиб-суқланиб, сунъий кўзларини юмиб-очиб, яъни ўчириб, ёндириб тикиларди. «ТТ-1172» яна мусаффо кўкда парвоз этувчи шўх қанотли қушлардан, хилма-хил, ажабтовур ҳайвонлардан, ботаётган офтобнинг ёруғида жимирловчи дарё ва денгизлардан, умуман, гўзал табиат манзараларидан баҳра оларди. У ёқда эса... Бундай манзаралар йўқ эди энди. Суратлари сақланиб қолганди. У ҳам бўлса, Исаак Петерсоннинг пўлат сандиғидагина холос. Исаак Петерсон роботни яратаётганида унга ўз мия хусусиятларининг нусхасини яширинча ўрнатганди. Шунинг учун «ТТ-1172» ўша олимга ўхшарди. Дик Риверс эса уларни хушламасди.

Робот-вездеход осмонга қараб ҳўрсинди. Ҳаводаги

топ-тоза кислородни бутун вужудида ҳис этиб, тўйиб-тўйиб симирмоқчи бўларди.

— Қўрқма, турли-туман маъданларини олиб кетгач, бу жойларни ҳам силлиқлаб, ярақлатиб ташлаймиз ҳали. Қўрқма, кези келади. Бўлмаса қанчадан-қанча ноёб ресурслар бекордан-бекорга чириб ётибди замин ораларида. Бекордан-бекорга,— дея бош чайқади космонавт. Робот индамади: Бироқ ичида ўйлаб қўйди: «Ё тавба, ўзимизнинг Тарихимиз бойлигини ўзимиз ўмарамиз-а, исрофгарчилик!.. Тағин уни хонавайрон этиб, текислаймиз...»

Бир маҳал у беихтиёр юришни тўхтатиб:

— Ажойиб... Фаройиб...— дея жим тураверди. Устидаги Дик эса унга таажжубланди. Улардан йигирма метрча нарида, сўқмоқнинг қоқ ўртасидан ўсиб чиққан улкан ўсимлик йўлни бутунлай тўсиб қолганди. У шохлари ҳар тарафга тарвақайлаган, чиройли, дарахтсимон гул экан. Ранги қизғиш-яшил, тиниқ, райҳонга ўхшаш эди. Фақат, уч нафар икки қулочли кўм-кўк бегубор очилган гулларида хира, лекин ёқимли ёғду сочиларди. Маҳлиё робот ана ўшандан қўзини узолмас, ўсимлик уни ром этганди. Космонавт тутатди. Аччиғи келди. Шу яқинроқдан айланиб ўтиш мумкинмикин, деб хаёл суриб минғирлади:

— Йўқ, ўтиш мушкул. Ягона сўқмоқда — тўсиқ.

У бир зум нега тубанга қараб юришаётганини, мақсадларининг нималигини ўйлади. Ногаҳон энг муҳим иш эсига тушди. Чўққида бўлган маҳалларида вимпелни ўрнатиш ёдидан кўтарилибди-я. Вимпель! Ҳошияли, жонажон вимпель! Дик шартта чап ёнига, роботнинг пўлат ҳамёнига қаради. Шиша қопқоғидан қимматбаҳо гербли мамлакат нишони кўринди.

— Демак,— деди космонавт соатига нигоҳ соларкан, қатъий,— экспедициядан қайтаётганимизда албатта ўрнатамиз. Шошилиш зарур.

«Мияси айниган» роботнинг «фикрлаш доираси»ни жаҳл устида ўчирди. Яна машинага айлантирди. Қаршиларидаги ўсимликка лазер нуридан ўқ отиб, осонгина куйдириб юборди-ю, сўқмоқдан давом этишди. Гулнинг кулидан олдиниға хушбўй, кейин ўртача, сўнгра жуда сассиқ ҳид анқиди. Дик бир неча бор акса урди. Уткир ҳидлар гуриллаганча «ТТ-1172»нинг сиртқи механизмларига ва майда-чуйда тешиклари орқали ички қисмларига кириб ўтиришга улгурдилар. Уқ-дорилар сақланувчи бақувват қутичага ёпишишиб, уни эмира бошлади.

Шовқинсиз реакция пайдо бўлди... Бироқ уларга қарши роботнинг тозаловчи мосламаси ҳам ишга тушди.

Улар икки кун мобайнида яна хилма-хил тоғ жинсларидан текширув учун коллекция тўпладилар. Чексиз адирларнинг салқин шабадалари ғир-ғир эсарди. Атрофда сокинлик ҳукмрон эди. Гоҳи-гоҳида ёруғ, ҳаво ранг кўкда қийқиришганча, қуш галалари учиб ўтиб қолишарди. Шомга яқин иттифоқо ота-бола бронтазаврлар билан тўқнашдилар. Космонавт уларнинг асфальт, бетонмисол терилари узра дорили ўқ отди. Карахт қилди. Тери, суякларидан қирқиб олди.

* * *

Пешин. Соатдаги миттигина сариқ стрелка — махсус қидирув компаси тўппа-тўғри, олисда ястанаётган баланд, ям-яшил тепалик сари бурилди. Демак, ер ости бойликлари ўша ерда.

— Топдим! Ниҳоят, — деб бақирди Дик, севинчи ичига сиғмай, — ниҳоят, топдим!

Космонавт ўзидан жуда мамнун эди. У зиммасига юкланган улкан топшириқни бажарди. Ана энди унинг Америкадаги обрў-izzати кўз кўриб, қулоқ эшитмаган даражада ўсиб, юксалади. Қойил қолган халқнинг олқишлари, қарсақлар, топширилаётган олтин медаллар, орденларнинг кўксига тақилаётган маҳалларини равшан тасаввур этди. Юрагини бўшатиш, роботга мақтаниш мақсадида, пушти тугмачасини босди. Шу пайт кип-қизил, чароғон тревога сигнали ёниб, ваҳимали огоҳлантирувчи музыка янгради. Кутилмаганда чинқирик, ғалати восвос ҳолатдан космонавт гангиб, довдиради. Атрофида бамисоли борлиқ чақнади, қора чақмоқ чақди, ер титради, гўё ҳамма ёқда сап-сариқ қуёшлар чирпираб, қаттиқ бақирдишганча, уни чақирдишаётгандай эди. Боши айланди... «ТТ-1172» ўзининг энг сўнгги қутқарув сигналини ишга соларди. Қулоғига роботнинг ҳаяжонли кичқириқлари аранг эшитилди.

— Профессор Джек Риверс!!! Жаноб космонавт! Ҳаётимиз хавф остида! Нотавиш заҳарли ҳид таъсирида ўн учинчи қутича емирилиб, тешилган. Запас бомбалар портлаш арафасида турибди! Фалокат олдини олишнинг сира иложи йўқ, сираям! Атиги икки минутдан кейин ажалимиз етади! Жаноб космонавт! Керакли юкларни олиб тушиб югуринг, мендан қочинг! Жаноб космонавт, қочинг тез!.. Қочинг тез! Қочинг!..

Дикнинг кўз қорачиқлари кенгайди. «ТТ-1172»га бир зум олайиб тикилди. Талвасада шошганича чап ёнидаги тажрибалар чамадонининг боғичидан елкаларига осди. Тортмадан таблеткалар жойлашган муштдек идишни чиқариб, скафандри чўнтагига тикди. Хаёлида робот бўтунай бўлакча — ҳозир, мана шу дақиқада портлаб кетадигандай, ёвуз «ажал уруғи»га ўхшаб кўринарди. Куйган одамдек типирчилаб, ерга сакради. У ёқ-бу ёғига қараб олди. Энди қандай бўлмасин улар бир-бирларидан иложи борича узоқлашишлари зарур эди. Қосмонавт икки биқинидан бир қарич пастадаги — сондаги думалоқ мурватларни буради-да, компас белгилаган тепалик сари чопди. Кетаётиб, роботнинг гапларини бафуржа таҳлил қила бошлади: «у ҳазиллашмайди, ёлғон сўзлаш ман этилган. Демак, у чинакамига портлайди... Ушанақа ҳидлар ҳам оламда бор экан-а? ТТларимиз қурилаётган маҳалда бу каби ҳодисалар ҳақида асло ўйламаган эканмиз...» У бир зумда яшил дўнглик устига етди.

Робот қарама-қарши томонга соатига уч юз километр тезлик билан югурди. Унинг пружинали оёқлари роса гичирлади. Қўпоровчи, сирли ҳидлар бомбалар сиртини кемириб ташлашди. Унгача ҳам улар робот-вездеходнинг бошқа аъзоларидан анчасини гажиб бўлишганди. Запас бомбаларни ташлаб ёки отиб юбориш мумкин эмасди. Чунки уларни чўян қутичадан ташқарига бирма-бир чиқарувчи мосламанинг энг керакли жойи емирилганлиги туфайли бузилганди. Махсус чўян қутича ва ундаги барча бомбалар «ТТ-1172»га сафар олдидан Дик Риверс ҳаётини сақлаш учун қўйилганди. Робот қумга ағанаб, қорничи чангаллади-ю... Портлашдан кейин адир яланглигида ярим шар шаклидаги улкан чуқур вужудга келди. У бўм-бўш эди.

Қосмонавт кўм-кўк самога маъюс боқди. У тақдирга тан берганди. Малла сочлари шамолда ҳилпирар, шиша шлёми қўлида ярақларди. Идишчасидан битта таблетка чиқариб ютди. Давлат вимпелини сақлаб қолмаганига афсус чекди. Сўнг, миясига:

— Энди энг муҳими — ишни кечиктирмаслик зарур, — деган баландпарвоз фикр урилди...

ПРОФЕССОР ОҚИЛХОНОВНИНГ «ЗАМБАРАГИ»

Марказий газеталардан бирига мухбир бўлиб ишга ўтганимнинг тўртинчи кун и муҳарриримиз ҳузурига чақиртириб қолди.

— Сизга муҳим топшириқ, — деди имзо чекилган йўллангани менга узатаркан, сирли жилмайиб, — янги бир шифохона ишга тушган. У ердаги даволаш усуллари, истиқболлари билан батафсил танишиб, репортаж тайёрлайсиз. Лекин эҳтиёт бўлинг, тағин сизни ҳам даволанаётганлар қаторига қўшиб қўйишмасин.

«Қанақа жойга кетяпман! Нега мени даволанувчилар қаторига қўшиб қўйишаркан?! Хаёл билан бўлиб шифохонага етиб келганимни ҳам билмай қолдим. Илгарилари бу ерга икки-уч келганман. Тоғ оралиғи, ям-яшил ўрмон. Уртасидан зилзёл сувлари ҳайқириб каттакон сой оқади. Шаршара номи билан машҳур бўлган бу жой ёзнинг жазирама кунларида дам олувчилар билан гавжум бўлиб кетади. Ҳатто баъзилар чодир тикиб олиб ҳордиқ чиқаришадн.

Азим дарахтлар орасидан оқариб кўринган кўркам бинолар томон юрдим. Ҳашаматли панжарадор кўприк, нариги томонида қўш табақали арк нусха дарвоза. Пештоқига «Улка физиопсихобиоэлектротерапия шифохонаси» деб ёзиб қўйишибди. Ичкарига кириб, хиёбоннинг ўртасига етганимда кўндаланг йўлдан келаётган оқ халатли хушбичимгина қизни кўриб тўхтадим:

— Салом, сингил. Мен профессор Оқилхоновга учрашим керак эди.

Қиз менга бошдан-оёқ синчков разм солиб чиқди. Шубҳаланадиган бирор белги топмади шекилли.

— Мен билан юринг, — деди ёнимга ўтиб.

— Яхши қиз, сиз шу ерда ишлайсизми?

— Ҳа, Шароф Оқилхоновичнинг ассистентлари бўламан.

Шинам, озода хонага кириб бордик. Оқилхонов де-

ганлари ўртадан тикроқ, сочларига оқ оралаган, ранги тиниқ одам экан. Ўзимни ўта эҳтиёт тутиб танишиб олганимиздан кейин йўлланмани қўлига узатдим.

— Биз энди иш бошляймиз-ку, сизлар дарровоқ овоза қилмоқчи бўлибсизлар-да. Ҳай, майли,— профессор бу нарса ўзига ҳам маъқул тушгандай бош қимирлатиб давом этди.— Эшитган-уққанлар орасида даволанишни ихтиёр қилганлар ўз оёқлари билан келаверсалар ҳам ажаб эмас. Хулқар, мухбир ўртоғимизни даволаш воситаларимиз билан таништириб чиқинг. Бошқа саволларга ўзим кейин жавоб берарман.

Мени бошлаб кирган қиз ёндаги хонага олиб ўтди. Девор тўла ҳар хил ҳолатдаги бош миянинг рангли расмлари, жадваллар, диаграммалар. Ойнавон жавонларга ҳам ганчдан ясалган бош мия нусхаларини қатор териб қўйишибди. Ўртада компьютер, олдида бошқарув пулти.

— Инсон психикасини бошқарадиган марказ — бош мия,— қўлига таёқча олиб тушунтиришга бошлади Хулқар.— У соғлом бўлса, нормал ривожланади. Борди-ю, кишининг хулқ-атворида бирор иллат бўлса, албатта унинг бош мия бурмаларида ўзгаришлар, ўзига хос белгилар рўй беради. Сиз мана буларга диққат қилинг. Манмансираган, димоғдор, ўзига бино қўйган одамларнинг мия бурмалари чўччайган, аксинча, лаганбардор-хушомадгўйларники бир оз ялпайганроқ. Шунинг учун мансаби юқорироқ одамлар олдида бундай шахсларнинг мия нейронлари кескин реакцияга учраб, беқарор бўлиб қолади-да, улар гарчанд қўлларини кўкракларига чаққон кўтара олсалар ҳам қоматлари ўз-ўзидан букилиб кетаверади. Қолганлари ҳам шундай: ишەқмас одамларнинг мия бурмалари шалвираган, хомхаёлларники пучрайган ва ҳоказо. Лекин миядаги иллатларни ҳар доим ташқи белгиларига қараб ажратиб бўлавермайди. Бахил, писмиқ одамлар мияси нормал ҳолатда кўринса ҳам қора зардоб туқималар орасига шунчалик сингиб кетадики, уни миллиардлаб марта катталаштирадиган электрон микроскоп воситасидагина аниқлаш мумкин, холос.

Тиббий анжомлар тўла хонага ўтганимиздан кейин Хулқар тушунтиришда давом этди.— Бу лаборатория диагностика кабинети. Агар бирор кимса қандай дардга мубтало бўлганини ташқи белгилардан билиб бўлмаса, унга шу ерда аппаратлар воситасида

агноз қўйилади. Энди, марҳамат, мана бу хонага ўтинг.

Уртада кресло. Ойнаванд шкафларда шоҳларнинг тожини эслатадиган антиқа чамбараклар. Ундан таралиб чиққан ялтироқ симлар учидан ранг-баранг соққачалар.

— Булар супер-сиперлар, — изоҳ берди Хулкар чамбаракларга имо қилиб. Кейин қувурлари оғзига қаба-риқ шишалар ўрнатилган аппарат олди-га бошлади. — Мана бу физиопсихобиоэлектротерапия аппарати. Ша-роф Оқилхоновнинг ихтиролари бўлгани учун биз буни осонгина Оқилхоновнинг замбарағи деб юритамиз. Бундан даволанувчининг бошига юборилган гаммаби-онурлар иллатни пароканда қилиб ташлайди, сўнг бо-шига кийдирилган супер-сиперлар парокандаданган иллатларни сўриб олади. Агар бемор биринчи мартада шифо топмаса, орадан икки-уч кун ўтказиб сеансни яна такрорлаймиз.

Шу пайт олдимизга профессор кириб келди:

— Қалай, ўртоқ мухбир, унча-мунча тасаввурга эга бўла олдингизми? — сўради.

— Ҳа, жуда яхши тушундим, — жавоб бердим ҳа-диксираётганимни яширишга тиришиб. — Лекин менга бир томони сал аниқроқ бўлмаяпти. Одамлар сут билан кирган жон билан чиқади дейишади. Бу хилдаги иллат-га мубтало бўлган киши ўз ихтиёри билан даволанишга рози бўлармикин?

— Кўниши қийин, — тасдиқлади профессор, — лекин муолажа қандай натижа беришини тушунгандан кейин рози бўлишса керак. Ўзингиз ўйлаб кўринг, ҳовлиқма-лик ўпкави, бахиллик юракни барвақт ишдан чиқара-ди. Бу иллатлар орасида энг машъуми — пул орттириш дарди. Уни бадандаги жамики аъзоларнинг заволи деяверинг. Шунинг учун ҳам биз биринчи навбатда ўзини соғман деб юрган иллатларни даволашдан бош-ладик. Дастлабки натижалар ёмон эмас.

— Даволаш жараёни билан танишишнинг иложи бормикин? — рост, гап сўрашга сўраб қўйиб кейин кўрқиб кетдим.

— Марҳамат, — профессор мени картотека турган столга бошлади. — Хоҳлаган анкетангизни олаверишин-гиз мумкин.

Мен таваккал қилиб бирини тортдим.

— Чакки эмассиз, жуда тиқик иллатли одамни топибсиз, — деди профессор жилмайиб ва ассистентига

Ўғирилди.— Хулкар, мана бу анкетадаги ўртоқни зудлик билан етиб келишини ташкил қилинг.

Хулкар шошиб чиқиб кетди. Орадан кўп ўтмай профессор пультадаги тугмачалардан бир-иккитасини босиши билан компьютердаги экран ёришиб, унда қандайдир бир идора намоян бўлди.

Трюмо, олий класс радиоприёмник, рангли телевизор, деразаларда зарварақ дарпардалар. Оёқ остида чўғдай гилам. Столда оқ, қизил, зангори рангдаги телефон аппаратлари. Қаламдонда ингичкасидан тортиб тешага даста қилса бўлгудай йўғонликдаги қаламлар. Хилма-хил ручкаларнинг ҳисобига етиб бўлмайди. Диван, кресло филофлари ҳам ялтироқ матодан.

Ичкарига бақалоқ, қирқ ёшлар атрофидаги бир киши виқор билан кириб, қаппайган портфелини столга қўяркан, шляпасини учоёқли кийим илгич устига қўндириб трюмо олдига ўтди. Сочларини тараб-силаб важоҳатига суқланиб боқиб тургач, енги ва кўкрагини тирноқ учида чертиб қўйиб креслога ўтирди. Атрофига жиддий назар ташлаб бир оз ёришгач, стол остидан ниманидир босди.

— Эшитаман, ўртоқ Қилич Пўлатович,— жавоб қилди секретарь қиз шошиб кириб.

— Кор-рес-пон-денция!

Қиз орқага қайтди ва ҳаял ўтмай бир даста газета-журналларни кўтариб кириб таъзим билан Қилич Пўлатовичнинг олдига қўйди.

— Менга қаранг,— бошлиқ қизга ўқрайганнамо кўзини сузди,— одам деганнинг жисми исмига монанд бўлиши керак. Мана, мен! Қилич Пўлатовичлигимни — маиший хизмат кўрсатиш комбинатининг директори эканлигимни лубой одам бир қарашдаёқ фаҳмлаб олаверади. Сизни ким менинг секретарим дейди? Соцингизни кели сопидай турмаклаб олибсиз. Устингиздаги кампирнусха атлас кўйлакнинг енгига одам сиғади. Туришингиз ўрта асрда яшаган қизларнинг худди ўзи. Ахир янги чиққан материаллардан замонавий модада, яъни, кўкраги очик, енги елкадан, ўзи баданга сирилиб турадиган кўйлақлардан тиктирсангиз бўлмайдами? Ҳаммаси ўзимизнинг қўлимизда-ку! Кейин аёллар учун қадам ўрнида парфумерия магазинлари, сиз эса ақалли лабингизни тузукроқ бўяшни билмайсиз. Маданиятдан орқада қолиб кетгансиз, Нафисахоним. Бугун биров нима қилган бўлса, эртага сиз ундан ошириб юборингиз керак. Бунинг маънода куль-ту-ра дейилади!

Шундай бўлсин, бу сизга менинг охирги замичаниям. Боринг, хўжалик ишлари бўйича замимни топиб олдимга жўнатинг.

Секретарь қиз чиқиб кетди. Қилич Пўлатович газетани охирги саҳифасидан кўздан кечирришга бошларкан, эшик очилиб, бир йигит бошини суқди:

— Мумкинми, ўртоқ Пўлатов?

— Кутинг, кутинг, иш билан қанд эканлигимни кўрмаяпсизми?

Эшикдан ҳовлиқиб ўттиз ёшлар чамасида бир киши кириб келди:

— Чақиртирган экансиз, ўртоқ Пўлатов.

— Пўлатов эмас, Қилич Пўлатович! Ахир нутқ маданиятини ҳам билиш керак-да, оғзим бор деб валдирайверасизми? Қези келганда яна бир нарсани қулоғингизга қўйиб қўяй: мен шу идоранинг бошлиғи бўлганимдан кейин юз процент хўжайини ҳам бўламан. Шунга кўра хўжайин деб... йўқ, буниси унча жарангламаяпти, яхшиси, начальник дея қолинг.

— Хўп бўлади, ўртоқ начальник.

— Гап бундай,— у атрофга бир қараб қўйиб давом этди;— умуман топшириқларни бажаришингиз ёмон эмас. Айниқса идорани қойилмақом қилиб безатишда энтузиастлик қилдингиз. Бунинг учун сизга ёзма равишда благодарнас беришим мумкин. Энди яна битта муҳим иш бор. Комбинат идорасининг эгаси ўтирган жойда унинг савлат билан тушган сурати бўлса, яна ажойиб чиқади. Мана бу кетворган портрет каминалариники, қаранг, худди генералга ўхшаб тушганман-а? Бунга четлари ўймакорлик билан ишланган, олтин рангига бўялган рамка ясаттирасиз. Эшикдан кирганда ярақ этиб кўзга тушадиган — тўғрига ўрнатиб қўямиз. Остига, икки ёнига анави қайиннусха чамбараклардан ўрнатиб, ноёб гуллар ўстирилган, ҳалиги, хаҳ оти иймайди? Горшок...

— Тувак.

— Ўринбой!— столни муштлади Қилич Пўлатович.— Ким билан гаплашаётганингизни билияпсизми? Бу охирги предупредениям бўлади, так что, мен билан ҳазиллашманг.

— Кечирасиз, ўртоқ начальник.

— Хў-ўш, шундай қилиб, атрофига гуличаман очилиб турган горшоклардан илинтириб қўямиз. Сизнингча қалай, жуда зўр чиқса керак-а?

— Тўғри-ку, ўртоқ начальник, одамлар...

— Латта чайнаманг, одамлар қайта қойил қолади. Боринг, топшириқни бажаринг.

— Хўп-хўп, ўртоқ начальник, айтганингиздан ортиқроқ қилиб дўндираман.

Қилич Пўлатович ўринбосарининг орқасидан қараб қолиб сўнг қўлига журнал олди. Кроссворд ечишга киришганда эшик очилиб, икки қўли кўксидан мўйсафид кирди:

— Барака топгур, бир оғиз сўзингиз. Ё ҳа, ё йўқ. Шунга бир ҳафтадан бери овораман-а.

— Иш сизники бўлгандан кейин менга деса бир ой югуринг. Кейин тартибни бузиш керакмас, бобой. Бу жой сизга дарвозаси йўқ отбозор эмас. Кўриб турибсиз бандлигимни. Чиқинг, кутиб туринг.

Мўйсафид тарвузи қўлтиғидан тушиб идорадан чиқаркан, телефон жиринглаб қолди.

— Да, ҳа, мен Қилич Пўлатович бўламан. Ҳа, мен буюрганман. Йўқ, менинг айтганим бўлади! Мунча чўздингиз, ким билан гаплашаётганингизни биласизми?!— Қилич Пўлатович шарақ этиб трубкани жойига қўйгач, бирпас хаёл суриб туриб яна қўлига олди. Жинчалоғида номер териб креслога тиралди.— Ҳов, Шодмон! Самачувствие? Дуруст-дуруст. Тушликни қаерда қилсак экан-а? Чўзма лағмон? Қўйсанг-чи, ўша даҳмазангни, шилқиллатиб ичинга тортаверасан, овқатга тўймай қорнинг ноғора бўлиб кетади. Лучше, канал бўйига чиқиб сомса еб қўя қоламиз. Ичини ёришинг билан ёғи панжаларингдан томиб турса-а! Хо-хо-хо!

Хонага секретарь қиз кириб Қилич Пўлатовичнинг олдига бир варақ қоғоз қўйди-да:

— Мана шу адресга дарҳол этиб борар экансиз,— деди унга тикилиб.

— Қим хабар қилди?

— Қимлигини сўрамабман. Аёл кишининг овози эди.

Хатни кўздан кечириб шифтга анқайиб турган Қилич Пўлатович бирдан хурсанд бўлиб ўрнидан туриб кетди:

— Молодес! Улфатлар омон бўлсин. Шаршарага этиб боришимни тайинлашибдими, демак, қовурма, шашлик, паловхонтўралар тайёр. Аёл киши тайинлаган бўлса, санамлар ҳам каминанинг йўлига нигорон! Нафисахон, шоферимга айтинг, машинани нақ идоранинг эшигига олиб келсин.

Экранда Қилич Пўлатовичнинг йўлда келаётгани кўринди. Пиджагини елкасига ташлаб, ўриндиққа чайқалиб суяниб олган, қандайдир оҳангни ҳарқираб хиргойи қилганигача эшитилиб турарди. Машина кўприкдан ўтиб, дарвоза ичида тўхтади.

— Бу қанақа жой бўлди?— лабини буриб қўйди Қилич Пўлатович шоферга.— Адашмадингми?

— Адресда худди шу жой кўрсатилган, ўртоқ начальник.

— Интересно, шунчалик кенг жаҳон турганда аллақанақа шифохона ичига тиқилишларининг нима ҳожа-ти бор экан...

Қилич Пўлатович машинасидан тушиб, кимнингдир кутиб олишини кўзда тутганидан у ён-бу ён гердайнб босиб турганда ичкаридан чиқиб борган Хулкар унга салом берди. Қилич Пўлатович эса унга тикилиб туриб ёлкасини учуриб қўйди:

— Сиз менга келдингизми?

— Ҳа, Шароф Оқилхонович сизни ичкарида кутиб турибдилар.

— Оқилхоновингиз ким? Ошпазми, машшоқми?

— Жуда яхши одам,— кулиб қўйди Хулкар,— юраверинг-чи, ичкарига кирганингизда ким эканликларини билиб олаверасиз.

Қилич Пўлатович лабларини йиғиштиролмаб қолди:

— Бир сюрприз тайёрлашиб қўйганов, барака топгурлар. Қани, бошланг, жонон қиз. Сиз олдимга тушсангиз, тоғнинг устига ҳам чиқиб кетавераман.

Ҳоз қадам билан бинога кириб келган Қилич Пўлатович дуч келган одамга ёвқараш қилиб, Хулкарнинг орқасидан сеанс бериладиган хонага кириб кетди.

— Креслога марҳамат, ўртоқ Қилич Пўлатович. Мана буни бошингизга кийиб олсангиз шоқларнинг ўзи бўласиз-қўясиз. Энди қилт этманг, аппаратда юқори кучланишли ток бор. Айтиб бўлмайти, бирор кори ҳол рўй бериб қолиши мумкин-да.

Қилич Пўлатовичнинг бақрайган кўзлари аста-секин асли ҳолатига келди. Юзидан қаҳр сўниб, майинлик аломатлари акс этди. Ийманган одамдай боши эгилла бориб шу ҳолда қотди-қолди. Экранда кўриниб турган унинг бош миясидаги чўччайган бурмалар пасайиб нормал ҳолатга келганда Хулкар унинг бошидан суперсиперни чиқариб ола туриб ҳол сўраган бўлди:

— Энди ўзингизни қандай ҳис қилиясиз, ўртоқ Қилич Пўлатович?

— Раҳмат,— аранг эшитилди унинг овози. Хонадан чиқиб кетаётганларида.— Сингил,— деди юзини ердан олмай,— шу атрофда гаплашгани телефон топилармикин...

— Бор. Юринг кўрсатиб кўяман.

Қилич Пўлатович хонада танҳо ўзи ўтирибди-ю, ҳатто қаршисида турган нарсалардан ҳам уялиб кетаётгандай тик қарай олмайди. Туриб-туриб пешонасига шапатилаб кўяди. Шу алфозда аллақандай вақт ўтганидан кейин ниҳоят трубкани қўлига олишга журъат қилди:

— Уринбоймисиз... Эрта билан... рамка тўғрисида айтган гаплар нима бўлди?

— Устага заказ қилиб келганман. Нима қилай, нархини ошириб ишларни тезлаштириб юборайми?— жавоб бераётган кишининг ҳам гапи бизга баралла эшитилиб турарди.

— Ҳозироқ бориб бекор қилиб келинг, биродар.

— Ўртоқ начальник, бу қанақаси бўлди: ҳали приказ, энди отказ...

— Ҳеч нарса бўлмайди. Кейин, Уринбой, идорага қўйилган жамики оҳанжамалар: радиоприёмник, телевизор, трюмо, ҳеч қаерга уланмаган ортиқча телефон аппаратлари — ҳамма-ҳаммасини омборга чиқартириб қўйсангиз. Зарварақ ғилоф ва дарпардаларни ҳам йиғиштириб, ўрнига одми нарсалардан қўйинг...

— Тинчликми, ўртоқ начальник ёки бирор совуқ хабар борми?

— Ҳозирдан бошлаб начальник ҳам демай, хўжайин ҳам демай отимни айтаверинг. Яна, секретарь қизимизни эрталаб... жиндай ранжитиб қўювдим, майли қўяверинг, ундан ўзим узр сўраганим маъқул...

— Шу холосми?

— Йўқ, сизга тайинлайдиган зарур гаплар бор. Қурилиш бўйича инженеримизнинг ўринли бир таклифига телефонда тўнғроқ муомала қилган эдим, ўзи айтгандай қилиб ишни бошлайверишини айтиб кўясиз. Энг муҳими, қабулга келган одамларга тайинланг, мен боргунча кетиб қолишмасин...

— Ўртоқ началь... э, ўртоқ Пўлатов, ҳеч нарсага тушуна олмаяпман. Овозингиз, гапларингиз ҳам ўзингизникига ўхшамайди-да. Ростини айтсам, топшириқларингизни бажарйшга юрагим бетламай турибди. Ахир, бирданига... нима гап ўзи? Қаердан гапиряпсиз? Ҳам-

ма гапларингиз чинми, ҳазил қилиб мени калака қил-
маяпсизми?

— Ҳазили йўқ. Шифохонадан гапиряпман.

— Қанақа шифохона? Ҳалиги, психическими... яна
нима ҳам дейишарди-ку.

— Хотиржам бўлинг. Вақти келиб сизни ҳам бир
кўрсатиб кетаман. Ушанда билиб олаверасиз...

Профессор аппаратларни ўчириб ўрнидан турди.
Хулкар икковларининг юзида табассум, мени ҳаяжон
чулғаб олган эди. Уларга миннатдорчилик билдириб,
келгуси ишларида муваффақиятлар тиладим-да, шо-
шиб редакцияга йўл олдим.

УРТА АВЛОД

Кеманинг астагина силкиниши командирнинг хаёлларини тўзғитиб юборди. У ўзи ўтирган кресло тутқичидаги тугмачани босган эди, қаршисидаги девор иккига ажралиб, хонага гилдирак ёрдамида ҳаракатланувчи робот кириб келди. Роботнинг кўзларидан кўкиш нур тараларди. Бу нур командирнинг хаёлини узоқ ўтмишга олиб кетди. Ушанда ҳам шундай бўлган эди...

* * *

Камол эсини танибдики, шу кемада. Бу ерда болалар кўп. Камол улар билан бирга ўқийди, ўйнайди. Зеркиш деган нарса унга ёт.

Вақт шу тариқа ўтиб борарди. Мана Камол ўн олти ёшга тўлди. Энди у ўзлари ҳақида анча нарсаларни биларди. Улар кўп минг кишилиқ экипажга эга бўлган улкан юлдузкезар кемада узоқ юлдузга учиб бораётганликлари, кема Ердан кўтарилганига 400 йилдан ошгани, мақсадга етиш учун эса деярли яна шунча вақт учишлари кераклиги унга аён эди. Унинг бобокалонлари Ер деб аталмиш сайёрада туғилишгани, коинотдан доимо ўзларига ўхшаш фикрловчи мавжудотлар излаб келганликлари, Ердан туриб олис юлдуз атрофидаги сайёраларда ҳаёт бор эканини аниқлагач, шу кемани учирганликларини отаси унга сўзлаб берганди.

Ушанда Камол ерлик бобокалонларининг ақлига қойил қолган, «қандай зўр-а! Кема ичида ҳаёт давом этаверади, янги-янги авлодлар туғилаверади, ахири улар ўзлари каби онгли мавжудотлар билан учрашадилар, бунда менинг ҳам ўз ҳиссам бўлади»,— деб фахрланиб ҳам қўйганди.

Ёши катталашган сари Камол кемадаги ҳаёт ўзи ўйлагандек сокин эмаслигини тушуниб қолди. У ёшлигида қандайдир амакиларнинг қичқирганликларини, кўзларига ёш олиб, «Нима ҳақлари бор эди», «Қафасдаги

қушмиз», «Нодон бобокалонлар» ва яна нималардир деб шовқин солганларини кўрган, аммо бунинг маъносига тушунмаганди. Кейинроқ отасидан сўрагани, у ҳалиги кишиларни «ўз бурчини англамайдиган худбинлар» деб атади.

Бир куни Қамол, хонасида ётганича шифтга ўрнатилган экрандан концерт томоша қилаётганди. Концерт тугаши билан кема диктори вафот этган командир ўрнига янгиси сайланганини астронавтларга эълон қилди ва унинг исм-фамилиясини айтди. Қамол қувончдан сакраб туриб кетганди. Бу Қамолнинг катта ёшли дўсти Михос амаки эди. Қамол Михос амаки билан ўзини қизиқтирган масалалар бўйича кўп суҳбатлашган.

Михос амаки командир бўлганига Қамол чин дилдан қувонган бўлса ҳам, энди дўсти билан аввалгидек тез-тез учрашолмаслигини сизди. Михос амакининг ишлари кўпайиб кетди. Энди Қамол одоб юзасидан фақат командир чақиртиргандагина унинг олдига кирарди. Бир куни Михос амакининг олдига ўзи кирди. Салом-алиқдан сўнг командир йигитга қараб маъносиз жилмайди. Қамолни ўнг томонидаги креслога ўтқазиб, паст овоз билан деди: «Майли, дардимни сенга айтмасам кимга айтаман. Мени бу хаёллар кўпдан қийнаб келади. Бир вақтлар мен ҳам сендек навқирон, ерлик биродарларимга озгина бўлса ҳам нафим тегаётганидан бениҳоя шод эдим. Мен ёшим ўтган сари менга нимадир етишмаётганини сеза бошладим. Ёшим ўтган сари бу туйғу янада кучлироқ сезила бошлади. Менинг отам ҳам, бобом ҳам, ҳатто бобомнинг отаси ҳам шу кемада туғилишган. Худди сен билан мендек, улар ҳам Ерни фақат кинолента ва фотокарточкаларда кўришган. Шуниси қизиқки, мен ўзим бирор марта кўрмаган Ернимизни соғинаман! Ерда ялангоёқ юургим, табиий сув ҳавзаларида чўмилгим, тоғларга чиққим келади! Даста-даста гуллар, лолалар терсам дейман! Яқинда бир туш кўрдим: Мен ёш бола эмишман-у, онам кўлимдан ушлаб Ердаги ўрмонда сайр қилиб юрганмиш. Мен қушларнинг сайрашини, дарахтлар баргининг енгил шабадаси остида шовиллашини эшитдим. Зангори осмонни, унда чарақлаб турган, улкан, олтинранг қуёшимизни кўрдим! Кейин биз дарё бўйига тушдик. Шарқираб, тошдан-тошга урилиб оқаётган мусаффо дарё сувида балиқлар сузиб юрарди. Димоғимга тонги шудрингда намиққан майсаларнинг хушбўй ҳиди урилди... Уйқудан уйғонгач, қалбимда зўр, лекин ушалмас бир орзу туғияди, қани

энди шу тушда кўрганларимни бир дақиқа бўлса ҳам ўнгимда... — Михос амаки гапидан тўхтаб хўрсинди.

— Нима ҳам қилардим. Орзуларим орзулигича қолиб кетади. Биз она Ерни кўрмадик, учиб бораётганимиз — юлдузни ҳам кўра олмаймиз. Биз ўрта авлодмиз...

Кеманинг астагина силкиниши командирни сўзидан тўхташга мажбур этди. Командир — Михос амаки ўзи ўтирган кресло тутқичидаги тугмачани босган эди, қаршисидаги девор иккига ажралиб, хонага филдирак ёрдамида ҳаракатланувчи робот кириб келди. Роботнинг кўзларидан кўкиш нур тараларди.

— Нима гап? — сўради Михос амаки.

— Кема... магнит... бўронига... дуч... келди... Кемага... ҳеч... қандай... шикаст... етмади... — дона-дона қилиб жавоб берди робот.

Эллик йилча бурун бўлиб ўтган воқеани эслар экан, Қамол Михос амакининг ўшанда айтган сўзларига эндигина тушунди. Робот ундан жавоб кутиб турарди. Қамол — командир эса унга эътибор бермай ўзича алланималарни пинирлар экан, баландгина овоз билан:

— Ерда яшаш қандай бахт! — деб қўйди.

ПИГИРМА МИЛЛИОНДАН БИР УЛУШ

Унинг юмини тарих дарсликларида учратмайсиз. Қабри тепасида ҳайкали ҳам йўқ. Ундан қолган сўнги ёдгорлик — ўнга машғум қирқ иккинчи йилнинг аёзли қишида келган қора хат ҳам онасининг вафотидан кейин йўқолиб кетди...

Одий жангчи Зокир Носировнинг уйқуси қочди. Энди ухлалмаслигини сезиб, шерикларини уйғотиб юбормаслик учун оёқ учида блиндаждан чиқди. Икки кун ёмғир аралаш эзиб ёққан қор тинибди. Совуқ. Ҳамма ёқ оппоқ. Тўли ойна нурда пачоқланган танк билан яқсон бўлган уч-тўрт замбараккина қорайиб кўринарди. Фақат узоқдан келаётган яккам-дуккам ўқ овозлари, ит ҳуриши ва якка парвоз қилаётган санитар самолётлари моторининг гувиллаб ўтиши бу жимликни бир неча дақиқага бузарди. Зокир қорга чўнқайиб ўтирди, кейин бир неча дақиқа аввал тайёрлаган сигаретасини эҳтиётлик билан кафтлари орасида гугурт ёқиб, тутатиб олди. Тутунни бир-икки ичига тортиб қаёлга чўмди. Одамлар бекорга «олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», дейишмас экан. Уйда, қишлоғида юрга-

нида қандай бахтлилигини сезмаган экан. Онаси ёнида эди. «Ҳамқишлоқлари у билан бирга эди. Тўй-ҳашамларга борарди. Ҳа, палов емаганига ҳам анча бўлди. Қишга олиб қўйиб, баҳоргача ейладиган қовуиларни айтмайсизми?»

Езда офтоб ботиб кетгач, қишлоқнинг киши тўпиригача ботиб кетадиган илиқ ва момикдай юмшоқ чанг йўлларида ялағгоёқ юришни яхши кўрарди. Тупроқдаги илиқлик йигитнинг кайфиятини кўтариб юборар, Зокир кимгадир яхшилик қилишни жуда-жуда истаб қоларди.

Яна насиб қилармикан бу бахт?

— Бахтинг ўз қўлингда!

Носиров чўчиб тушди, атрофга аланглаб ҳеч кимни кўрмагач, кўрқув баттар кучайди. Унинг фикрларини ўқиётган ким бўлди экан? Шу заҳоти қулоғига:

«Кўрқма, биз сенга ёрдам бермоқчимиз» — деган овоз эшитилди.

«Ёшлигимда жин-ажиналар ҳақида кўп эшитган эдим. Шулар мен билан гаплашайптимикин ё! Йўғ-э, ҳаддан ортиқ чарчаганим учун шундай гаплар эшитилаётган бўлса керак».

— Чарчаган бўлишинг мумкин, лекин миянг ҳозир нормал ишлапти.

— Кимсиз? Қаердан гапиряпсиз?

— Сен ҳаво очиқ вақтда тунлари осмонда порлаб турган юлдузларни кўргансан албатта. Биз ўша юлдузларнинг биридан келдик. Юлдузлар атрофида планеталар бўлиши, у ерда ҳаёт борлиги ҳақида эшитганмисан?

— Кимдандир эшитгандим шекилли. Ё мактабда ўқитувчимиз айтганмиди...

— Сен овоз чиқариб жавоб берма. Жавобни ўйласанг бас, бизга шу кифоя. Сен бунга ҳайрон қоляпсан албатта, сабаби сизларда фан ва техника жуда орқада экан. Биз уч ойдан бери планетангизни ўрганамиз. Сиз — ерликлар қилаётган ишлар бизни жуда қизиқтириб қўйди. Сон-саноқсиз кишилар икки тарафга бўлиниб бир-бирини ўлдиришмоқда. Бу жуда ачинарли. Нима, сизларда озиқ-овқат камми? Ёки жойингиз торми? Лекин бизнинг текширишларимизга қараганда бундай эмас.

— Мен тушунмаяпман. Сизлар қаердасиз, нега бу гапларни менга айтяпсиз?

— Кемамиз сен турган жойдан анча узоқда, бироқ бу махсус аппаратлар кўмагида сени кўриб ва фикрларингни ўқиб туришга халақит бермайди.

— Бўлмаса нега овозингиз менинг ичимдан чиқаётганга ўхшаяпти? Кейин, ўзбекча гаплашяпсиз...

— Биз онгли мавжудотлар билан фикр алмашувда тил воситасидан фойдаланмаймиз. Гап шундаки, сўз қайси тилда айтилган бўлишидан қатъи назар, сен уни тушунсанг, мияда бир хил реакция қўзғатади. Сенга бир қанча саволларимиз бор, жавоб берасанми?

— Агар ҳарбий сирни сўрамасангиз...

— Сўрамаймиз. Сен нега бу қирғинда қатнашяпсан? Еки сени мажбур қилишганми?

— Урушни фашистлар бошлади, душман ерингга бостириб келгач...

— Кўнгиллимисан?

— Йўқ, сафарбар қилинганман. Колхозда ишлардим. Ҳарбий комиссариатдан чақирув қорози келди. Навбатим етганини тушуниб йўлга отландим... Бечора онам... Елғиз ўзи қийналаётгандир...

— Онангни соғиндингми?

— Жуда соғиндим. Бир йилдан ошди кўрмаганимга.

— Ёшнинг нечада, жангчи?

— Яқинда йигирмага кираман.

— Ҳалок бўлишдан қўрқмайсанми?

— Бошида қўрқардим. Энди кўникиб қолдим. Барибир ўлгинг келмайди албатта. Сизларда уруш бўлмайdimи?

— Йўқ. Бизнинг планетада ҳам бир пайтлар урушлар бўлганини тарихдан биламиз. Энди бундай бемаъничиликларга барҳам берилган.

— Қандай яши.

— Урушдан қутулишни истайсанми? Сенга ёрдам берамиз.

— Ростданми? Наҳотки сизлар урушни тўхтата олсангиз?

— Биз планетангиз ички ишларига аралашмаслик ҳақида уйдаёқ кўрсатма олганмиз. Сенинг ўзингни бу азоблардан қутқаришимиз мумкин.

— Қандай қилиб?

— Сени юлдузкезар кемада планетамизга олиб кетамиз.

— Юлдузкезар кема нима? Самолётга ўхшайdimи?

— Ҳа, шунақа деса ҳам бўлади, аммо у самолётдан жуда кўп марта тезроқ учади.

— Наҳотки шундай кема бўлса?

— Бор. Ҳўш, кетишга розимисан?

— Мен унда қочоқ бўламан-ку!

— Йўқ. Сен бошқа планетадаги онгли мавжудотлар билан алоқа боғлаш учун юборилган бўласан.

— Бизда зўр олимлар, ўқимишли доно кишилар кўп. Улар боргани маъқул эмасми?

— Сен ўзинг учун жавоб бер.

— Биласизми, яқинда ёнимиздан бир ўрта яшар жангчини олиб ўтишди. Жанг қилмаслик, жонини сақлаб қолиш учун ўзини жўрттага яралабди. У менга ёмонлик қилмаган бўлса ҳам, кўзимга жуда ёмон кўринди. Нега энди бошқалар жанг қилиши, ўқ, снаряд парчаси тегиб ҳалок бўлиши керак-у, у аблаҳ аёллару гўдаклар ўз ризқидан қийиб фронтга жўнатган овқатни еб, госпиталда қорнини силаб ётиши керак? Шуларни ўйласам ўлим хавфи ҳам кўзимга кўринмай қолади. Уруш кўпчилик бошига келган ташвиш. Ҳар ким ўз улушини ўзи кўтариши керак. Мен кетсам уруш менинг елкамга ташлаган улушни бошқа йигитлар зиммасига ортган бўламан.

— Битта жангчи ҳеч нимани ҳал қилолмайди.

— Тўғри. Лекин ҳар бир жангчи шундай ўйлаб ўзини четга олса...

Шу пайт фашистлар томондан тўғлар сайраб қолди. Бир снаряд Носировдан сёл нарига тушиб портлади. Блиндаждан рота командири, жангчилар отилиб чиқиди. Командир йўл-йўлакай буйруқ берди: «Ут оч!»

Жангчилар фашистлар устига ўқ ёғдирдилар. Зокир ҳам қуролини маҳкам ушлаб душманга ўқ отарди.

— Тезроқ бир қарорга кел, ҳали ҳам вақт бор!

— Қанақа қарор?— Энди сўради Носиров.

— Биз билан кетасанми?

Келгинлининг саволи жавобсиз қолди.

Рота командири бўғиқ овозда қичқирди: «Ватан учун, олға-а-а!»

Жангчилар ҳужумга отилдилар. Қуролдош дўстлари қатори Зокир Носиров ҳам олға чошиб кетди.

МОДЯ

Модя қўлидан келмайдиган ишга қўл урмасди. Лекин шундай бўлса ҳам, у бу сафар одатдагидан бошқача — бир нозик ишга қўл урганди. У озишни орзу қиларди. Лекин фақат орзу қилиш билангина иш битмаслигини ҳам тушунар, шунга қарамай, барибир, ўз орзусини амалга оширишга киришди.

Бирмунча вақт оқланмаган сўк оши билан кунини ўтказди. Кейин сурункасига чой ўрнига содали сув ича бошлади. Аслида содали сувни унинг хотини жигилдони қайнаганда ичарди. У бўлса, энди бу сувни озиш учун, ўзини сувий оч қолдириш учун ичар ва нонушта билан тушлигу тушлик билан кечки овқат ўртасидагина узоқ муддатли танаффусга — очликка чиданига мажбур бўларди. Кимдир унга қўл мева билан янги узилган ош кўкларини тановул қилишни маслаҳат берибди. Лекин рўзгорга зарур буюмлар олиш учун пул жамғараётган Модянинг хотинига бу маслаҳат маъқул тушмади.

Қўл мевани тановул қилиб олгандан кейин Модя ошхонада лўкиллаб югурди, лекин бу ишда ҳам унинг омади юришмади — пастки қаватдаги қўшнилари унинг орзусидан беҳабар эди! Модя бўлса, кўчада югуриб ўз орзусини ҳаммага ошқор қилишга ор қиларди.

Тасодифан унинг қўлига «Европаликлар учун йоглик» китоби (Модя ўзини европалик деб ҳисобларди) тушиб қолди. У бу китобни метродан топиб олганди. Лекин ҳаётида бўлиб ўтган кейинги ҳодисалар китобнинг метродан топиб олинганига кишини ишонтирмасди. Озғин ва хушбичий бўлишни орзу қилиб юрган бир одамга яна бундай китобнинг тушиб қолишига ким ҳам ишонарди! Уни пазандалик тажриба манбаига айлантириб олган Модянинг хотини ҳам унинг бу омаду ниятини назар-писанд қилмади.

Модя бўш вақтини китобга мукка тушиб ўтказадиган бўлди. Секин-аста ишхонада тушлик қилишу, уйдаги кечки овқатни унутди, телевизор кўришни эса эсдан чи-

қарди. Хотинининг инжиқлигию бошида данак чақиб ақл ўргатишлари ҳам энди унинг жиғига тегмай қўйди. Китоб Модяни ўзига ром қилиб олганди. Кўп ўтмай вужудида озганлик аломатлари намоён бўла бошлади. Галстуги дўрдоқ бағбақасини камроқ шиладиган, қўйлаги қорнига чирманда терисидек ёпишиб, сирилмайдиган бўлиб қолди.

Модя ишдан келиши биланоқ ошхонада бир стакан сув ичиб, хотинининг жаврашларига эътибор ҳам бермай, ёгоқхонага беркиниб оладиган бўлди. У полга, иккита каравот ўртасига юмшоқ адёл ёзиб, чордона қуриб ўтириб оларди-да, китоб ўқишга тушиб кетарди... Вақти-вақти билан китобни қўйиб, унда ёзилган ҳолатлардан бирини қайтариб кўрарди. У ўзини турли ҳолатга солар — пишиллар, инқиллар, ағдарилиб тушар, кейин машқни яна бошидан бошларди.

Нариги хонадан эшитиладиган пичинг гаплар, кишини ранжитадиган луқмалар эса Модянинг ғайратига яна ҳам ғайрат қўшар эди. Ишхонадаги ҳамкасбларининг иззат-нафсига тегадиган мазахлари, рўзғорда эса ягона ҳокимлигини йўқотаётган хотинининг жабру ситамлари Модяни ўз машғулотида тўхтатиб қололмасди. Аксинча, у қувонганидан тарс ёрилиб кетгундек эди. У озарди!

Китобда ёзилган ҳолатлардан айниқса унга «мурда» ҳолати беҳад ёқарди. «Мурда» ҳолати ҳар ҳолда қимирлашни учча ёқтирмайдиган кишиларга мос тушар эди. Ётиб ол-да, бемалол ҳаёл суравер. Модя ҳар турли ҳолатлар билан ўзини обдан қийнаганидан кейин адёлга ётиб олиб мазза қилиб ором оларди. У оёқ-қўлларини тарвақайлатиб, калласини солинтирар, чакагини осилтирар, ҳатто қулоқлари ҳам Модяга таниш бўлмаган янги вазиятга тушарди. Юзи ва манглайдаги ажинлари текисланар, оёқ ва қўлларига қон қўйилар, бадани кўргошиндек оғирлашиб, шунақанги ерга тиралар эдики, ҳатто белигача ерга сингиб кетгандек бўлар эди. Шифт кўринмас, хонадаги мебеллар эса зангори тутун орасида сузгандек туюларди. Кўзлари гўё қотиб қолгандек эди, — қовоқлари учмасди. Бир зумгина рўй берган ана шу ҳолатлардан кейингина у ўзида енгиллик ҳис қиларди. Модя ана шу туманлар орасидан яшил тўлқинларни кўрарди, қирғоқдаги қумга урилиб, шариллаганини эшитарди... Қуёшнинг ёқимли нури уни эркаларди. Бундай ҳолатларда вужуди вазнесиз ва муздек бўлиб қоларди. Гўё жиндек шабада уни осмонга кўтариш-

га қодирдай эди. Бу ҳолат Модяга ҳам ёқар, ҳам қўрқитар эди. Лекин у кўпроқ қўрқарди. Шунинг учун ҳам бор кучи билан қумга ёпишиб оларди... Кўзини очганда эса у шу аснода ўзини ётоқхонада, каравотлар ўртасига солинган юмшоқ аёлда кўрарди.

Модя ўтириб олиб, ўзининг қўрқоқлигидан ичида сўкинар: «Яна ҳам юксак-юксакларга парвоз қилишингга сенга нима тўсқинлик қилди? Қўрқоқ, аҳмоқ... Мана энди иккита темир каравотнинг ўртасида ўтиравер...» дерди... Модянинг бошқа гапни ўйлаб топишга ақли етмасди.

Кунлар ўтди. Модя озар эди. Энди уни семизликда айблаб бўлмасди. Ишнинг бунақанги кетишидан ҳайрон қолган хотини унинг жиғига тегмай қўйди. Бирга ишлайдиган ҳамкасабаларининг баъзилари унга ачинар, баъзиларининг эса ҳаваси келарди. Айримлари бўлса, ундан маслаҳат сўрардилар. Модя йўқ демасди. У маслаҳат сўраганларга йўл-йўриқ кўрсатар, кези келганда уларга зарур кўрсатмалар берарди. «Мурда» ҳолатини универсал ҳолат сифатида, озмоқчи бўлганларнинг ҳаммасига ҳам тавсия қиларди: «Сиз ўзингизни енгил зарра ва ёки бир укпардек ҳис қилинг, ана шундагина ҳаракатингиз самарасини кўрасиз»,— деб ишонтирарди.

Хотинининг жабру ситамларидан кейин Модя ҳамма вақт ҳам ўзини яхши ҳис қиладиган бўлиб қолганди — орзусига етишганди. У озиб қолган эди. Лекин энди қандайдир бошқа бир нарса унинг миясини алғов-далғов қиларди. Қумлик, соҳил, майин тўлқинлар, вазнсизлик... Ҳар бир янги машқдан кейин унинг хаёли ҳақиқатга айланаётгандай, унга етишиш йўли қисқаргандай кўринарди. Бегоналар етиша олмайдиган ажойиб маскан! Қанчалик яхши! Зериктирарли кунлар энди уни кўрқитмас эди...

Лоқайдлик «касалига» мубтало бўлган Модя ҳаёт китобини қўлига олмай қўйганда унинг хотини бу нарсага фақат илжайибгина қўя қолди.

Ишхонада эса озишни истаган кишилардан қутулиб бўлмас эди. Бўлимда ҳар куни бегона кишилар уймалашшар, Модянинг озғин бошлиғи эса бу ҳолатдан ажабланарди. Ниҳоят бу ҳол такрорланавергач, у Модяни фирибгар ва ишёқмасликда айблаб, бу бемаънигарчилик яна қайтариладиган бўлса, ишдан ҳайдаб юбораман, деб қўрқитди. У Модяга қанчалик бақирмасин, Модя шунчалик мўмин бўлиб борар эди. Бошлиқнинг

унга ёд бўлиб кетган баландпарвоз гаплари энди унга таъсир қилмай қўйганди.

Бўлимдагилар унга ажабланиб қарайдиган бўлиб қолишди. У бўлса бунга ҳам парво қилмай иш вақти тамом бўлиши билан уйига шошилди. Ва ниҳоят, у бир қарорга келди... Модянинг хотини шу вақтгача Модяни овсар, беқарор, хаёлпараст деб юрарди. Лекин у озиб, хотинига ва у пиширган котлетларга лоқайд қарай бошлагандан кейингина, унинг фикри ўзгарди. Лекин вақт ўтган эди. Фақат буни ҳеч ким билмасди.

Хотини эшикни очиб ичкарига қаради. Портфель, плаш, туфли — ҳаммаси жой-жойида. Ҳовлиққанидан ялтироқ паркетни ифлос қилишни хаёлига ҳам келтирмай, ётоқхонага югуриб кирди. Қирди-ю, одатда Модя «Мурда» ҳолатида ётадиган жойга тикилиб қотиб қолди.

Иккита каравот ўртасига ёзилган юмшоқ аёлда машқ костюми ётар, шимининг ночасига пайпоқ тикилган, пайпоққа эса шиппак кийгизилган турарди. Ҳавода эса, ланг очилган эшикдан кирган шамолдан учган оппоқ пар борган сари баландга кўтарилар, очик ферточка томон парвоз қилар эди.

УН ГУЛИДАН БИР ГУЛИ...

У дунё хабарин ким берган, *э дил.

У мар Хайём

Шухратжон ўлди. Унинг тўсатдан ўлиши кишиларга оғир мусибат келтирди, ҳам шубҳага солди. Ота-она, қавму қариндошлар, институт аҳли — барча азият чекар, ўлим сабабини тушунолмади ҳайрон эдилар.

У бундан уч кун олдин институтга илмий ходимликка қабул қилинувди. Шу соатнинг ўзидаёқ ҳаммага танилиб қолган эди.

— Ие-ие... Табриклаймиз, Шухратжон! Асл ота ўғил-сиз-да, Расул Ҳимматовичнинг ишларини давом эттирасиз. Қойил, ота ўғил шундай бўлиши керак... — дея янги ходимга ўзини яқин тутганлар қанча бўлди.

— Вэй, суянчиғим деганлар. Отасининг соясида елпиниб юраверади-да... — бир-бирлари билан шивирлашганлар қанча бўлди.

— Қи... — деб ичига тупугини ютиб, ҳеч нима демай юрганлар ҳам йўқ эмасди.

Бирдан бу шум воқеа. Таажиб! Одамларнинг ҳеч ишонгиси келмасди. Ахир, буй бастан десангиз бўйдор, тўладан келган, кулча юзани, қора қошлари туташ, қўй кўзлари чақноқ, қора сочи олқасига тушган, назик бурнининг остида қўнғир мўйловчи дуенита ҳоҳдек ярашиқ — хуллас, мучали туппа-тузук: онадан туғилиб баданида жасад бўлмаган йигитнинг бундай бўлиши ҳақиқатини ҳам ўйлатиб қўярди. Институтга «Тез ёрдам» зудлик билан етиб келди. Ман-ман деган врачлар ҳам йигитнинг ҳаётини сақлаб қолишолмади. Улим сабабини «ўтқир заҳарли нарсадан» дейишдилар.

Ана шундан кейин институт остин-устун бўлиб кетди. Прокурор, терговчи-ю, милиционерлар келишиб, қотилни излашга тушдилар... Бироқ, воқеа содир бўлган жойда бирон кимсанинг изини тополмадилар. Бирон киши аниқ бир нарса дея олмас эди. «Ўзига суиқасд қилдимикин? Нега?» Кишилар қатъий қарорга келолмасдилар...

Аммо, бу ташвишлардан холи Шухратжон тинч-абдий уйқуда эди.

* * *

Мархум ҳузурига Руҳ билан Фариштахон келди. Улар жасадага аллақандай тупроққа ўхшаган майин нарсани селишди, юзига қизғиш ранг суюқлик суртдилар. Сўнг унинг қулоғи, бурни ва оғзига лойдан ясалган найни қўйиб, унинг учини тупроқ қаватига уладилар. Вишиллаган овоз эшитила бошлади. Мурданинг кўкрак қафаси бирданига кўтарилиб, бутун баданини силкитиб юборди. Бурун катаклари қимирлади, юпқа, қизғиш лаблари чўччайди: «А-ап-шу!..» Бошини бир кўтариб, яна туширди. Бир неча дақиқадан сўнг, кўзларини аста очди. Қоп-қоронғиликда ҳеч нарсани кўрмас, қулоқларига гўнғир-гўнғир товушлар эшитилаётгандай эди.

* * *

Руҳ қўлидаги тўқмоқчаси билан мурданинг пешонасига секин туширди. Шухратнинг узун киприклари аста очилгандай бўлди. Яна тўқмоқча тушди. Оёқ-қўллар сал қимирлади. Мурда ҳаракатланиб, ўрнидан қўзғала бошлади. Руҳ бармоқлари билан аллақандай ҳаракатлар қилиб, пичирлади: «Одамзод, э одамзод, сенинг Руҳингман, Руҳингман. Эшитяпсанми?.. Сенга фоний дунёдаги Руҳингни савол-жавоб учун беришга лозим топдилар. Фақат савол-жавобда борсан, холос. Тўғри гапир, одамзод. Бўлмаса қийнайдилар. Эшитяпсанми?! Ана-ана, бирин-бирин қайтмоқда. У дунёдаги барча ишлар қайтади. Кўряпсанми? Еруғ оламда қандай юрган бўлсанг Руҳинг бунда ҳам шундай... Қани тур, савол-жавоб учун кетдик!..»

Шухратжон эринибгина турди, икки қўлини баландга кўтариб, оғзини катта очганича эснади-да, сочларини шалвиратиб, бошини силкита бошлади.

— Э-э, йигит деган уйқусидав шундай уйғонадимми? Тўқмоқ!

Руҳнинг ўзига ҳам мурданинг ҳаёсизларча ҳаракатлари ёқмай турувди шекилли, Шухратжоннинг пешонасига тўқмоқчасини туширди.

— Одамзод, эшитяпсанми?.. Фариштахон, қулоқларида тупроқ қолмадимми?

— Тозаладим. Узининг қулоғи ё оғир, ё ўзи иш ёқмас.

— Шунга ўхшайди,— деди Руҳ ва мурданинг қулоқ-

ларига нягини элтди.— Тур, худонинг бандаси! Қани, кетдик, савол-жавобга!

Олдинда Фариштахон, ўртада Шухратжон, кейинда Руҳ Гумбазгўр залига кириб келдилар. Гумбазгўр зали — кенг, тўрт томонининг бўртиб-бўртиб чиққан тош, шағалларидан қандайдир шакллар чизилгандай кўринар, турли хил ранглари «йилт-йилт» этиб товланарди. Залнинг тепаси узунчоқ бўлиб, пештоқида кўкимтир мрамарда эгри-бугри чизиқлар кўзга ташланиб турарди. Бу «эгри-бугри чизиқлар» — Гумбазгўрнинг қачон қурилганини билдирувчи ёзувлар эди. Унга Шухратжоннинг кўзи тушганда, шунчаки чизиқлар бўлса керак, деб ўйлади-да, эътибор бермади.

Руҳ Шухратжонга давранинг ўртасида турган тошга ўгиришни кўрсатди. Унинг эғнидаги ҳарир оппоқ кафани биллурдек ярқираб, ҳамманинг кўзини қамаштирар эди.

— Чиройли-а?

Шухратжон овоз келган томонга ўгирилди. Икки ёш жувон кулимсираб турарди. «Унис Хуморга ўхшаркан, лекин оёғи озгина қилтириқ...»

— Ҳ, Шаҳид, эсингдан чиқмасин, фоний дунёда бўлмағур хаёлларга борма. Мен сенга савол-жавоб учун жонингни бериб турибман.

Шу пайт даврада турли кафанларга ўралган жасадлар гурр этиб ўринларидан турди. «Тур, янги Шаҳид» деган гап Шухратжоннинг қулоғига чалинди. Лекин эшитмаганга олиб ўрнидан кўзгалмади.

Залга тўрт киши ва бир аёл кириб келди. Улар Шухратжоннинг қаршисига — юқоридаги тошлардан ўринларини эгаллашди. Урта бўй, оқимтир сочли киши ўрнидан туриб, кафанининг чап елка томонини тузатгандай бўлди, чуқур уҳ тортиб, сўнг истар-истамас гап бошлади:

— Ҳамма жамулжамми?.. Яхши. Янги Шаҳиднинг фоний дунёга келишидан хабарларинг бор. Барчамизни ташвишга солди. Марҳумларни муқаррар билиш маконимиз буниинг ўлими оқибатларини тезда ҳал этиши керак. Бундай ҳоллар онда-сонда содир бўлаётган бўлса-да, аммо бундан буён олдини олишимиз зарур. Бўлмаса, дард кучайиб, иситмаси ошкора бўлиши аниқ. Худди шу мақсадда бу ерга йиғилдик. Хўш... Бошқа яна қандай таклифлар бўлади?.. Унда, аввал, Шаҳиднинг таржиман ҳоли билан таништириш учун сўз — Адолатхонга. Марҳамат.

— Шаҳиднинг таржиман ҳоли қуйидагича, — деб

Адолатхон қўлидаги мрамар тахтачага қараб ўқий бош-лади:— Исми Шухратжон, фамилияси Расулов, ёши йиғирма учда. Отаси Расул Ҳимматов — химик, йирик олим, онаси Иззатой Тўраева фабрикада бош инженер.

Шаҳид Шухратжоннинг маълумоти олий, отасидай химик. У университетни битириб, отаси директорлик қилаётган илмий текшириш институтида бор-йўғи уч ярим кун ишлади. Кеча, хабарларинг бор, тасодифан ҳалок бўлган. Шаҳиднинг қисқача таржима ҳоли шу.

Адолатхон ўрнига ўтирди.

Оқсоч бошлиқ бир нуқтага тикилганича анча турди-да, сўнг бошини кўтариб, деди:

— Ҳмм... менимча, ўртоқлар, Шаҳиднинг ўзидан ўлим сабабларини сўраб билсак. Нима дейсизлар?

— Маъқул, — дейишди бир овоздан даврадагилар.

Бошлиқ Шухратга «гапир» дегандай имлади.

— Лаборатория шкафи олдида тик турувдим... Кейин... Ҳозир... ҳа-ҳа, бирдан томоғимни биров қаттиқ бўғаётгандай бўлди. Шундай қаттиқ ёрридик, қирагим бўғзимга тикилиб қолди. Нафас ололмадим... У ёғини билмайман.

Орада бир неча дақиқалик сукунат ҳуки сурди.

— Шаҳид, томоғингни биров бўғгунча илма иш қилувдинг?.. Кел, қўй... ўзи ишлаганингга уч кун бўлувдими?.. Яхшиси шу кундан бошлаб ҳикоя қила қол.

Шухратжон олазарақ кўзларини Гумбазгўрнинг шифтларига қадаганича, киприкларини ширширатиб, тутила-тутила гап бошлади:

— Ёввойи ўсимликлар иллизини текшириш лабораториясига ишга кирувдим. Лабораторияда ҳар кил ёввойи ўтлар иллизини қуритини учун моддалар иштиро қилинади. Бир кабинетда беш киши эдик. Бош лаборант, у раҳбаримиз... ва тўртта лаборант. М-мен ҳам... Мен Замира опа билан ишлардим. У отамнинг шогирди. Қарши томонимизда Нилуфар деган қиз ишларди. У билан гаплашгани қолувдим.

— Ҳи-и... дарров-а, юракдан урганда, — кимдир заҳарханда қилди.

— Й-йўқ... у билан университетда бирга ўқиганмиз. Ростини айтсам, уни севаман. У бўлса...

— Севмайди денг.

— Севарди. Кейинчалик қиз ўзгарди. Лекин мен, қани бошқага қўл берганингни кўрамиз, девдим. Университетни тугатиб, институтга ишга кирди. Мен ҳам бордим.

— Унинг калиши бўлиб боргансан-да,— кимдир луқма ташлади.

Залда кулги кўтарилди. Бошлиқ ҳаммани тинчлантирди.

— Шу куни кабинетимиздагилар тушдан кейин кетиб қолишди. Раҳбаримиз Рустам ака йиғилишга кетди. Қолганларига жон кирди. Иккаласи Нилуфарга «Мабодо сўрасалар, ҳозир келадилар», денг деб, магазинга жўнади. Нилуфар билан ўзим қолдим. Мен яна гапирдим. У «Сизга неча марта айтдим, йўқ, деб. Илтимос, бошқа бу ҳақда гаплашманг», деди. Бироқ индамэй туролмадим... Хуллас, уни билагидан ушлаб, ўзимга тортмоқчи эдим, у, бетимга тарсаки солиб «ошқовоқ аспирант» деб чиқиб кетди. Гапи бадав-баданларимга тиедай санчилди. Ҳеч кимдан бундай танбеҳни умримда эшитмовдим. Жаҳлим чиқди. Ичим куйиб, қўлларим қалтираб борарди... Стол устида турган пиёладаги яхна чойни симирдим. Билмадим, ўзимни тутолмай у ёқдан бу ёққа неча бор юрдим. Лаборатория асбоб-жиҳозларига қараб, баъзисини қўлимга олиб ўзимни овутмоқчи бўлдим. Боя Нилуфар ишлаб турган қизғиш шкаф олдига қандай борганимни билмайман. Шкаф тоқчасида шиша идишда шакар турган экан. Урта бармоғимни сал ботириб, лабимга тегиздим... Назаримда, шундан сўнг, юрагим сиқила бошлади. Бўйин томирларим бўртиб-бўртиб, юзим қил-қизил бўлди. Баданим ловуллар эди. Томоғимни кимдёр борган сари қаттиқ-қаттиқ қиса бошлади. Кўзларим қоронғилашиб қолди... Кейин нима бўлганини билмайман.

— Ана, ўлими аниқ экан-ку!— бирдан гапириб кетди Азроил.— Уша қизнинг дардини кўтаролмасдан қон босими ошиб кетган. Е заҳарланган. Иккаласидан бири.

Залда шивир-шивир бошланди.

— Шу, қон босимидан ўлган.

— Йўқ, нега ўша гапдан кейин бирдан ўлиб қолмадим...

Бошлиқ ҳаммани тинчлантирди. Орада бир неча дақиқалик сукуват ҳукм сурди. Сўнг ўзи вазмин оҳангда деди:

— Уртоқлар, текширмасдан бир қарорга келиш қийин. Хўш... Шаҳиднинг касаллик тарихи яхшилаб текширилса; қани, илгари қандай касали бўлган?

— Умримда касал бўлмаганман!— деди Шухратжон ҳовликиб.

— Шаҳид, жим тур! Ҳаётда ҳамма нарса бўлади.

Шундай кишилар бўладики, соппа-соғ юриб, Утирган ё юрган жойида, ҳатто оғзидаги луқмасини ютолмасдан қолган... Буни ҳаммамиздан ҳам Азроил яхши билади. Хўш... нима демоқчи эдим... Ҳа, делоси яна бир бор текширилсин. Сиз, Адолатхон, ходимларингиз билан «Яшин хабар»да боғланиб ёруғ дунёда қолган ўша модданинг нима эканлигини аниқлайсизлар... Қимда қандай таклифлар бор? Йўқми?.. Унда эртага ишимизни давом эттирамиз, рухсат...

Йигилганлар ўзаро суҳбатлашиб, тарқалиша бошлади. Шуҳратжонни Рух билан Фариштахон илгаригидек ўртага олиб чиқиб кетишди.

* * *

Эртаси кўни Шуҳратжонни савол-жавоб қилиш ҳудди кечаги пайтда бошланди.

Бошлиқ ўрнидан туриб, даврадагиларга бир-бир разм солиб чиқди-да, ҳамма борлигига ишонч ҳосил қилгач, деди:

— Марҳумларни муқаррар билиш макони Шаҳид... Ҳм... Шуҳратжон Расул ўғли ишини давом эттиради. Сўз Шаҳиднинг ёруғ жаҳондаги соғлиғи тўғрисида. Уртоқлар, сўзга чиқувчилар қисқа, лўнда, тушунарди гапирсинлар, илтимос.

— «Яшин хабар» аппаратлари берган аниқ маълумотларга қараганда, ўша кунги қиз билан Шаҳид воясига тўғри экан. Аммо Шаҳид аччиқданганидан нима қилишини билмай, кўзига кўринган нарсаларга тегинаверган. Сўнг, ўзи билмаган ҳолда шакар деб, «МАРГ» моддасини тилига теккизган. Бу модда киши организмда юрак уриши тезлигидан қарийб 17 марта тез ҳаракат қилиб, юрак фаолиятини уришдан тўхтатиб қўяди. Модда ёввойи-зарарли ўтларни қуритиш учун ихтиро қилинаётган экан. Шаҳид ишлаган лабораториядагилар модданинг бир граммини бир неча бўлакка бўлиб, бундан қанча миқдорда тўпроқ таркибига қўшиб, олти ойдан буён синов олиб бораётган экан... Умуман, ўша шкафадаги моддаларни ниҳоятда эҳтиёткорлик билан ишлатиш керак эди. Аммо Шаҳид саводи етмагани учун ўз бошига ўзи етган. Бунда, менимча, Азроилнинг ҳам гуноҳи йўқ... Сўзим тамом.

— Аҳмоқона ўлим.

— Ута шармандалик!

— Уят! Жонига ўзи суиқасд қилибди. Урни — дўзах қаъри!..

Гумбазгўр ғала-ғовурга тўлиб борарди. Шухратжон ўзига билдириляётган бундай норозиликдан нима қилишини билмай, бошини ҳам қилиб, миқ этмас эди.

Бошлиқ қўлини кўтарди. Шовқин тинчиди.

— Уртоқлар,— деди у.— Жазолаш қочмайди. Бироқ асосий мақсадимиз қоляпти: ўлим оқибати, сабаби. Мана, кўз олдиларингизда турибди, Шаҳид соғлом, ақли-хуши, бўйи-басти жойида. Ҳали узоқ яшаши ўрнига ўлиб қолди. Нега!.. Улимга «МАРГ» моддаси ё бир қиз баҳона бўлган, холос. Аммо... нега бошқалар ишлаб, шу ҳолга тушмайди-ю, бу шундай бўлди? Сабаб?.. Шаҳид ҳам мутахассис-ку. Дипломи бор. Ҳм... менимча, ўртоқлар. Шаҳид қандай тарбияланган, қандай вазиятда ўсиб улғайди, илм олди, яшади... Шундагина ўлим сабаблари ҳал бўлади.

— Тўғри.

— Текшириш керак.

— Маъқул,— деди бошлиқ ва Адолатхонга ўгирилиб гапирди:

— Сизлар яна «Яшин хабар» аппаратини ишга соласизлар. Шаҳид тарбиясини, умуман, ҳаётини ўрганиб, эртага ёзма баёнот билан келасизлар...

— Уртоқлар, «Яшин хабар» аппаратлари берган аниқ маълумотларга қараб, биз қуйидагича хулосага келдик,— деб эртаси куни Адолатхон ҳисобот берди:

— Шаҳид — Шухратжон Расул ўғли туғилганидан буён йиҳоятда эрка ўсган. Ота-онаси: «Ягонамсам, ягонам, тенги йўқ болам», дея тарбия беришган. У нимани хоҳласа ҳаммасига хўп деганлар. Тўғри, фарзанд — оиланинг бахти, дуру гавҳари. Аммо ёшлигиданоқ болани меҳнатга ўргатмаслик — бу ота-онанинг ҳам, ўша боланинг ҳам бахтсизлигидир.

— Ҳаётий фактлар асосида гапиринг, Адолатхон,— деди бошлиқ.

— Ҳозир... Улимга Шаҳиднинг ўзи айбдор. Буни қуйидаги фактдан билиб олесангизлар бўлади. Мактабда ўқитувчилар қанча куйиниб ўргатмасин, бефойда эди. Унинг синфини зўрга битирган. Кейин десангиз, отаси илгари ўзи ишлаган университетга киритиб қўяди. У ерда ҳам шу-шу. Қарабсизки, беш йил ўтибди. Бирдан аспирант. Ҳа дегунча ота ёрдамида фан кандидати бўлмоқчи эдилар. Ана сизга яшаш, ҳаёт мазмуни.

— Шаҳид, бошингни кўтар! Шу гап-сўзлар ростми?!— деб баланд овозда сўради бошлиқ.

— Йўқ... Уқйшга ўзим қирганман.

— «Қийноқ кафан»га! — буюрди бошлиқ.

— Керак эмас. Тў-тўғ-ри... — тутила-тутила жавоб берди Шуҳратжон.

— Агар бунинг бўйи-бастига қараб, ақли ўсганида эди, — дея гапида давом этди Адолатхон. — «МАРГ» моддасини ундай қилиб кўрмасди. Ахир, заҳарли моддалар билан қандай ишлаш ва фойдаланишнинг қоидалари бор.

— Масала равшан, ўртоқлар, — бошлиқ ўрнидан туриб гапирди. Шаҳид — Шуҳрат Расул ўғли ўлими аниқланди. Одамнинг ҳаётда енгил-елпи яшаши жамият учун ортиқчаликдир. Мана, Шаҳид ўз гуноҳларига иқдор...

— М-мени кечиринглар... иккинчи қилмайман, — Шуҳратжон ялнинишга ўтди.

— Кўз ёшининг фойдаси йўқ. Вақт ўтди — умр ўтди-ку, нодон!

* * *

У дунёни ким бориб кўриб келибди, дейсиз. Уларнинг савод-жавоблари инча вақт давом этганимиш... Оқибат Шуҳратжон тақдирини нима бўлганлигини бизга қоронғи. Чунки айримлар: «Дўзах қаърига юборилсин» деса, баъзилар «Ешлагини қисобга олиш керак...» дерди, баъзи бирлари: «Шаҳид ҳаётлигида йўл қўйилган хато-ларда ёруғ дунёдаги айрим кишилар ҳам катта гуноҳкор» дейишар эди. Улар буларни ҳал этиш учун кеч шошилмас, вақтимиз етарли деб, секин-осяин, аммо тўғри хулоса чиқариб ишлардилар. Чунки марҳум Шуҳратжон 23 йилу тўққиз ой ўн саккиз кун умр кўрибди. Қондага мувофиқ улар шунча кунгача иш таритишлари мумкин экан...

МУНДАРИЖА

Ҳошианбар Шайхон. Умид сайёраси	3
Дархон кўшиғи	13
Қудрат Дўстмухамедов. Машиналар исёни	29
Вильям Александров. Миф сайёраси. Дилшода Саидолимова таржимаси	34
Абдуҳаким Фозилев. Чархифалак	59
Рустам Обидов. Сўнгри аждарнинг ҳалокати	77
Юлдузлар қиссаси	87
Ерда ҳаёт бўлсин деб	98
Синов	109
Нураш-Одия	119
Ғани Жаҳонгиров. Қуёш фарзанди	131
Мухтор Хонхўжаев. Нажот истаб	139
Михаил Гребенюк. Марс сайёрасининг сири. Хайриддин Султонов таржимаси	148
Хуршид Дўстмухамедов. Ижозат	177
Соҳиба Абдуллаева. Аёллар салтанати	185
Ислом Норов. «Биринчи учрашув»	203
Эдуард Мацципуло. Данъҷжинлар ҳужуми. Хабиба Мансурова таржимаси	210
Ҳасан Турсунов, Ҳусан Турсунов. «Биомен» операцияси	225
Жуманазар Бекназаров. Севинч ва ўкинч	232
Ойбек Маҳмудов. Табиат ўчи	242
Обид Юсупов. Профессор Оқилхоновнинг «замбарағи»	260
Турсумбой Саматов. Урта авлод	269
Йигирма миллиондан бир улуш	271
Александр Шаповалов. Модя. Ваҳоб Йўлдошев таржимаси	275
Раҳим Қодиров. Ўн гулидан бир гули	279

На узбекском языке

КОНЕЦ ПОСЛЕДНЕГО ДРАКОНА

(Фантастические рассказы)

Редактор И. Мирзамахмудов

Рассом М. Соронин

Расмлар редактори М. Карпузас

Техн. редактор Т. Смирнова

Корректор А. Азимов

ИБ № 2840

Босмакованага берилди 03.03.84. Босишга рухсат этилди
27.12.84. Р—15938. Формати 84×108₂. Босмакована
догози № 3. Адабий гарнитура Юкори босма Шартли
босма л. 15.12. Шартли ир-отт. 15.54. Нашр л. 15.69.
Тиражи 60000. Заказ № 3803. Баҳоси 1 с.

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг
Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмаковаси, ГСН,
Тошкент «Правда Востока» кўчаси, 26.